JEAN GIONO

Otavă

© Jean Giono,
UN DE BAUMUGNES, Grasset, Paris, 1929 ;
Jean Giono,
REGAIN, Grasset, Paris, 1930 ;
Jean Giono,
LE DESERTEUR, Gallimard, 1973.

**Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii Univers.**

JEAN GIONO

OTAVA.

Cuvânt înainte şi tabel cronologic de SORINA BERCESCU •

Traduceri de SORINA

EDITURA „UNIVERS"
Bucureşti, 1981

JEAN GIONO

Sînt zece ani de-atunci. Zece ani de cînd Jean Giono a plecat pentru totdeauna din Manosque, orăşelul natal pe care n-a vrut să-l părăsească niciodată pentru prea multă vreme.

Poate că de aceea, ştiind cît de legat era de acel încîntător colţ de lume care este Provenţa, unii critici, prea grăbiţi în clasificările lor, l-au considerat doar un scriitor „regionalist", neizbutind să cuprindă caracterul universal al creaţiei sale.

În perioada de după primul război mondial au apărut numeroase curente literare în lumea întreagă; cu mai mulţi sau mai, puţini adepţi. Unele au dispărut foarte repede, abandonate fiind chiar de creatorii lor.

În Franţa, pe-atunci s-au afirmat scriitori de mare prestigiu. Numărul premiilor literare a crescut considerabil ca pentru a ierarhiza valorile, dar poate nu întotdeauna atribuirea lor a fost obiectivă. Din multitudinea de premiaţi numai cîţiva şi-au înscris numele printre valorile perene ale literaturii franceze.

Jean Giono s-a impus încă de la începutul carierei sale şi, din 1928 şi pînă astăzi, a rămas acelaşi mare creator.

„Pentru mine, cei mai buni scriitori din această generaţie [de după 1916] *sînt Montherlant, Giono şi Ber- nanos..." afirma Andre Malraux în 1955. Aprecierea sa cîntăreşte greu, alăturîndu-se altor judecăţi de valoare ale contemporanilor care confirmă valoarea lui Giono. Pierre de Boisdeffre,*

De mic copil Giono a iubit Midi-ul, *l-a iubit mai mult chiar decît capitala care, în majoritatea ţărilor europene, putea să asigure tinerelor talente o consacrare mai rapidă decît provincia. Dar pe tînărul din Manosque nu l-a vrăjit Parisul deşi, obligat de împrejurări, a fost acolo în cîteva rînduri; „oraşul-lumină" i-a părut „o uzină a morţii" care nu-i putea dărui acea linişte interioară, acea împăcare cu sine şi cu tot ce ne înconjoară, care se confundă, pentru el, cu fericirea.*

Comuniunea cu natura este o realitate pentru acest mare povestitor atent la glasurile firii, la tăcerile ei. Şi care poate să ni le desluşească, oricare ar fi ţinutul în care ne-am afla. Deoarece natura este una singură : oameni, plante şi animale, pămîntul şi cerul, spune Giono, comunică prin „sînge şi sevă". Concepţia sa despre lume porneşte de la realitatea imediată. Dar sensibilitatea creatorului „înlătură toate măştile de pe chipul realităţii de zi cu zi şi iat-o aşa cum e cu adevărat : magică... Eu sînt un rea l ist *“* (Noe) *proclamă cu tărie acest meridional care iubeşte viaţa şi îi acceptă, cu aceeaşi seninătate, bucuriile şi suferinţele. Universul fizic este prima realitate pe care şi-o apropriază Jean Giono prin mijlocirea „acelei senzualităţi" care îl face aidoma unei „picături de apă pe care o străbat razele soarelui, pe care o străbat formele şi culorile lumii"* (Jean le Bleu). „Fireşte, *drumul razei — subliniază Robert Ricatte în studiul pe care i-l consacră în 1970 — implică extraordinare refracţii."*

Legat de ţinuturile natale, Giono nu a colindat lumea în căutare de senzaţional. Dar dincolo de orizontul limitat al peisajului familiar el vede cu ochii minţii întinderea cea fără de sfîrşit a cosmosului. Spaima omului în faţa nemărginirii e resimţită cu accente pascaliene.

Spaţiile larg deschise în calea vîntului, platourile, dealurile vălurite „ca marea, dar nemişcate", cerul imens „cu livada lui de stele", prime etape ale unei călătorii materiale, constituie

chiparoşi declanşează, ca o reacţie, priveliştea Medite- ranei, a călătoriei imaginare. Claustrarea unui personaj într-o încăpere strimtă şi întunecoasă — e cazul lui An- gele din povestirea Unul din Baumugnes — *atrage după sine deschiderea spre întinderile nesfîrşite ale podişu- rilor. Puţul întunecat, un „cilindru de piatră" aducător de moarte în* Otavă, *reapare şi în alte naraţiuni alături de orizontul nelimitat al înălţimilor.*

Prezenţa unui spaţiu variabil în paginile, lui Giono, nu se reflectă numai în admirabilele sale descrieri. Substratul psihologic al personajelor, statutul povestirii chiar, capătă accente deosebite fiind definite mai ales în funcţie de spaţiul care le cuprinde. Un spaţiu care implică ideea de mişcare perpetuă, de mutaţii deseori contradictorii ale materiei. Oare natura însăşi nu este transformare necontenită ?

Aerul fluid tinde să se solidifice pe înălţimi; poţi avea senzaţia uneori „că te îneci în aer aşa cum te îneci în apă" (Drumuri). *în zborul lor rapid, păsările par să se „zdrobească de cer" dar curînd le vezi căzînd ca „nişte picături de apă" ; alteori, rotindu-se în stoluri, par „nişte frunze mari duse de vint".*

Deşi punctul de plecare al povestirilor sale este întotdeauna legat de elemente reale — un personaj, un eveniment, 6 regiune — Giono nu alătură modele vii ca într-un mozaic, ci recreează, transformă totul, meşteşugul poetului asemănîndu-se, după părerea sa, cu cel al vopsitorului care, schimbînd culoarea lucrurilor, le dă altă faţă. Iar opera scriitorului este „o uzină de transformare a aparenţelor".

Viaţa este un nesecat izvor de bucurii pentru Giono şi totuşi, senzaţia fericirii pe care mărturiseşte că a resimţit-o adeseori de-a lungul anilor, nu l-a împiedicat să fie conştient de caracterul tragic pe care poate să-l aibă existenţa umană, de realitatea suferinţei şi a morţii, acest

pare prezenţa lui Angele alături de Gedemus, bătrinul tocilar (Otavă). *Sînt două din exemplele pe care le găsim chiar în povestirile din volumul de faţă. Dar ele au nenumărate corespondenţe în fiecare din creaţiile autorului, deşi, fără îndoială, dincolo de constantele* spaţiului *şi ale* mişcării, *scriitura lui Giono a urmat o curbă evolutivă.*

în prefaţa la romanul Uliul din Maheux *(Premiul Goncourt 1972), Jean Camere, cunoscut şi publicului românesc, constata, cu umor, că secolul nostru are mania clasificărilor. (Jean Cartiere este un mare admirator al lui Jean Giono, pe care l-a cunoscut foarte bine şi căruia i-a consacrat şi o biografie. în 1965, în cadrul unor emisiuni ale radioteleviziunii franceze a realizat „15 convorbiri cu Giono").*

Nici Giono nu a scăpat, desigur, de clasificări, deoarece opera lui cuprinde zeci de titluri şi se întinde pe o perioadă de peste patruzeci de ani. Majoritatea criticilor au distins, în cuprinsul acestei creaţii, două *etape, alţii chiar* trei *(Pierre Brodin, în* Presences contempo- raines, *1956), sau chiar* patru *(Andre Rousseaux, în* Le Figaro litteraire, *III, 1954). Problema a fost dezbătută îndelung. Astfel încît scriitorul însuşi a simţit nevoia să lămurească lucrurile. într-un interviu acordat lui Robert Ricatte în 1966 el precizează că şi-a grupat operele în două mari cicluri :* romane şi cronici. *în* romane, *scrierile cuprinse între* Colina şi Bătălie în munţi, *natura ocupă primul plan în timp ce în* cronici, *personajele trec pe locul întîi, naturii — mereu prezente — revenindu-i un loc secundar.* Romanele, *precizează Giono, au, în mod voit, un caracter atemporal, faptele descrise în paginile lor putîndu-se petrece oriunde, oricînd, fie că este vorba de* Otavă, *de* Să-mi rămînă bucuria *sau de* Cîntecul lumii. *în* cronici *însă, lucrări făcînd parte din ciclul lui* Angelo, *al* Husarului, *sau altele, precum* Suflete tari *sau* Noe, *datarea istorică este foarte riguroasă. Dar şi plasarea unei povestiri*

Giono a stârnit interesul acestora, al publicului larg şi al criticilor chiar de la primul său volum : Colina *(1928). Şi a mers din succes în succes.*

Nu s-a alăturat nici unui curent literar. A declarat, de altfel, că n-a răspuns apelului suprarealiştilor, pentru că „nu se simte atras de ei şi, mai ales, pentru că îi e oroare de orice fel de Şcoală".

în acelaşi an cu Colina *şi în anul imediat următor vor apare celelalte două scrieri care formează* Trilogia lui Pan : Unul din Baumugnes *şi* Otavă. *Sînt texte reprezentative pentru ceea ce s-a numit* gionismul, *un fel de a* vedea, *de a* simţi *şi de a* înfăţişa *lumea, propriu lui Giono. în universul Vieţii pe care o cîntă, — concepţia sa despre lume este apropiată de cea a lui Lucreţiu —• divinitatea este parte integrantă a naturii; prezenţa zeilor de odinioară o simţim în frumuseţea arborilor, în seva plantelor, în jocul animalelor, în iubirea femeilor. Omul comunică şi se identifică, în fiecare clipă, cu universul.*

Printre personajele romancierului-poet se numără noaptea înstelată, *care uneşte cîntecele păstorilor cu muzica sferelor,* apa, *sinonim al vieţii,* pămîntul, *amarnic şi blînd totodată, martor al bucuriilor şi al tragediilor umane,* animalele, *ale căror' mişcări suple, ale căror strigăte ciudate ne apropie de tainele universului.*

Dragostea de animale întregeşte tezaurul de simţăminte al omului; alături de vînturi şi de ploi, de soare şi zăpezi, de munţi, de ape şi de păduri ele alcătuiesc „adevărata sa bogăţie". în mijlocul unei naturi măreţe dar vitrege, al unor regiuni aspre, omul duce o luptă dîrză, nefiind cu nimic mai presus de animale sau plante în lupta pentru supravieţuire. Păstorul sau ţăranul singuratec din regiunea podişurilor şi a colinelor, meşteşugarul din sate duc o viaţă grea. Trăind mai aproape de natură ei sînt însă mai sensibili la frumuseţile ei, simţind mai din plin plăcerile simple : căldura

şi duruitul tunetului, faianţa cerului îngheţat şi pîlpîirea jucăuşă a flăcării din vatră.

De o mare intensitate poetică, paginile lui Giono evocă un univers care i-a fost şi care ne este aproape. Sînt pagini care reprezintă tot atîtea deschideri spre lume, o lume obişnuită ; privită cu ochii povestitorului ea palpită însă într-un ritm poetic de neuitat. Poate şi pentru că muzica a fost una din marile sale pasiuni. Din copilărie l-a iubit pe Mozart şi, tot atît de aproape i-au fost Vivaldi, Corelli, Scarlatti, Palestrina, Monteverdi şi Cimarosa. S-a spus că Giono şi-a scris cărţile ca pe o muzică în care arta contrapunctului s-ar fi îmbogăţit neîncetat. Fiecare carte urmează un alt tempo, creînd ca într-o simfonie, impresii diferite pe o temă unică.

S-a observat că în cea de-a doua „manieră" a creaţiei sale, care se dezvoltă paralel cu prima, Giono se apropie de Stendhal în zugrăvirea unor pasiuni violente, în relatarea exactă şi concisă a evenimentelor. Prezenţa unor notaţii satirice de o subtilă ironie, atitudinea povestitorului care devine acum un observator mai lucid, un analist mai pătrunzător al reacţiilor omeneşti sînt tot atît de caracteristice pentru evoluţia scriitorului.

Dar romancierul a afirmat, în repetate rînduri, că niciodată n-a renunţat la lirism, precizînd că şi-a adaptat doar modul de exprimare la cerinţele unei „cronici".

Printre proiectele neîmplinite înscrisese şi o nouă carte închinată naturii, o carte „ca un concert de vioară de Bach. Plină de patetism...".

Continuînd să fie, în primul rînd, poetică, lumea creată de romancierul-cronicar a început să semene tot mai mult cu o Comedie umană, prin legăturile şi corespondenţele dintre personaje şi evenimente preluate atît din seria romanelor cît şi din cea a cronicilor.

*

Unul din Baumugnes *se numără printre primele romane ale lui Giono, avînd, ca punct de plecare, o întâmplare adevărată. Fata unui fermier din satul Remollon fugise cu un tânăr, la Marsilia. Întorcîndu-se la ai săi, tatăl a închis-o într-o pivniţă spre a o ascunde de ochii lumii. Povestea, auzită în copilărie şi al cărui deznodământ scriitorul nu l-a cunoscut, ca şi drama lui Clairette Seguirand, evocată de unul din personajele cărţii, localităţile din jurul Manosque-ului, rîul Durance constituie puncte de reper în povestirea care prinde viaţă sub pana naratorului.*

în roman, Angele, ca îngropată de vie, apăsată de sentimentul culpabilităţii, trăieşte doar cu dorinţa de a scăpa din „închisoarea" în care lincezeşte alături de copilul ei. Dar nimic, nici durerea mută a mamei, nici suferinţa fiicei sale nu-l fac pe Clarius Barbaroux să-şi schimbe hotărîrea. Pentru a spăla ruşinea familiei, el consideră că singura soluţie este claustrarea vinovatei.

Amedee şi Albin vor afla altă cale. Muncitori agricoli, cei doi formează unul din acele cupluri de prieteni pe care le vom regăsi şi în alte povestiri ale lui Giono. Există o mare diferenţă de vîrstă între ei şi afecţiunea lui Amedee — povestitorul — pentru Albin, are căldura unui sentiment patern.

Sincer, „curat ca apa", Albin poartă în suflet toată frumuseţea ţinutului înalt, Baumugnes, aşezat la „marginea prăpăstiilor albastre, chiar lîngă obrazul cerului". Albin o iubeşte pe Angele şi faptul că ea a trebuit „să se vîndă spre a putea trăi" nu-i schimbă sentimentele. Puritatea lui sufletească va înfrînge încăpăţânarea absurdă a tatălui. La Douloire, *ferma cu nume predestinat parcă, evocînd durerea, îşi va regăsi bucuria. Ca într-o secvenţă cinematografică, Amedee, care a clădit fericirea lui Albin, contribuind la „înrădăcinarea" lui, se va retrage discret spre a-şi continua drumul de la o fermă la alta, atunci cînd*

Roman al • duioşiei, Unul din Baumugnes *abordează cîteva din temele majore ale operei gioneşti — claustrarea, prietenia, fecioara care a păcătuit — ca şi unul din procedeele folosite adeseori de Giono — cel al povestitorului, de exemplu; el ne incintă şi prin decorurile populate de elemente naturale, personaje tot atît de reale în paginile cărţii, ca şi oamenii.*

În Otavă, *întîmplările se desfăşoară în aceeaşi regiune familiară autorului. Localităţile sînt uşor de identificat. Şi în cazul acesta povestirea se bazează pe date reale, din punct de vedere geografic şi sociologic. Satul Aubi- gnane, de pildă, se numeşte Redotiers şi este un cătun părăsit de locuitorii săi, ca multe alte aşezări din aceste locuri. Ca să ajungi de la Banon la Manosque drumul — cel de ieri, ca şi cel de azi — trece peste două platouri. Primul platou se întinde de la Sault la Saint-Chris- tol, al doilea, de aici pînă la muntele Lure. Giono a amplificat spaţiul existent; doar* 22 *km despart Banon de Sault, dar cum în roman distanţele cresc, se dublează, e vorba de 42 km.*

Am făcut acest drum în primăvara anului 1976. Recitisem de curînd Otavă *şi, străbătîndu-l, am avut senzaţia unei stranii realităţi. Totul era ca în roman : norii, cerul, vîntul, lanurile de drobiţă din care parcă aşteptam să apară piemonteza plecată să-i caute lui Panturle o nevastă.*

Folosind realitatea ca punct de plecare în toate povestirile sale, Giono îi întinde cititorului o uriaşă capcană, chiar şi celui care ştie că desfăşurarea faptelor ţine numai de fabulaţia autorului.

în Provenţa, în preajma Manosque-ului şi a muntelui Lure, ţinuturile care te înconjoară, determinate cu fraze seci, stereotipe în textele de specialitate, îmbracă haina poeziei fiindcă romancierul ne face să le înţelegem altfel decît le-am fi înţeles, poate, singuri :

„Platoul, iată platoul !

Notad ca o orie de trecut, el este pojistea

„...Pare sub cer un alt cer răsturnat".

Cine a văzut întinderile de pe culmi nu poate uita nici vîntul, „vîntul-capră" care aleargă în toate părţile, care se „ascute tot frecîndu-se" de marginile platoului şi îţi „zgîrie ochii cu unghiile".

Natura atotstăpînitoare e mereu alta şi mereu aceeaşi, cu fiecare noapte şi fiecare zi :

„Totul e albastru ca stînjeneii, cerul şi pămîntul laolaltă, cu un buchet de nori la apus ; soarele tînăr urcă, înfundîndu-se în iarbă pînă la genunchi. Vîntul risipeşte rouă ca un mînz care se tăvăleşte pe jos. Face să ţîşnească stoluri de vrăbii care înoată cîtva timp printre talazurile cerului, ameţite, zăpăcite de ţipete şi care cad apoi ca un pumn de pietre."

Otavă *este, ca şi* Unul din Baumugnes, *un roman construit în jurul unei poveşti de dragoste care se termină cu bine. Aproape toate primele romane ale lui Giono sfîrşesc astfel, am zice, cu o victorie a oamenilor.*

Titlul cărţii — romancierul a subliniat deseori importanţa titlurilor în procesul său de creaţie ■— sugerează viaţa care renaşte după ce totul pare definitiv distrus.

Aubignagne este un sat pustiu unde viaţa s-a oprit în loc. Oamenii au murit sau au plecat spre alte locuri mai blînde. Panturle a rămas singur. Ogoarele sînt sterpe şi mintea îi este pustiită de atîta singurătate. Ea îi pare mai apăsătoare odată cu venirea primăverii care „i s-a agăţat pe umeri ca o pisică mare". Dar atunci apare în viaţa lui Arsule, femeia pe care o va cumpăra cu şaizeci de franci, preţul unui măgar. Ea va răspunde firesc şi simplu la chemarea lui.

Coasa nemiloasă a morţii s-a abătut asupra satului. Dar Panturle şi Arsule vor fi otava care răsare pe lanurile părăsite, ca o rezervă ascunsă a unei naturi fără de sfîrşit, ce îşi urmează ciclul viaţă-moarte-viaţă.

în „hora cosmică" a coasei şi a otavei, bătrîna Ma- moche a dat totul pămîntului — sotul, apoi fiul

Vîntul de primăvară, o linie de forţă, suflă neîncetat pe podiş, la nivelul ierbii. Otavă *înalţă o barieră verticală în faţa acestei forţe pe care o imobilizează, o clipă. Sfîr- şitul povestirii ni-i înfăţişează pe Panturle, conştient de victorie, aidoma unei „coloane sub cerul albastru".*

Cadrul spaţial s-a lărgit, dobîndind proporţii cosmice, scoţînd mai clar în evidenţă liniile care structurează întregul roman : orizontalitatea *podişului pe care aleargă nebuneşte vîntul de primăvară şi* verticalitatea *omului, stăpîn peste ogoare, peste vîntul care nu-l mai poate doborî.*

în Otavă, *text deosebit de drag lui Giono, el înlocuieşte solilocurile personajelor cu dialoguri, sau cu tăceri a căror valoare poetică pare s-o aprecieze tot mai mult. Povestirea este mai directă decît în primele sale scrieri, comentariul fiind înlocuit de fapte. Folosirea timpului prezent, foarte des întîlnit în romane, îi dă senzaţia cititorului că participă nemijlocit la desfăşurarea acţiunii.*

Dialogurile impresionează prin forţa, rapiditatea şi concizia lor. Romancierul se explică : „Rapiditatea e necesară pentru că este vorba de oameni care duc o viaţă singuratecă)../ Se exprimă lapidar, cîteva cuvinte le sînt de ajuns". în concordanţă cu ritmul dialogurilor, şi cel al naraţiunii se accelerează, ducînd la sporirea dramatismului acţiunii. Interjecţiile ca şi repetiţiile supărătoare se răresc, contaminarea dintre vorbire şi scriere realizîn- du-se în direcţia unei proze narative, simple în aparenţă dar de o eleganţă clasică.

Scrise şi publicate la date foarte diferite, celelalte patru povestiri reunite în acest volum vădesc, în ciuda deosebirilor aparente, acelaşi har al povestitorului, care de-a lungul întregii sale creaţii ne propune, oricare ar fi tema abordată, o vastă „lectură a lumii", a lumii cea plină de taine. Cunoaşterea lumii „nu se distinge, pentru el, de

Haute-Nendaz din zona muntoasă a Vălais-ului, aminteşte, prin silueta şi trăsăturile sale de caracter, de Jean Valjean, celebrul personaj al lui Victor Hugo. Neavînd nici un fel de acte, „dezertorul" este o fiinţă hăituită. îl obsedează teama de jandarmi. Tăcut, închis în sine, el îşi atrage simpatia tuturor locuitorilor satului pentru că ştie să picteze, ca nimeni altul, portrete naive care îi incintă. Va fi „adoptat" chiar de primarul comunei, Jean Barthelemy Fragniere, a cărui soţie va fi primul model al pictorului-vagabond. Tablourile „dezertorului" evocă o lume misterioasă, zugrăvită în tonurile şi maniera desenelor realizate de copii.

Atras de taina lui Charles-Frederic Brun, Giono a pornit pe urmele lui, izbutind să refacă itinerarul pe care şi-a închipuit că l-a parcurs pictorul, reuşind, mai ales, să ni-l apropie pe acest om care, aidoma pustnicilor de odinioară, a dus o viaţă singuratecă, mulţumindu-se cu puţin, primind pomana săracului dar niciodată mila celor bogaţi.

Nuvela Piatra *reface biografia omenirii, mai precis istoria relaţiilor dintre om şi piatră. Cioplită de mîna omului din cele mai vechi timpuri, piatra a devenit armă sau construcţie măreaţă, piramidă,- palat sau doar mor- mînt. Constatând că apeductele pun în evidenţă posibilitatea noastră de a „călători fără să ne mişcăm", amintin- du-şi de obeliscuri şi coloşi, de un splendid ceas solar din Mexic săpat în piatră, de temple din India sau de insula Tristan da Curiha, Giono, pentru care timpul şi spaţiul nu constituie obstacole, poposeşte şi în lumea arhitecturii creştine, observînd, nu fără ironie, că lumea creştină a folosit mai „multe pietre decît rugăciuni spre a se înălţa către Dumnezeu".*

Cu mult umor, povestitorul îşi alege bisericile, fîntî- nile, casele care îi plac cel mai mult şi şi „le

Mai apropiat de pămînturile natale ale lui Giono, textul povestirii Arcadia, Arcadia ! *inclus de scriitor în* cronici, *ne duce cu gîndul într-un* locus amoenus *virgilian, într-un ţinut format din „nouă zecimi de cer şi o zecime foarte mică de pămînt", acolo unde vîntul bate din hord- vest exact aşa cum bătea „acum zece mii de ani". „Civilizaţia undelemnului", cea „a vinului[1]' şi-au pus amprenta pe aceste locuri, pe oamenii care au trăit şi care trăiesc aici. S-a vorbit deseori de lenea şi de lipsa de sinceritate a meridionalilor, afirmă Giono, ■ uitîndu-se că, de fapt, civilizaţia care s-a născut pe ţărmul Mediteranei a „luminat restul universului".*

în pagini de o rară armonie, splendide poeme în proză, romancierul cîntă via şi vinul, livezile de măslini din Pro- venţa, marea, vîntul şi tăcerea. Poate că nimeni nu a mai izbutit pînă la el să o facă cu aceeaşi intensitate lirică.

Cu totul deosebit de celelalte va apare textul ultimei povestiri, Marele Teatru, *un comentariu poetic al Apocalipsului pe care tatăl lui Giono, cizmarul din Manosque, îl face, pentru fiul său, într-o lungă noapte de vară. Stînd amîndoi pe acoperiş, sub bolta plină de stele, tatăl bolnav şi îmbătrînit înainte de vreme îi vorbeşte fiului care nu are decît zece ani, aşa cum ai vorbi cu un om mare. Monologul lui Jean de Manosque nu este decît rareori întrerupt de băieţelul care caută să priceapă sensurile a- dînci ale frazelor pe care le rosteşte tatăl. Şi mulţi ani mai tîrziu cuvintele acestea profetice vor fi aşternute pe hîrtie de fiul ce n-a putut uita nici tîlcul lor ascuns, nici pe omul care i le-a împărtăşit.*

Pentru că dincolo de învelişul lor biblic, cuvintele tatălui cuprind multe cugetări înţelepte; multe adevăruri ce privesc condiţia umană în aspectele ei universale.

„Nimic din ceea ce creăm — gîndeşte cu glas tare tatăl — nu poate depăşi limitele lumii pe care

meni să cunoască şi singurătatea şi răutatea şi suferinţa, nu-i poate umbri decît pentru o clipă bucuria — care, pentru el, nu poate fi adevărată decît dacă este împărtăşită '■— imensa bucurie

SORINA BERCESCU

30 iulie 1980

TABEL CRONOLOGIC

1895 *30 martie :* Se naşte *Jean-Ferdinand Giono* la Ma- nosque (Alpes-de-Haute Provence), în casa părintească situată pe strada Torte la n° 1.

Cu un secol în. urmă se născuse, în Piemont, Jean-Baptiste Giono, bunicul scriitorului care, prin anii 1830—1844 părăseşte Italia fiind urmărit de poliţie deoarece, se crede, era bănuit că „a conspirat împotriva autorităţii". Se stabileşte, pentru un timp, la Saint-Chamas (Bouches du Rhone).

Tatăl scriitorului, Jean-Antoine Giono, se naşte în 1845 ; cizmar, o vreme, la Marsilia (1866—1870) Jean-Antoine îşi reia curînd meseria de tăbăcar, devenind apoi portar la primăria din Manosque. în 1874 porneşte într-o lungă călătorie prin Provenţa, nordul Italiei şi Tirol.

189 7

190 0 *2 februarie:* Se naşte, la Manosque, Elise Maurin, viitoarea soţie a romancierului.

Jean-Giono intră la şcoala Saint-Charles din Manosque. în 1902 trece la Colegiul din aceeaşi localitate. •1907 Urmează cursuri de catehism în parohia Saint-Sau- veur, la insistenţele mamei sale. Nu va manifesta nici un interes pentru cariera ecleziastică. Din contra. După prima comuniune va 1906 renunţa la orice practici religioase. Alături de tatăl său va citi *Biblia,* care i se pare o poveste foarte frumoasă dar „la fel de puţin credibilă ca şi *Odiseea".*

Râul Durance, care izvorăşte din muntele Genevre (Alpii francezi) creşte şi se revarsă provocînd mari pagube. Giono va vorbi deseori

1910 Are 15 ani. Pe un caiet de şcoală scrie o primă schiţă literară *Apporte Babeau (Adu-mi, Babeau),* pe care o va relua în *L'Eau vive (Apa vie).* Citeşte cu pasiune pe Lamartine, Hugo şi Stendhal.

1911 începe *Angelique,* un roman medieval pe care nu-l va termina niciodată. Are 16 ani. Tatăl său se îmbolnăveşte grav. Familia este săracă. Fiul trebuie să muncească. Părăseşte colegiul şi se angajează la filiala unei bănci din Manosque. Curier, mai întîi, devine după un timp un mărunt funcţionar.

1912 Descoperă, în acelaşi an, Provenţa şi literatura greacă. Va citi cărţi pe care le va putea cumpăra după măsura pungii sale. Cărţile lui Henri de Regnier sau Andre Gide se vindeau cu 3,50 fr. în timp ce volumele cuprinzînd opera lui Vergiliu, Homer, Eschil, Aristofan sau Sofocle nu costau decît 0,95 franci. La aceşti mari autori ai antichităţii se adaugă Cervan- tes, Shakespeare şi parnasienii.

1913 Giono refuză să se ducă la şcoala de pregătire militară. Va relata. acest fapt în *Re fus d'obeissance (Refuzul de a se supune).*

1914 Este avansat şi i se măreşte salariul.

1915 Este încorporat în regimentul 159 R.I.A. devenit ulterior regimentul 140 R.I.A. Grenoble.

1915-1917 ia parte la primul război mondial, în compania a 6-a, care va fi decimată ; Giono se numără printre puţinii supravieţuitori.

1916- sau 1918 Plecat într-o permisie vede, pentru prima oară, Parisul.

în cursul unei bătălii, îşi scoate masca de gaze.

1917 Este gazat. Va fi internat în spital. Armistiţiul îl găseşte în permisie la Manosque.

1918 Este demobilizat dar postul său de la bancă este ocupat. Va reveni în aceeaşi instituţie bancară în 1920.

26 aprilie: Moare Jean-Antonie Giono, tatăl său.

22 junie : Jean Giono se căsătoreşte cu Elise

pictorul Lucien Jacques, şi el fiul unui cizmar ; îi va lega o strînsă prietenie.

1923 Scrie poemele *Accompagnes de la flute (Acompaniaţi de flaut),* publicate într-o plachetă în 1924, şi primele „proze" : *Le Buisson d'hysope (Tufişul de isop)* şi *L'Ermite de Saint-Pancrace (Sihastrul Sfîntului Pan- crace).*

1924 Admiră picturile lui Brueghel. îşi descoperă pasiunea pentru muzică; ascultă : Mozart, Chopin, Liszt, Beethoven, Bach. Citeşte *Fire de iarbă* de Walt Whitman.

Termină 23 de *Egloge* printre care şi *La Symphonie paîenne (Simfonia păgînă)* şi *Les Larmes de Byblis (Lacrimile lui Byblis).*

1925 îi citeşte prietenului său Lucien Jacques prima versiune a povestirii *Naissance de l'Odysee (Naşterea Odiseei);* ultimele capitole le va prezenta editurii Grasset în 1927.

1926 25 *octombrie :* Se naşte Aline Giono, prima fiică a scriitorului.

1927 Giono citeşte Dostoievski : *Fraţii Karamazov* şi *Idiotul.* începe să scrie *Colline (Colina)* care va fi gata în 1928.

Apare *Colline.*

mai: Giono primeşte premiul american Brentano pentru *Colline.*

Apare romanul *Un de Baumugnes.*

octombrie : Sub titlul *Le Vent de printemps (Vîntul de primăvară),* Giono publică fragmente din *Regain* (Otavă) în revista *Europe.*

1930 La sfîrşitul anului 1929 pleacă din slujbă şi se hotărăşte să se consacre exclusiv literaturii.

în *Revue de Paris* vor apărea eseul *Presentation de Pan (Prezentarea lui Pan)* şi romanul *Regain* (1 oct.

— 15 nov.), pentru care i se va decerna Premiul Northcliffe.

Tot în acelaşi an mai apar *Manosque des Plateaux* şi *Naissance de l'Odyssee.*

Revista *Les Nouvelles littéraires* publică *Le*

Revista *Europe* începe publicarea romanului *Le Grand Troupeau (Turma cea mare)* care va apărea ulterior la editura Gallimard.
Scrie *Jean le Bleu* din care va publica un fragment în N.R.F. : *La Femme du boulanger (Nevasta brutarului).*
Giono este numit cavaler al Legiunii de onoare.
Editura Gallimard anunţă apariţia povestirii *Solitude de la pitie (Singurătatea milei).*
Apare *Le Serpent d'etoiles* la editura Grasset. *Revue de Paris,* apoi editura Gallimard, publică *Le Chant du monde (Cîntecul lumii).*
11 august: Se naşte Sylvie Giono, a doua fiică a scriitorului.
15 noiembrie : în *Europe* apare articolul cu caraeter pacifist *Je ne peux pas oublier (Nu pot să uit).*
Apare *Que ma joie demeure (Să-mi rămînă bucuria)* la editura Grasset care anunţă, în aprilie, şi apariţia volumului *Les Vraies Richesses (Adevărata bogăţie).* Giono colaborează la ziarul antifascist *Vendredi,* judecind aspru politica guvernului.
în noiembrie începe să lucreze la un roman, *Les Fetes de la mort (Sărbătorile morţii),* care zugrăveşte o mare răscoală ţărănească.
Societatea *Les Vraies . Richesses* publică, într-o ediţie cu tiraj redus, piesa *Le Bout de la route (Capătul drumului).*
Marcel Pagnol va realiza un film după romanul *Regain,* avînd ca interpreţi principali pe Fernandel şi Orane Demazis.
Apare *Batailles dans la montagne (Bătălii în munţi)* la editura Gallimard.
Marcel Pagnol se inspiră dintr-un alt text al lui Giono pentru filmul său *Nevasta brutarului* cu Raimu în rolul principal.
Giono începe publicarea unor plachete pacifiste intitulate *Messages (Mesaje).* Prima va fi *Lettre aux paysans sur la pauvreté et la paix (Scrisoare*

În octombrie primeşte operele complete ale lui Sten- dhal. Gallimard anunţă apariţia eseului liric *Le Poids du Ciel (Greutatea cerului).*
Apar placheta *Precisions (Precizări), Vivre libre II* şi prima traducere a romanului lui H. Melville, *Moby Dick,* de Lucien Jacques, Jean Giono şi Joan Smith.
5 *septembrie:* Jean Giono este mobilizat. în aceeaşi lună este arestat pentru scrierile sale pacifiste şi încarcerat la Marsilia. Au loc vii proteste în rîndurile intelectualilor francezi ; în fruntea lor se află Andre Gide. După două luni Giono este eliberat şi scutit de armată.
începe să scrie *La Chute de Constantinople (Căderea Constantinopolului)* lucrare neterminată.
Apar versiunea definitivă a traducerii lui *Moby Dick* realizată în colaborare, *Pour saluer Melville (Omagiu lui Melville)* şi *Triomphe de la vie (Triumful vieţii),* text ce va fi republicat în 1942.
Editura Gallimard publică *L'Eau vive (Apa vie)* şi reuneşte într-un volum *Teatrul* lui Gion<5 : *Le Bout de la route, Lanceurs de graines (Semănătorii), La Femme du Boulanger* şi *Esquisse d'une mort d'Helene (Schiţă pentru o moarte a Elenei).*
decembrie ; reprezentarea piesei lui Giono *Le Voyage en caleche (Călătorie în caleaţcă),* la Theâtre des Ambassadeurs este interzisă de cenzura germană. Giono este arestat de Comitetul de eliberare din Manosque. I se reproşează faptul că în revista germană *Signal* a apărut — fără autorizaţia lui, totuşi — un reportaj care îi era consacrat. Va fi eliberat după 7 luni.
Citeşte operele unor scriitori americani contemporani Hemingway, Steinbeck, Dos Passos; îl atrage în mod deosebit Faulkner.
iunie: Apar *Le Voyage en caleche* (Editions du Rocher, Monte Carlo) si „cronica romanescă"

Publică *Noe,* o „cronică barocă despre artist şi creaţia sa“, *Fragments d’un deluge (Fragmente dintr-un potop)* şi *Fragments d’un paradis (Fragmente dintr-un paradis).*

1949 Editura Grasset anunţă apariţia povestirii *Mort d’un personnage (Moartea unui personaj).*

Giono scrie prefaţa la *Iliada* lui Homer pentru colecţia „Les Grands Maîtres" (ed. Audin şi Bordas). Apare *Les Ames fortes (Suflete tari).*

195 0

Se împrieteneşte cu pictorul Bemard Buffet, instalat între Reillanne şi Vacheres şi care îi va face un portret.

195 1

Editura Gallimard publică *Les Grands Chemins (Drumurile)* în luna mai şi, în noiembrie, *Le Hussard sur le toit (Husarul pe acoperiş),* unul dintre cele trei romane care alcătuiesc „ciclul husarului", la care Giono a lucrat şase sau şapte ani.

195 2

În *Revue de Paris* apare *Le Moulin de Pologne (Moara din Polonia),* text republicat, fără modificări, în 1953, de editura Gallimard.

'februarie: Gerard Philippe şi Jeanne Moreau interpretează rolurile principale în adaptarea radiofonică a romanului *Le Hussard sur le toit,* realizată de Andre Bourdil.

aprilie: Lui Giono i se atribuie *Marele Premiu al* Monaco-ului pentru întreaga sa operă.

Sînt publicate în acest an *Angelo* (în La *Nouvelle Revue Frangaise)* şi *Arcadie, Arcadie!* (Editions de l’artisan). În toamnă, Jean Giono pleacă în Italia. Impresiile din acest voiaj, precum şi cele notate cu ocazia peregrinărilor sale din 1951, vor fi notate în *Voyage en Italie (Călătorie în Italia).* Aici aflăm, de pildă, că numele prietenului său, istoricul italian Paolo Pardi i-a sugerat pe cel al eroului său, Angelo Par di.

195

6 decembrie : Jean Giono este ales membru al Academiei Goncourt.

Apare povestirea La *Pierre (Piatra)*

	Franţois Villiers turnează *L'Eau vive* cu Pascale Audret, după un scenariu original de Jean Giono. Apare *Angelo* (Gallimard).
	O nouă călătorie în Italia, Elveţia şi Austria, cu familia.
	Giono este atras tot mai mult de cinematograf. În colaborare cu Alain Allioux scrie o adaptare pentru ecran a nuvelei *Platero şi cu mine* de Juan Rămân Jimenez.
1959	Publică, la Gallimard, piesa de teatru *Domitien,* şi o adaptare după dramaturgul olandez Joost Van den Vondel : *Joseph ă Dothan (Iosif la Dothan).*
	Scrie scenariul La *Duchesse (Ducesa)* pentru un scurt metraj al lui Franqois Villiers.
196 0	Redactează prefaţa la o traducere a *Marilor speranţe* de Dickens.
	Scenariu, dialoguri şi regia filmului *Cresus* cu
196 1	Fer- nandel.
	Apare Le *Grand theâtre (Marele Teatru)* sub îngrijirea editorului Joseph Foret.
196 2	La *Nouvelle Revue Franţaise* publică fragmente din *Carnetele* lui Giono.
	Scriitorul prezidează juriul festivalului cinematografic de la Cannes.
196 3	După ultima călătorie în Italia' (1961), scrie Le 06305)-" *tre de Pavie (Dezastrul de la Pavia), o* evocare istorică ă bătăliei din 1525 cînd regele Francisc I a fost făcut prizonier de spanioli.
196 4	Prefaţează ediţia *Comentariilor* lui Montluc 1502— 1577) apărută în „Bibliotheque de la Pleiade[14], precum şi pe cea a legendei lui *Tristan* adaptată de Andre Mary pentru colecţia „Le Livre de poche".
	Marcel ' Camus pune în scenă Le *Chant du monde.*
196 5	Giono termină *Deux Cavaliers de l'orage (Doi cavaleri ai furtunii)* publicat în luna noiembrie.
	începe să scrie, o piesă de teatru, Le *Cheval fou (Calul nebun)* ce are ca punct de plecare Le

În revista *Rythmes* apare o nuvelă a lui Giono *La Belle HQtesse (Gazda cea frumoasă).* Editura Galli- mard tipăreşte *Ennemonde et autres caracteres (Ennemonde ţi alte caractere).*

1969 La Manosque sînt publicate, fără a se menţiona numele autorului, povestirile : *La Chute des anges (Căderea îngerilor), Un deluge (Un potop)* şi *Le Coeur- cerf (Sufletul-cerb).*

1970 Editura Gallimard anunţă *L'Iris de Suse (Irisul din Susa).* Ultimul text elaborat de Giono apare într-un tiraj limitat la Grasse : *De certains parfums (Despre unele parfumuri).*

S spre 9 octombrie : Jean Giono moare în vîrstă de 75 de ani. Este înmormîntat la eimitirul din Manosque, în orăşelul în care s-a născut şi unde a trăit toată viaţa.

Apare : *Les Terrasses de Vile d'Elbe (Terasele de pe insula Elba).*

UNUL DIN BAUMUGNES

în românește de
SORINA BERCESCU

Prieteniei lui Lucien Jacques
şi a lui Maxime Girieud

I

Simţeam că asta o să se întîmple.

Dacă după ce a băut, omul priveşte masa şi siuspină, e semn că o să vorbească. Mai ales cînd e vorba de unul dintre acei oameni care sînt singuri pe lume, singuri pe picioarele lor cu un gol mare în jur, un gol total ; mă rog, unul din grupul nostru, unul dintre aceia care se angajează la ferme, pentru seceriş sau cam aşa ceva.

De data aceasta, venisem ca şi mulţi alţii să mă angajez pentru treieratul griului la Marignate, o gospodărie mare de pe malurile riului Durance, cu lanuri de gtrîu cît vedeai cu ochii, cu păduri pline de vînat, ou vii şi toate acareturile. O gospodărie mane, ce să mai vorbim !

S-a petrecut aşa, din întâmplare.

Nimeni nu duce o viaţă mai de vagabond ca noi ăştia. Cu zece zile mai înainte mă aflam la Peyruis, într-o baracă,- eram singurul argat, şi oarecum propriul meu stăpîn ; puţin de lucru, masă bună şi pe urmă stăpîna era o femeie focoasă ; ce mai încoace-încolo eram îngrijit şi răsfăţat. Dar pentru nu ştiu ce fleac las totul baltă şi plec. Sosesc la Marigrate. Năduşeau toţi pe arie.

— Ei, zic eu, angajaţi oameni ?

— Cîteodată.

— Cîteodată poate fi şi de data asta ?

— Fă-te-ncoa.

Şi iată-mă angajat.

şi femei pe-acolo ; patronul cînta la acordeon de parcă ar fi întins coca de caramele ; vinul roşu, douăzeci de bani litrul : era tocmai pe măsura pungii noastre.

Ne adunam după simpatii ; la noi, aşa-i obiceiul. Ne aşezam la masă câte cinci sau şase, cîntărindune după mutră, şi dă-i drumul. Eu pusesem ochii pe unul, voinic, cu nişte ochi ce străluceau pe chipul lui prectum apa limpede şi care, pe sub mustaţă, avea un rîs ca neaua. Ce m-a atras la el, nu v-o ascund, e că în ochii aceştia era ceva amar, o umbră, ca reflexul unei cărni care ar putrezi în fundul unei fîntîni. Se numea Albin. Era de la munte. în seara aceea, el era cel frămîntat de gînduri.

îşi împinge paharul şi scoate un oftat atît de lung, de s-a auzit în pieptul lui, de două ori cît al meu de mare, ca un vîjîit al vîntului de pe deal.

— Care va să zică nu prea merge ? spyn eu ca să-l ajut.

Uneori trebuie să fad pe moaşa. Oamenilor le face atît de bine să se descarce. Eu, care sînt un prost bă- trîn, am trecut de douăzed de ori prin asta înaintea lor. în sinea mea spuneam : „Haide, băiatule, nu te codă, nu poţi să-ţi mistui necazul, dă-l afară !“

Şi l-a dat !

— Stau să putrezesc aici, zice el; o să-mi sitrîng boarfele şi-o s-o întind.

— Las-o baltă, îi răspund, dacă te-a supărat cineva, sau dacă ţi-a spus prea multe răutăţi, nu trebuie niciodată să-ţi adud aminte de asta după ce ai băut. Nu-i momentul potrivit. Lucrurile trec, se uită în cursul zilei, aşa că) las-o baltă : o oră ? da, o oră ; o zi ? da, o zi. Pe măsură ce zboară, timpul le şterge.

— Nu-i deloc ce crezi, zice el ; puţin îmi pasă mie de răutăţi. Adevărul e că am necazuri şi astea^s lucruri serioase, care au importanţă ; au pătruns în mine încetul cu încetul ca un firicel de apă şi acum s-au adunat şi mă împiedică să trăiesc feridt sub soare. Mai bine să plec.

După asta, pricepeţi, n-a mai fost nevoie să

Era o noapte minunată de vară, ce se întinsese netedă peste ulmi. Bulevardul era gol; un vînt uşurel se juca în mijlocul drumului cu praful, ca un copilaş.

Omul meu spuse :

— Asta-i a doua oară că mă întorc la Marigrate. Acum trei ani, m-am angajat aici întâia oară. Atunci coborâsem prima dată de la noi ; nu m-am mai înapoiat acolo sus. Am petrecut iernile în oraşele din Sud ; Ca- vaillon, Apt, Lauris, Pertuis... nu voiam să mă depărtez, că dacă aş fi aflat cumva ceva... Şi, iată cam despre ce e vorba :

în anul acela era cu noi un tip de la Marsilia, un tînăr găunos ca o ridiche seacă, numai piele şi oase şi cu un tatuaj în palmă unde scria *c...t.* Şi cu mina aia tot umbla prin grîu !

Se numea Louis. Un prăpădit, oe mai încoace încolo, un bicisnic. îi tremura snopul în vîrful furcii şi-l blestema tot timpul pe Cel de Sus. De parcă el ar fi fost de vină ! De fapt, poate că muncea pentru prima dată. Astăzi, că mai cunosc şi eu viaţa, cred că făcuse vreo ispravă deochiată şi că schimbase aerul pentru cîtăva vreme. Asta-i.

Nu era un tovarăş rău, nu, asta însă când nu lucra. Cînta rotindu-şi capul ca o găină ; era glumeţ. Iar ca să-i ţii piept cu vorba, nu puteai s-o faci niciodată !

De aici i s-a tras tot răul: de la vorbă, şi pentru că se pieptăna cu cârlionţi pe frunte,. udîndu-şi părul la fîn- tînă, şi-şi dădea cu parfum, ca o femeie uşoară.

Ieşeam împreună. Aşa ne obişnuisem. Nu-mi displăcea. Pricepi, veneam de la munte şi toate maimuţărelile astea mă paralizau, E greu de spus : cu el nu eram niciodată în largul meu ; mi-era ruşine. Dar, dacă îmi spunea să plătesc o sticlă la „Piemont" mergeam cu plăcere.

Cel mai mult mă dezgusta când era vorba de femei. Prima dată cînd am venit aici, treaba asta a început cu Anaîs. N-a lăsat-o să servească nici un

La un moment dat, Anals a venit să aducă vin la o masă din spatele nostru. Şi l-am văzut cum s-a aplecat, apoi cum a început să rîdă stînd într-o poziţie ciudată şi respirînd greu. Puştoaica era tot acolo. Vorbea ou cei care bătuseră în masă cerînd vin ; mişca uşor din şolduri ca un copac tînăr. îmi dădeam seama că întârzie mai mult decît trebuie. Cînd fata a plecat, el s-a îndreptat pe scaun.

Dacă asta-i treabă ! O fetiţă de cincisprezece ani! Dar, mă rog...

Lucrurile s-au petrecut cam pe la mijlocul lui august. Da, chiar prin vremea aceea şi atunci îl cunoşteam deja pe omul meu, din cap pînă-n picioare, de-i ştiam toate măruntaiele.

într-o seară, ne-am aşezat aici unde stăm acum, pe terasă ; într-o seară ca asta. Era târziu. Printre copaci curgea un torent de linişte care îneca totul. Eu mă gîn- deam acasă. Trecuseră doar trei luni de când plecasem. De altfel, o să-ţi vorbesc îndată despre ţinutul meu... pentru că asta are să-ţi lămurească cele întâmplate şi pentru că o să-mi facă bine, acum cînd vreau să iau drumul către casă.

Era o noapte frumoasă !

Ştii, prietene, am trăit atâţia ani alături de lucrurile pământului, atât de mult rni-am croit viaţa după locul pe care îl lăsau, am avut atâţia prieteni copaci, vîntul s-a frecat atât de mult de trupul meu că atunci cînd sînt necăjit, la ele mă gîndesc ca să mă mingii.

Priveam deci în mine ţinutul meu şi mă îndureram ; dar în. ulmul din faţă se porni să cînte o privighetoare, apoi toate bălţile fremătară de orăcăitul brotăoeilor, pe urmă bufniţa începu să se vaite şi, atunci, luna se săltă pe deasupra dealului.

Chiar în clipa aceea se auzi dinspre culme zgomotul unei căruţe ; a unei căruţe, a unei şarete, mai aurind, şi care mergea repede, cu caluî în trap săltat.

Anul, trecut, în casa aceea pe care o vezi acolo închisă şi oarbă, cu obloanele trase, era o băcănie,

vînzările mergeau prost şi, închizînd târziu, tot spera că o să mai vină' cineva găsind închise toate celelalte magazine.

Atelajul se opreşte în faţa băcăniei, dintr-o singură mişcare îndemînatecă a hăţurilor : un tropăit apoi, din- tr-odată, cele patru copite rămîn înfipte în pulberea drumului şi, nici un alt zgomot. Mina pricepută care ţinea frîiele era puternică şi sigură.

Era o fată.

Spun clar : o fată şi nu o femeie, pentru că, aici, o femeie de la ţară — le cunoşti tot atît de bine ca şi mine — e lemn şi piatră ; umblă ca statuile ţepene de sfinţi purtate la procesiuni, lipsite de fineţe, aşa-i de vlăguită de munca pămîntului şi de bărbat. Asta era o fată : două sărituri de porumbiţă şi iat-o în prăvălie. O vedeam dintr-o parte : nasul şi gura ei se aflau chiar în faţa luminii şi erau bine conturate şi frumoase ; şi acum le mai am încă în faţa ochilor.

Şi băcanul a venit pînă la şaretă să aducă pachetele, pentru că îşi spunea că de-ar avea în fiecare seară o asemenea clientă ar izbuti, poate, să n-ajungă să-şi bage în gură ţeava puştii de vînătoare.

Ea apucă hăţurile, zice : „hai dii, dii !“ apoi alte cuvinte, glasul ei îmi mai stăruie şi azi în minte, şi porneşte. Atunci, luna a luminat-o din plin, din tălpi pînă în creştet, şi am văzut-o, toată, picioarele şi pîntecul ei delicat şi sînii plini pe care îi strîngea corsajul şi capul ei frumos cu cozile împletite.

Eu sînt dintr-un neam care nu se închină Sfintei Fecioare iar tu, prietene, ca şi mine, bineînţeles că nu te prea duci pe la biserică, dar ştii, dacă-ţi aduci aminte de cînd erai copil, ce chip frumos îi făceau Fecioarei prin ţinuturile acestea, oe privire avea şi cum îi erau îndoite braţele ca să ţină pruncul, cu arcuiri ca ale răchitei cînd se lucrează coşurile, cum îi erau umerii şi ea toată, îţi amintesti ?

pricepută merge repede. A dispărut ca urma unor stele dar a rămas totuşi, pentru că era o imagine deosebit de puternică.

Eu care vă povestesc ce-mi spunea băiatul acela ca să-şi mai descarce sufletul şi care vă voi povesti rînd pe rînd toate cele ce au urmat, mă aşteptam, v-o jur, la o poveste obişnuită cu lovituri de pumn în masă şi cu înjurături la adresa fermierului; dar ce auzisem pînă atunci, zău că nu semăna cu întâmplările obişnuite.

Mă făcuse praf, băiatul !

Cu atât mai mult cu cît, între timp, mă gîndeam, din nou, la licărirea întunecată din ochii săi şi cu cît, în fond, felul lui de a vorbi arăta că-i un bărbat greu de strunit şi foarte priceput în chestiuni sentimentale. Dacă n-ar fi fost decît figura aia cu Sfînta Fecioară şi era de ajuns... Cît de idiot oi fi eu şi cît mi-oi fi bătut eu joc de cele sfinte, tot am revăzut într-o strălfulgerare imaginile acelea de împărtăşanie... în sfîrşit, pricepeţi.

Mă făcuse praf, pe cinstea mea !

Tace o clipă şi eu cer să mai vină un kil. Plătesc, tom, beau şi mă pregătesc să-l ascult din nou ; tace chitic.

— Dar, şoptesc eu, te urmăresc de cînd ai început şi sînt unele Lucruri oare oer o explicaţie. Ai vorbit de ţinutul tău, spui că are însemnătate în povestire. De unde eşti ?

— Din Baumugnes, zice el.

— E departe ?

La această întrebare s-a pornit din nou să vorbească fără ocolişuri, direct, ca despre un lucru pe care îl ştia pe dinafară.

— Ţinutul meu, ţinutul meu, aşteaptă, o să-ţi vorbesc despre ţinutul meu ; e obligatoriu. Pentru că el nu joacă doar un rol în povestea mea ci e povestea în sine.

în întâmplarea asta, vezi, s-au bătut două tinuturi : al meu si un altul. Al meu, drept si

dacă-ţi vorbesc ţie despre ele, asta. nu-i ca şi cum aş face-o primului venit ; îmi placi. înainte de a pleca trebuie să-mi las aici povara de amintiri ca şi cum aş da-o în păstrare cuiva ; ca atunci cînd îţi ascunzi bocceaua sub mărăcini, înainte de a urca sus la vreo fermă îndepărtată. Te-am găsit pe placul meu cu vorbele tale fără ocolişuri, blînde, care găsesc calea inimii.

Toate astea mă măguleau, de ce să mint.

El continuă :

— Noaptea o învăluise şi pe ea şi învăluise şi zgomotul şaretei şi am rămas singur cu Louis. Eram departe de el, în pajiştile de pe culmi, cu flori de genţiană pînă la mijloc.

Ai să înţelegi imediat.

„Ai văzut fetiţa ? zice Louis, cu vocea lui plină de scuipat. O pipiţă ca asta mi^ar trebui mie.“

Puteam să-l strivesc pe loc : trebuie că avea vreo patruzeci de kile...

Ţi-am mai spus : era o came desfrânată şi care răspândea un miros greu pentru cineva cu nasul delicat, dar pe mine neruşinarea şi duhoarea lui mă amorţeau. Mă făceau să sufăr dar îmi şi plăceau.

Nu răspund şi îşi continuă ideea care ■probabil că ţâşnise deodată, în clipa în care, ca şi mine, avusese fata în faţa ochilor.

„Porcăria asta de muncă nu prea-^ făcută pentru mine, nu, asta nu-i viaţă. Trebuie să fii neghiob şi fiu de neghiob ca să te obişnuieşti cu ea. Grîul, acum numai că-l văd şimai vine să vărs. Asrta-i o treabă bună pentru tine dar eu, oare-s de la Marsilia şi care ştiiu să înot, asta chiar că întrece toate cîte le-am făcut.

Ce mi-ar trebui mie, vezi tu, e o femeiuşcă de felul celei cu şareta. Asta, dragul meu, e aiur curat ; şi nu pun la socoteală perioada de învăţătură, primul cîştig şi partea plăcută pentru băiatul care o să profite primul, în mod discret, de ea.

Nu pun la socoteală primul cîştig, prăvălia, asta

o plimbare la „Palat" şi o pui la treabă. Una peste alta, ţi-aduce cam o sută de franci pe zi, după ce ţi-ai scos toate cheltuielile/[4]

Albin spusese toate acestea cu accentul şi cuvintele celuilalt. Se vedea că i se întipăriseră adine în minte, că rămăseseră acolo. Vorbise, complet schimbat, de parcă era alt om şi vedeam durerea din adîncul ochilor săi. Apoi şi-a închis ochii, suspinând, şi, pe cuvîntul meu de vagabond bătrân, vă jur că a adăugat pe un ton cane îţi făcea frig pe şira Spinării :

II

Era tîrziu. Chem patronul — acordeonul îi gemea în braţe — şi plătesc. Albin rămăsese ţintuit lângă masa de fier :

— Mergi ? îi zic.

Se ridică, mare şi greoi, şi o pornim spre Marigrate. îmi venea rândul pe la cinci dimineaţa, aşa că aveam exact timpul să ajupg acolo, să mă culc şi să mă scol.

Mergem aşa, fără să vorbim, pînă la Paleme,' pînă unde se termină plopii, apoi, în clipa în care am pornit-o pe drumul de ţară, nu mă mai pot stăpâni şi zic :

— Şi pe urmă ?...

Şi el reia atunci povestirea chiar de-acolo de unde se oprise.

în mintea lui totul era bine rînduit, pînă în cele mai mici amănunte.

— Ţi-am spus că ţinutul meu e povestea însăşi, e toată povestea ; ţi-am spus-o pentru că e adevărat. Ţinutul lui îl făcuse pe Louis aşa cum era. Şi-l năpădise.

mos, e întins şi curat, e tot numai cer limpede, fin bogat şi aer tăios ca o sabie.

Baumugnes !

Muntele celor muţi ; ţinutul unde nu se vorbeşte aşa cum vorbesc toţi oamenii.

Ah ! te şi văd rîzînd, şi te-i fi gîndind că pentru un om de prin părţile acelea îţi îndrug cam multe de unul singur de-a trecut o oră. Să nu crezi asta.

Acum, nu-s chiar cuvinte, e ca şi cum aş sângera. E ca un -buboi urît pe care l-am spart cu' cuţitul şi din care iese sînge şi puroi ; aşa-i vorba mea de astă seară. E un rău care se duce. Trei ani în şir, în locurile astea, n-am scos nici douăzeci de cuvinte mai mult decît atît cît a fost nevoie ca să mănînc şi să beau. A trebuit să vii tu şi pentru că a sosit şi ceasul. Am să întorc spatele pământurilor de aici şi am să urc iar la Baumugnes şi, odată acolo sus, s-a sfîrşit. Vreau ca povestea asta să rămînă în mintea ta, în inima ta bătrână care merită s-o cunoască.

Mă dibuise, băiatul!

— Baumugnes 1

Dacă ai ajunge, dimineaţa, la capătul drumului tău, la marginea Baumugnes-ului (nu-i cu putinţă, dar, hai să zicem) dacă ai ajunge acolo, dimineaţa, ai da de zece case şi de liniştea grea a pădurii. ■

Şi apoi, depinde de oră, ai asculta sunete de armonică asemenea cîntecului păsărilor. Le-ai auzi înălţîn- du -se din tufiş, de pe . pajişte, din forjă sau din cafenea şi apoi, s-ar putea prea bine să vezi vreo gospodină în pragul casei cîntînd la muzicuţă...

O să-ţi spun de ce : e o întîmplare de demult.

Noi, pe vremuri, am fost, la început, dintre oamenii care n-au crezut în religia tuturor : şi, din cauza asta, celor din timpurile trecute care au fost bunicii bunicilor noştri, acelora deci, li s-a tăiat vîrful limbii ca să nu-şi poată cînta imnurile. Şi, după aceea, li s-a tras un picior în fund şi au fost aruncaţi pe drumuri, fără adăpost, fără nimic. Hai, stemaţi o !

crezut vreodată cei care le tăiaseră limbile. Mult mai sus pentru că nu mai aveau nici o speranţă care să le apese pe umeri şi au ajuns pe acest platou de piatră, la marginea prăpăstiilor albastre, chiar lîngă obrazul cerului, unde mai era puţin pămînt bun pentru ierburi şi acolo au durat Baumugnes-ul.

Vorbele rostite cu cioturile din gură le păreau strigăte de fiară şi îi mîhnea să semene cu fiarele prin urlete ; or tocmai pe asta contaseră cei din vale folosind cuţitul ca să le taie limbile.

Atunci au născocit să se cheme cu armonicile pe care şi le virau adine în gură ca să poată cânta cu bucata de limbă ce le mai rămăsese.

Şi astfel făceau ca să-şi cheme nevasta, copiii, găinile sau vaca ; şi tot ce era în jur se obişnuise şi înţelegea.

Duminica se adunau sub cedrul cel mare. Cel mai în vîrstă îşi ţinea predica cîntînd din muzicuţă şi oamenii pricepeau ce voia să spună de parcă ar fi avut limbă ca mai înainte şi le dădeau lacrimile.

După aceea, cu toţii îşi înălţau spre cer ochii şi la-' crimile ; şi asta ena predica lor. îi ajuta să-şi păstreze inimile tari toată săptămîna ; şi, tot astfel, de la o săptămână la alta.

în sfîrşit, din mila Domnului, s-au născut copii care aveau limba întreagă.

Acum, noi am păstrat obiceiul. Toţi avem armonica noastră de metal. Sărbătorile, mergem în mijlocul păşunii cu sticle de lichior de orz. Acolo cântăm cu toţii cu *monica,* întru mântuirea strămbunilor care au sădit rasa noastră. Fiecare cântă pentru sine iar femeile ascultă *monica* bărbatului lor şi spun : „El cântă cel mai bine“ ; iar copiii ascultă *monica* tatălui lor; şi doar pe aceea, în mijlocul muzicii tuturor, şi în felul acesta, vorbim încă graiul de odinioară al bătrânilor vânători de lupi şi e cel pe care îl înţelegem cel mai bine. La sfîrşit, cîntăm împreună cântecul cel frumos care spune că avem fîn bogat, o apă proaspătă şi rece şi

începeam să mă întreb dacă într-adevăr umblu pe picioarele mele şi dacă cel care merge alături de mine, pe drum, e cu adevărat Albin.

— Vezi deci, reia el, Baumugnes sînt eu. Sînt grămădite la un loc, în fiinţa mea : lucrurile solide, culoarea şi gustul ierburilor, cântecul copacilor, scîrţîitul caselor de lemn în vîntul îngheţat şi multe altele, cum s-ar spune lucruri ale vîntului, care fac ca inima să tresalte de bucurie, sau să-şi încetinească bătăile, îndurerată de ceea Ce zgomotul, parfumul sau culoarea duc cu sine pe lîngă ce-i al lor.

Ne apucăm de treabă, Louis şi cu mine, el în echipa lui, eu în a mea. îl vedeam trecînd prin praf, cu umbra lui de greiere slab, cărând snopi sau adunînd paiele cu furca. Eu mă luasem la trîntă cu munca şi mă luptam ca să văd cine muşcă mai întîi ţărâna. Asta era pentru mine o destindere. Dar, deîndată ce nu mai mă gândeam la luptă, găseam în faţa ochilor mei silueta şi trupul fetei şi mîna ei care strunea calul. Atunci, priveam în jur şi de fiecare" dată dădeam de Louis şi de umerii lui lăsaţi.

Au trecut câteva zile : cinci, şase, poate zece ; în orice caz în ajunul unei duminici, Louis s-a apropiat de locul în care' lucram cu atîta îndîrjire, incit braţele mi se în- vîrteau ca spiţele unei roţi.

Şi snopii mi-au căzut din mîini numai când i-am văzut rîsul întunecat în spatele chiştocului.

— Măi, guşatule, îmi zice, mîine că sîntem liberi, dacă am merge să prindem raci ? Ştiu un loc bun unde am să-ţi arăt ceva frumos ; o să-ţi dai seama că, în ce priveşte descurcatul, sîntem prima întîi la Marsilia.

Ceva amar a pleznit în mine şi am înţeles că nenorocirea s-a şi abătut asupra noastră.

În dimineaţa aceea era o lumină frumoasă de culoarea paielor care, de abea ivită, purtînd miresme de trandafiri, rîdea jucându-se printre plopi. îmi înfiora tot trupul.' Simţeam în gură

de viperă ale apei. Dăm de un pîrîu foarte întunecat ce străpunsese desişul tăind un tunel pe sub frunze. De acolo se vedea celălalt mal ca printr-un ochean. Acolo era. Umbletul mă făcuse să mă simt mai bine. în liniştea din jur îmi revine răul. Mă dezbrac şi sar în apa rece şi iau şi pescuitul drept o luptă aşa că tot pîrîul clocoteşte şi dansează sub picioarele şi sub mâinile mele. La prânz, coşul şi traista sînt pline. După aceea, ne culcăm în răchitiş. Louis sforăia. Mie somnul îmi înflorea în ochi, dar apoi mă trezea gustul amar pe care îl simţeam în gură.

Astfel că pînă la urmă, mă scol, îl zgîlţîi şi îi spun :

— Ce voiai să-mi arăţi ?

— Aşteaptă, nu-i încă momentul.

Se însera şi atunci am auzit un sunet care mLa îngheţat sângele în vine : era un cântec cântat de o femeie. Chiar înainte de a mă ridica în picioare ştiam că ea este cea care cîntă.

Şi am văzut-o, prin vălul unei sălcii, pentru că mă apropiasem ca sturzul de momeală. Era pe celălalt mal al rîului Durance, pe un cîmp neted ca blana de. pisică. Stropea otava. Ea era. O recunoşteam după mişcările ei sigure. îşi ridicase fusta şi pulpele îi erau goale ; era fără cămaşă, cu sinii goi, roşeaţi ca nişte prune mari, şi, aşa, se bălăcea prin iarbă şi apă, cântând.

Mă cuprinsese ruşinea. Mă ardea ca fierul roşu cu care se înseamnă oile ; o simţeam cum lasă urme fierbinţi, făcîndu-mă să sufăr.

Dar lui nu-i era ruşine. Aşa-i întotdeauna !

Iese dintre sălcii şi, stând drept pe pietrele netede, fără să se ascundă şi, cu braţul întins, îşi flutură şapca, strîgînd : „Hei ! Hei !...“

O văd, acolo, cum se Îndreaptă ridicîndu-se deasupra ierbii. îşi mişcă în aer pălăria mare de pai apoi, după cîteva clipe, ajung pînă la noi, frânturi din glasul ei :

„He...i...“

Vezi, aici e toată descoperirea. Ar fi trebuit ca pici

„Frumoasă muiere !“ zice Louis.

îmi spune că este fata de la ferma „La Douloire“ care se află acolo, în faţă, cu un hambar mic lîngă plopi, că se numeşte Angele şi Barbaroux.

Ce nu mi-a zis el atunci şi a trebuit să aflu eu singur, încetul cu încetul, dintr-o vorbă, din zvonuri, apoi din- tr-odată, din ceea ce mi-au spus chiar ochii mei, e că o pândise, seara, pe drumul ce duce la vad, că a avut-o, cu forţa, cu o palmă zdravănă şi cu acele cuvinte cu care le vorbeşti animalelor şi că o avea, acum, cînd poftea, în fiecare seară, după bunul lui plac, ascultătoare.

Tu, bătrîne, sigur că îţi spui : „Fata asta frumoasă, despre care mi-a vorbit ca despre Sfînta Fecioară, era ca toate celelalte. Louis n-a apucat decît ce a mai rămas. Era obişnuită să stea cu spatele pe iarbă simţind povara bărbatului pe trup.“

Nu zi nu, că doar asta gîndeşti !

Ei, bine, nu-i aşa !

Era neîncepută.

Louis s-a lăudat cu asta ; dar nu s-a lăudat aşa cum ar fi făcut-o dacă n-ar fi fost adevărat. Uneori, cînd se întorcea de la ea, rămînea năuc şi parcă surd şi ameţit şi cu o licărire ciudată în ochii lui răi, .pentru că, totuşi, cît era el de putred, tot avea momente cînd fapta sa era prea apăsătoare pentru el. îl zdrobea.

Fusese primul şi, dacă asta te uimeşte, ai să înţelegi :

Ştiuse să vorbească animalului. Angele era o fată voinică ce ţinea hăţurile întinse în pumnii strânşi, dar era şi un animal frumos cu pulpele strălucitoare.

Şi el îi vorbise animalului şi cu el încheiase tîrgul : bate palma şi s-a făcut.

Îţi scurtez povestirea, văd lămpile de la Marigrate.

Într-o dimineaţă, intru în hambar să-mi iau tutunul şi îl văd pe Louis că îşi adună lucrurile. îmi

decît o clipă, o clipită. îi vîram apoi sub paie, ieşeam şi se sfîrşea cu el. Dimpotrivă, auzindu-l m-am simţit ca atunci cînd, primăvara, toată zăpada alunecă deodată şi dezbracă munţii : n-a mai rămas, în faţa cerului, decît cuţitul mare al oaselor mele dezgolite.

M-am întors pe arie. Nu eu, nu toată fiinţa mea : doar oasele şi carnea ; restul... nu ştiu, plecase. Şi mi-am ■scos pălăria şi am lucrat toată ziua fără pălărie şi soarele mă batea atît de puternic cu ciocanul lui cel mare că-mi răsuna tot trupul. Oamenii mi-au spus : „Eşti nebun, băiete“ şi au încercat să mă facă- să-mi pun pălăria şi i-am împins aşa de tare cu braţul că m-au lăsat în pace ; şi apoi, pe la ora patru după amiaza, abia pe la ora patru, pentru că sînt voinic, am căzut ca mort, peste paie.

Şi acum îmi amintesc ce-a mai fost după aceea ca atunci cînd ai visat ceva şi, stînd pe marginea patului, încerci să-ţi aduci aminte dar lumina dimineţii te împiedică s-o faci.

Ah, în povestea asta totul a fost parcă hărăzit mai dinainte ca să mă facă să sufăr. Cu lucrurile despre care am să-ţi vorbesc, ca să închei, aş putea redeveni fericit. Lucrurile astşa sînt tulburi de parcă, aplecat peste un bazin, le-aş vedea mişcîndu-se pe fundul apei. S-au petrecut în vis ; asta n-are nici o importanţă.

Au trebuit să mă ducă sus în hambar, pe salteaua mea. Şi m-au lăsat acolo. Mi se părea că sînt o sticlă de vin roşu plină şi că văd lumina prin trupul meu. Astja a ţinut o bună bucată de vreme apoi, în faţa ochilor mei au început să danseze satul, cîmpurile de la Marigrate, pămîntul, copacii, tot ce văzusem în clipa în care am căzut. Şi erau răsucite ca foile într-un coş de papură. Trupul mare al lanurilor de grîu secerat se îndoia sub mine ca frunzele de viţă în jurul unei bucăţi de brînză albă. Mă simţeam lichid şi acru ca laptele prins, tot numai cheaguri care pluteau fiecare în

treg, cu toată răutatea şi putreziciunea lui. Apoi totul se tulbură. Şi pe urmă văd un pahar de absint pe o masă ou o ramură de lemn câinesc; apoi, în absint, o mînă de femeie, bilete de zece franci ; o scară, pulpe goale care urcă, picioare de bărbaţi oare urcă. Picioare ca nişte curpeni de viţă de vie, pulpe de femei mai curate ca apa. Şi în momentul acesta, o forţă mare şi neagră mă apucă şi mă ridică.

A trebuit să mă scol şi să înaintez în argintul lunii.

Mi se pare că mama e aici, că a adus cu ea tot torentul din Baumugnes şi că-mi varsă apa lui peste creştet. E o răcoare plăcută, plină de flori. Sînt mîngîierile mamei şi cele ale buzelor apei.

Simt un miros uşor de fin care caută să-mi pătrundă în nas şi cred că-mi deschid nările cu degetele ca să intre ; mi se pare că, atunci când mirosul finului o să ajungă în capul meu, Are să fie ca o pajişte mane, verde şi uşor de dus ; apoi aud un zgomot de cal care tropăie în grajd.

Şi atunoi, în visul pe care l-am avut de la povara soarelui, mi se pare că mă dau jos pe scară.

Şi văd în faţa mea firul alb al drumului şi merg pe el ca pe frânghie şi mă cumpănesc ţinînd braţele întinse.

Sînt acolo trei pini care cîntă cu ramurile lor.

Toţi cei din Baumugnes şi chiar şi strămoşii cu limbile tăiate stau în spatele meu şi cântă cu „monica“ o melodie care mă poartă ca un vînt prielnic.

Merg către „Douloire“. -La răscrucea drumului dinspre Douloire şi a celui oare duce spre „Thor“ aud un pas. Mă opresc clătinîndu-mă ca o trestie.

Cea care vine esite ea.

Merge repede, duce o legătură înfăşurată într-o basma înflorată.

Şi cînd ajunge lîngă mine, nu ştiu cum ^e face, dar îi iau mina şi-i vorbesc. îi spun... îi spun... Nu ştiu ce anume. Vezi bine, e un vis de om bolnav. Şi ea plînge şi plînge peste mîinile mele. Şi am

Atunci, se aude un fluierat în noapte ; un fluierat al lui Louis ; ea se desprinde de mine ca un fruct copt de pe ramură ; aleargă spre fluierat ; se topeşte în beznă trasă de fluierat ca de o frînghie.

Asta-i tot.

III

între timp mersesem mult şi prin stejărişul de la Cadarache se şi vedea Marigrate ; se vedea datorită focurilor de- pe arii şi se auzeau oamenii vorbind în adîncul nopţii. Trebuia doar să străbatem pădurea şi ajungeam ; încă un sfert de oră, să zicem.

Intîmplarea asta fierbea în capul meu ca mustul. Nu-s un ageamiu, zău că nu, şi poveşti de-ale celor cuprinşi de tristeţe, vă închipuiţi că am ascultat cu toptanul, chiar aşa. Dar lucruri de soiul ăsta, în toată viaţa mea cît e ea de ticăloasă, n-am mai pomenit vreodată !

Şi culmea e că acum îşi înţepenise gura şi nu se mai auzea alt zgomot decît cel pe care îl făceau ţintele încălţărilor noastre pe pietre şi ierburile care se frecau de pantalonii noştri.

Am reînceput să vorbesc :

— Ce te-a făcut să spui că ai visat ?

îmi răspunde :

— în zori, cei care intrau în schimbul de dimineaţă m-au găsit ghemuit jos, la capătul scării.

Voiam să plec, să pornesc spre ea, să merg în întîm- pinarea ei, să mă pun între ea şi Louis cel putred, la naiba, doream asta din tot sufletul dar unde să găsesc puterea s-o fac ? Soarele îmi mai lăsase doar âtît cît îmi trebuia ca să mă scol şi să cobor ; cînd am ajuns jos, nu-mi mai rămăsese nici o vlagă ca să ducă oasele şi tot restul. Atunci,

— Şi după aceea ?

— O, după aceea,z a fost simplu, după aceea a fost limpede, simplu. Plecase. Şi n-am mai văzut-o.

Ştii, bătrîne, dacă lucrurile sînt aşa de simple, aşa de limpezi, cînd e vorba de bucurii, cu atît mai bine, dar cînd e vorba de necaz, te fac să te gîndeşti imediat la cuţit : intră mereu mai adine în fiecare zi şi taie.

Iată : vnam povestit tot ce mi-a spus Albin în seara aceea ; ce nu pot să vă fac să înţelegeţi e tonul pe care a vorbit.

începuse cu un glas obişnuit, dar pe măsură oe intra în miezul fierbinte al nenorocirii lui, el devenea mai al său, părea făcut anume pentru povestirea asta. S-a schimbat din clipa în care numele satului său i^a ajuns pe buze. De atunci, sunetele ce-i ieşeau din gură n-au mai fost glasul unui om. Rîdeţi, dacă vreţi, că eu, un neghiob bătrîn care zice că le ştie pe toate, o iau razna cu tîm- penii de felul ăsta, dar, chiar de-adevăratelea, era un glas grav, din adîncuri, avînd aceeaşi respiraţie lungă şi tărie ca vîntul. Părea, aidoma vîntului, glasul copacilor, al ierburilor, al munţilor şi al cerurilor. Mi se părea că, ieşind din gura lui, glasul acesta domol pleca în noapte, drept înainte, ca o linie şi că trecea dincolo de rotunjimea lumii. Avea sclipirea unei coase.

Ajungem. Se înălţa claia cea mare, cea la qare se lucrează timp de şase nopţi şi pe care o începuse echipa mea. Aşa că încep să mă lupt cu grîul imediat, cu toată forţa. Şi, de cum am început, de îndată ce braţele şi-au regăsit mişcarea legănată şi încheieturile mîinilor s-au obişnuit cu greutatea, iar ochiul s-a deprins să vadă în întuneric mărimea snopului şi locul unde trebuie înfipţi 'dinţii furcii îmi şi revine în mintea eliberată de alte gîn- duri, povestea lui Albin, bine închegată, de .parcă el ar fi fost acolo s-o depene lîngă mine.

în cele din urmă au venit zorile, apoi ora zece dimineaţa, ora la'care ne încetam lucrul şi ne^am oprit ca să ne ducem să ne odihnim.

Pleoapele mi-erau grele şi mă apucase o păcătoasă de durere în muşchii braţelor — am început să îmbă- trînesc — dar ocolesc adăpătoarea şi, în loc să ur.c la noi, în hambarul oel nou, mă duc la el.

Locuia cu echipa lui Clodomir în ce a mai rămas din vechea cocină de porci care nu mai e folosită. Dormeau duşi cu toţii. Umblai afundat în somn pînă la genunchi în cocioaba asta. El era tocmai în fund şi se culcase lîngă boccelele lui gata făcute. Dormea şi el — avea un somn bun, liniştit — cu gura închisă şi nările lărgite. Acolo, cum puteam să-l privesc în tihnă, îi vedeam pe chip rănile pricinuite de suferinţă. Parcă îi pusese o zăbală în gură, un căpăstru bun, şi-l ducea unde voia şi-i urîţise colţul buzelor ; asta se vedea bine.

Era un bărbat frumos ! Tinerel, sănătos, lat în umeri şi care îi depăşea pe ceilalţi în lungime cu două palme şi mai bine. Dormea fără ca să-l auzi respirând, întins pe spate ca toţi cei care dorm liniştiţi. Ar fi fost o crimă să-l trezesc ştiind, mai ales, că de îndată oe-o să deschidă ochii o să-şi vadă viaţa sa tristă. M-am aşezat alături, pe lădiţa lui, l-am privit o bucată de vreme apoi — nici -eu nu-s tare ca piatra — parcă am căzut într-o groapă cu apă neagră şi am adormit ca pierdut, respirând greu pe nări.

M-a trezit mîna lui pe umărul meu. Era poate pe la două după amiază, după cît se părea. Albin era în picioare în faţa mea, gata de drum, înhămat cu cele trei traiste ale sale şi ou desaga strânsă ca o boccea. Voia să mă scoale ca să-şi ia lădiţa.

— Ce te-a apucat, bătrâne, să vii să dormi la noi ? îmi zice el.

Ochii lui erau, aşa nemişcaţi, ca floarea de isop şi pe moment m-am întrebat dacă toată povestea asta n^a născocit-o cumva vinul urcîndu-mi-se la cap ; dar, deodată, a apărut în fundul ochilor săi

— Da, din cauza asta.

A dat din umeri ca pentru a spune : „La ce bun ?“ şi ceva a plesnit în mine ca o apă care apasă pe un dig de pămînt apoi învinge, îl doboară şi inundă livada.

— Ascultă, băiete, stai aici lîngă mine. Trebuie să-ţi vorbesc. Eşti un om mândru, ai păstrat totul în suflet, închis în tine, ca smochinele puse la uscat. Ai greşit. N-ai greşit chiar pe de-a-ntregul şi chiar ai făaut bine să-mi vorbeşti despre asta mie, un hodorog bătrin, dar acum greşeşti dacă crezi că vorbele tale au intrat în urechile unui surd. Ascultă, nu pleca imediat. Nu, nu asta vreau să spun ; nu pomi imediat spre satul tău, asta-i. Pleacă de la Marigrate, da, e bine, dar nu urca imediat în satul tău. Odată ajuns acolo, satul se va închide peste ţine şi atunci nu va mai fi niciodată vreun leac, niciodată. Doar gîndul ăsta, pînă în veacul veacurilor, amestecat cu aerul pe care îl tragi în piept.

Mă înţelegi ?

Nu o lua imediat pe drumul care duce spre satul tău. Ascultă, băiete : lupta cu ■necazurile, asta ţine mult întotdeauna, dar chiar cînd te-au doborît nu trebuie să zici : s-a sfîrşit. Te ridici şi o iei de la capăt ; pînă la urmă, nenorocirea e cea care se dă biruită.

Crede-mă, crede-l pe bătrînul bunic care încă mai ştie, totuşi, cît de cît să se descurce în viaţă. Ascultă : eu o să mă duc la Douloire ; o să aflu despre ce e vorba şi o să vin să-ţi spun. Aşteaptă-mă. Mergi pînă la Peyruis pe malul acesta al Durance-i ; pe mina dreaptă, după pod, ia-o pe drumul de ţară şi întreabă de ferma lui Esme- nard ; e la capătul unei pajişti între trei sălcii. O să spui că vii din partea mea. Caută să vezi femeia mai întâi, ea e cea care porunceşte acolo şi, ca să-ţi spun drept, m-am culcat cu ea mai bine de un an. Spune-i : „Vin din partea lui Amedee“. Şi o să fie în ordine, O să faci ce-o să fie de făcut. Ai grijă : au o saroafă care muscă, dă-i să mănînce fără să intri, e

capului meu, mergînd mult mai departe, îndreptîndu-se spre ceva de dincolo de ziduri.

— Bine, zice în sfîrşit, e în ordine, o să te aştept acolo sus.

îşi pune desaga pe jos şi numără pe degete.

— O să te aştept pînă în noiembrie, pînă pe la mijlocul lui. noiembrie, nu pot mai mult.

— O să vin mai devreme, băiatule.

îşi ia traistele în spate, coboară scara. Jos, îşi întoarce puţin faţa către mine ca să-mi spună la revedere din ochi şi iată-l plecat.

Asta mi-a luat o oră din somn !

Cînd ai făgăduit ceva, trebuie să-ţi ţii făgăduiala şi încă imediat, că de nu se ivesc între tine şi cele pe care vrei să le faci o grămadă de lucruri foarte drăguţe dar care îţi pun beţe în roate.

Dorm neîntors, ăsta era primul lucru de făcut, apoi mă apuc să-mi strîng lucrurile şi să le bag în traistă, dar las afară frumoasa mea salopetă de mecanic, albastră ea levănţica şi mai curată ca apa de izvor. Voiam să arăt cât mai bine cînd o să ajung la Douloire.

Aş fi putut să mă duc să-l caut pe Baptistin ca să-mi dea cu briciul pe obraji, dar m-am gîndit că era mai nimerit să-mi las barba, că-i mai mult albă decît neagră. Inspira încredere : îmi dădea un aer de om bătrân şi chibzuit. Asta şi cu salopeta făceau impresie ! exact ce trebuia : curat şi trecut de prima tinereţe, cu experienţă şi gust, muncitor bun şi fără riscuri în ceea ce priveşte femeile. Ce mai secături sîntem şi noi bărbaţii ! în sfîrşit, de data asta era pentru binele binelui.

Şi aşa am ajuns pe la ora şase. Pe arie, oamenii muni- ceau la treieratul griului. Era aşa de plăcut, mai să nu-ţi vină să cirezi. Azi era prea tîrziu. Dacă m-aş fi dus la Douloire — socotind drumul şi dibuitul ca 'să trec rîul prin vad — aş fi sosit acolo la ora nouă. însemna să stric dintr-o dată efectul favorabil al bărbii si al îmbră- cămintii mele. Pe de

în seara aceea am înţeles ceea ce mi se păruse cam nebunesc în povestea tovarăşului meu şi, totodată, ce loc important ocupă în inima noastră păcătosul ăsta de pămînt, cu unghii atît de ascuţite şi blana atît de frumoasă. Eu nu sînt de prin ţinutul ăsta ; o spun întotdeauna : sînt de pretutindeni. Nu, la drept vorbind, sînt de-al pămîntului, un pămînt ca Marigrate, împovărat de grîu, cu chiparoşi lîngă *bastide*[1] mici, cu pîlcuri de stejari pitici, cu iarbă înroşită' de soare şi cu pîraie secate pe unde ciurg, în locul apei, zgomotul căruţelor, mireasma cimbrişorului şi rîsetele fetelor ce păzesc caprele.

Dacă nu sînt de prin partea locului, oricum, pămîntul acesta m-a făcut, el m-a făcut pe mine, cu felul meu de a gîndi şi sînt mîndru de asta. De ce ? Faceţi ce fac eu; bateţi-vă cu el pînă o să vă simţiţi braţele frînte şi o să vedeţi.

Cînd s-a înoptat, mi-am făcut culcuşul la

IV

Nu ştiam unde e vadul. îl căutam cu ochii. Nu era cazul să fac pe viteazul trecând fără să chibzuiesc. în frumuseţea asta de apă umflată, piciorul te fură, curentul te trage şi te găsesc oamenii (dacă te mai găsesc)» după nenumărate zile, învîrtindu-te într-o groapă, cu un pîntec mare cît un pepene din cei de la comiţiile agricole [1] [2]. Şi, hai noroc, băiete ! A trebuit să urc din nou pe pietre, de-a lungul unei Durance pretutindeni

[1] Case de piatră din sudul Franţei.

[2] Adunare a agricultorilor dintr-o regiune urmărind perfecţionarea şi dezvoltarea agriculturii, la începutul secolului nostru.

tite. Peştii se jucau sărind şi, căzînd, plezneau apa ca nişte palme.

Eram mult mai sus decît ferma Douloire. Dispăruse — tot pe celălalt mal — după umărul unui deal şi eu urcam. în sfîrşit, iat-o şi pe Duranoe a mea zîmbind pe pietrişul alb şi mi-am spus : „Măi, bătrâne, dacă nu treci pe-aici, eşti în stare să tot urci aşa pe malul ăsta pînă în Italia". Trec ; trec udîndu-mi burta, da' nu-i rău, dimineaţa. Aterizez în mijlocul unui tufiş de grozamă mai deasă decît pîsla de pălărie, cu spini ca nişte cuţite piemonteze. Mai bine nici că se putea ! Ies de-acolo înjurând de „mama mă-sii", chit că n-ajută la nimic, dar oricum te uşurează şi dau peste un drumeag acoperit de-un praf fin ca făina de orez şi care şerpuia pe coasta platoului.

Trebuie să vă spun că, prin partea asta, pămîntul nu-i deloc gras şi niici n-are lăţimea celui de la Marignate, ci este doar o fîşie între colină şi pădurile sălbatece de pe malul râului. Să tot aibă o sută de metri lăţime, în părţile cele mai mari : de-o latură apa, şi ce apă ! turbarea munţilor, de cealaltă, dealul şi ce deal ! platoul de la Va- lensole : stînci, mărăcini, o coastă abruptă ca pentru a te înălţa la cer şi, acolo sus, Dumnezeu cu tunetul lui afurisit vîntură furtuna toată vara. Vedeţi deci cum stau lucrurile !

Vă spun toate astea pentru a vă explica precum că merg pe drum mai mult de-o oră fără să văd pe nimeni, fără să întîlnesc o fermă, fără să aud vreun izvor, şi că, în praful drumului, nu-i nici o urmă de roţi, nimic altceva decît dîrele celor trei ghiare de la picioarele coţo- fenelor.

Din loc în loc se deschide gura unei văgăuni care a descărcat în timpul ultimei furtuni două cărucioare de pietriş de-a latul, drumului.

în sfîrşit, ferma Douloire. E sprijinită de platou ; hambarul său atinge stînca. în faţă, doi platani şi un cîmp cu lucerna pînă la torent ; adică o pajişte lungă de două sute de paşi, crestată la capăt ca

De o parte, o livadă de om sărac, verde de umezeală, cu tulpinile copacilor albite de mucegai. De cealaltă parte, o mirişte. Cîmpul ăsta era ceva mai lung, destul de drept, dar lăsa să i se vadă oasele şi pietrele. Asta era Douloire. După lemnul uşilor şi după cîrpăceala acoperişului se vedea, bine că nu este o fermă bogată.

Trebuia să-mi fac un plan. Intru în tufiş şi scot din desagă haina bună de pînză albastră, pantalonii şi bereta. Gata îmbrăcat, ştiam că arăt bine dar nu îndrăzneam încă să mă arăt.

Cînd trebuie să lucrez cu subţirime îmi place să am vînt prielnic. Am îmbucat ceva gîndindu-mă : „E a naibii de încurcată treaba dacă nu vezi repede pe cineva care să-ţi dea unele lămuriri".

Şi iată că, spre prînz, apare o capră de după cotitură, apoi vin alte două, pe urmă cinci cu doi iezi şi un băieţel de-o şchioapă care mergea cu capul plecat, fiind ocupat să scarpine un greiere pe .pântec.

— Hei ! făcui eu.

Tot escadronul se opreşte cu un picior în sus. Haina face pe om — pînă astăzi — orice s-ar spune. Dacă n-aveam hainele mele cele frumoase, o luau cu toţii la goană pe deal.

— Asta-i Douloire ?

— Da, zice puştiul.

- — E ferma lui Barbaroux ?

— Da, zice el din nou, strîngînd greierele în mînă.

— Nu ştii dacă au nevoie de cineva să-i ajute la treierat ?

— Nu ştiu, zice copilul, eu nu-s de-aici, sini de la Rousset.

Iată-mă lămurit buştean. Ştiam acuma, bătrâne, mai mult de-o groază. Ba, tot privind la Douloire, la ferma asta posomorită, înconjurată de pămîntul ei sărăcăcios, mi se topise curajul, de^am ajuns să mă întreb : „Te duci ? Nu te duci ?“

Nu că aş fi eu mai fricos decît alţii, dar nenorocirea picura aici de pretutindeni. Din casele

mîntul ei sărăcăcios, mohorît şi scorţos ca o zdreanţă veche. Şi apoi impresia mea era datorată şi faptului că peste toate astea era suferinţa lui Albin şi un lucru la care mă gîndisem : acest ceva care mă împingea, la urma urmelor, spre fermă şi care nu prea ena frumos, zău aşa !

Deci, tot întrebîndu-mă, am stat acolo în cuibul meu, dichisit cu haina albastră şi cu bereta,' pînă către ora trei după-amiază, judecind după soare. De data aceasta apare un bărbat la cotul drumului ; unul, să-l vezi şi să nu crezi : în haine de duminică, în haine negre, cu cravată cu elastic, cu guler de celuloid şi pălărie tare de pai. În mare ţinută, ce mai încoa şi-n colo ! într-o zi de lucru ! Asuda ca zece ulcioare şi se înroşise de-ai fi zis că o să pleznească. îl iau şi pe el cu binişorul ca să aflu cum stau lucrurile.

— Măi, omule, îmi răspunde, nu ştiu mai mult ca tine ; eu sînt de la oraş, Trebuie să le vestesc la toţi înmormîntarea soacrei lui Justinien şi la Douloire, iacă, n-am fost ; sînt certaţi.

Ghinion.

Dracul mă împinge : „Nu-i nimic, îmi zic eu, o să te duci; că doar n-o să te mănînce !“

Nu m-au mîncat, e drept, dar a ţinut de-un fir de păr să nu tragă în mine cu puşca.

Drumul făcea un ocol, departe .de Douloire, înconju- rînd mirieştea. Spre fermă ducea un drumeag. O iau pe-acolo. Cum sosesc sub cei doi platani, uşa se deschide (probabil că mă pîndea de cînd pornisem spre el). în prag iese un bărbat. Lung, de nu se mai sfîrşea, bărbatul ăsta, şi avea pe obraz o blană de păr negru suib care se ghicea o bărbie mare ieşită înainte ca un fier de plug şi nişte ochi care luceau. Braţul drept îi era legat într-un fular roşu prins pe după gît şi, cu mîna stingă, strîngea mijlocul unei puşti.

— Unde te duci ? zice el.

— Iertaţi-mă, spun eu, şi mă oprisem la zece paşi de el cum faci cu un cîine rău, am venit să văd dacă nu cumva se caută un om la trejerat, asa, din

— Hai, hai, vezi-ţi de drum. Nu-i nevoie de tine aici.

Îi dau drumul cântecului :

— Stăpîne, zic, nu-s un derbedeu, fiecare cu norocul lui pe lume. Nu cer mîncare pe degeaba, ştiu să muncesc şi sînt ascultător la porunci, la-mă, am început să îmbătrînesc şi nu mai îmi dau de lucru în gospodăriile mari ; dacă nu-mi mai dau nici în cele mici, trebuie sa crap ?

— N^ai decît, face el, cu chipul uscat -ca un curpen de viţă. Tot o să mai rămînă prea mulţi de teapa ta. Hai, şterge-o !

— Stăpîne...

Dar nu mă lasă să termin.

— Vrei să-ţi trag un cartuş ? strigă el ; spune, asta vrei ?

Ridică puşca şi încearcă să facă o mişcare cu braţul bolnav, dar gestul ăsta îi schimonoseşte toată faţa pe sub barbă.

Ca să vă spun drept, mă pregătisem s-o întind.

— Ce s-a mai întîmplat iarăşi ? spune, din casă, o voce de femeie.

Femeia, femeia aceasta, o să v-o descriu curînd pentru că de pe chipul ei am aflat, încetul cu încetul, tot ce trebuia să ştiu în treaba asta a mea şi pentru că, gîn- dindu-mă la ea, mi-am desăvîrşit cu grijă opera, la sfîr- şitul sfîrşitului, ca un adevărat maestru.

În orice caz, ea poate spune că mi-a făcut plăcere ; numai auzind-o, mi-am zis : „Acum n-o să mai îndrăznească să tragă“. Nu fiindcă femeia s-ar fi arătat glumeaţă, oh, nu, sau foarte vorbăreaţă, nu, nu, nici pomeneală ; mai degrabă îţi făcea teamă, teamă, din cauza milei pe care ţi-o provoca ; dar eu eram liniştit, aşa stăteau lucrurile ; greu de explicat...

Stăpîna ajunge deci în uşă odată cu- glasul ei. îmi scot bereta — că doar ştiu să mă port.

— Bună ziua, stăpînă.

Fa prinsese deja bratul sănătos al stăpînului ei l

— Iar cu puşca, Clarius, mereu cu puşca în mînă ? ■Pentru toţi cei care trec, chiar aşa, pentru toţi cei care ar putea să vină să-ţi ceară un pic de apă din fîntînă sau un pic de pîine ? Pentru toţi, deci, tot puşca ? Ai uitat cumva ce înseamnă bunătatea ? Nu te mai recunosc, bărbate ! Oare ce ţi-a făcut omul ăsta ? Nu vezi că-i un bătrîn ?

Se pare că nu mă privise prea bine. Un bătrîn ? Nu, qau, i-aş mai fi făcut încă plăcere, aşa bătrîn... Hai, bine, spun tâmpenii. Femeia asta — am preţuit-o după aceea — era ca un balsam pe viaţa noastră chinuită.

11 bătea pe spate, uşurel, aşa cum îi faci' unui cal sperios, şi braţul care ţinea puşca s-a lăsat în jos şi puşca a fost rezemată de perete. Atunci am îndrăznit să fac un pas, apoi doi, înspre Douloire, şi am intrat în umbra casei pentru că gîndul meu mă trăgea înăuntru ca un cîrlig.

— Ce doreşti, om bun ?

— Stăpînă, eu, uite, caut de lucru, asta e. Am întrebat dlacă, din întîmplare, pentru treierat... sau pentru altceva...

Bărbatul, ca buimac, privea în jos şi îşi mîngîia cu mina braţul prins în eşarfă.

Braţul acesta l-a privit stăpîna.

— Am putea cumva să ne înţelegem, zice. Nu te în- căpăţîna ; bolnav cum eşti, o s-o duci aşa vreo trei luni. Cam cît ai vrea, omule ?

în timp ce socoteam o sumă potrivită, nu prea mare (voiam să rămîn), nu prea mică (ca să nu bănuie ceva), ea a mai spus, pentru mine :

— Ar trebui urcate în hambar toate grînele : avem un catîr şi pe Satumin, dar pe Saturnin nu ne bizuim deloc.

Şi, cu privire la stăpîn, cu glas mai coborât, dar eu am auzul bun :

— N-avea nici o teamă.

Tîrgul a fost încheiat cu treizeci de bani pe zi, masa şi dormitul. Ca să-şi păstreze buna impresie

Ne înţelegem să curăţ grajdul şi să pregătesc aria, îmi scot haina albastră, o împăturesc cum trebuie, pe cuta din spate, cu multă grijă, pentru că ştiu că femeilor le place asta şi fiindcă • stăpîna mă urmărea cu privirea ; după aceea a intrat în casă.

Se aranjase ! Nu-mi venea să cred că-i adevărat. Dacă oamenii aceştia mi-ar fi cerut în clipa aceea să treier toată noaptea aş fi zis : „Bine“. Şi aş fi treierat.

Stăpînul, cînd îl priveai ceva mai de aproape, nu părea a fi un om rău. Sub barba lui mare şi neagră, în cîlrâtă toată, se vedeau trăsăturile chipului său, trăsături frumoase încă ; ochii, deşi negri, de cărbune, şi cu luciri ca aripile de viespe, aveau, în răstimpuri, şuviţe de priviri blînde 'ca apa lină şi pline de vorbe bune ; dar, la naiba, bărbia spunea : „rând vreau ceva, apăi să ştii că vreau“.

în treburile astea eu mă pun repede la curent şi în curentul cel bun. Lucrez şi-mi ţin gura. Oamenii îşi zic : „este un om vrednic, nu-i nevoie să-l supraveghezi“ şi asta îmi lasă un răgaz serios pentru mai tîrziu.

Deci, pun mina pe furcă de parcă eu aş fi lăsat-o acolo puţin mai înainte, ghicesc unde e grajdul după zăngănitul zăbalelor dar, cum o iau pe după colţul ham barului, dau nas în nas cu un individ de care, dacă l-aş fi întâlnit în alte locuri, aş fi avut ce rîde două zile în şir. închipuiţi-vă un bătrîn — ăsta era bătrîn de-a bine- lea — prost îmbrăcat, cu urechile lăbărţate ca un catîr care îşi vede umbra, cu cîteva fire de păr roşu răspîndite cu zgîrcenie pe obraji, cu o gură mare care rîdea într-una, cu o frunte pînă la ceafă şi cu un fel de coroană de păr roşu pe cap. Hohotea de rîs lovindu-se pe coapse.

Nu mă pot împiedica să nu-i arunc în trecere :

— Ia zi, nu cumva nu ţi-e bine ?

— Da’ tu, ce faci aici ? îmi răspunde.

— Eu ? mă duc să lucrez.

— Să lucrezi ? L-ai văzut pe stăpîn ?

zis : „Bună ziua, amice, ai oare bunăvoinţa să te duci să cureţi grajdul ?“ La vorbele astea nu poţi să zici nu şi uite, mă duc.

Trosc !

Şi îl las acolo îndoindu-se de rîs ca o nuia de răchită cojită.

Asta era Satumin.

Seara, ’ farfuria mea se afla lîngă a lui. Avea boala rîsului. Nu se putea stăpîni să nu rîdă şi asta făcea mai curînd o impresie proastă în această casă.

Stăpîna — îi ziceau Philomene — umbla, fără să scoată nici o vorbă, cu dinţii strînşi, de la vatră la masă, cu polonicul ei mare cu care căra de fiecare dată supă de varză, atît cît să umple o strachină. Ştia rostul luiarurilor : o lingură pentru stăpîn, una pentru Satumin, una pentru mine, ultimul venit, una pentru ea. Era o femeie de care îţi dădeai seama că, sub îmbrăcăminte e uscată şi fără forme : corsajul i se umfla puţin în faţă, dar numai într-o parte, pentru că îşi punea acolo batista. Dacă aş fi cioplit în lemn, cu cuţitul, un cap de femeie, ar fi fost leit capul ei. Gîtul îi era ca un gît de găină şi la fel de nervos. Dar mai era şi gtira ei — o gură bună, cu gust de pîine ; mai erau şi ochii mereu umezi şi im fel de a-şi trage lacrimile cu vîrful nasului care spunea mult despre inima ei bună.

în fond, vedeţi, şi ea şi Clarius, care stătea strîmb aplecîndu-se peste farfuria cu supă şi care strîngea din dinţi cînd braţul îl durea puţin cam tare, erau oameni cumsecade, oameni foarte buni ; dar se întîmplase ce se întîmplase şi din ochii ei lacrimile curgeau ca dintr-un izvor, iar el nu se mai gîndea decît la .puşcă. Mă rog, n-ave ţi decît să-i judecaţi cum vreţi !

în timpul acesta Satumin se prăpădea de rîs.

Asta, credeţi-mă, era mai degrabă supărător. Luam masa de seara într-o cameră mare pardosită cu gresie şi cu tavanul înalt. Era luminată de vatră, unde ardea un foc mic, pentru că era încă vreme

întristează. Alături de vatră era spălătorul de vase. Cînd intrasem acolo, prima dată, cercetând în jur cu privirea, ochii îmi căzuseră pe acest spălător. Pe prima scîndurică, în mijlocul castroanelor groase de pămînt şi a farfuriilor cu marginile ciobite, observasem o ceşcuţă frumoasă de porţelan, albastră cu puncte albe, un lucru fin, elegant, o ceaşcă de fată. Era întoarsă cu fundul în sus pe farfurioara ei, aşa cum trebuie să stea ceştile curate într-o gospodărie îngrijită. Asta m-a mişcat şi mă gîndeam la ea, stînd cu nasul în farfurie şi azvârleam lingurile de supă peste ceva amar care se afla în fundul gîtului meu.

în acest timp, v-am spus, Satumin rîdea. Corpul lui era numai rîs şi nimic altceva, sau, mai degrabă, fusese numai rîs, un rîs sănătos, limpede, pentru că afară e plăcut, pentru că cerul e de un albastru intens, pentru că există oameni care văd viaţa aa o livadă în luna mai şi florile ei zboară. Probabil că fusese numai 'rîs fiindcă, pentru moment, nu era tocmai rîs. E greu să vă fac să înţelegeţi asta. Am să încerc. închipuiţi-vă un rîs vesel şi limpede cane apoi îngheaţă brusc, ca apa. închipuiţi-vă asta. A îngheţat pentru că s-a întîmplat deodată ceva care face să îngheţe rîsul şi rîsul a încremenit şi e ca un bloc de gheaţă. Apoi, timpul trece şi iar revine viaţa călduţă, viaţa încăpăţînată care nu ştie ice se întîmplă în afară şi care continuă să curgă în sînge, călduţă, fără să-i pese de necazuri. Deci, viaţa revine, călduţă, şi începe dezgheţul şi atunci rîsul porneşte iar, dar e tulbure, tulbure ca apele care au îngheţat şi cane se dez- gheaţă. Asta-i.

Rîsul acesta al lui Saturnin nu era, în fapt, prea departe de expresia îndurerată de pe chipul stăpînului şi de plînsul mamei Philomene.

îmi tăia pofta de mîncare.

Iată deci, în faţa mea, stăpânul, cu braţul lui rupt prins în eşarfa roşie, împovărat de durerea braţului şi de durerea de -dinăuntru care îl rodea ca niste sobolani care l-ar fi mîncat de viu. Alături

Şi apoi deodată, Satumin pufneşte în rîs.

Stăpânul ridică ochii, stăpînit de alte gânduri.

Mama suspină.

Zgomotul Lingurilor şi Saturnin al meu care îşi muşcă buzele şi are un aer de parcă şi-ar spune : „Ascultă, nu-i frumos ce faci nu vezi că sînt necăjiţi ; tot mai continui să faci pe prostul ?“ Şi atunci, pufneşte într-un hohot de rîs atît de puternic încît este nevoit să se prefacă preaum că tuşeşte cu şervetul la gură, pentru a-l înăbuşi.

Mie, pînă la urmă, mi-a fost atît de milă de toţi trei că am împins farfuria :

V

De la cinci dimineaţa curăţ aria, sap groapa ; apoi pornesc să caut stîlpul. Toată lumea mai dormea încă. Şi Douloire dormea. Casele, fermele acestea ce stau singure în mijlocul unor pământuri. sărace au şi ele o viaţă ca şi oamenii.

Spun : acestea. Celelalte, cele îndestulate, trăiesc şi ele, dar în felul 'grăsanilor care duc pe picioare pântece de cincizeci de kile şi vieţile lor nu-s interesante nici de doi bani : rîgîie, sînt mândre de .pofta lor de mîncare şi îi obosesc pe bieţii oameni au pretenţii de bogătani. Cele sărace au mai mult haz. Mai întîi că sînt pitite parcă de ruşine înapoia unor garduri de arin şi, cînd treci pe lângă ele, îţi arată delicat o boltă de trandafiri sau o glicină frumoasă, nimic altceva şi, pe urmă, florile sălbatice se simt în largul lor de jur împrejur, fără teamă.

Mie asta îmi place.

Ferma dormea şi, în somn, lăsa să i se vadă trupul sărăcăcios. Nu era prea grozav.

îmi trebuia un par bun, trainic, ca să fac din el

nici pomeneală de aşa ceva. Renunţând să mai caut, iau toporul şi mă duc să tai o cracă frumoasă în răchitişul de pe malul apei, una foarte dreaptă şi groasă ca pulpa mea ; o înfig în mijlocul ariei, o înţepenesc cu nişte pietre anume alese, foarte grele şi gata.

Arăta foarte bine, pe legea mea, în lumina dimineţii era dreaptă ca un steag.

Mi se părea că aud toate păsărelele din jur spunând : „Ia te uită, în sfîrşit o să îmblătească la Douloire, nu-i păaait că se apucă de treabă ? s-o fi schimbat ceva ?“

Da, dragii mei, se schimbase ceva, că era Amedee la mijloc. Eu, cînd pun suflet în ceea ce fac, trebuie să meargă strună ori s-alege praful. Şi chiar că pusesem suflet în treaba asta din o mie de motive care îmi ţinuseră loc de pernă, de cuvertură şi de .plapumă în noaptea aceea. Dar am să vă vorbesc despre asta în curînd.

Astfel că, atunci cînd a venit stăpânul, totul era aranjat în cerc pe arie : snopii, vînturătoarea, pânzele, sacii pentru grîu, gata de luptă iar, ca soldaţi, catârul şi cu mine.

— Eşti un artist ! a zis el, fluierând de mulţumire.

Se sucește puţin încoace, încolo, ca să vadă treaba, apoi, cum ajunge în spatele meu, mă atinge pe umăr ; mă întorc : îmi întindea mîna. Mka trebuit câtva timp ca să pricep că voia să mi-o strângă pe a mea.

— Nu-mi porţi pică ? mă întreabă.

Să am pică pe el ? Vă daţi seama cîtă pică aveam ! Sărmanul ! După masa din ajun, durerea asta cumplită a lor mă îmbolnăvise din nou de boala mea obişnuită : nevoia de a da ajutor.

Eu, vedeţi, dacă aş fi fost bogat, nu mi-aş fi cheltuit banii pe ţigări de foi cu inel sau pe caschete din piele de căprior. Nu, nicidecum, mi-aş fi petrecut timpul căutînd să. mă vindec. Nu-i mult, cînd eşti bogat, să împărţi cîte douăzeci de bani sau cîte cinci franci în dreapta şi în stânga şi aşa îi ajuţi pe cei sărmani ; asta parcă îţi umple viaţa de bucurie ; nici nu bănuiţi ce poate să însemne asta !

o căldură plăcută sub părul de pe piept ; ba chiar, uneori... în sfîrşit, firea mea slabă mă împinge la tîmpenii pentru că nu-s lucruri cu care să te lauzi.

Ferma asta prăpădită şi cei trei de acolo — şi Satur- nin, se înţelege — care suflau tot timpul peste tăciunii suferinţei lor, mă chinuiseră toată noaptea. îmi spusesem : „Amedee, dacă nu eşti chiar aşa de ticălos pe cît pari,- o să le dai o mînă de ajutor acestor trei neghiobi : îm- blăteşte-le grîul. Stăpmul are braţul rupt, negustorii au să-i cumpere griul în snopi şi are să ia puţin pe el. Fă-le rost de ceva bani."

Eram chiar destul de plictisit, ca să zic aşa. Pentru că treaba asta nu prea se potrivea cu prima, cu serviciul pe care trebuia să i-l fac lui Albin. Pentru el, într-o clipită am priceput cum stau lucrurile : nici urmă de fată, deci veşti rele.

Dimineaţa, mai spre prînz, după două îmblătituri şi în timip ce aşezam un sac mare cu grîu curat am izbutit să pun totul de acord, mai mult sau mai puţin.

Pentru lucrurile rele e timp oricînd. Albin avea să mă aştepte acolo sus pînă la mijlocul lui noiembrie ; cunoşteam casa, n-o s-o ducă rău. Mai bine să-şi afle osînda cît mai tîrziu cu putinţă ; asta mi-ar îngădui să sfîrşesc treaba aici pînă la vindecarea braţului stăpânului. Mi-am făcut o socoteală : îmblătitul, asta o să facă zece zile ; am să bag grîul în hambar, o să macin, o să culeg puţinii struguri. Peste o lună vinul va fi gata, mi-ar mai .rămine cincisprezece zile bune înaintea mea.

De unul singur, o să-mi spuneţi, e mult ; da, dar văzînd cum mă dau peste cap se dezmorţiseră cu toţii şi se agitau care mai de care. Cînd adormea catîrul, Satur- nin lua cureaua şi îl trezea mîngîindu-i coastele. 11 vedeam cum se apleca şi scotocea pe sub paie ca să scoată un pumn de boabe ; le lăsa să-i curgă printre degete' ca să le simtă greutatea şi rîdea. Dar, acum, rîsiul său nu mai suna fals ; puteai bănui că rîde regăsindu-şi munca lui cea frumoasă. Cu tot braţul lui

A doua zi, după o oră de stat în soare, numai ce îl văd pe Clarius că dă ochii peste cap şi cade peste paie ; din fericire nu înspre partea braţului său bolnav.

îl iau ca pe o jucărie şi îl duc în pat. Catârul se oprise brusc. Animalele astea profită de orice.

— Mînă-l, i-am strigat lui Satumin, haide, să meargă treaba !

Şi rămîn cu mama Philomene.

Stăpînei nu i se putea adăuga o altă nenorocire în plus ; mai mult nu mai putea duce.

Atunci, la masă, ea şi cu mine — bărbatul gemea în fundul patului — am hotărît să-l ducă la oraş, a doua zi, să-l vadă doctorul.

în zori, mă scol devreme, ţesăl catîrul şi-i pregătesc hamul. Mama Philomene vine în grajd pe la ora şase. Se mai aranjase puţin. Oraşul nu e un loc unde să-ţi poţi arăta în voie durerea pe faţă ; este plin de oameni care spun una şi alta şi fiecare din noi îşi are amorul său propriu ; e mai bine să stîmeşti invidie decât milă. îşi pusese, în primul rînd, peruca ei frumoasă, neagră, cu părul bine despărţit de o cărare foarte netedă, nici un fir mai sus decît altul, ca o gospodină ordonată ; pieptarul de tafta, fusta groasă de lină cenuşie şi, la cordon, o broşă neagră.

Dacă mi-ar fi ars de glume aş fi spus : „Stăpînă, ştiu c-ai dat lovitura la garderob" dar mi-a fost de ajuns s-o văd întinerită parcă de felul cum se gătise, ca să mă gîndesc la cealaltă, la femeia lui Albin, şi să-mi las nasul în jos spre hulubele şaretei. Venise ca să-mi vorbească, simţeam asta, aşteptam s-o facă şi ea a vorbit :

— Dragul meu, a zis ea, sînt tare mulţumită că pot să rămîn o clipă singură cu tine ; ascultă : am ceva să-ţi spun.

Mai întâi însă, vezi dacă nu-i cumva înapoia uşii.

Nu ? E bine.

în primul rînd, eşti un om cumsecade, foarte

Nu vorbim deloc, dar asta nu-i din mîndrie. Te-a primit cu puşca, dar n-a făcut-o din răutate. Dacă blestemă de dimineaţa şi pînă seara... asta-i pentru că nu mai ştim unde ne e capul ; sîntem tare nenorociţi. Nenorocirea stă în jurul lui ca un roi de viespi.

îşi atinse pieptul.

— Eu, vezi, am ceva aici greu ca o piatră şi mă striveşte toată. Asta ne omoară, dragul meu.

Dacă vezi uneori că rămîn cu polonicul în mînă sau dacă nu te servesc cînd ţi-e rîndul, să nu-mi porţi pică, să iei singur din oală cît pofteşti, ca şi cum ai fi la tine acasă. Dacă, uneori, te întîlnesc pe cîmp, sau alături de casă şi trec pe lîngă tine fără să scot o vorbă, să nu gîndeşti că-i din mîndrie, mi^ar părea rău ; gîndeşte-te că-mi caut un loc unde necazul să mi se mai aline cât de cît.

Eram atât de copleşit de aceste cuvinte, că nu mai ştiam unde să pun chinga pe' sub burta catîrului. Şi mai spuse c

— Mie care îmi plăceau atît de mult lucrurile curate, limpezi, gîndurile ca şi cuvintele...

Mi s-a părut că avea să-mi spună şi povestea Angelei şi asta, asta chiar că n-aş fi putut-o asculta fără să-mi deşert şi eu tot sacul. Dar s^a oprit ca să-şi continue un răstimp litania în sinea ei.

Mai spuse încă :

— Şi cu Clarius te rog să te arăţi înţelegător ; iartă-l odată -pentru totdeauna pentru toate vorbele urîte pe care ţi le va spune, şi astupă-ţi urechile. E cel mai cumsecade om din tot ţinutul. într-o vreme, nu e prea mult de atunci, veneau oamenii să-l vadă, de plăcere. îndatoritor ca nimeni altul, întotdeauna gata să ajute la strîn- sul finului, dacă era grabă, sau să vegheze un mort. Cînd au trebuit să-l scoată pe băiatul lui Roumanieres, care se aruncase în puţ pentru că luase o boală ruşinoasă, el a coborît la capătul frînghiei, el singur nu-şi pierduse capul. A fost nevoie de doi bărbaţi ca s-o ţină pe Mariannette,

Şi aoum, a venit rândul nostru şi asta-i peste puterile lui. Uneori mi-e teamă Să nu-l văd că se[1] înrăieşte de tot dar, ştii, uite ce trebuie să-ţi spui, şi ăsta-i adevărul, eu îl cunosc bine : cînd face un rău, ar vrea să facă bine, numai că nu mai ştie. E ca un vînt care îl mînă, înţelege' totul anapoda, face totul pe dos. Nu trebuie să-i. porţi pică, are un suflet bun.

S-a mai oprit o dată şi tăcerea a durat mult.

Apoi a întrebat :

— E gata ?

Şi eu i-am răspuns ;

— E gata, stăpînă, şi pentru astea nu-ţi face grijă.

Stăpînul aştepta în faţa uşii şi am sosit tragînd ca- tîrul de căpăstru ; stăpîna venea în urmă. Clarius stătea acolo, ţinîndu-şi braţul îndoit în fularul roşu ; mina ieşea din pînză, era vînătă şi umflată ca o floare din grădină. Drept bun venit a urmat o porcărie nemaipomenită în care Cel de Sus era bine scuturat apoi i-a zis nevestii-şi :

— Ai vrea să mă vezi crăpînd ; puţin îţi pasă că mă doare de nu-mi găsesc locul ; ar fi trebuit să fie gata de o oră. Şi ăsta care...

Ea avu vreme să-mi arunce o privire pe care o prinsei. Clarius o smuci cu braţul lui sănătos şi o împinse spre şaretă. Se întoarse apoi spre uşă, o închise, răsuci cu greu, de două ori, cheia în broască şi bägă cheia oea mare în buzunarul hainei.

Stăpîna era pe capră ; îl ajută pe stăpîn să urce. Cum şi eu o ajutam pe ea, privirile noastre se încrucişară în spatele stăpînului şi ea spuse :

— La noi, aşa-i obiceiul: închidem ferma cînd pleacă stăpînul ; nu-i vorba de neîncredere, aşa-i obiceiul, în- treabă-l pe Satumin. V-am pregătit coşul pentru amândoi, o să mâncaţi sub copaci sau în hambar.

— Ce tot îi dai cu explicaţiile, a bombănit Clarius, • aşa e obiceiul şi cu asta, gata ! Dacă nu-i place n-are decât să plece !

Ea a luat hăturile şi deodată mi-a apărut

tirul ce o pornise cu pasul lui domol şi leneş, prin iarba moale a drumului.

N-am ce zice, Louis făcuse treabă bună, nu glumă !

După aceea, mi-am dat seama că nu numai uşa ci şi obloanele erau bine închise cu drugi, pe dinăuntru şi că fejrma din faţa mea nu mai era decît un bloc de piatră fără nici o deschidere.

— Poţi să te uiţi cît pofteşti, mi-a zis Satumin, de fiecare dată e La fel.

— Ei, bine, nu-i frumos, i-am răspuns : n-am văzut niciodată aşa ceva ; i-e teamă că-i şterpelim scara ? Da' nu ştiu deloc să se poarte oamenii ăştia !

— Am' să-ţi spun... a început, apoi s-a -poticnit de cuvintele neterminate ; am să-ţi spun... Şi a încheiat : Hai să vedem ce avem de mîncare.

Fireşte că nu mai avea rost să vorbim de îmblătit în ziua aceea, catîrul fiind plecat. Am măsurat griul terminat şi mi s-a părut că am scos cît se cuvenea. Pe urmă Satumin şi cu mine ne-am adăpostit sub remiză şi am desfăcut coşul.

Stăpîna potrivise bine lucrurile : o bucată de şuncă pentru început, o omletă moale şi două kile de vin de o culoare de toată frumuseţea.

Văzindu-le înţelegeai de ce Saturnin se pornise să rîdă.

Pe lîngă soiul ăsta de crize de rîs care îl apucau uneori, nu era nici un om foarte cuviincios. înfuleca pe nemestecate, fără să zică nimic. Eu, cînd mănînc, mă gîn- desc la o groază de lucruri şi mi se părea ciudată această grijulie zăvorîre a casei. I-am turnat de băut hîtrului fără să-mi cruţ kilul meu personal: aveam eu ceva de gînd.

Cum Satumin începuse să grohăie ca purceluşii (în timp ce eu mă simţeam uscat şi curat ca un bob de ovăz) mi-am zis : „Ai să-l tragi pe sfară şi o să-ţi spună tot fără să-l mai rogi."

— Deci, zic eu într-o doară, luînd o mutră cît

— Ba chiar poţi spune că n-au avut decît de-astea de la o vreme încoace.

— De mult timp ? întreb eu.

— Destul de mult, da, întotdeauna de prea mult timp.

Nu era o informaţie prea însemnată.

— în sfîrşit, spun, nu ştiu dacă de-aici i se trage, dar e cam arţăgos stăpînul.

— De-aici, zice el. Dacă l-ai fi cunoscut acum... înainte, vreau să spun... ţi-ai fi zis : e un om bun ca pîinea caldă şi aşa era. Şi mai este încă şi acum : coşul pe care îl vezi aici, el l-a pregătit în timp ce înhămai catîrul. Era un om la care veneau pînă şi cei de dincolo de platou ca să le aranjeze treburile de familie, din cele ce nu merg bine, ştii, pricepi, neînţelegerile între fraţi, uneori împărţeli unde nimeni nu-i mulţumit, sau fete din cele care...

Se opri şi rămase mut, fără să rîdă. Era ciudat. Se sculă ; se clătina puţin pentru că băuse prea mult. Acum, fără rîsul lui era ca un măr trist, zbîrcit, singur singurel la aapăitul crengii pomului desfrunzit în miezul iernii. Arăta mai rău decât Clarius, mai rău decît mama Philomene, era cel mai trist- din toţi trei. Ieşi, cu braţele întinse, ca dansatorii pe sîrmă, pentru a-şi menţine echilibrul călcînd peste paie.

Ei, bine, abia acu-m înţeleg sluga asta bătrînă. O slugă de modă veche, poate vreun muncibor care, ca şi mine, îşi schimba des locul de muncă şi care în cele ,din urmă, îşi găsise un rost şi făcea acum parte din familie mai mult decît dacă ar fi fost din acelaşi sînge.

Necazul familiei îl făcea să sufere. Durerea care le străpungea' inima celor doi i-o străpungea şi pe-a lui totodată.

Şi totuşi, el nu era nimic ; era Satumin. I se putea spune : „Satumin, uite-ţi simbria, nu mai avem nevoie de tine, şterge-o Nu era nimic. Ei bine, cînd a văzut că vinul şi cu mine aveam să-l facem să vorbească, s-a sculat în picioare şi-a

VI

Toată după-amiaza bineînţeles că nicâ pomeneală să mai piun mina pe Satumin. Stătea chiar în fundul livezii — îl vedeam — şi se uita la ramurile bătrânilor oopaci şi cum, la un moment dat, m-am făcut că jJomesc şi eu într-acolo, s-a depărtat spre sălcii umblînd ca raţele.

Boabele au fost vînturate şi măsurate foarte repede, nu îmblăcisem decît o zi şi nici vorbă nu putea fi să facem altceva. în această vreme a anului, tot timpul este închinat griului ; aşa că, stăteam acolo, privind aria mea foarte curată, o arie făcută cu mină de artist, moale pentru picior şi tare pentru spice, şi apoi rotunjimea ei bine potrivită şi aerul fericit pe care îl avea cu povara ei de paie şi de boabe.

Era un lucru reuşit.

Mă uitam şi mă gîndeam cu ce se aseamănă ea în mijlocul acestui pămănt sărăcăcios : cu un buchet.

Priveam şi casa ; casa de piatră, zidurile şi olanele şi lemnul obloanelor şi lemnul uşilor, toarte astea bine fixate, bine închise peste aerul întunecat dinăuntru şi nu puteam înţelege de ce erau atît ■ de bine închise, de ce puseseră aerul dinăuntru la adăpostul mîinilor şi al ochilor noştri.

Spre seară aud clopoţelul catârului şi văd întorcându-se şareta la pas, pe drumul de la Douloire. Puseseră braţul stăpânului între nişte scîndurele, ca să zic aşa ca într-un sicriu.

— Dragul meu, zice stăpâna, de-acum încolo tu ai să conduci casa. Bărbatul meu, aşa cum ne-au pus să făgăduim, nu mai trebuie, un timp, să mai pună mâna pe vreo unealtă.

Era chiar un braţ mort, îngropat în sicriul lui, numai că, în loc să-l pună într-o groapă, stăpânul îl ţinea legat de gît, asta-i tot, dar, în fond, era un

Aşadar : în ce priveşte fata, ajunsesem să stabilesc următorul lucru : plecase definitiv şi nu se mai putea întîmpla nimic fericit pentru cei trei de^aici şi nici pentru cel care mă aştepta.

E^ra trist să te gîndeşti că aşa stau lucrurile, dar ce să-i faci ? Pentru a mă vindeca de blestemata asta de boală care mă face să sufăr din cauza suferinţei altora, aveam să conduc Douloire după capul meu şi cît puteam mai bine, cită vreme Clarius era bolnav. O să-mi iau o zi liberă — cît mai tîrziu cu putinţă — ca să merg să-l înştiinţez pe Albin, apoi am să mă întorc, am să-mi termin lucrul şi cînd braţul stăpînului o să revină la viaţă, după cum mi-o fi norocul, o să mai vedem noi.

Situaţia nu era prea veselă.

Şi atunci, chiar atunci s-a petrecut ceva, un fleac, care m-a tulburat, atît de mult încît mi-am zis : „Amedee, măi, nătărăule !“ şi care m-a făaut să freamăt, cu speranţa strînsă îh mîini, ca un vînător care a prins un iepure.

Uite : într-o dimineaţă intru în bucătărie ca să beau cafeaua. Aici, trebuie mai întîi să vă explic : cînd mă sculam, în zori, mama Philomene dormea încă ; coboram încet, deschideam uşa, obloanele de la bucătărie^ pregăteam surcelele pentru foc şi mă duceam la treabă. Şi ea îşi luase obiceiul ca, în semn de mulţumire, să mă cheme pe la ora şapte să-mi dea un castronaş de cafea caldă, în dimineaţa aceea intru deci din nou în bucătărie — e drept că nu mă chemase — dar obiceiul era atît de bine stabilit încît la ora obişnuită aveam acum poftă de cafea. Intru deci în bucătărie ; nu era nimeni. De asta, că nu-i nimeni acolo, mi-am dat seama abea după ce am intrat de-a binelea şi cînd eram gata să mă aşez la masă. Şi, deodată, văd un lucru care, fără să pricep deî la bun început, a făcut să mi se învârtă tot capul ca .roata morii.

Acolo, pe colţul mesii, se afla ceşcuţa de porţelan albastru, o oeşcuţă de fată tînără.

Vă spun, mi se învîrtea capul, fără să înţeleg nimic ; noianul de gînduri a venit mai pe urmă, dar, pe moment, a fost ca şi cum s-ar fi deschis o uşă în faţa, mea, o uşă care dădea spre ceva al naibii de mare.

Stau şi privesc ceşcuţa şi mi se întipăreşte bine în ochi. Asta chiar c-o pot spune, o văd încă, acum, aşa ca şi atunci.

E acolo, singură, pe colţul mesei, ca o floare. Pe masa complet goală, netedă, se află, totuşi, îmi amintesc, în celălalt colţ, o frunză de praz. Vedeţi deci !

în spatele meu se deschide o uşă : e uşa pivniţei. Mama Philomene vine de-acolo. Ţine în mînă farfurioara ceşcuţei şi, pe farfurioară, e un coltuc de pîine.

Mă înţeleg cu ea din două priviri.

A mea zice : „Ce se întîmplă, ce se întâmplă ?...“ Şi poate că va striga durerea care mi s-a închegat brusc în piept.

Dar a ei spune, foarte iute, foarte tristă : „Nimic, nu-i nimic, aşa-i, dar... nu-i nimic“.

E uimitor cît poate fi omul de mincinos, în modul cel mai firesc !

— Ah, aşa-i, cafeaua ta, spune mama Philomene.

— Am vreme, nu vă grăbiţi, îi răspund.

Atîta doar.

îmi sorb cafeaua clocotită încă, mai să-mi opăresc gîtlejul, fără să mă gîndesc la asta, cu ochii pironiţi pe ceşcuţă. Apoi, mama Philomene se apropie şi avîtnd aerul că 'nici n-o atinge, ia încetişor ceşcuţa şi o duce spre spălătorul de vase ascunzînd-o sub şorţ.

Atîta doar ; însă, cînd ies din bucătărie, îmi sună în cap toate clopotele slujbei de înviere.

în ziua aceea vînturam grîul în remiză pentru că părea că timpul stă să se strice. Şi încep să vîntur puţin şi gindiul ou ceşcuţa.

Ia să vedem : stăpînul ? Nu, el mînca dimineata,

Mama Philomene, ei, dacă te gîndeai bine, asta era o altă poveste. Bea uneori cafea cu lapte într-un castronaş mare, ce-i drept, cît un lighean, dar fapt e că bea cafea cu lapte. Numai că în dimineaţa asta, îndeosebi, lucrurile stăteau altfel. Vreau să zic : nu trebuia s-o pun la socoteală nici pe ea pentru ceşcuţa albastră fiindcă, în timp ce îmi beam cafeaua, stăpîna scosese castronelul, îşi mu- iase pîinea în lapte şi aproape că mâncase în faţa mea.

Deci asta-i cu cei doi.

Mai rămânea Satumin. Dar, dacă cineva mi-ar fi spus : „Satumin bea din ceaşca albastră", i-aş fi răspuns : „Nu, zău ? aiurea !“ şi aş fi susţinut cu încăpăţînare pînă la capăt că nu era ceva cere să i se potrivească, dar chestiunea era prea delicată ca să pot hotărî aşa, deodată, înainte de a face unele presupuneri care mi se înfăţişau, gata conturate, deloc vesele, vă asigur, dar purtînd câteva fărîme de speranţă.

Uneori îmi spuneam : „Şi de ce nu Satumin, la urma urmelor ? dacă or fi hotărît să fie ceaşca lui ?“. Alteori îmi ziceam : „Cap de dovleac, ce-ţi tot trece prin minte ! Satumin şi ceaşca albastră ? Atunci ţie, de exemplu, ar trebui să-ţi dea o ceaşcă de aur !“

Am cam lungit-o cu fleacul ăsta de porţelan dar arn făcut-o pentru că el a dus la deznodământul întregii întâmplări şi pentru că, dacă în dimineaţa aceea aş fi aşteptat ca mama Philomene să mă cheme la cafea, aş fi intrat în bucătărie - cînd ceaşca, curată lună, ar fi fost aşezată din nou pe etajera spălătorului de vase şi asta ar fi dus la nenorocirea a patru oameni. A patru ? Ce spun oare ? La nenorocirea a cinci, a cinci şi jumătate, chiar a şase şi jumătate, dacă mă socotesc şi pe mine ! Aşa că, vedeţi !

Jumătatea asta vă pune pe gânduri ? O să înţelegeţi numaidecît.

Satumin vine să ceară cafea cu plăcută

— Tu mă vezi cu cafeaua cu lapte în faţă ? îmi răspunde pînă la urmă. Măi, băiete, e un obicei din tinereţe : eu beau ‘dimineaţa un pahar de vin şi mestec o bucată mare de tutun. înţelegi, face bine la stomac.

Nătărău ! >

Mare nătărău mai sînt ! Şi asta mă ţinuse în loc toată dimineaţa !

Deci, şi ce vă spun acum mi-a venit în minte deodată, mai iute decât v-o spun, deci : nu e Clarius, nu e Phi- lomene şi nici ‘Saturnin, nu-s nici eu...

Uşa deschisă se deschide mai mult, e chiar în faţa mea... înseamnă că, în afară de noi, mai este. şi altcineva la Douloire.

Asta-i ! Şi revăd privirea mamei Philomene întor- cîndu-se din pivniţă ou farfurioara şi cu coltucul de pîine.

Angele !

Fata e acolo.

Ah/grozavă treabă era să mai fac !

Aşa ar fi fost dacă, lăsînd totul baltă aş fi urcat, descumpănit, spre Aibin.

Vedeţi de ce ţin lucrurile în viaţă !

Vedeţi de ce ţin, uneori !

Cu atît mai mult cu cît, acum, limpezindu-se, făceau să se lumineze multe puncte întunecate : asta explica închiderea *bastidei* şi muţenia lui Saiburniin.

Iar cît priveşte motivul acestei purtări acum era uşor de spus, pentru că îl ştiţi tot aşa de ‘bine ca şi mine : oamenii de aici ţin foarte mult la amorul lor propriu şi la reputaţie. O fată care fuge de-acasă şi mai ales cu un bădăran de soiul ăsta, e un lucru care dă loc la vorbe şi face ca oamenii să te arate cu degetul.

Se spune : „Fata lui Barbaroux, ştii...“

Cînd dispare de-a binelea, treacă-meargă, rămîi cu necazul tău, numai că e în inimă, nu-l vede

Atunci, oamenii aceştia, blânzi, sînt toţi la fel : apucă braţul fetei, i-l răsucesc, o îmbrâncesc, o pălmuiesc şi cu un picior în fund o aruncă într-o odaie. întorc cheia în broască şi stau apoi, făcîndu-şi sînge rău, în faţa zăvoarelor. Şi gata.

Nu vedeam asta pentru prima dată.

Nici dumneavoastră, nu-i aşa ?

Aţi auzit doar că la Mane, la ferma En-chau, Seguirand îşi închisese astfel sora. După ce el a murit şi a fost îngropat cum se cuvine, neaflîndu-i-se vreo rudă apropiată, în afară de Clairette Seguirand care —' aşa se spunea — îşi luase zborul, cu obrăjorii frumoşi şi rumeni ai celor douăzeci de ani ai săi şi neştiind nimeni că fata era la En-chau, ferecată în odaia din fund, au pus drugul la uşă şi au plecat cu toţii. Cunoaşteţi En-chau ? Nu ? Bine : e pe o coastă a muntelui -către Banon, într-o cută a pământului, sub frunzişul stejarilor şi al chiparoşilor şi trebuie să ştii că-i acolo, ca s-o vezi.

Trec doi ani, trec trei, pînă cînd unul de la Aix, care căuta un loc de vânătoare, închiriază En-chau pentru o toamnă. Se instalează acolo, ca un holtei, cu doi derbedei de la Pennes, cu mîncărică şi cu două putori de nuna doua ca să-i ţină locul nevestii-şi. Pentru bărbaţi, cam aşa sînt întotdeauna vînătorile astea. înţelegeţi cum de vine bîlciul. în toiul nopţii, beţi turtă, urcă pe scări, ei cu hainele alandala iar femeile goale şi rîzînd de făceau pe ele la fiecare treaptă. Or, cînd au împins uşa camerei, Clairette Seguirand s^a întins pe podea, complet uscată, descărnată, ca un coş de oscioare. îşi înfipsese unghiile crescute în lemnul uşii şi, murind de foame, rămăsese agăţată acolo.

Cît priveşte pe ceilalţi s-au ales cu o vătămătură de i-a ţinut şase luni iar unul se zice că ar fi muţit. Chiar că e de rîs.

Dar'cel mai trist este că fata greşise cu un ciobănaş din Saumane care nu încetase să se gândească la ea. Aflînd cele întîmplate, de furie că-şi lăcase iubita să moară la cîtiva paşi de turma sa

Ca să ne întoarcem la povestea noastră, aflasem, deci, vestea cea mare. Aerul devenise mai dulce şi Douloire mai plăcută de când ştiam că sub coaja ei de piatră se găsea acea migdală oare era Angele. Aş fi vrut să strig asta pe deasupra dealurilor pentru ca băiatul care în- grăşa porcii, acolo sus, la Esmenard, să nu mai flie nefericit.

Dimineaţa mi s-a părut fără sfîrşit. La prânz am mestecat în tăcere între Clarius, care se văita din cauza braţului său, şi Satumin care sughiţa de rîs cu şervetul la gură. Şi, pe urmă, toată după-amiaza mi-o petrec spu- nîndu-mi şi rîzînd uşor : „Lepră bătrînă, măi, lepră bătrînă".

Ziua mai merge, dar noaptea lucrurile din cap iau imediat altă importanţă. Mă suceam cînd într-o parte, cînd într-alta, mă învârteam în pat de parcă aş fi stat pe jăratec. În noaptea aceea, renunţând să mai dorm, am făcut ocolul întregii oase, de la bucătărie până în pod, în picioarele goale, încetişor, cu braţele întinse în întuneric ca un crucifix. Pretutindeni numai linişte şi şobolani.

De cum mă întorc la locul meu, somnul mă doboară ca o lovitură de măciucă.

Oricît aş fi eu de obosit, marginile somnului meu se frîng tot aşa de uşor ca şi sticla. M-a trezit un zgomot, oh, un zgomot foarte slab ; era amestecat cu suspinele bătrânei case, dar nu-l auzeam de obicei ; sau poate că, tot gândindu-mă .la lucrurile astea, devenisem mai sensibil. În sfîrşit, oricum, asta m-a trezit.

VII

Dacă în ziua în care am descoperit povestea cu ceaşca mi s-ar fi spus : „Pe ce pariez! că o să fald ce vrei să faci ?" la naiba, aş fi pariat chiar o sută de franci, dar

în zilele care au urmat mi-a mai scăzut curajul şi, uneori, n-aş mai fi dat nici o oeapă degerată pe şansele mele.

Era foarte frumos să spui : „Ceaşca a fost folosită, deci Angele e aici.” Bine, dar, mai întîi, unde e ?

Şi, pe urmă, la ce ducea asta ?

Şi, pe urmă, eram oare sigur că e aşa ? Presupunerile nu sînt niciodată decît presupuneri.

Şi apoi, ceea ce-mi jumulea speranţele, ca penele de pe un porumbel, e că Douloire era aceeaşi Douloire de mai înainte. Clar că nu era loc aici pentru o altă viaţă decît cea a lui Clarius, a lui Satumin, a mamei Philo- mene şi a mea. Pe aici nu se simţea respiraţia altor oameni. Între ziduri nu răsunau decît paşii acestora patru ; nu se auzeau alte voci decît ale noastre. Mă gîndeam din cînd în cînd la scîncetul de copilaş pe care mi se păruse că îl aud în noapte. Dar ce legătură avea una cu alta ? Nu rămînea decît un lucru : ceaşca albastră, cu un rest de cafea cu lapte şi coltucul de pîine pe farfurioară. Dar chiar cu privire la asta, ceaşca nu se mai mişcase de pe etajeră şi stătea acolo, curată, de atunci încoace.

Atunci ?...

Vremea începuse, deoadată, să se strice către miazăzi, în fiecare zi se porneau lungi suflări călduţe de vînt încărcate de nori. înspre Valensole era ca o barieră de fum şi asta însemna ploaie.

Cînd ne opream din lucru, auzeam venind de foarte de departe, de sus de pe platou, zgomote de căruţe şi chemări şi asta însemna că toată mişcarea aerului, chiar în această linişte, pornea dinspre miazăzi spre miazănoapte, ceea ce prevestea o ploaie mare, mare şi de lungă durată.

A început într-o noapte, mult mai sus de noi, în valea torentului Asse, spre Mezel, printr-o furtună care aprinsese tot cerul.

De la noi, stînd culcat, am auzit-o cum strivea

căutam închizătoarea, s-a aprins un fulger mare ; am văzut norii care veneau înspre noi.

A doua zi Durance s-a urcat pe pajişte şi a ajuns şi la pilcul de mesteceni ; o auzeam frecîndu-se de copaci. Se pornise.

Pînă atunci, n-avusesem parte decît de o vreme uscată, păcătoasă. I-am zis lui Satumin : „O să profităm să urcăm în pod sacii ăştia cu grîu“. Erau douăzeci şi şapte. Odată sacii puşi la adăpost, îmi fac turul de inspecţie, fixez bine şareta în remiză şi sîntem gata pregătiţi. A doua zi, furtuna se stîmeşte spre Niozelles după ce se abătuse spre Oraison. în faţa noastră, pe celălalt mal. Dogorea ca la uşa cuptorului. Deschizînd gura apucai hălci mari de aer fierbinte care nu se lăsau înghiţite şi făceau să te treacă toate năduşelile.

Furtuna cobora spre Niozelles într-un fel neobişnuit ; ascundea colina în întuneric iar în cîmpie se vedea o bară mare, neagră, care atîrtna din cer. şi care se plimba greoaie peste cîmpuri.

Peste Douloire a căzut atunci un pumn de picături mari, albe şi zgomotoase ca nişte bondari. Ne-am spus : „în sfîrşit o să se răcorească'[1]. Dar a mai pus în aer încă un pic de jăratec şi n-am avut curajul să mâncăm şi am golit, de unul singur, apa din urcior, care era ca urina de măgar.

Ne dorisem o ploaie : am avut-o.

Trec două zile în care cerul spălat îşi arătă puţin obrazul albastru înflorit cu un spic de soare. Vremea rea părea că se duce spre Lure şi spre ţinuturile înalte, unde mai tuna încă, dar departe.

într-o după amiază, pe la trei, îmi zic : „N-o să rămîi înţepenit aşa, o veşnicie[11] şi mă urc pe coasta platoului ca să caut un mănunchi de *tine.*

Ştiţi ce-i asta ? E o legătură de tulpini de sparanghel sălbatec care se pune în butoi, în faţa găurii carnalei, pentru ca drojdia vinului să nu înfunde robinetul.

Abia trec de prima ridicătură de pămînt că parcă îmi îngheaţă şira spinării.

Privesc în sus. Pe cer galopau cinci nori mari ;

ladă de cerneală, fără formă, fără nimic, cu tresăriri de tunet şi un rîs uriaş de fulgere care îşi arata dinţii în tăcere, înainte de a mugi.

Cobor în viteză pe pantă şi, deodată, aud potopul care aleargă după mine.

Această cursă ne-a ferit de rele pentru că m-a făcut să-mi pierd repede suflul şi să mă opresc în remiză. Dacă aş fi putut ajunge la uşă şi intra în casă, poate că am fi fost cu toţii înecaţi acum. Cu toţii, pricepeţi ? Asta vrea să spună noi şi ceilalţi.

Deci, cum dintr-un salt mă adăpostesc în remiză, cu respiraţia tăiată şi gura deschisă, ea mă ajunge şi mă depăşeşte. Ea, adică furtuna, o furtună foarte mare, ca o masă compactă, deasă ca un fluviu, o furtună care s-ar fi zis că are gesturi omeneşti.

Văd un plop de la fermă că începe să tremure, aşa drept, în ciuda vuitului, apoi se răsuceşte ca un şurub şi o porneşte ca săgeata spre înaltul cerului ; olanele de pe remiză zburau ca puii de potîrniche. Cădea piatră mai mare decît oul de găină.

Şi odată cu grindina şi cu ploaia mai se pornise şi o furtună de frunze ; sute de kilograme de frunze de stejar smulse de pe platou treceau prin aer ca şi ramuri întregi care veneau de la mai bine de doi kilometri.

Fulgerele ţîşneau din pămînt ca nişte jerbe de apă.

În faţa fermei Douloire, în platou esite o crăpătură îngustă care ţine pînă în drum, la douăzeci de metri de casă. Deodată, dinspre partea aceea se auzi un vuiet ca la un cutremur de pămînt.

Am scos nasul afară. Ah, drăcia dracului, dacă se prăbuşeşte peste noi ! Nici nu pot să vă spun ce era, nu m-aţi crede. Numai un singur lucru vă poate da o idee : cînd au reparat drumul, în locul acela au fost nevoiţi să sape şanţuri de trei metri adîncime, ca să găsească pă- mîntul drumului care dormea acolo, în fund, ca un corp mort.

îmi amintesc doar de două lucruri : mai întîi că mă aflam afară, sub bicele ploii care făceau să mă doară spinarea şi coastele, sub grindina care îmi julea obrajii, apoi că vedeam prin zăbrelele ploii înaintînd spre mine puhoiul, cu o stâncă mare în frunte, ca un tambur major, care făcea pe bufonul rostogolindu-se pe burtă.

După aceea, un uruit de tunet brusc care mă făcu să S'tau drepţi, ţeapăn ca o statuie, şi un sunet uşor de mătase mototolită.

Trecuse.

Continua să plouă încă tare, dar fără grabă. De fiecare parte a fermei curgea câte un fluviu de noroi. Stînca tambur-major era acolo, la doi metri de mine, proptită în coasta cotigei noastre. Ea împărţea în două torentul care curgea în stînga şi în dreapta noastră cu zgomot mătăsos.

Se pare că eu trăsesem căruciorul în faţa Douloirei, între doi duzi băitrini care rezistaseră..

Noaptea venise deodată.

Stăteau în bucătărie, fără să sufle o vorbă.

Saturniin *nu* rîdea.

Clarius îşi ţinea braţul.

Mama Philomene, încăpăţînată, îşi lipise fruntea de geamul ferestrei ca să vadă afară.

Cînd am intrat, îşi întoarse privirea spre mine. în lumina focului din vatră avea ochii roşii.

— Ce porcărie, am spus, ca să-mi ascund stânjeneala.

— Da, răspunse mama.

Stăm aşa un moment, pe întuneric, fără să vorbim.

— Dacă-i vorba de porcărie, zice Clarius, te-ai dus cumva să vezi ?

— Eu ? întreb.

— Nu, nu tu, mama.

Mama Philomene pleacă de Ungă fereastră :

— Mă duc.

Spun : ,

coboară fără lumină, pipăind întunericul cu piciorul încălţat în pîslă.

încă un moment; apoi vocea femeii urcă pînă la noi :

— Clarius, vino puţin.

Şi omul trage uşa după el.

Nu mai eram decît noi doi, Satumin şi cu mine ; cîte un fulger mai împroşca fereastra dar prea iute pentru a despica această beznă ca cerneala, care umplea bucătăria. Satumin era deci înăuntru, cu mine, undeva, în- tr-un colţ. Cu totul întîmplător, fără vreo intenţie, v-o jur, numai .pentru a da puţină viaţă acestui întuneric care chiar că devenise prea apăsător, spun în cele din urmă :

— O fi intrat apa în pivniţă.

Şi îl aud lîngă mine pe bătrîn care zice, cu rîsul lui[1] ce seamănă a plîns :

— Nu, prietene, nu ; cu mine nu-i nimic de făcut.

Gîndea şi el la acelaşi lucru.

Atunci, ca să mă simt mai în largul meu şi printre lucruri mai fireşti, deschid uşa spre ploaie şi ies.

Şi în seara aceea am văzut-o.

Da, în seara aceea am văzut-o pentru prima dată, pe ea, pe cea al cărui chip ardea ca o flacără în mintea lui Albin : Angele, fata cu mişcări sigure atunci cînd mîna caii, migdala din Douloire.

Probabil că se schimbase mult. Cînd un măr cade din pom, ce vreţi, se cuibăresc viermii în el. în sfârşit, eu mi-o închipuisem altfel şi se poate foarte bine că Angele să fi fost, cîndva, asemănătoare acestei imagini.

Totuşi, ea a făcut un gest care era al ei, cea din vremurile bune.

Iată : afară ploaia cădea ca o pînză subţire iar torentul nu mai curgea în coasta fermei. O iau prin spatele casei ; de îndată văd în întuneric o rază aurie care despica zidul, o uşă întredeschisă şi lumină în spatele ei.

Mi-a trebuit multă băgare de seamă ca să calc

— Urcă, spunea mama Philomăne, cu capul aplecat înspre scară.

Am auzit paşi uşori.

Mi se părea că bătăile inimii mele se auzeau la cîţiva kilometri în jur bubuind ca un tunet.

— Stai, mamă, zise vocea, vocea ei care îmi tăie răsu- .flarea, mi-e teamă că se trezeşte.

—■ *La* naiba... începu să spună vocea groasă a lui Clarius.

— Ssst..., făcu mama Philomene.

Şi celălalt tăcu.

Îngele apăru în raza aurită.

Oh, iarbă a cîmpului, ea ţinea pe braţul rotunjit ca un coşuleţ, un copilaş cu capul atîmînd : Pruncul Iisus !

Prin uşa întredeschisă spre furtună se scurgea un fir de aer răcoros.

Privi, regăsindu-şi mînia ei de fată, aerul acesta rece, vătămător, apoi cu mîna ce părea ca o frunză,

VIII

înoepînd din acea clipă, trei imagini s-au întipărit în mintea mea, atît de vii şi care se aşază între mine şi ţinutul din jurul meu atît de limpede că le văd chiar şi atunci cînd ochii mei privesc copacii, iarba, mărul sau spatele dealurilor.

îl văd pe Albin ; umbra muntelui său îl acoperă. ALbin, cel cu procesiunea de cîntăreţi din armonică, care îşi duce satul ca pe o boccea, ţinîndu-l de un smoc de iarbă grasă.

O văd pe Angele ; aşa cum este !

Şi apoi, îl văd pe micuţ.

Trebuie să-i adun pe toţi aceştia la un loc.

înainte de cină mă apropiu de mama Philomene şi-i spun :

— Stăpînă, uite, treieratul s-a terminat şi tot ce am băgat în hambar e gata de vînzare. Mai sînt patru, cinci zile în care n-am nimic de făcut, lasă-mi-le libere ; am familie şi aş vrea să merg s-o văd.

Mama Philomene rămîne cu sarea între degete deasupra supei.

— Nu-i o minciună ?

— Nu-i nici o minciună ; ăsta-i adevărul. Şi apoi, vă las totul aici ; nu vreau nici măcar să-mi faceţi socoteala ; rămîne pentru cînd mă întorc.

Şi pe urmă, vă sfătuiesc ceva : nu vindeţi nimic pînă nu vin înapoi. Stăpînul este un om bun dar se gîn- deşte la tot soiul de lucruri şi asta îl împiedică să vîndă cum trebuie. Preţurile le fac eu:

— Unde sînt rudele tale ?

— La Peyruis.

Dădu drumul la sare.

Dacă-i aşa, bine, dragul meu, .poţi să profiţi de zilele astea. Dar, întoarce-te. Te rog eu. De cînd eşti aici parcă am reînceput să trăiesc.

— îţi mulţumesc mult, stăpînă, am să mă întorc.

— Şi cînd pleci ?

— Mîine dimineaţă.

A doua zi, s^a sculat înaintea mea şi mi-a pregătit slănină, pâine şi un litru de vin, toate înfăşurate într-o basma mare, roşie.

Privind-o drept în ochi îi spun : „la revedere" şi ea înţelege că-i într-adevăr „la revedere" nu „rămas bun" şi zîmbeşte.

Bună femeie !

Stăpîne ca ea fac argaţii buni. Şi ferme bune, atunci cînd nu se pune nimic de-a curmezişul.

Nu luasem bani cu mine ca să nu fiu ispitit să beau.

De la Oraison, în loc să trec pe câmpia de la Mees, o iau spre La Brillianne pentru că drumul e pe la umbră şi n-are gloduri. La răscrucea drumului spre Forcalquier întîlnesc echipa lui Casimir care se întorcea de la Nio- zelles, unde

neaua Comerţului" şi abia către ora cinci, spre seară, i-nam părăsit.

Adolphe căzuse sub masă şi sforăia ca un porc ; alţi doi dormeau pe banchetă. Un tinerel plângea după cei treizeci de franci ai săi care se duseseră pe băutură şi Casimir începuse să joace cărţi cu omul de la garaj care lăsa maşinile să clacsoneze în faţa pompei de benzină.

Frumoasă treabă !

Eu aveam gura cam păstoasă, dar capul mi-era limpede.

Ba, mai mult, mi se părea că mi-e capul undeva, sus, în înaltul cerului.

Mergeam foarte ţanţoş.

Cu toate astea, după Lure, începură să mă doară genunchii aşa că sosii la Peyruis către ora nouă seara.

Ce ţi-e, totuşi, cu băutura asta !

Din sat pînă la Esmenard sînt cam trei kilometri şi pe un drum prost.

Bineînţeles că dormeau.

Cum am pus piciorul pe cîmp căţeaua mi-a venit la picioare : „Măi, Diana, i-am spus, nu-ţi mai recunoşti prietenii ?“. Auzindu-mă, s-a liniştit şi a sărit spre mîna mea. Bine, gîndesc eu, n-ai fost uitat.

Diana era singură, deci Turcu, minele cel mare, era dus să păzească oile. Şi cum chibzuiam aşa, văd tocmai sus, pe urcuşul de la Ganagobie, micul felinar roşu al lui Esmenard.

Of ! 'neschimbat băiatul ăsta, tot aşa de fără de grijă pentru nevastă-sa.

Altfel ar fi stat lucrurile dacă Albin n^avea povara lui. Cu un bărbat ca acesta ai mai puţină încredere, de obicei.

La naiba ! Esmenard nu se neliniştea pentru un fleac : îşi fluiera cîinele, îşi aprindea felinarul, îşi umplea cele patru pipe ca să le aibă pe toate gata şi toate reci la îndemână şi, p-aci ţi-e drumul, înaintea oilor. Şi, mă rog, dacă voi doi vreţi să vă

— Tu eşti, Medee ? Ţi-am recunoscut glasul. Stai să-mi pun ciorapii şi o să-ţi deschid.

Am intrat în patul ei foarte bucuros, nu v-o ascund. Era călduţ şi plăcut. Mi se .părea amuzant să mă culc într-un aşternut încălzit de alt trup şi, apoi, să simt picioarele Clorindei alături de ale mele.

Femeia înseamnă totuşi ceva !

Dimineaţa, pe cînd se pieptăna, mi-a zis :

— Deci, tu ni l-ai trimis pe omul acela ?

— Da, e un prieten. îţi convine ?

—; Vino să-l vezi.

Mă scol şi, din spatele perdelei, îl zăresc pe Albin al meu care dădea de mîncare la porci.

Era la fel ca înainte : voinic şi negricios. Mi se părea că-i negricios, deşi era întotdeauna bărbierit şi avea pielea mai curînd deschisă. Asta-i venea, poate, din amărăciunea sa.

— Ce are, zice ea, e că nu vorbeşte deloc, nu-mi dă mai multă atenţie decât dacă aş fi o piatră sau un nor. îi alunecă privirile peste tine fără să-şi descleşteze fălcile şi apoi are un calendar şi şterge în el fiecare zi, una după alta.

— Da, rîd eu, de asta am venit.

Mă aşez în faţa lui cînd se întoarce de la staul. Mă priveşte, spune : hei, apoi înaintează spre mine cu paşii lui mari şi mă întreabă imediat :

— Cum merge ?

Zîmbesc şi, lucru nemaipomenit, zîmbeşte şi el.

' — E-n regulă.

— E-n regulă, adică, ia zi ?

— E-n regulă da, e-n regulă, pentru că Angele a ta este la Douloire, măi prostănacule, asta-i.

Rămîne ca de piatră, dar în picul acesta de secundă cît stă nemişcat în faţa mea, văd cum alunecă suferinţa de pe el ca o haină veche, cum cade în iarbă, lăsîndu-l curat, senin ca un Albin frumos din neamul Albinilor de la Baumugnes, cum

— I^ai vorbit ?

— Ei, cît priveşte asta, ascultă, trebuie să-ţi povestesc totul din fir-a-păr. O să-mi ia cîtva timp ca să-ţi spun ce am de spus ; hai pe pajişte, ceva mai departe, pe sub meri.

Ne aşezăm astfel la marginea cîmipului, pe taluzul canalului de irigaţie, cu • picioarele la umbră şi capul în vânt.

Bineînţeles că nu trebuia să ne sinchisim de Clorinde. Dacă ar fi fost pe-acolo Esmenard, mai zic, ne-am fi prefăcut că lucrăm, dar cu Clorinde, ce rost mai avea, dacă tot mă culcam cu ea ?

Şi îi explic totul.

Totul ? Nu, nu chiar totul, ci strădania mea de a o, găsi şi apoi descoperirea şi că în sfîrşit eram sigur.

— Adică, spune el, e închisă aşa mereu, zi şi noapte,' atît de bine ascunsă că n-o vede nimeni nici în! zori, nici seară ? Tatăl şi mama ei trebuie să fie nişte oameni tare răi.

— Ba nu, poate nu-i chiar aşa, dar sînt nişte oameni neobişnuiţi cu nenorocirile şi de-aia folosesc leacuri băbeşti, ca să zic aşa... şi, pe urmă...

— Şi pe urmă, ce ?

— Ei bine, uite, e un lucru pe care l-am păstrat pentru la urmă, nu fiindcă-i cel mai bun, dragul meu, cele bune le spui imediat; nu, ci pentru că este cel mai greu de spus. Ascultă : Angele s-a întors, desigur, asta-i principalul dar nu trebuie să uiţi că între timp a existat Louis...

— Ei, şi ?...

— Şi că ăsta e un lucru care contează ; şi care lasă urme...

— Ei, şi ?...

— Ei, şi ! ei, şi !... ştii... are un copil, asta e.

Atunci răspunsul a venit din Baumugnes, în linie dreaptă, de la copacii falnici şi de la gheaţa frumoasă care nu cunosc răul.

A venit dimpreună cu aerul fără [illegible] fără

După asta, a vrut să plecăm, vă daţi seama. Chiar imediat şi fără să mîncăm, uite aşa. Dar asta nu prea îmi convenea mie : să răsuflu puţin, ce dracu ! Cu atît mai mult cu cît adulmecasem dinspre bucătărie un uşor miros de pui; şi apoi... mă-nţelegeţi. Voiam să-i spun la revedere lui Clorinde. Trecuseră peste şase luni...

în privinţa asta, ea era tare isteaţă. După masă, îi fac un semn uşor cu capul şi se şi urcă în cameră. Eu unul, mă ruşinam de Albin de parcă ar fi fost[1] o fată mare, poate nu vă vine să credeţi ! îngînam im cîntec, voind să fiu şiret, în timp ce mă gîndeam : „Oare ce-o să-i spui ca să nu priceapă ? Ce-o să gîndească despre tine văzînd ce porniri ai... ?“ , în sfîrşit, mă hotărăsc :

— Puţin somn după prânz, băiete ? E departe Douloire. Nu era, totuşi, atît de nătărău.

— Cît priveşte porcii... începe el. Apoi : Puţin somn,, da, pentru tine, zice rîzînd cu toată faţa.

Vă spun, nu mai- era acelaşi om. îţi făcea plăcere să-l vezi.

Vă închipuiţi, desigur, că nici ea nici eu n-am dormit, asta era un fel de a spune.

La un moment dat, când mă aflam întins pe spate în pat, cu mîiriile încrucişate sub ceafă, odihnindu-mă, zic :

— Ce-i asta, Clorinde ?

Se auzea o armonică, ah, dar o armonică ce cunoştea foarte bine lucrurile frumoase ale pămîntului şi ale copacilor.

Mirosea a cîmp întunecat de porumb : cu tulpini lungi şi frunze mari.

Mirosea a răşină şi a ciuperci şi avea mireasma muşchiului des.

Mirosea a mere care se'usucă.

— Asta, zice Clorinde, e el, jos ; se distrează cîntînd cu muzicuţa lui. Ca în fiecare zi. E grozav de frumos.

De, era grozav de frumos.

Şi te izbea tare în mijlocul pîntecului ca atunci când ţi se spune tot adevărul drept în faţă

Apoi, iată drumul cu platani şi satul ; pe urmă, drumul dintre Durance şi Ganagobie şi, acolo sus, pe coasta dealului, cum se înserează, felinarul lui Esmenard care se aprinde.

Nai ne urmăm calea.

IX

Am ajuns în preajma fermei a doua zi de dimineaţă, pe la ora cinci.

Desigur că nu putea fi vorba să-l duc cu mine pe Albin de-a dreptul la Douloire ca pe un om care ar fi fost aşteptat ; nu, chibzuisem treburile pe drum şi iată ce ne gîndisem : eu ştiam în valea Villedieu, pe panta dulce şi luminată, într-un fel de pajişte acoperită cu cimbru, o cabană de piatră, rotundă şi ţuguiată ca o căpă- ţînă de zahăr. I se zicea, de altfel, „Căpăţîna de zahăr“ sau „Tumul lui Pierre cel Viteaz". Uneori era folosită ca stînă. Puteam urca acolo.

Urcăm.

Era exact ce ne trebuia. Era . trainică, părea înălţată mai dinainte de potop, din piatră uscată, neagră ca un cuptor, dar exact ce-i trebuia unui bărbat în situaţia prietenului meu.

De altfel Albin îşi dăduse imediat seama de asta.

Agăţăm traistele, aranjăm aşternutul, curăţăm vatra şi, ca de bun venit, aprindem o ramură mare de pin.

Mirosul de răşină ca şi grăsimea unui cîmăcior de porc care sfîrîia pe jăratec, dădeau un aer de sărbătoare ; apoi, soarele care urcase, veni în prag ca. un porumbel de aur. Din toate tufişurile ţîşneau păsări.

Ce viaţă frumoasă !

— Ia stai puţin, zice Albin, unde-i Douloire

Spuse :

— Va să zică e zidită acolo înăuntru şi nu respiră aer îmbălsămat de flori şi vîntul nu-i atinge picioarele ? Pielea ei n-o vede niciodată soarele ? E tare rău...

Apoi, cîrnăciorul căzu pe jăratec şi a trebuit să-l scoatem arzîndu-ne degetele şi după aceea am mîncat afară, la soare, unde bătea un vînt plăcut.

Am petrecut ziua cu el. Avea timp destul să fie singur, pînă ce lucrurile aveau să se aranjeze.

După-amiază, cînd ceaţa se "ridică, începură să se vadă locurile din jur şi păcătoasa de Durance care tot mînoa pămîntul. Se auzea de aici ronţăitul dinţilor ei.

La Douloire era acolo ; în fundul văii se zărea Mari- grate, roşie din cauza ţiglelor sale noi, foarte gătită, asemenea unei fete de bogătan care pleacă la tîrg.

Acolo jos nu se mai vedea praful vinturătorilor. Oamenii plecaseră ; nu mai rămăsesem pe aici decât noi doi, Albin şi cu mine ; noi doi care pîndeam La Douloire şi migdala ei.

— Uite, spune el, trebuie să aflăm unde se găseşte, cum trăieşte acolo, dacă e sănătoasă şi dacă nu-i lipseşte nimic.

Mi-am amintit de ceaşca albastră.

— Nu-i lipseşte nimic, spun, sînt sigur.

— Deci, să-i vorbim, dacă putem, asta trebuie făcut.

Şi mai adăugă :

— Sînt hotărît să nu stau la umbra sălciilor. Asta ar fi rău pentru noi toţi.

Cînd se înnoptă îi spusei :

— Cîntă puţin cu muzicuţa ta, ca acolo sus, la Peyruis...

— Nu, răspunse el, avînd aerul că zice : „N-are rost....“ şi am mîncat cîrnăciorii.

S-a sculat la un moment dat. A întrebat :

— Dormi ?

— Va trebui să-i spui că eu, de multă vreme... înaintea celuilalt... că eram la umbra sălciilor. Asta trebuie făcut.

Şi, dimineaţa, în zori, am plecat.

— Ah, iată-l pe omul nostru ! spune mama Philomene. Hai, băiete, să-ţi bei cafeaua cu un strop de rachiu, de bun venit.

Aşa era femeia asta.

Dar, pe cînd beam cu sorbituri mici paharul de rachiu şi începeam să-i simt căldura în spate, intră dariius.

Am băgat imediat de seamă că-i de rău.

— Domnul a terminat ? spuse fără să mă privească. .

Nu ştiam ce să fac. Eu unul nu-s obişnuit să fiu ne- 4 pezit. Cînd se întîmplă aşa ceva, se-ntîmplă doar o dată, , atîta, fie că-i bag pumnul în gură, fie că... oricum, îmi fac bocceaua şi, la revedere. De asta nu-s obişnuit. Dar aici...

Nu răspund ; pui^ jos paharul.

Se întoarce înspre mine :

— Da, domnul a terminat ? Că de nu, n-ar trebui să se deranjeze. Dacă ar mai avea chef de plimbare, am putea să-ij împrumutăm calul şi să-i dăm şi bani de buzunar, nu-i aşa ? ,

— Mie-mi spuneţi astea, stăpîne ?

— Nu, papii. Adică, tu îţi închipui că asta o să mai ţină mult ? Nu te plătim ca să te plimbi. Şi apoi, cînd aj ceva de cerut, mie, înţelegi, mie trebuie să-mi ceri. Aici nu-i decît un stăpîn, eu. Nu femeilor trebuie să le oeri.

Mama Philomene amuţise de tot, măruntă sub broboada ei, cu o farfurie în mînă ; farfuria tremura. Spun :

— Nu vă supăraţi stăpîne, dar am crezut...

Mergea de la un capăt la altul al bucătăriei, cu braţul în eşarfă.

— Ai crezut... ce ? Spune : ce-ai crezut, ce ţi s-a spus, ce-ai crezut ? Ai crezut că femeile comandă

Eram uluit de ieşirea asta.

Plec din casă. Cum trag uşa după mine, aud glasul slab şi tremurător dar dîrz al mamei Philomene :

— Clarius, nu te mai recunosc ; nu mai eşti tu ; păcă- tuieşti faţă de judecata ta, greşeşti faţă de bunul tău simţ, Clarius !

Omul ăsta, vedeţi, parcă ar fi avut o riie care îl mînca în locuri unde nu se putea scărpina singur. În timp ce eram la Peyruis, se pare că toată lumea fusese bine scuturată.

Şi Satumin.

Bietul bătrîn mergea pe lîngă plug ca beat de plăcerea de a călca peste brazdele grase. îşi făcuse toată treaba ; mai trăgea, totuşi, catârul.

Bucata de pămînt pe care ne aflam se îndoia ca lama seoerii ; vîrful şi-l ascundea colo jos, în sălcii. La adăpostul frunzelor, opresc plugul şi-i spun lui Satumin :

— Odihneşte-te, prietene.

Sudoarea fumega în jurul catîrului.

Venea de-a lungul Durancei un aer din Alpi, tăios ca un brici.

Saturnin al meu (şi asta am apreciat-o imediat), Sa- turnin al meu îşi scoate haina şi o pune pe catâr.

— Să nu răcească cumva, spune el, ca şi cum i-ar fi fost ruşine de gestul său.

Stau un moment fără să vorbesc, apoi zic :

— Şi tu, dacă răceşti cumva ?

Rîde uşor cu sunet de crengi uscate.

— Eu, spune ell, dacă stau aici, în vîntul rece, e că vreau eu aşa, că asta mi-e vrerea, dar animalul e prost, nu se poate apăra de rău. Atunci, dacă nu-l apărăm noi cît de cît, cine s-o facă ?

Apoi, după aceasta, cum îl scuturase un fior lung adăugă, poate pentru ca eu să-i răspund că aşa-i :

— Neghiob mai e şi omul !

Timp de şase zile împlinite am căutat peste tot ascunzătoarea lui Angele.

Aşa ne înţelesesem, Albin şi cu mine, să caut locul închisorii, ca să zic aşa ; apoi, cum o să dau. de ea, să-i spun oe trebuia şi că există un bărbat care o iubeşte. Ce simplu era ! Numai unul ou capul sucit ca Albin putea să pună la cale aşa oeva. Culmea este că nu găseam ceva mai bun şi că, zi de zi tot scotocind cu ochii şi urechile zidurile fermei, fără nici un rezultat, •imagi- nîndu-mi, totuşi — ăsta era adevărul adevărat — că acolo dedesubt se află Angele care se sufoca, mă treceau şi pe mine toate năduşelile.

Devenise o problemă personală.

Cînd mîncam jos, în bucătărie, şi Clarius era ceva mai , liniştit (eram în zilele frumoase, roşietioe, de toamnă) priveam în fiecare amiază, un spic mic de soare care, printre perdele, venea să se grozăvească pe nichelul maşinii de cusut.

îmi spuneam : „Cine ştie ce mănîncă, *ea“* ; şi „ea nu poate să-şi bucure ochii cu această păsărică de soaie care ciuguleşte pereţii'[1] sau „nu te-ai uitat bine în odăiţa din fundul culoarului, poate că e acolo“.

Imediat ce terminam, vă închipuiţi, mă strecuram pe scară, încetişor, şi mergeam la odăiţă. Nimic !

Cînd mama Philomene îmi dădea cafeaua cea bună de dimineaţă îmi venea să-i spun, cu atât mai mult cu cît ceaşca albastră de porţelan nu părea să mai fi fost mişcată : „Măoar îi duceţi, şi fiicei dumneavoastră din cafeaua aceasta ?“

Şi, ,pe urmă, mă gîndeam la năpîrstoc, la ghemoto- cul ăla somnoros care dormea- în braţele lui maică-sa în noaptea furtunii.

Asita se întîmpla în fiecare seară, după masă. Satumin rîgîia, stătea un moment liniştit, apoi râdea în barbă, pe urmă reîncepeau rîgîitul, liniştea, rîsul, ca un orologiu. Clarius punea cotul sănătos pe masă şi capul în palmă şi rămînea aşa privindu-şi, s-ar fi zis, degetele violete ce-i ieseau

Şi eu îmi spuneam :

„Mari nătărăi ! Oare n-ar fi mai bine s-o aveţi alături de voi pe fată care ar umbla încoace şi încolo, cu un cîntec pe buze, poate ? N^ar fi mai bine ca, tu, mamă, să ţii năpîrstocul în poală : să-ţi umple şorţul cu trupul lui proaspăt, cu risete, cu ţipete şi cu pipi ? Tu, Clarius, n-ar fi mai bine să-l faci să rîdă pe micul fluierîndu-i între fese şi să-ţi spui : „Este copilul fetei mele ; ea, fata mea l-a făcut ; e o fată bună“ şi să uiţi că nu l-a făcut singură. Ce mai nătărăi !“

Cînd Satumin termina cu rîgîitul, nu mai putea să-şi ţină rîsul şi se ducea afară să hohotească pe săturate. Stă- pînul îşi aprindea luminarea şi, fără a zice bună seara, urca să se culce. Eu, nu se cădea să rămîn singur cu stăpîna. Urcam după Clarius. Iar mama Philomene continua cîtăva vreme să tricoteze în bucătăria lor mare, singură, doar cu zgomotul andrelelor sale. Apoi, îi auzeam paşii pe scara de lemn, auzeam uşa camerei care scîr- ţiia, se închidea.

Atunci, casa eliberată se întindea în întuneric făcînd să-i trozneascâ încheieturile şi, după un timp, picura dintr-un colţ pe care aş fi vrut să-l cunosc, plînsetul nedesluşit al ţîncului.

Devenise, vă spun, o treabă personală. Eu ajunsesem să sufăr...

Şase zile aşa, tot căutînd, şase zile în timpul cărora păşind ca pisica, din pod pînă în pivniţă, deschisesem toate uşile şi adulmecasem în întunericul tuturor camerelor.

Uneori mi se întîmpla să stau în întuneric, fără să mişc, fără să respir, clipe întregi, pentru că mi se păruse că aud...

Nimic. De fiecare dată doar liniştea pereţilor şi uşorul miros de mucegai care se scurgea din tencuiala umedă.

Într-o după^amiază am rămas în casă de unul singur, pentru un sfert de oră, mama Philomene

chid pentru că, în dosul ei, se auzea un zgomot uşor ca de limbă care suge.

— Ea este !

Dar cum să intru aşa, brusc, asta ar omorî-o pe fată.

Restul zilei am petrecut-o repetîndu-mi :

„Ea este, în sfîrşit e ea !“

Seara, m-am hotărât să împing uşa : era cămara în care ţineau untdelemnul şi într-un chiup se înecase un şobolan mare. îmi venea să înnebunesc, şi cum omul este repede nedrept, o învinuiam pe Angele. îmi spuneam : „Oare nu-i cântă niciodată micuţului ? Nu ştie că mamele fac lapte şi cîntece în acelaşi timp pentru hrana gurii şi a minţii ? O să fie deci un copil care nu va cunoaşte din viaţă decît zgomotele urîte, zgomotele supărătoare ? N-o să aibă în minte cântecele de mamă care sînt ca nişte fructe şi pe care eu, aşa prăpădit cum sînt, tot •mi le mai amintesc încă foarte proaspete, rotunde şi zemoase ?“

Şase zile în felul acesta !

Şi' apoi, în a şasea, foarte amărît, bag în buzunar o bucată de slănină şi pîine şi urc la tumul lui Pierre cel Viteaz. Aşa zis mă duceam să "tai ţăruşi pentru vie dar, în fapt, am urcat spre Albin.

Mă ascultă cînd îi povestii ceea oe v-am spus şi dumneavoastră, fără să sufle, cu ochii pironiţi pe Douloire.

îmj ceruse tutun şi-şi fuma ţigara fără nici o altă mişcare decît cea a obrajilor care .pompau fumul şi a cerului gurii care îl sufla. Şi acum, foarte înflăcărat de cercetarea mea, îi vorbeam de necazul meu (era adevărat) şi el, el stătea şi mă asculta fără să mişte, ca şi cum ce-i spuneam nu l-ar fi privit deloc, sau ca şi cum eu aş fi fost un copac ; fără nici o. însemnătate.

— Bine, prietene, spuse în sfîrşit; înţeleg, da, da, înţeleg. O să trebuiască să vorbesc eu.

îl privii uluit. .

— Deci, n-ai priceput, băiete ? Păcat ! Ţi-am

— Rămâne să-mi spui, dacă tu *crezi* că ea mai esite încă la Douloire sau dacă nu cumva crezi că au trimis-o în altă parte ?

Treaba asta nici măcar nu-mi trecuse vreodată prin minte.

— Nu, e acolo, pun capul. E între zidurile alea, asta se simte, se vede pe chipurile lor, se vede în ochii mamei Philomene. E acolo.

— Atunci (avea în glas o umbră de veselie, ca un clopoţel), atunci, îţi spun, prietene ; eu trebuie să-i vorbesc.

Duse mina la buzunar.

— Pentru că nu ştii, dar vei afla.

k Scoase din buzunar două obiecte de fier care îi zăngăneau în palmă.

— Uite : asta-i pentru joacă.

Ridică în faţa ochilor mei una din acele muziauţe de gură care se vînd în bâlciuri : din lemn şi din fier.

— E pentru joacă şi pentru domolirea inimii şi ajunge cînd cînt pentru mine, pentru că eu ştiu dinainte şi muzica ei cade pe o bucată din inima mea care e dureroasă ca un ochi bolnav. Cealaltă e pentru lucruri serioase şi pentru vindecarea bărbatului.

Ţinea între degete ceva care era oarecum asemănător unei rigle de fier scurtă şi groasă. Dacă te uitai mai bine vedeai că-i găurită ca un cuib de viespi şi că pe marginea acestor găuri lucea mai tare ca argintul.

— ....pentru vindecarea bărbatului, a femeii şi a fiicelor pământului.

Pentru vindecarea tuturor celor care sînt ai pămîn- tului, a celor care au iarbă în sînge, a celor cu piepturi mari ca pajiştile şi livezile, cu braţe ca ramurile -stejarilor, cu pielea ca scoarţa copacilor şi mîngîierea vântului pe deasupra.

Prietene, pe ce.l care a supt laptele pământului, pe acela, chiar dacă n-a supt decît o picătură, chiar dacă a simţit doar acest lapte pe buze şi apoi l-a

— E un fier de demult ; partea care luceşte, vezi, pe găuri, este un loc unde fierul cel vechi, deşi foarte tare a fost tocit de pielea buzelor.

Şi locul s-a tocit pentru că omul îl freca cu gura dar şi cu inima sa, care era mai tare decât fierul cel vechi.

Asta e *„monica* din Baumugnes[1]', *monica* vânătorului de lupi care a fost tatăl bunicului bunicului meu. Cea pe care ţi-am arătat-o mai întâi, aceea din lemn şi din fier moale, eşte *monica* tinerilor de azi, *monica* din bîlciuri.

în timp ce astălaltă... !

Ah ! dacă ai cînta cu ea la bîlci, ţi s-ar spune :

„Ne mai plictiseşti mult ?“

Numai că, uite ; a doua zi, negustorii pleacă ; nu mai rămân decît paiele ambalajelor ; şi roşiile pe care le-ani aruncat pentru că erau putrede.

Atunci vinul a fost băut şi odată băut, ştii bane, lasă un gust amar.

Atunci vin grijile şi, ştii doar, grijile sînt amare şi ele.

Atunci, tot ceea ce este amar te-a aşteptat şi e acolo, de-a curmezişul drumului tău.

Şi *monica* din tinichea e ca o cataplasmă pe un picior de lemn.

Atunci, prietene, cealaltă, cea veche, cea născută din durere, îţi iese înainte şi totul ia sfîrşit !

La drept vorbind, el, care zicea că o să se îmbete, era ca şi beat.

Striga vorbele astea foarte tare, pe deal, unde — din fericire — nu se afla nimeni altcineva decît noi doi şi noaptea care venise.

Priveam armonica cea veche.

Era acolo, grea şi tare, în mina lui Albin.

Nu ştiu cît timp am stat aşa tot privind fierul cel vechi, găurit, ce atârna greu în palma lui Albin, nu ştiu ; nu ştiu nici dacă s-a întîmplat din cauza vocii pe care o auzisem sau a nopţii parfumate şi putin

X

Îmi spusese : „Acum e noapte de-a binelea către ora opt“ şi îi răspunsesem : „Da, mai e însă niţică lună“.

Mai spusese : „Am să trec pe-acolo, printre şirul de chiparoşi, apoi, de-a lungul pîrîului“.

Şi acest drum trebuia să-l ducă la capătul pajiştei, în spatele casei.

Era ora nouă. Stăteam la fereastra odăii mele privind chiparoşii şi cîmpul cu iarbă, la lumina lunii noi.

Nu era decît un pic de lună şi atîma pe cer ca o pulbere, mai să crezi că toată turma stelelor trppăia în fiisip alb.

Ca de obicei, Clarius dormea şi mama Philomene de asemenea şi se culcaseră deja de cîtva timp pentru că auzeam sforăituri în odaia lor. Cît despre mine, stinsesem luminarea şi, în întuneric, deschisesem uşurel fereastra şi îmi sprijineam coatele de marginea nopţii.

Eram complet îmbrăcat, în afară de pantofi, pentru că mi-era mai uşor să umblu desculţ ca să mă duc să ascult somnul stăpânului ; dar îmi pusesem pantof ii la îndemînă, pe un scaun, gata să-i înoalţ dacă ar fi trebuit să cobor pentru a-l ajuta pe Albin.

Era într-^adevăr o noapte frumoasă ; se auzea Durance torcînd.

în faţa mea, la marginea pajiştei, se afla ceea ce numeau ei gheţăria şi care era, la drept vorbind, un siloz vechi. Părea un deluşor rotund, acoperit de ierburi, dar avea în coastă o uşă. La începutul şederii mele la fermă mă uitasem înăuntru ; era curat şi uscat, cu lespezi pe jos şi cu o căptuşeală de pietre mari, pătrate, netede ; puţin călduţ când aerul era rece şi al naibii de răcoros în plin august. Probabil că era grozav de bună pentru păs- tnatul griului. De atunci, nu ştiu de ce, uşa fusese închisă.

Probabil că acolo s-a aşezat şi se prea poate ca lucrurile să nu fi început decît mult timp după aceea ; poate că a stat cîtăva vreme uitîndu-se la Douloire, la casa asta de piatră, rochia iubitei sale ; rochia şi pieptarul — şi atît de grele incit iubita sa se înăbuşea dedesubt. Şi, dacă stai să te gîndeşti, aşa trebuie să fi fost; probabil că a venit acolo în faţa fermei şi s-a aşezat pe trunchiul îndoit al smochinului, iar eu l-am pierdut în frunzişul copacului şi în frunzişul gîndurilor pentru că noaptea te dezmiardă întotdeauna puţin ; apoi, deodată, am primit ceva în faţă.

Da, am zis bine : în faţă, pentru că parcă m-ar fi lovit o piatră.

El numea asta a vorbi cu Angele ! â

Desigur, într-un fel, se putea numi aşa, dar în lot* de cuvinte, arunca spre tine lucrurile în sine.

La început, a fost ca o bucată mare din ţinutul păduros, smuls cu viaţa lui cu tot, cu pămînt, cu păienjenişul rădăcinilor de brazi, cu muşchi, cu mirosul scoarţelor de copaci ; un izvor alb, lung, se scurgea din el ca o coadă de cometă. Toate astea m-au cuprins, m-au acoperit cu miresme, culoare şi sunete şi s-au topit în noapte 9pre dreapta mea.

Chiar că ţi se tăia răsuflarea !

Apoi, aud ceva ce-aţi zice că e vîntul de pe munte sau, mai curînd, glasul muntelui, zborul potîmichilor, chemarea ciobanului şi vîjîitul ierburilor înalte din păşune care se pleacă şi se ridică toate laolaltă, în bătaia vîntului.

După asta a urmat ca o linişte, zgomotul unui pas pe un drum ; poc, poc ; un pas mare şi domol care urcă şi cîntă pe pietre ; de-a lungul paşilor, freamătul gardurilor vii şi al clopoţeilor care parcă le vin în întîmpinare.

Totul se însufleţeşte, se strînge, ţîşneşte în jerbe de miros şi de sunet şi apoi se deschide : un lătrat de cîine, o uşă trântită, lume care aleargă, un porc, o raţă mare care se bălăceşte în noroi cu labele ei galbene. Un sat întreg trece prin noapte. Mai am timp să aud o găleată care răsună pe podea, un

Totul era atît de curat !

Aici, trebuie să mă opresc şi să vă spun limpede, pentru că asta dădea putere întregii muzicii : noianul de luaruri curate adunate înăuntru.

Ceea ce te impresiona, ceea ce-ţi paraliza voinţa de a-ţi mişca braţele şi picioarele, ceea ce-ţi sporea răsuflarea, era puritatea.

Era o apă curată şi rece pe came gîtul o dorea şi o înghiţea fără încetare ; te făcea să te cuprindă un fior ; erai, în acelaşi timp, într-o floare, şi purtai t> floare în tine însuţi, ca o albină beată care se rostogoleşte în adîncul unei flori.

Cel mai de necrezut este că totul era spus cu vorbele ^noastre şi în felul nostru.

Ştiţi, fără să mă laud, dar eu am auzit destulă muzică şi chiar, 'odată, orchestra celor de la tramvaie care a venit să dea un concert la Peyruis într-o zi de sărbătoare. Plătisem treizeci de bani locul; este drept că la preţul acesta aveam dreptul şi la o cafea. Nu departe de mine se aflau nevasta notarului şi nepoata grefierului ; şi tot timpul făceau numai : „oh, cît este de frumos !“, „oh, draga mea, fantezia asta pentru clarinet!“ Eu ascultam un zgomot uşor ce venea dinspre platani, un zgomot foarte ciudat şi pe care îl găseam plăcut : era o frunză uscată care tremura în vînt.

Toba cea mare răsuna cît putea de tare.

Atunci am plecat fără să mai profit de scaun şi de cafea, ca să aud mai bine ce spunea frunza aceea.

Asta vine din faptul că nu sîntem oameni cu carte ; ce vreţi să facem ? Frunza aceea îmi spunea mie mai mult decât toţi ceilalţi care făceau pe marii maeştri în jurul unui clarinet.

Dacă ăsta-i adevărul adevărat.

Ei bine, muzica lui Albin era ca muzica frunzelor de platan şi-ţi cucerea inima.

Ştiţi ce pot să vă mai spun pentru a vă face să înţelegeţi cum se născuseră aceste imagini, atît de vii, în miez de noapte ? Mă rog, nu ştiu dacă vi s-a

Numai mirosul, nimic altceva, face să dispară dintr-o dată pereţii şi mă aflu în pădure cu ploaia în frunziş ; aud ploaia, văd copacii ; dacă aş întinde mîna, sigur că aş atinge trunchiul unui stejar. Ei bine, era ceva asemănător.

Iată ce descoperise omul acesta !

Am mers desculţ pînă la uşă ; am ascultat pe coridor. Sforăitul lui Clarius încetase şi, pe cînd mă aflam acolo şi respiram repede, temîndu-mă că îl şi văd pe stăpîn că apare cu luminarea, muzica încetă.

Îndelungă vreme nimic decât tăcerea.

încetişor, în ţinuturile nopţii în care dansase puterea luminoasă a lui Albin, se înălţă o masă întunecată ; era Douloire care îşi aduna zidurile, care îşi refăcea trupul ei mare şi ticălos cu ziduri de închisoare şi, când am revenit spre fereastră, era din nou întreagă, aspră, nemişcată.

Era Douloire.

Albin nu mai stătea pe ramura încovoiată a smochinului.

La cafea, mama Philomene îşi întoarse spre mine chipul ei bătrîn :

— Tu ai cântat azi noapte ? zise ea.

Dacă m-ar fi întrebat altfel, nu ştiu ce i-aş fi răspuns, dar aşa, ea mi-a dictat răspunsul.

-— Da, am spus.

— Cu ce ?

— Cu armonica !

— Nu s-ar spune. Armonica scoate deci aceste sunete ?

— Bineînţeles.

— Sunetul care vîjîie ? Sunetul care plînge ? Şi cel care pare geamătul nevinovaţilor şi celălalt care s-ar spune că e un cor de biserică ?

— Bineînţeles.

— Trebuie să fie foarte greu !

Eram plictisit. Mie, în fond, nu-mi place să mă laud, dar acum nu puteam să fac altfel, trebuia s-o ţin aşa.

— Ai nu spuneai cuvînt după cuvînt

sfîrşit, se hotărăşte, dar cuvintele nu spun chiar întocmai adîncul gin durilor sale.

— Trebuie că ai o inimă bună şi curată.

Vă repet : cuvintele nu spuneau întocmai adîncul landurilor sale ; îi veniseră aşa, pe buze, dar ea mai gîndea altceva pe lîngă cele rostite ; asta se vedea bine.

La amiază Clarius împinge farfuria şi vorbeşte de unul singur. Eu, nu suflam ; n-avea rost să-l enervez.

— Se pare că tu ai cîntat ?

— Numai asta ne mai lipsea.

. — Pentru o dată, treacă, dar dacă ai lucra ziua nu
ne-ai mai gîndi să ne suni din corn cînd dormim.

Aici nu-i circiumă, auzi ?

— ... şi apoi, ceea ce cînţi întristează.

Saturnin, la primele cuvinte, îşi oprise lingura ; eu îmi vedeam de treabă ca şi cum nu s-ar fi înitîmplat nimic. Clarius începe să mănînce. Saturnin face la fel şi bag de seamă că nu rîde ca în alte zile ; abia dacă a pufnit de două-trei ori în şervet. La ieşire, mă opreşte :

— Hei, unde te duci, artistule ?

— Ştii prea bine.

Spusese asta doar ca să mă oprească. Se apropie şi, după ce se uită în jur ca să vadă dacă sîntem singuri, mă întreabă :

— Unde ai învăţat să cînţi aşa ?

Al naibii om !

Fiu de... fiu de... era să zic : fiu de tîrfă, dar, în fapt am vrut să spun o laudă, în felul meu ; deci, atinsese cu o mînă sigură pe toţi' cei de la Douloire.

Nu numai pe mine, care îl pîndeam de la ferestruică, dar, cu o mişcare la fel de sigură, şi pe

Nu spunea nimic după care să ne călăuzim mai departe. Albin lovise din plin, fără doar şi poate, şi atîta tot.

După asta, celor trei parcă li s-ar fi tăiat limba.

La Douloire, viaţa continua ca mai înainte, cu zgomotul găinilor, dar glasuri omeneşti... deloc.

Se duceau, se întorceau, fără să deschidă gura. Aveau lîngă ei un tovarăş care le vorbea, dar numai lor, fiecăruia în parte.

Mama le dădea porumbeilor să mănînce fără să-i mai cheme : pui, pui, pui ; le arunca boabele pur şi simplu, de departe, de altfel.

Cine ştie dacă o să mai vină...

Oricum, la ceasul potrivit, mă aşez desculţ în faţa ferestrei.

în noaptea aceea afară ploua mărunt : era beznă deci şi frunzele foşneau ca o rochie de mătase grea.

Iată de ce nu l-am văzut venind şi de ce nu am băgat de seamă momentul anume cînd a începuit să cînte ; dar, deodată, muzica a răsărit dincolo de ploaie şi am ştiut că Albin era acolo.

Cum să vă spun, mi-e greu, nu pot. Sînt lucruri, oare, atunci cînd mă gîndesc la ele, mă fac să mă încurc singur aa un bîlbîit : „Ei, dacă nu poţi să le spui, fluieră-le“. Ar trebui fluierate şi dansate, poate şi pentru că, dansîn- du-le, am putea face mişcările mămicii ce îşi leagănă mititelul şi a sinilor săi din care picură laptele şi tot restul : braţele frumoase şi rotunde ale femeilor, buzele care se ţuguie şi, în sfîrşit, toate, toate celelalte, din ce în ce mai) frumoase !

A doua zi dimineaţa, mama Philomene vine drept la mine. Pune pe umărul meu mîna ei uscată. Se apropie de mine : îşi ridică ochii pentru că sînt mai înalt decît ea şi zice :

— Eşti cumva vrăjitor, băiete ?

în acea clipă mă priveşte drept în ochi. Probabil că vede cum mă străduiesc să înţeleg

Te-am ascultat azi noapte şi mi-ai spus lucruri pe care le gîndesc şi pe care, eu una, nu îndrăznesc să le spun ! Se aflau în cântecul, tău, erau acolo, în aer, izvorîte din tine, dar parcă şi din mine. Gîndeam : „în sfîrşit, urechile care trebuie să audă vor auzi“.

Stăteam acolo de parcă ar fi trebuit să nasc un copil. Muşcam cearceafurile ca să nu gem. Voiam ca bărbatul să audă, voiam să ştie, voiam să înţeleagă... Era acolo, lîngă mine, ca un pietroi.

Şi apoi, deodată, nu a putut să-şi stăpânească un suspin lung care l-a făcut să se trezească de-a binelea ; toate astea pătrunseseră şi în inima lui : a priceput !

A înţeles ce-mi rodea inima de atîta vreme că îmi apropia moartea !

Mi s-a luat o piatră de pe inimă !

Nu ştiu ce i-a răspuns. Desigur că am bîiguit repede ceva, am zis nu, am zis da, aşa speriat cum eram de data asta de puterea Baumugnes-ului.

Iată de ce, pe urmă, terminînd de grăpat ogorul pregătit pentru însămînţat, timp de zece ocoluri n-am scos o vorbă, cufundat în gînduri, cu Satumin pe lîngă mine. Deodată îmi dau seama că, în timpul ăsta, nu-şi cotcodă- cise rîsul lui de găină.

— Ţi-a trecut rîsul ?

— Nu mai am chef.

Asta, azi-dimineaţă.

Mergînd la masă, l-am auzit pe Clarius răcnind de la o poştă. De cum mă zăreşte vine drept la mine ; atunci am putut să văd cum arată un om nebun.

Zice :

— Tu, ascultă-mă bine : aşa cum mă vezi în faţa ta, dacă mai cînţi o dată cu porcăria ta, o să mă scol şi-ţi ard un glonţ de puşcă în cap. Să ştii !

M-a lăsat. Se îndepărtează mergînd de-a-

La ceasul cînd să vină Albin, eram iar în faţa ferestrei dar, de data asta, gata pregătit, cu pantofii în picioare, cu desaga pe umăr. Măsurasem înălţimea zidului, ştiam că pot sări şi aşteptam.

Afară era un întuneric de puteam să-l tai cu cuţitul, dar nu ploua şi, obişnuindu-mă cu bezna, puteam să văd pînteoul alb al trunchiului de smochin. Pe ăsta îl supravegheam pentru că era singurul loc pe care îl puteam vedea. Din cînd în cînd, lăsam din ochi această pată albă apoi o regăseam şi ştiam atunci că nu e nimeni aşezat acolo.

Se auzea un vînt în înălţimi care călătorea, noaptea, spre Africa. Pe pămînt totul era liniştit, în afară de un zgomot uşor, aidoma unui zumzet de albine.

Tot uitîndu-mă la pata albă îmi spuneam „Ce-o fi asta, da' oare ce-o fi asta" ?

O dată sau de două ori zgomotul luase deja forma unui cîntec cînd, deodată, am auzit o frântură de melodie foarte limpede, datorită unei pale de vînt ; era „dntecul lui Fanfarnette", fără îndoială, cel pe care mamele li-l îngînă copiilor ca să-i adoarmă.

Asta era şi era cîntat de o femeie. V-o jur şi asta spunea mult, zumzetul acesta uşor, în toiul nopţii.

Asta spunea că Douloire fusese nimerită drept în ţintă.

Şi, pe loc, caut pata albă. Nici urmă de pată albă. Cîntecul încetează.

Atunci, încetişor, mă duc spre fereastră, îmi potrivesc bine traistele, prind cu amîndouă mîinile bara şi... stau acolo aşteptînd primele note ale *monicăi.* Eram gata s-o şterg în mare viteză. N-aveam chef să fiu împuşcat.

Nimic, absolut nimic, zgomotul vîntului în înălţimi.

Totuşi cineva stătea pe ramura smochinului, fără nici o îndoială.

Trece multă vreme în care aud şîngelo bătîndu-

fundul viei şi, de acolo, în două sărituri, ajung pe deal şi urc la Pierre cel Viteaz. Albin dormea.

11 trezesc ; mă priveşte fără să se mire.

— Ei, zise, ai înţeles ?

— Ce să-nţeleg ?

Se opreşte.

— Nimic, spune tu întîi, zise Albin.

— Ei bine, uite... şi-i vorbesc despre cele două nopţi în care curtase, aşa cum le-am văzut eu şi despre cele două zile ce au urmat, văzute din Douloire, în timp ce el era aici şi se odihnea în patul lui de cimbru uscat şi despre cea de-a treia noapte a mea pe care am petrecut-o ţintuit la fereastră, cu gîndul că-mi voi spune : „O să ^trebuie să sari".

— Băiete, de data asta, mi-e teamă că o să fim obligaţi să ne facem bagajele.

Mă mira faptul că el nu înceta să surîdă, dar, uneori, cu oamenii care au o idee fixă, trebuie să repeţi lucrurile pe două tonuri diferite.

— ...da, să ne facem bagajele şi s-o ştergem ; s-a terminat.

— Ai dreptate, spune, da, s-a terminat, o să ne

XI

— ...ce tot spui, întreb, şi unde-i găseşti pe toţi ăştia patru ?

Atunci el, în loc să-mi explice, zice, rîzînd din nou :

— Dă-mi tutun, să fumez.

Eram grăbit să aflu şi, în fond, mă întrebam ce anume.

— Ei bine, uite : aceştia patru vor fi, dacă vrei, prietene, tu, în primul rînd. Cinste bătrînilor ! şi

(asta, ţi-o spun între noi, şi dacă tu accepţi), ei bine, o să fie — văd că fierbi ca rufele — o să fiie Angele şi domnul Panaraoe care merge pe zece luni. Asta-i.

Eram uluit şi fără suflare.

— Nu cumva vrei să spui că...

— Ba chiar o spun, prietene, şi o spun pentru că aşa este.

Redevenise omul serios de lîngă culmile înzăpezite, dar avea două flori în privire.

— Prietene, sîntem la capătul drumului. Ai vorbit cum trebuie adineauri, trebuie să ne facem bagajele ; le vom face şi vom pleca imediat după aceea, toţi patru, cei patru despre care ţi-am vorbit. E gata, ne-am înţeles pentru la noapte.

îmi mai revenise puţin răsuflarea, dar după aceea mi s-a părut că totul e prea frumos.'

— Aşa, cei patru ?

— Da, aşa.

Mă săturasem, în cele din urmă, să mă mai joc de-a şoarecele şi pisica, mai ales că treaba părea serioasă ca o slujbă religioasă. Mi-am înghiţit ruşinea şi am întrebat de ce toate astea,' cerîndu-i să-mi explice în amănunt despre oe era vorba.

Spuse :

— Află că asta s-a petrecut a doua noapte, în momentul în care am băgat *monica.* în buzunar, chiar în clipa în care ţi-ai închis încet obloanele.

Am auzit un zgomot ca o bătaie uşoară în lemn şi, pe loc, n-am băgat de seamă că i-a urmat un alt fel de zgomot ; se asemănau dar, pînă la urmă, am înţeles că închisul ferestrei nu durează atît de mult. Stăteam tot pe smochin ; zgomotul venea din stînga, din partea gheţăriei, la înălţimea pieptului.

Mă duc puţin în partea aceea ; întind mîna şi dau de o uşă ; o uşă de lemn ; şi chiar în locul în care o ating simt că, de cealaltă parte a acestui lemn gros, era cineva care bătea încetişor.

Îţi povestesc pe scurt. Nu mai este nevoie să-ţi spun ce simţeam, ştii bine.

Mă ridic deci şi mă duc acolo, aproape, de ating

partea eealaltă şi simt cum trece prin, toată fiinţa mea tremunul uşor al lemnului.

Pe dată am înţeles totul. Mi-am apropiat gura de gaura cheii şi lîngă fierul rece am şoptit :

„Cine-i acolo, cine bate ?“

Mi s-a răspuns :

„Eu."

Apoi :

„Fata stăpînului fermei, Angele."

Şi a spus apoi de două ori : sînt închisă, sînt închisă.

M-am ridicat, am sorbit o înghiţitură mare din aerul nopţii pentru că lucrurile dinăuntrul pieptului meu zvîc- neau prea tare ; apoi m-am aplecat iar lîngă broască şi i-am spus imediat :

I „Dumneavoastră sînteţi ? Ah, v^am găsit ! Pentru dumneavoastră am venit !“

Atunci, ea mi-a spus :

„Ştiu."

Şi a adăugat :

„Vă cunosc."

Aceste cuvinte, ultimele, au ajuns calde în gura mea care rămăsese lipită de gura cheii. Calde !

îşi lipise ’şi ea gura de cealaltă parte a broaştei şi cuvintele trecuseră din gura ei în gura mea fără să se răcească în aer.

Astfel, deodată, am simţit parfumul gurii sale în gura mea. Şi vezi : abia trecuseră cinci minute de cînd o găsisem şi aveam deja o mîngîiere !

Am plîns din cauza asta. Şi-mi făcea bine să las să-mi curgă lacrimile !

Albin se opri ca să-şi dreagă glasul şi să-mi ceară iar tutun.

— Dar, l-am întrebat, ce înseamnă cuvintele astea la urma urmelor ? Cum de ştia ? Şi, de unde te cunoştea ?

îşi răsucise ţigara ; o aprinse ; apoi începu să surîdă pe sub mustaţa cu un surîs ca neaua, astfel că nu puteai! şti dacă zîmbea din cauza aromei tutunului sau a ultimei părţi a întrebării mele.

Ei, uite, aici, în acest moment al povestirii

Îţi aminteşti de visul pe care l-am avut atunci cînd, din disperare, stătusem cu capul în soare de era să mor ? îţi aminteşti că ţi-am spus : „Mi s-a părut că mergeam în întîmpinarea ei, cu braţele întinse ca să-i închid drumul. Adu-ţi aminte : Louis fluieră şi ea se desprinde de mîna mea şi pleacă în noapte cu bocceluţa ei, trasă de fluierat ca de o frînghie“. Îţi aminteşti ?

Deci, i-am şoptit încetişor, prin gaura cheii şi i-am auzit respiraţia de parcă şi-ar fi ţinut capul pe umărul meu :

„Domnişoară, ştiaţi că trebuie să vin ? Ştiaţi că eu sînt ?“

Mi-a răspuns :

<

„Da, ştiam. Mi-am spus : în sfîrşit, te-a găsit ! Şi nil putea fi nici o altă persoană decît dumneavoastră." '

„De ce ?“

„Pentru că mi-aţi vorbit ieri seară cu aceleaşi cuvinte ca acum doi ani.“

Şi atunci, pe loc, mi-a fost teamă, pentru că eu nu-i vorbisem niciodată ci numai Louis, cel care... Dar mi-am amintit că nici în ajun nu vorbisem ; cîntaşem doar din *monica.*

„Acum doi ani, cînd mi-aţi ieşit înainte, noaptea, pe drum, ah ! de v-aş fi ascultat!“

Atunci, prietene, mi-a povestit şi am înţeles.

Acel vis, acele lucruri înceţoşate care-mi rămăseseră în minte şi despre care spuneam : este un vis, erau o realitate în care intrasem ca ameţit, cu capul plin de soare.

Trupul meu, ştii, este mare, este puternic şi această dragoste este şi ea mare şi puternică ; împreună, dragostea purtând trupul au făcut ca totul să fie aevea.

Am mers pe drum, în întîmpinarea ei, eu însumi, nu numai gîndurile mele, sau în orice caz gîndurile mele poate înainte, dar de voie, de

să gîndească, într-un moment ca acela, despre bărbatul voinic, care nu era prea sigur >pe picioare şi care îi vorbea... şi caic îi vorbea de ţinutul frumos de acolo de sus, de unde se sfîrşesc toate drumurile ; de inima sa limpede şi curată ca gheaţa ; de casa în care era loc pentru leagăne. Despre bărbatul voinic care îi spunea : „Vom fi zidiţi amîndoi dintr-un ciment care va dăinui pînă ne vom da ultima suflare".

Da, în seara aceea blestemată de acum doi ani, i-am vorbit de toate astea şi tot despre asta i-am vorbit, în ajun, cu muzicuţa mea.

Eu i-am spus, atunci :

„Doresc şi azi acelaşi lucru, dar dumneavoastră ?“ Atunci, ea a început să plîngă înapoia uşii şi a spus : „Eu, nu mai pot acum."

Şi asta a fost tot în seara aceea.

În seara următoare, care a fost a treia, ieri seară, cum am ajuns acok) am pus gura la broască şi am întrebat :

„Domnişoară, mi-aţi spus : «Nu mai pot». De ce ?“ „Pentru că m-am schimbat, nu mai sînt aoeeaşi.“ „Nu face nimic."

„Ba da ! Mai întîi că, prin uşă şi în noapte, îndrăznesc să vă vorbesc, dar dacă am fi afară, aţi veîdea că nu mai pot să vă privesc în faţă."

„Dar ştiţi bine că, eu, eu vă iubesc."

„Ştiu şi tocmai de aceea mi«ar fi greu să stau pe lumină în faţa dumneavoastră, a dumneavoastră care m-aţi cunoscut înainte... ca să vedeţi cum am ajuns, fiindcă asta se vede, se vede limpede."

„Domnişoară, vă înşelaţi, eu v-am spus : vă iubesc.

Desigur, vă iubesc de atunci, de dinainte... iar pentru mine rămîneţi mereu aceeaşi ca în prima seară cînd v-am văzut."

„Nu, plecaţi, n-are rost să vă spun, eu ştiu bine că m-am schimbat dar, pentru că sînteţi aici, în spatele uşii, m-am gîndit de aseară, trebuie să aflaţi totul..."

Cînd ai venit să mă cauţi la Peyruis şi mi-ai spus că are un copil, m-am gîndit : o să-ţi povestească totul, ea însăşi pentru că este sinceră. Aş fi pus mina în foc. Era de ajuns s-o vezi cum stăpîneşte calul şi căruţa.

Nu poţi să fii într-un fel cu animalele şi alt fel cu tine însuţi. Aş fi pus mîna în foc.

Aşa că începe să-şi depene viaţa în faţa mea.

O şoptea prin gaura cheii. Nimic n-o obliga s-o facă, sau, dacă o obliga ceva, atunci era numai cinstea ei ; acel oeva din străfundul fiinţei sale care îi spunea : „este cinstit, fă-o".

Bănui ce meserie i-a hărăzit celălalt ? Ei, da, bineînţeles, cea despre care îmi vorbise. A vîndut-o, pur şi simplu, unora şi altora.

Pe atîta clipa.

Asta mi-a mărturisit, desprinzînd aşchie după aşchie. A făcut-o fără să se cruţe. Simţeam inima gingaşă a lemnului care plîngea sub rindea.

Mi-era sufletul, de la început, plin, de iertare ca o pajişte îmbelşugată şi voiam s-o opresc :

„Da, domnişoară, ştiu..."

Dar ea mergea înainte ; cu toată puterea, ţinea strîns frîul şi se mîna singură cu biciul în mină, aşa cum îi era obiceiul.

în sfîrşit, a sosit şi momentul în care terminase totul de spus în afară de ce era cel mai greu.

Nu mai rămînea decît atîta, cel mai greu, şi era scuzabil. Atunci, a rămas tăcută vreme îndelungată ; firesc. Era femeie, la urma urmelor... Femeia e simţitoare.

Nici eu nu îndrăzneam să vorbesc. Ce să spun ? Şi aşteptam şi mă gîndeam : «Complicăm lucrurile ; le complicăm şi sînt atît de simple.»

Atunci ea a zmucit frîul, şi-a regăsit stăpînirea de sine şi a întrebat :

„Mai sînteţi aici ?"

„Da, vă aud respiraţia."

„Ei bine, sînt cea din urmă femeie : am un copil."

„Bine, zic, ştiu, ai ce-i cu asta ?"

iertarea. Vorbea ca o femeie în ceasul marţii, care mărturiseşte totul, apoi îşi pune laţul de gît şi se spînzură :

„Am un copil; nu ştiu cine e tatăl său ; am fost femeia tuturor, mi-e ruşine de trupul meu. Cînd mama vine să-mi aducă de mîncare, nu îndrăznesc să-i spun : «vreau să te sărut». Nu pot să o sărut pe mama cînd îmi amintesc ce-arn făcut cu gura mea. Sînt cea din urmă femeie, sînt murdară pe dinăuntru, m-am folosit de trupul meu ca să cîştig bani...“

Dar, cînd mîi prea tare, înfurii calul ; a început să plîngă şi micuţul s-a trezit.

„Domnişoară, i-am’spus eu, duceţi-vă şi adormiţi din nou copilul, apoi vom vedea.“

Iar, cînd a revenit, eu am fost cel care s-a explicat : Şi asta a durat, a durat...

La sfîrşit, complet vlăguită, mi-a şoptit prin broască :

„Şi eu, ah, şi eu aş vrea !“

Acum, irite : am vrut să lămuresc totul cu ea ; am lămurit totul. Ce vreau eu, ştii doar, vreau să fie fericită.

Ai să te întorci la fermă ; caută în lada şaretei ; e acolo o şurubelniţă, aşa mi-a spus ea. După ce se întunecă, te duci la gheţărie ; n-ai nevoie să vorbeşti, ea ştie. Sapă sub uşă cu mîinile, pămîntul este moale, şi împinge şurubelniţa înăuntru ; o va lua. Va desface încuietoarea. Tu, pregăteşte-ţi traistele şi aşteaptă. Atunci am să viu.

Prietene, ce-ţi cer eu este o ultimă mină de ajutor ca să ridic povara ; apoi scapi de mine ; o să merg singur pe drumul meu ; sînt lat în umeri şi piciorul mi-e sigur.

Povestea lui Albin m-a făcut să mă simt greoi ca o oală de pămînt.

ţnchipuiţi-vă o treabă ca asta care vă cade pe cap gata pusă la punct, frînghia asta înnodată care se deznoadă de la sine : să-ţi vină să-ţi dai singur

— Ei bine, mergem la Baumugnes.

— Da, şi pe urmă ?

— Pe urmă, mai am încă acolo sus un pic de pajişte şi un fel de hambar mai mic care, la început, ne-am putea închipui că-i o casă. Am să muncesc prin împrejurimi, o să cîştig ca să avem ce mînca şi apoi, apoi îmi ceri prea mult.

— Şi copilul ?

— Copilul ? Ce-i cu copilul ? Este al lui Angele, numai al lui Angele ; ei bine, are să fie al meu, va deveni al meu. Va fi de la Baumugnes ; n-o să-i plîngi de milă. Pe acolo nu-s oameni prea răi, nu-i aşa, bunicule ?

— La naiba cu bunicul tău cu tot, îi spusei eu rîzînd, nu, nu-s prea răi oamenii din satul tău, mai ou seamă în ce priveşte mintea.

Şi după toate astea am luat drumul spre Douloire ca să petrec acolo ultima seară.

Eram îngrijorat.

Cînd se făcu ora şase şi se înnoptă, am intrat în bucătărie şi mama Philomene a pus pe masă patru farfurii cu supă. În bucătărie, în timpul mesei, nu se auzea decît zgomotul gesturilor, niciodată cel al vorbelor.

În seara aceea, deci, se aud mai întîi cele patru zgomote ale farfuriilor puse pe masă, apoi alte trei zgomote, cînd Clarius, Saturnin şi cu mine ne tragem scaunele, apoi, timp de cîteva clipe, bătaia pendulei înalte şi, în sfîrşit, zgomotul făcut de stăpînă cînd îşi trage şi ea scaunul.

Atît.

După aceea, se aud lingurile care sună lovind faianţa şi uf-ul lui Saturnin care îşi soarbe supa printre mustăţi. Mai se află, tot pe undeva pe acolo, şi pisoiul care se joacă cu o bucăţică de hîrtie. Mai sînt vatra care geme sub povara jarului şi o muscă bîzîind pe lîngă vasele din bucătărie ; mai este şi covata veche care trosneşte brusc şi atunci pisoiul rămîne cu o lăbuţă în aer şi nu mai

Mama Philomene împinge scaunul şi se scoală. Papucii ei abia se aud. Uşa dulapului se închide ; ne aduce slănină, brînză, pîine.

Zgomot de farfurii.

Tăcere.

Cuţitul lui Clarius se loveşte de farfurie de fiecare dată cînd taie o bucată de brînză. Clarius nu e înde- mînatec cu mina stingă. De trei zile încoace Satumin nu mai rîde.

Tăcere...

Se aud pendula şi pisica. Pisica se distrează acum cu un mosor de aţă. Tai o bucată de brînză. Tai încetişor ; totuşi, vîrful cuţitului răsună lovind fundul farfuriei.

Nici o vorbă !

Mama Philomene suspină. Clarius se uită la ea. Ştiu că se uită la ea ; n-am ridicat privirea. Dar ştiu că se uită la ea.

Tăcere.

Un curpen umed fluieră în foc. Atît !

Uite cum sînt mesele la Douloire ! Uite cum erau în fiecare seară ! Niciodată nu simţisem ca în seara asta nevoia să vorbesc, nevoia să aud vorbindu-se,

Am terminat ; îmi scot punga de tutun. Răsucesc o ţigară. Mă duc s-o fumez afară. Simt în buzunarul pantalonului, şurubelniţa ţeapănă şi rece lîngă pulpă.

Spun : „Bună seara la toată lumea“.

Ca să spun doar atît a trebuit să-mi dreg glasul ; mi se pune un nod în gît şi nu-i nimic de făcut. Nici Clarius, nici Satumin, nici mama Philomene care aşază farfuriile pe spălătorul de vase — ea poate că n-a auzit — nu răspund.

Spun iar :

— Bună seara.

Nimic.

Ies.

Am băgat şurubelniţa pe sub uşă şi am simţit că era trasă repede de partea cealaltă. Bocceaua mea

Cădea foarte multă rouă de noapte.

M-am dus să-mi pipăi bocceaua ca să văd dacă nu mi se moaie provizia de tutun. Un vînticel stîmit în smochin făcea un zgomot nemaipomenit în frunzele mari.

La un moment dat fereastra s^a luminat din nou : se culca stăpîna. Apoi lumina s-a stins.

Trebuia doar să aştept.

Auzeam şurubelniţa rozînd broasca uşii.

L-am auzit de departe cum venea de-a lungul pajiştei şi, totuşi, am tresărit cînd mi-a pus mina pe umăr :

— Eu sînt, prietene.

Albin se apropie imediat de uşă. Eu mă dădui puţin mai în lături. îndrăgostiţilor le place să fie singuri, lăsînd gluma la o parte.

Ah ! -ce noapte frumoasă !

Era un păcat... zău că era un păcat, mă gîndeam, să ţii o creştină ca şi îngropată sub pămînt, cînd afară era aşa de frumos.

Era un aer plăcut ca o supă bună, ca o supă de copaci. Mirosea a frunze umede şi a iarbă deasă. Noaptea ne acoperea ca o glugă strălucitoare. Erau stele pînă la tronul lui Dumnezeu.

Durance cînta încetişor pe sub plopi. Spre Oraison, probabil că aprinseseră focuri ca să ardă frunzele de viţă uscate ; din timp în timp o vîlvătaie mare, roşie, izbucnea dintr-acolo şi se vedea urcînd în noapte un fum care plutea, ca o coamă de cal.

Albin mă strigă încet :

— Hei, prietene, vino să vezi.

Mă duc.

Era Angele !

Stătea dreaptă în pragul uşii deschise.

Lăsase luminarea aprinsă în fundul silozului. O vedeam pe Angele care stătea cu spatele la lumină, înfăşurată într-un şal mare care îi

Dumneavoastră n-aţi răpit niciodată fete ? Nu ? Ei bine, în acest soi de împrejurări prezentările se fac repede.

De altfel, probabil că el îi vorbise deja despre mine. Angele ştia cine sînt.

Albin pregătise un coşuleţ de răchită şi-l umpluse pe jumătate cu paie uscate ; asta, pentru domnul Pancrace.

— O să-l ducem împreună, dumneavoastră şi cu mine, domnişoară, ca pe un coş cu mere şi, legănîndu-l, va dormi cum n-a mai dormit niciodată.'

Uşor de spus, dar dacă ar fi de ajuns să aranjăm lucrurile pentru ca să se şi împlinească, lumea n-ar mai fi lume. Domnul Pancrace a fost culcat în coşuleţ, dar cît' priveşte legănatul a părăsit Douloire mai curând în zdruncinăturile unui galop.

Nu ştiu dacă, bucuroşi fiind, n-am. vorbit mai tare decît trebuie în asemenea cazuri sau dacă şuşotelile noastre, cît erau ele de stăpînite, n-au fost totuşi prea puternice sau dacă... în sfîrşit, o fi fost cum o fi fost, dar, după ce trecem de colţul casei, simt ca un frig pe şira spinării ; ai senzaţia asta cînd cineva îşi pironeşte privirile în spatele tău.

Mă gîndesc la Clarius, las boccelele, întind braţele în întuneric şi ating omul şi oţelul rece.

El şi... puşca lui, fireşte.

— Ah ! Ticălosule !

11 şi prinseseră cu braţele de mijloc ca într-un cleşte, îi aud pe cei doi care aleargă pe pajişte.

Puşca o vream şi, pe de altă parte, nu îndrăzneam să mă port eu el ca şi cu un om întreg. îi respectam mîna ruptă, ştiam ce voia să facă : să-şi elibereze arma ca să-mi tragă un glonte în faţă.

A fost o luptă strânsă, vă asigur, şi pe tăcute.

I-am tras la pumni cu nemiluita în coaste şi l-am lovit cu capul în bărbie şi l-am călcat pe picioare în acelaşi timp : tot lovituri murdare, e drept, dar

spuneam : „Mai rezistă încă pînă vor trece de pîrîul oel mic ; pe urmă, lasă-l...“

Îl simt deodată moale ca şi cum aş fi avut în braţe nu un om mânios, ci un snop de trestii. Puşca alunecă şi răsună pe pietre. Gîndesc : „bine c-am scăpat măcar de asta.“ Apoi îmi dau seama că nu mai poate lupta şi îl întind încet pe pământ.

Fără s-o fi făcut înadins, probabil că îi strînsesem puţin braţul bolnav.

Aprind bricheta.

Stătea întins ca pe cruce. Nu mai mişca dar ţinea ochii deschişi şi privirea acestor ochi nu o voi uita niciodată, chiar dacă am să trăiesc cît Miatusalem. Sub barbă era palid ca moartea. Cu flacăra în mână îl priveam : era întins pe crucea sa !

Luptase împotriva răului (după părerea lui) atît cît putuse ; acum totul se sfîrşise (tot după el, bineînţeles).

Deschise gura, fără să mă piardă din ochi :

— Omoară-mă, îmi spuse.

Ah ! al 'naibii de cap sec !

Aşa îşi închipuia el că se face asta ? Aveam oare aerul unuia care loveşte un om căzut la pământ ?

Ce hal de nerecunoştinţă !

Trec peste el (cu toată băgarea de seamă), îmi iau bocceaua şi, înainte de a o întinde înspre pajiste, mă întorc şi îl dojenesc :

XII

Dacă aş fi fost Albin, după ce aş fi trecut de pajişte, aş fi părăsit malurile periculoase ale Durancei şi, urcând de-a lungul pîrîului cu raci, aş fi pomit-o înspre drum. Acolo este un stejar mare,

un cărbunar. Mi-aş fi aşteptat prietenul în întuneric. Chiar acolo i-am regăsit, pe el şi pe Angele a lui şi coşu- leţul cu copilaşul.

— Bine socotit, prietene.

Le-am povestit întîmplarea, în felul meu, ca pentru femei, ca să nu o sperii pe doamna Albin şi... a mers.

De altfel, aveau şi unul şi altul la ce să se gîndească : erau împreună.

Ar fi fost păcat să nu facă ce-au făcut. Acum că erau, ' în sfîrşit, unul lîngă altul, iubirea lor izbucnise deodată, ca un foc care a mocnit mult timp şi apoi ţîşneşte în înaltul cerului.

Era mai mult decît dragoste, era turbare !

Să mă înţelegeţi bine : nu vreau să spun că se purtau ca la o petrecere câmpenească, cu săruturi zgomotoase ca nişte palme şi cu vorbe precum „cocoşelul meu“, mai să-ţi înfioare şi talpa piciorului. Nu, totul era trainic şi liniştit ca o dimineaţă frumoasă ; simţeai venind din urmă un întreg convoi de lumini. E drept că eu nici măcar nu-i vedeam, dar probabil că răspîndeau dragostea lor în aerul din jur, odată cu răsuflarea.

Oricum, era prudent să mai punem între noi şi Douloire puţin pămînt şi puţină pădure, aşa că am pornit la drum. Direcţia : valea torentului Asse ; era drumul spre munte.

Albin îl ducea pe domnul Pancrace, în coş, adormit. Angele mergea lîngă el; pe lîngă această fericire o mai avea şi pe aceea de a nu întîlni ziduri în faţa ei, la fiecare trei paşi.

Eu, eu veneam în ariergardă. Eram catîrul turmei. Este mult mai obositor să mergi noaptea decît ziua. Ziua, ochii pot să se distreze, privirea sare înainte şi în lături, ca un cîine vrednic şi găseşte lucruri plăcute : colo un măr, dincolo o livadă ou flori ; asta îţi umple timpul. Noaptea, dacă din nefericire ai o grijă, îţi sare în spate, te prinde de umeri ; cît ţine drumul trebuie s-o duci şi pe ea, pe lîngă toate celelalte şi asta-i mult pentru două picioare.

„Omoară-mă“. în halul în care se afla era un om sortit morţii.

■Un pas, doi paşi, o sută de paşi ; noaptea. Mergem pe pietre. Tufişurile nu mai au flori.

Tot atît de sigur cum îi găsisem pe Albin şi pe Angele sub stejar pentru că era singurul drum firesc, tot atît de precis puteam să văd gesturile lui Clarius. O, nu cuie bătute sus în grinzile podului, nu frânghie, deşi, la ţară, se spînzură mulţi, nu puşcă în gură în timp ce degetul mare de la picior caută trăgaciul, nu, nici asta. Saltul de la ferestrele înalte pe lespezile curţii ? Nu, Mi se părea că sînt în pielea lui, că parcă desluşesc începutul gesturilor sale.

Era un om care avea întîlnire cu moartea : cu moartea prin înec.

Din seara aceasta, după ce fiica sa plecase pentru a doua oară .ca să urmeze bărbatul (el nu ştia deci că era vorba de Albin, de astă dată), din seara asta, auzise moartea, buna sa prietenă, spunîndu-i la ureche „mîine“. Şi mîine se va duce la întîlnire. Se va diuce să se arunce în Durance.

Mîine !

Acum, după cît socoteam, era unsprezece. Mîine, nu era un timp prea îndepărtat.

Noaptea miroase a frunză umedă şi a lemn putred. Cei doi, acolo, în faţa mea, vorbesc între ei lucruri plăcute. Drumul urcă; ei nu-şi dau seama, iar eu sînt cel care se loveşte de toate pietrele, fir’ ar să fie !

Da, fără îndoială, mîine, curînd, se va duce la întîinire. înţelegeţi : să suferi, să ai inima ca un dinte care se strică şi apoi, acolo, la doi paşi, leacul, singurul leac (după părerea lui, neghiobul), cine ar rezista ?

în situaţii de acest fel, pentru aceste iubiri, mai aparte, cu moartea, cauţi locuri liniştite, te ascunzi ca să poţi săruta bine, nu faci asta cu tărăboi şi cu

duitoare. Durance era exact ceea ce trebuie şi apoi era la îndemână. Mare păcat că există capete de neghiobi de soiul ăsta !

Şi totuşi, povestea asta era un lucru hărăzit: nu exista nici o ieşire. Dacă ar fi judecat ca lumea, nenorocirea şi-o făcuse singur. Din ziua în care îşi văzuse fiica întorcîn- du-se, din ziua în care fata sosise de la Marsilia, pe drum, poate, cu năpîrstocul în braţe, din ziua în care deschisese uşa : „Eu sînt, mămico“, n-ar fi trebuit decît să reîn- ceapă cursul obişnuit al vieţii, dacă Clarius ar fi avut un dram de minte.

Ei bine, vedeţi, eu mă leg de lucruri şi de oameni. Mai mult de lucruri. Această Douloire îmi intrase în sînge. Da, ştiu, sînt schimbător ca toţi cei din neamul nostru : cînd aici, cînd colo, şi ce-i cu asta ? Credeţi că pleci întotdeauna bucuros, chiar cînd o faci de bunăvoie ?

Dar nu asta e treaba ; Douloire, mama Philomene (şi cu ea, ce avea de gînd să facă ziua ce urma să se ivească scăldată în lumină roşie pe firul drept al drumului ?) şi Saturnin cu vizuina lui de mistreţ bătrân şi chiar Clarius ocupau un loc în inima mea.

Ah, aş fi dat zece franci ca să pot fi acolo să-l pîndesc cînd se va arunca în apă ; l-aş fi lăsat s-o facă, da, da ! l-naş fi lăsat să bea o înghiţitură bună şi pe urmă m-aş fi dus să-l scot afară : chiar aşa cum vă spun ! Şi apoi, acolo, în mijlocul apei, unde aş fi putut avea scuza că-l salvez, i-aş fi cărat la pumni pe săturate, pînă îmi făceam cheful. După aceea i-aş fi spus : „Ştiţi, am dat ceva mai tare pentru că mă ţineaţi de picioare[11] dar în sinea mea n-aş mai fi putut de bucurie.

Zece franci... dacă vă spun !

Cîinii lătrau cînd treceam pe lîngă ferme. Am băgat de seamă că lătratul cîinilor venea din stînga ; ceea ce însemna că trecuserăm de locul unde

Şi cei din faţa mea încep să rîdă.

Nici nu îşi dăduseră seama că mergeau de o bună bucată de vreme.

— Dacă am face o „haltă“ mică ? După răcoarea aerului trebuie să fie trei sau patru dimineaţa.

Odată aşezaţi îintr-o vale lină, căptuşită cu cimbru uscat, ne-a fost atît de greu să ne sculăm că am rămas pe loc.

Sein,cehul slab al copilaşului, care m-a trezit, m-a făcut să gîndesc fiind pe jumătate adormit : „Acum ai să găseşti ascunzătoarea[11]. îmi închipuiam că sînt încă la Douloire şi o caut pe Angele. Cu ochii deschişi, mi-am dat seama că ea era acolo, în faţa mea, şi că, în sfîrşit, aveam s-o văd pentru prima dată.

Vă mai amintiţi, poate ? în fapt, eu nu o văzusem deloc pe fata asta. Nu se cheamă că o văzusem, zărind-o cum trece, în raza lămpii, acolo, la fermă, sau înfăşurată într-un şal în uşa silozului.

Era încă noapte dar, peste puţin timp, aveam s-o văd.

Veneau zorile. Cerul era parcă spoit cu var. Mai erau încă resturi de noapte prin văi şi, pe celălalt mal al Durancei, străluceau încă lumini în satul Villeneuve.

Şi au venit zorile. O ciocîrlie se înălţă drept în mijlocul vîntului ; scîrţîia ca un cuţit într-un fruct verde. Şi apoi, deodată, puţin înainte de a răsări soarele, care era încă dincolo, în Italia, s-a făcut ziuă şi am văzut-o pe Angele.

Se aplecase peste coşul de răchiţă şi pe dată mîinile i se umplură de trupul domnului Pancrace. O văd că-l pune pe genunchii ei frumoşi şi plăpînzi şi îşi înalţă puţin unul ca să-i facă pernă căpşunului. Dă în lături şalul, îşi desface corsajul şi scoate un sîn rotund, frumos, înflorit, îl apleacă spre gura înnebunită şi ţipetele înceteşză. Atunci îşi ridică privirile : ochii şi buzele îi sînt pline de un rîs mare, tăcut.

Domnul Pancrace mesteca floarea sinului ca un

Angele !

O vedeam pe de-a-ntregul, acum, ieşind cu totul din noapte. O vedeam în continuarea a ceea ce fusese şi în continuarea a ceea ce va fi. O femeie ca aceasta e o bucată din pămînt, asemenea unui copac, unei coline, unui rîu, unui munte. Face parte din toate acestea. Şi dăinuie tot atît cît stelele !

Şi frumoasă... mai să-ţi vină să strigi că e păcat atunci cînd ştii, aşa cum ştiu eu, că aşa ceva fusese închis sub pămînt !

Ah ! erau frumoase, v-o jur, fata aceasta ca un fruct mare şi acest sîn drăgăstos şi generos şi acest supt lacom. Domnul Pancrace scosese ■ mânuţa şi mângâia burduful gingaş şi lovea în el cu degetele ce păreau nişte chibrituri.

Văzînd acest sîn frumos în aerul dimineţii, care ciupea puţin, Albin întrebă :

— Nu vă e frig, domnişoară ?

Angele era o mamă : o mamă ca aceasta alătură fără ruşine dragostea pentru bărbat şi pe cea pentru rodul ei.

Spuse, uitînd, stăpânită de dragoste :

— Dă-mi eşarfa copilului.

Apoi repede :

— Vai, am spus „dă-mi“.

Iar Albin ia eşarfa, i-o întinde :

— Uite, frumoasa mea !

Aşa-i : viaţa era înaintea lor. Da, n-aveam nici o grijă în privinţa asta. Aveau viaţa înaintea lor pentru că se iubeau şi mai ales pentru că se iubeau ca nişte oameni liberi. O să-mi spuneţi : „ca nişte animale" ; ei şi ?

Am chibzuit bine la asta : Baumugnes era un loc unde fuseseră alungaţi nişte oameni în afara societăţii. Fuseseră goniţi ; redeveniseră sălbateci, avînd puritatea şi simplitatea animalelor.

Nu erau complicaţi : erau sănătoşi, erau drepţi ; vă explic astea cum mă pricep, fără zorzoane.

Veneau în fata vietii ca niste copii, cu bratele

el privea în prospeţimea zorilor acest sîn şi pîrîiaşele de lapte de pe chipul copilului.

Ce-a fost a fost.

Ea l-a tutuit şi tot cerul, cu livada lui de stele, e al lui.

O să-mi spuneţi : se iubeau ca niște animale... şi eu o să vă spun din nou : da... ei şi ?

Clarius, cît era el de deştept, cît era el de om, tot nu izbutea să-şi găsească fericirea în asta ; şi, tocmai de aceea, avea curind să se arunce în Duranoe.

Domnul Pancrace terminase : pompase odată cu laptele dulce un somn plin de floricele şi torcea deja, cu guriţa deschisă.

Angele îl culcă în coşuleţ şi îl înveli. Cerul sîngera ca o rodie coaptă :

— La drum, spuse Albin.

Vedeam, în faţa noastră, în coasta întunecată a dealurilor, o vale plină de ceaţă albastră : torentul de la Asse, poarta ! De acolo aveam să urcăm spre Baumugnes.

Eram cu faţa spre răsărit.

Pentru a vă explica ce a urmat mai apoi, trebuie să vă reamintesc că grija mea pentru Clarius, gîndurile mele în legătură cu prăbuşirea Douloiirei (care era, în fapt, opera mea) nu mă părăsiseră.

Era în adîncul fiinţei mele ca o apă ce se clătina la fiecare pas al meu şi al cărei zgomot mă însoţea. Dar aveam un gînd care îmi spunea : atîta vreme cît nu e ziuă de-a binelea, nu-i nici un pericol încă, mai poate fi salvat ; şi aşteptam minunea.

Minunea a venit de la mine.

De la mine şi de la imaginea care, deodată, mi-a năpădit mintea, adică : chipul mamei Philomene, dreaptă, bună, simplă, aleasă, într-un cuvînt şi care a apărut în faţa ochilor mei chiar în clipa în care, soarele trecînd de Alpi şi apele sale de aur clocotind pe dealurile de lîngă şes, începuse primejdia pentru Douloire.

— Băiatul meu, bietul'meu băiat, trebuie s-o luăm de la capăt.

M-a întrebat uimit :

—■ Eşti bolnav, bunicule ?

Avea glasul trist pentru că ghicise.

— Ei, bolnav, băiete ! Poate că sânt, dar sigur e că trebuie să-ţi vorbesc. Ceea ce începe cu paşii tăi şi cu paşii domnişoarei e o viaţă. Viaţa ta ! Ei bine, uite oe-ţi cer : aşteaptă o clipă ; am să-ţi spun ce am de spus ; după aceea mă voi da la o parte din drumul tău şi, dacă vrei să treci,. vei trece.

îşi luă braţul de pe mijlocul lui Angele. Braţul său se obişnuise să stea acolo ; a durat un timp pînă să se desprindă, dar Albin se gândea la ceva.

— Bine, spune.

.— Băiete, mai întîi : un lucru bun nu începe niciodată cu o ticăloşie.

— Da, şi pe urmă ?...

— Pe urmă, asta-i.

— După aceea, vreau să spun.

— După aceea, asta-i tot, asta-i totul.

Rămase un timp să mă privească drept în ochi.

— Dacă spui asta pentru mine, prietene, gîndeşti ceea ce gîndesc şi eu.

— Se poate. Şi atunci ?...

— Atunci, ai să afli : dacă am aşteptat ca să vorbeşti primul e din cauza celei pe care o iubesc şi care-i aici. Tu ştii bine ce sete mi-a fost de ea ! Şi acum e dimineaţă şi iată-mă înaintea drumului cel bun, cu un soare luminos care mă încălzeşte ; aici, braţul meu inlănţuind-o, ea e alături de mine ; ea, căldura ei, povara şi viaţa ei care freamătă ; asta scuză multe lucruri.

Da, desigur, ştiu ce am de făcut ca să o am, a fost o treabă făcută în grabă, nU a fost bine pusă la punct, n-am ţinut seama de amănunte, a fost ticluită în mare după vrerea mea şi p-aci ţi-e drumul...

Am chibzuit la asta în mine însumi şi poate înaintea ta, dar, pînă la acest ultim pas, cînd te-ai oprit cu piciorul în aer, mă liniştoam spunîndu-mi :

în viitor. Şi apoi, mai este încă ceva : ea este aici, ea, cu căldura ei plină de viaţă, are un cuvînt, are dreptul să aibă o părere, are dreptul să spună : „După mine, trebuie să facem aşa“. Acum nu sînt numai eu singur, La urma urmelor.

O privea pe Angele.

Puţin din cauza aerului dimineţii care o surprindea, puţin din cauza vorbelor noastre care pricepuse unde duc, era albă ca o coală de hîrtie. Nu mai avea culoare decît în ochi.

Îşi sprijini capul pe umărul bărbatului său :

— Fă cum vrei tu.

Spunea din tot trupul : „Sîntem doi într-unul, adică tot tu. Unde vrei, dar alături de tine.“

Soarele urca. Celălalt, dincolo, poate că pornise deja către Durance. Era, poate, o chestiune de un sfert de oră.

— Atunci, spuse Albin, dacă-i după cum vreau eu, draga mea, ne întoarcem.

Vreau să vorbesc cu tatăl tău, cu mama ta şi să plec de la Douloire cu tine în plină zi, în văzul tuturor, vreau ca ei să iasă ca să ne vadă plecând şi în poartă tata şi mama să ne zică „la revedere[1]' făcîndu-ne cu mîna. Uite, asta vreau !

Asta putea salva totul sau pierde totul.

Spun :

— Gîndeşte-te bine : dacă faci asta ca să te respect eu, mergi mai departe, du-te la Baumugnes, ai făcut destul.

— Nu, o fac din respect pentru mine.

— Mai este un lucru : cînd vom fi toţi trei în faţa Douloirei, în plină zi, o să mai fie şi puşca lui Clarius, e un lucru de care trebuie să ţii seamă.

— Asta-i sigur, spuse Angele.

— Totuşi, înapoi, bunicule !

■ Pe drumul întoarcerii, a spus, la un moment dat, ca şi cum ar fi vorbit de unul singur :

— ...Pentru că nu vreau să fac cum a făcut celălalt. Şi mai apoi :

— orice ar fi acum, ca o povaste mea pentru

— ...eu, eu sînt din Baumugnes.

După aceea a început să se joace cu micuţul.

Domnul Pancrace, trezit de-a binelea de pasul apăsat şi întins, nu se supărase ; ridea. Soarele se juca în dantela scufiţei. Era un lucru nou. Poţi să nu te înveseleşti de aşa ceva ?

Âlbin îl luase în braţe. îi cînta de aproape *„morăriţa n-are moară“* şi „las *să vie vie-n vie, c-am s-o prind şi eu tot vie“.*

Ala, neobrăzatul !

De asta şi apoi din. cauza vîntului, care era ca un balsam de verdeaţă, aiura tinerelul ăsta !

.Mergeam toţi trei pe aceeaşi linie, în acelaşi pas care ne ducea înainte. Sînge roşu, sănătos, împurpurase obrajii lui Angele. Se auzeau ţipătul coţofenelor şi rîsul domnului Pancrace.

Dar, nu v-o ascund, eu mă gîndeam mai ales la puşcă. Cînd bătu de unsprezece, în sfîrşit eram la Douloire ! În sfîrşit, pentru că nu mai puteam de rău ce mi-era şi de frică. Lui Angele, nu, nu-i era teamă ; continua să meargă, curajoasă şi surîzătoare, gîdilîndu-i cu un pai lung pe domnul Pancrace, care se obişnuise cu Albin de-i şi făcuse pipi pe mîneeă.

Da, numai eu eram cuprins de frică. Ceilalţi doi înaintau spre soarta lor...

Uite Douloire !

Era acolo, pe pămînturile ei, iar drumul care ducea spre ea pornea de la picioarele noastre, între doi stejari mari şi aluneca drept pînă la uşa neagră, căscată spre noi ea o gură.

Dacă nu se dusese deja să se înece, Clarius era acolo, în umbra aceea.

Noi aveam să pornim pe acest drum, drept şi fără ascunzişuri, în faţa lui ; va avea timp să ne vadă venind, să ochească şi...

Ce lucru frumos?: Albin şi Angele ! Aceştia doi, împreună, erau tot atît de frumoşi cît lumea întreagă.

Ne-am oprit sub stejarul din dreapta. Albin a aşezat mai bine copilaşul călare pe îndoitura

Ah ! vă asigur, o povară prietenoasă, sinceră : o sinceritate de copac ; pe chipul lui era surîsul ierbii.

— înainte, copii !

Un, doi... un, doi !

Călcam hotărît pe pietre cu cele şase picioare ale' noastre. Şi domnul Pancrace cînta : lo, lo, lo ; în tact.

Cînd te gîndeşti că bătrînul idiot stătea acolo, în umbră, cu puşca lui.

Cînd te gîndeşti că eu eram tot atît de idiot ca el atrăgînd aceste trei vieţi ale lui Dumnezeu pe ticălosul ăsta de drum, drept ca o linie de ochire.

Dacă am putea ajunge măcar pînă la salcie !

Salcia ! Un, doi, am trecut de ea !

Un, doi ; înainte, cu faţa, ca la război !

Dacă am putea ajunge măcar pînă la primul plop 1 Iată-l ; apoi al doilea, al treilea !

Un, doi; sîntem deja lîngă platani !

Vai, ce zgomot facem !

Toţi trei, uniţi prin braţe ca un rid, un zid de carne, un zid de valuri. Viaţa care înaintează spre Douloire ca un val !

Şi bătrînul neghiob, în umbră, cu puşca lui !

Vai, poate va trage de la fereastră !

Uite pavajul curţii.

Tot globul pămîntesc se învîrteşte sub picioarele mele cu toată povara lui de copaci, de ferme, de puşti şi de stele.

Merg pentru că sînt agăţat de braţul lui Albin.

Domnul Pancrace cîntă „lo, lo, lo“.

Trei paşi, doi paşi, unul, uşa ! Intrăm ; am intrat ! Gata !

Ne revăd, în liniştea adîncă, aliniaţi toţi trei în bucătărie.. Albin îl ridică deasupra noastră pe domnul Pancrace, care gungureşte.

‘ Ei, ei sînt acolo, stînd jos lîngă vatra pustie : mama Philomene cu gura şi ochii căscaţi, avînd pe chip tot atîta umbră cît came. El, cramponat de braţul scaunului de lemn, cu trupul încordat ca o

Tăcere !
Ni se aude respiraţia.
Domnul Pancrace zice : „Tatae !“
Coada pipei s-a spart între dinţii lui Clarius.
Mama Philomene alunecă în genunchi şi, cu mîinile împreunate, rosteşte :
— Sfîntă Fecioară,
Pe rodul pîntecului tău,
Roagă-te pentru noi !

XIII

Nu, n-a tras !
Of ! A luat puşca şi ne-a ţinut un timp, pe toţi patru, în raza celor două ţevi negre şi a scuipat coada pipei sparte ca să spună :
— Tîrfă !
Angele stă dreaptă şi mîndră, lipită de Albin ; bluza îi este desfăcută şi i se vede sinul de mamă.

N-a tras. .
Nu mama Philomene şi nici Fecioara, de departe, de acolo sus, l-au oprit.
N-a îndrăznit.
înţelegeţi, era ceva aparte, Albin, Jn ferma asta : un bărbat cu sufletul curat ca gheaţa.
Asta-i povestea.
Eu, vedeţi, dacă mă aflu aici în casa asta, e pentru că am coboiit în grad.
Bastonul nostru de mareşal, al nostru, cei de pe-aici, este munca la grîu, dar nu-l ai decît cînd eşti tînăr. Eu sînt prea bătrîn.
Acuma lucrez la fasole, la. Hnte. Am ajuns pînă acolo de m-am angajat să adun pe,peni. Ba chiar, v-o spun dumneavoastră : într-o zi, săptămîna trecută, am ales roşii pentru un negustor spaniol. care le revindea.

Trebuie să mănînci.

Cînd am prilejul, ca în seara asta, nu pot să nu-mi a- mintesc de vremurile bune.

Ah ! grîul de la Marigrate şi cele douăzeci de vîntu- rători care îţi suflă pleava în faţă ; batoza care mănîncă snopii cu gura larg deschisă şi zbuciumul în acest miros de paie, de sudoare şi de pîine !

Din clipa în care am început să decad astfel stînd lucrurile, am început să vin cu plăcere în preajma acestor ogoare cu grîu să văd munca de departe ; mi se părea că sînt şi eu acolo, alături de ceilalţi şi povara mea de ani îşi lua zborul.

Dar, dacă mă tocmeau, era doar ca să curăţ potecile sau ca să desfund pîrîul.

Ultima dată cînd am trecut prin aceste locuri mi-a venit cheful să revăd Douloire. Ştiam că este toi a lui Clarius.

De departe chiar, pămînturile păreau mai curate ; de aproape, se vedea că sînt îngrijite şi ghiceai că stă- pînul lor e un om înţelept şi cu gust.

Fuseseră tăiaţi arborii nealtoiţi din bătrîna livadă, arbori care îşi dădeau toată osteneala ca să flacă frunze, dar care nu se gîndeau, fireşte, deloc la fructe.

Devenise un loc unde creşteau trufandale.

M-am aşezat pe marginea drumului, au băţul şi desaga între picioare, şi acolo m-am gîndit la toate schimbările astea, pînă în clipa în care, în urma a trei capre care legănau trei clopoţei, se arătă o fetiţă mică de-o şchioapă ; văzînd-o, am primit în faţă tot suflul cald al trecutului de parcă aş fi deschis o uşă de cuptor.

Nu părea sperioasă şi era un copil sănătos ; îşi aduse mica ei turmă să pască foarte aproape de mine :

— Ei, domnişoară, îi spusei, eşti de pe aici ?

Trebuie să fi avut vreo cinci ani.

— Oh, nu, îmi răspunse strîmbîndu-se uşor ; eu

— E departe ?

— Foarte departe, acolo sus, mult mai departe decît norii.

— Şi de aşa de departe ai venit să păzeşti oile aici ?

— Dar ce vă închipuiţi ! Trebuie să mergi zile întregi cu trenul ca să ajungi aici şi nu m-ar lăsa cu caprele în tren şi apoi cum să le dai de băut animalelor în tren ?... Nu, eu stau acolo — şi arată spre Douloire cu vîrful degeţelului său — la bunicu'. Şi mai e aici şi fratele meu, e acolo, în cîmp, îl vedeţi, domnule, pe lângă plug.

11 vedeam : un băieţel care venea în urma plugului biciuind calul.

— Şi cum ţi se spune ?

— Mi se spune Angele ; ca şi mămichii.

— E tăticul tău, bărbatul de acolo ?

'— O, nu ! tăticul meu e mai mare şi mai puternic şi apoi cînd ară, treaba merge mai repede. Tăticu nu-i aici ; e acolo sus, în satul meu, cu mămica ; are să vină să ne ia pe mine ,şi pe fratele meu, peste opt zile. Şi atunci o să urcăm în satul meu şi pe urmă o să ne oprim la Gap şi pe urmă, de fiecare dată cînd ne oprim la Gap, tăticu îmi cumpără un şorţ frumos, şi pe urmă îi cumpără pantaloni de catifea fratelui meu şi pe urmă cumpără o rochie pentru mămica şi pe urmă cînd ajungem în satul meu mărriica-i spune : „Eşti nebun“ şi atunci el o sărută.

— 11 iubeşti mult pe tăticul tău ?

S-a uitat ca să vadă dacă întrebam serios şi atunci m-a privit de parcă i-ar fi fost milă de mine.

— Da, desigur.

Mă ridicai şi-mi pusei desaga în spate.

— Ascultă, i-am spus : cînd o să vină tăticul tău să-i spui salutări de la Amedee ; o să-ţi aminteşti ? De la Amedee ; va şti cine este.

Şi am pornit-o pe drumul meu.

Mă veţi întreba : va să zică nu mai erai prieten cu Albin ? Era foarte uşor să te apropii de Douloire şi să spui : eu sînt. După câte ai făcut, ar fi găsit că

Da, prin fetiţa care o să uite — o ştiam — de cum am să dau cotul drumului. Ei bine, în fapt, este ceea ce doream.

Cît priveşte ce-mi spuneţi că n-aş mai fi prieten cu Albin, ascultaţi : ce am făcut pentru el n-aş fi făcut-o pentru oricine.

Nu trebuie să credeţi că Amedee este un om din aceia pe care îi poţi aiuri ca să ducă răvaşe fetelor. Nu, acum pot să v-o spun : băiatul acesta, Albin, mi-era legat de suflet ca şi cum ar fi fost al meu. Ştiţi, nu întîlneşti în fiecare zi, printre cei de felul nostru, un om curat ca apa şi chiar, se poate spune, printre oameni, în general.

Degeaba rîdeţi ; am treizeci de ani mai mult decît el,. şi, în a doua parte a vieţii, se întîmplă des să-ţi spui singur, numai pentru tine : „Ai putea să ai un băiat ca cel care trece, dacă ţi-ar fi plăcut mai puţin hoinăreala".

Hai, să lăsăm asta.

Dar oare nu mai eram prieteni ? Ba, din contra, el era prea mult pentru mine şi a trebuit ca, puţin cîte puţin, să-l omor în mine pînă în clipa în care a devenit ceea ce este acum : unul căruia aproape că nu-i mai ştiu numele : unul din Baumugnes !

Fericirea, vedeţi, continuă să fie cea mai bună frânghie pentru a lega pe cei ce fac pe grozavii.

Vezi,-,pe cîte unul care se zbate, care se luptă cu viaţa corect, cinstit şi care e voinic cît un munte.

Bine.

Odată de se înfăşoară în jurul lui frînghia fericirii şi iată-l fără apărare, ca un pom.

Vezi că nu mai îndrăzneşte să-şi mişte nici braţele, nici picioarele, nici limba, foarte puţin ochii...

Nerecunoscător, deci ?

Ah, nu ! Cine mi-ar spune asta, i-aş rupe gura, şi chiar cu plăcere !

Nerecunoscător ? Defel !

Ah, dacă i-aţi fi văzut ochii !

ne-au pierdut din. ochi şi prăpăditul ăla de Saturnin urcat pe o căpiţă de paie «făcea semne cu pălăria ţinînd mîna întinsă. Asta ca să pricepeţi !...

Era frig din cauza unui mistral năbădăios, nelalocul lui.

Cum am intrat în Oraison, le-am spus :

— Copii, hai să bem o cafea caldă.

— Ba nu, zice Albin, cu un aer foarte ciudat.

Parcă dorea dar nu îndrăznea să spună da ; ceea ce m-a pus pe gînduri.

Şi în timp ce Angele îi dădea să sugă domnului Pan- crace, într-un colţ al cafenelei unde trebuise, totuşi, să vină, l-am făcut să mi se destăinuie.

Ah, cînd era vorba de lucruri aproape nebuneşti, ca de exemplu să ceri în căsătorie pe fata de la Douloire cu un cântec de armonică, Albin zicea „prezent !“, dar, când era vorba de lucruri înţelepte...

Nu voise să primească nici un ban la Douloire şi n-avea nici un ban în buzunar.

Avea, deci, de gînd să urce pe jos acolo sus ! Deci nu mai avea încredere în mine !

A trebuit să-i spun tot ce gîndeam, verde, în faţă !...

Şi, pînă la urmă, s-a dat bătut din cauza ei şi a copilului.

Am sosit la gară la sfîrşitul zilei. Se forma un tren. Stătea de-a lungul peronului, fără locomotivă, ca mort, cu toate compartimentele deschise. Cred că pleca în jurul ■orei şapte.

Le-am luat două bilete, din banii mei. Mai aveam trei franci ; i-am cerut punga de tutun, aşa-zis ca să-mi umplu pipa şi am pus cei trei franci în pungă, chiar deasupra tutunului, ca să-i găsească atunci cînd va vrea să fumeze o ţigară, mai tîrziu. ,

Şi i-am instalat într-un vagon.

Se vedea bine că nu cunoşteam obiceiurile ; era încă prea devreme pentru trenul acesta ; nu eram decât noi în gară. Dincolo, pe cealaltă parte a peronului, se zăreau, prin geamurile uşilor, bărbaţi

unul dintre bărbaţii cu şapcă a plecat de-a lungul şinelor cu un felinar roşu şi verde ca să caute nu ştiu ce.

în afară de ei, mai etram noi şi vîntul.

Eu rămăsesem pe peron, în faţa compartimentului. Lăsaseră uşa deschisă, dar de pe acum nu mai erau cu mine. Îngele, adormită, îşi pusese capul pe umărul lui Albin. Se ghemuise toată lîngă el; domnul Pancrace, -înfăşurat în haină, pe genunchii bărbatului, avea să a- doarmă şi el. Mai deschisese încă odată pleoapele şi, acum, îi sugea degetul lui Albin.

Şi iată-l şi pe el, voinic şi ţeapăn, neîndrăznind să se mişte, neîndrăznind să răsufle prea tare, nici să vorbească... lipsit de putere, legat ca un snop de această minunată frânghie a fericirii.

Dar dacă i-aţi fi văzut ochii !...

L-am privit, m-a privit şi asta s-a terminat aşa, fără un cuvînt. >

Am făcut mai întîi un pas înapoi, apoi încă unul. La un moment dat, m-am aflat exact la limita de unde îi mai puteam vedea ochii.

Atunci am auzit ce-mi spuneau ochii aceia :

— îţi mulţumesc, prietene, ţie care îmi eşti mai mult decît un prieten ; îţi mulţumesc bunic-al-fericirii. E-n ordine ; va fi în ordine, acum ; s-a terminat, vezi bine ! Mulţumesc, mulţumesc !...

Eram la capătul firului prieteniei care ne lega

Asta-i!

OTAVĂ

roman

în româneşte de
SORINA BERCESCU

PARTEA ÎNTÎI

I

Cînd poştalionul de la Banon trece prin Vacheres e întotdeauna vremea prînzului.

Degeaba pleacă mai tîrziu din Manosque în, zilele în care clienţii îl fac să întîrzie, cînd soseşte la Vacheres e întotdeauna amiază.

Precis ca un ceasornic.

E cam plicticos, în fond, să ajungi acolo la aceeaşi oră în fiecare zi.

Michel, care mînă droşca, a încercat odată să se o- prească la răspîntia de la Revest-des-Brousses şi să se mai întindă la vorbă cu Fanette Chabassut, cea care ţine crîşma „La Două Maimuţe", apoi să o pornească din nou la drum pe îndelete. Degeaba. Voia să vadă ce se întîm- plă ; ei, bine ! a văzut !

Imediat după ocolul de la „spital", se şi zăreşte clopotniţa albastră care se înalţă ca o floare deasupra pădurilor şi, după puţin timp, iată şi clopotul care cheamă la rugăciune cu glasul unei tălăngi de ţap.

— Na, că iar e amiază, zice Michel, şi apoi, aplecat peste cutia droştii

— Auziţi ? Iar e amiază ; >nu-i nimic de făcut.

Atunci, ce să facă oamenii ? îşi » scot coşurile de sub banchetă şi mănîncă.

Lovesc în geam :

— Michel, nu vrei să guşti din bunătatea asta

— Da' din brînza asta ?

— Nu te sfii.

Nu trebuie să superi pe nimeni. Michel deschide uşiţa şi ia tot ce i se dă.

— Staţi, staţi că am mâinile pline.

Pune totul lîngă el, pe capră.

— Daţi-mi şi un pic de pline. Şi dacă unul dintre voi are vreo sticlă !...

După Vacheres drumul urcă.

Miahel leagă atunci hăţurile de manivela frînii şi începe să mănînce, în tihnă, lăsînd caii să meargă în voie.

Cei din trăsură sînt, mai întotdeauna, mereu aceiaşi ; un negustor de levănţică, Camous îl cheamă, sau cam aşa ceva, care vine din oraşele de pe coastă ; un cioban care suie spre păşuni şi care taie cu regularitate din pîinea lui o bucată pentru el, una pentru cîine ; proprie- tăreasa unei ferme, gătită din cap pînă în picioare, şi una din acele fete de la ţară care sînt ca nişte flori de cîmp, cu albăstrele în priviri. Cîteodată, se mai află, pe lîngă aceştia, şi perceptorul cu servieta lui, stând alături că două persoane serioase.

Clopotniţa din Vacheres e albastră de sus şi pînă jos ; a fost vopsită în culoarea asta de la sacristie şi pînă la pălăriuţa ei de tablă. A fost ideea domnului de la moşia Sylvabelle. N-a vrut în nici un chip să renunţe la ea.

— Dacă vă spun că plătesc eu vopseaua, toată vopseaua, şi că tot eu plătesc şi zugravul; dacă vă spun că n-o să plătiţi nimic şi că plătesc eu totul !

Atunci l-au lăsat să-şi facă cheful. Nu-i chiar aşa urîtă şi apoi, se vede de departe...

Cei care călătoresc în trăsura poştii privesc îndelung la clopotniţa albastră, tot mestecând într-una. O privesc îndelung pentru că e ultima clopotniţă înainte de a intra în pădure şi pentru că, de aici încolo, peisajul se schimbă cu adevărat.

Aşa-i : de la Manosque la Vacheres e deal după deal, urci pe o parte şi cobori pe alta dar, de fiecare dată, cobori ceva mai puţin decît ai urcat.

asta pentru că, la un momeţit dat, nu mai sînt grădini de zarzavat, apoi pentru că griul e din ce în ce mai. mic, pe urmă pentru că drumul o ia pe sub primii castani, apoi pentru că trece, prin vaduri, torenţi cu apă de culoarea ierbii, care luceşte ca uleiul, apoi, pentru că, în sfîrşit, apare tulpina albastră a clopotniţei de la Vacheres şi ea este hotarul.

Se ştie că urcuşul care începe aici e cel mai lung, cel mai greu, e ultimul; şi că, dintr-o singură opintire, urcuşul va duce caii, poştalionul şi oamenii sub cerul Latg deschis, cu vânturi şi nori. De partea cealaltă nu mai cobori. Urci mai întîi pe sub pădure, apoi de^a lungul unor cîmpuri chelboase ca o căţea bătrână- căreia îi cade părul. Apoi te afli atît de sus încît simţi pe umeri ca nişte lovituri de aripi în timp ce auzi vîjîitul vântului — cel-fără-de-odihnă. În sfîrşit, ajungi .pe platou, întinderea netezită de gealăul uriaş al vântului; mai mergi cam la un sfert de oră şi, într-o văgăună cu pante do- moale, în care pământul s-a lăsat sub greutatea unei mănăstiri şi a cincizeci de case, dai de Banon.

Caii ştiu rostul. Mai întîi e un ocol frumos, aidoma cotului unui braţ ; zurgălăii celor două hamuri — cei cu clinchet mai plin ai calului roib, cei cu clinchet subţire ai calului alb — sună, cînd unii cînd alţii, după cum se încordează greabănele : tu, eu, tu, eu... pe urmă făgaşul o coteşte singur către un pîlc de castani şi caii se opresc de la sine.

■ Michel sare de pe capră, deschide uşa poştalionului şi-i pofteşte să coboare :

— Dom'lor, doamnelor, să mai uşurăm caii...

Astăzi sînt în trăsură domnişoara Delphine de la tutungerie, trupeşa Laure Duvemet, care se duce la ferma familiei Gloria ca să ajute la tăierea porcului, şi unchiul Joseph. Dîndu-se jos spun :

— Măi, ticăloşiile, ne faci să coborîm pe o vreme ca asta !

— Ei, da' ce, vă e frică de-un vînticel ?

Unchiul Joseph este cel mai bătrîn.

— Unchiule, zice Michel, o să-ţi facă bine să te mişti puţin.

E unchiul lui Agathange, patronul cafenelei de la Banon. S-au obişnuit cu toţii să-l întîlnească în cafenea lîngă sobă sau lîngă cei ce joacă o partidă de cărţi, aşa că parcă ar fi unchiul tuturor.

— Ei, binele şi cu mine...

— Mă rog, da' cu sănătatea merge totuşi ?

— Aş greşi de m-aş plînge.

— Bine-ai făcut c-ai venit la nepot ! Că nu era viaţă aia pe care o duceai la Aubignane.

— Nu puteam s-o mai duc aşa. Nu mai eram decît cinci, apoi Felipe şi-a găsit un loc ca poştaş la Revest. Atunci mi-am zis în sinea mea : „Ce mai păzeşti aici ? Mîine-poimîine o să ţi se prăbuşească şandramaua pe cap. Ce naiba !". Atunci am vorbit cu nepotu-meu I-am dat tot ce aveam. Mie nu-mi trebuie decît puţină mîn- care şi un pic de tutun..

— Şi ceilalţi au rămas tot acolo ?

— Am aflat de la unul din Hautes-terres ; mai sînt acolo încă trei. E Gaubert, ştii, „pitulicea", tatăl lui Gaubert, paznicul de la Rouvieres. E mai bătrîn ca mine. Mai e Panturle ; ăsta... şi apoi e una de i se zice piemon- teza. Trei !

Vîntul- frămîntă cerul de parcă ar fi o mare. îl face să clocotească şi să se întunece, îl face să se rotească în vîrtejuri cît munţii. Soarele a pierit. Nu se mai văd lespezile netede de azur liniştit; nu mai e nimic altceva decît goana norilor ce coboară spre miazăzi.

Uneori vîntul se năpusteşte, striveşte pădurea, se avîntă pe drum răsucind lungi cosiţe de praf. Caii se opresc, lasă capul în jos. Vîntul trece.

Cînd şi-a recăpătat suflul :

— Piemonteza aia, zice Laura cea trupeşă, nu-i cumva o femeie cu părul roşu ? Poartă întotdeauna o broboadă din alea... şi se duce şi ea să dea o mînă de ajutor cînd se taie porcul. Am întîlnit-o la

— Tu le ştii pe toate, zice unchiul, şi, în fapt, nu ştii nimic. Nu, n-are părul roşu. Nu iese niciodată din Au- hignane. E o gloabă bătrînă şi negricioasă ; tuşa Mameche, aşa i se spune. Apăi sînt cel puţin patruzeci de ani de cînd e acolo femeia asta. Eu îmi aduc aminte de vremea cînd a venit. Nu ştia o boabă franţuzeşte. Se aşeza la poalele unui dîmb şi cînta. Apoi i-a murit bărbatul... Şi după aceea i-a murit copilul...

Asta chiar că-i ceva ciudat...

Vîntul urlă înapoia norilor.

— ...Bărbatul ei era fîntînar. Se tocmise la primărie. Ce ţi-e şi cu soarta omului ! La noi, .la Aubignane, se săpa tui puţ ; omul se afla foarte liniştit, poate, de partea cealaltă a Alpilor. Noi, cu puţul nostru, am dat de un loc, numai nisip care curgea şi meşterul nostru, ce era de- fel din Corbieres, ne-a spus : „Nu mai cobor înăuntru ; n-am chef să rămîn acolo.“ Şi tocmai atunci soseşte la Aubignane piemontezul, fără nici o leţcaie în buzunar şi cu o nevastă care trebuia să nască. Ce l-a tras de acolo la noi ? Cine ştie ? soarta !

„Cobor eu, zice el.“

A săpat cel puţin patru metri. Urca la suprafaţă în fiecare seară, alb de praf, vîscos ca un vierme, cu părul plin de nisip. Şi într-o seară, cam pe la ora şase am auzit, deodată, acolo jos, un zgomot ca de nucă sfărâmată între dinţi ; am auzit nisipul surpîndu-se şi căzînd pietre. N-a strigat. N-a mai ieşit din fîntînă. N-au mai putut să-l scoată niciodată. Cînd, în miez de noapte, au coborât un felinar legat de-o frânghie, oamenii au văzut apa urcînd deasupra sur păturii. Urca repede. Au fost nevoiţi să ridice frânghia pe măsură ce creştea apa. Erau cel puţin zece metri de apă deasupra lui.

— Ca să vezi ! exclamă Michel care se opreşte, împietrit, în mijlocul drumului.

Apoi o porneşte din nou pentru că trăsura şi ceilalţi oameni înaintează.

s-o ajutăm. Şi am părăsit puţul. Nu voiam să bem din apa aceea.

Ea a născut, cam două luni mai târziu. Toţi spuneau : „După cîte a pătimit, o să-l nască mort". Nu, copilul **era** frumos. Atunci femeia a mai prins puţin curaj. Făcea coşuri. Se ducea w pe lîngă pîrîu. Tăia răchita şi împletea cîte un coş. îşi ducea pruncul într-o traistă şi cît lucra îl aşeza pe iarbă şi-i cînta. Copilul stătea cuminte. Aşa s-a întîmplat de nenumărate ori. îi dădea flori ca să se joace. Şi tocmai de aşa ceva ar fi trebuit ea să se ferească. Copilul avea trei ani ; alerga singur.

De data aceasta unchiul e cel care se opreşte în mijlocul drumului.

— Ştii că nu-i uşor să vorbeşti cînd urci coasta ! Gîfîi ! Am îmbătrînit !

Porneşte iar, domol. Continuă. ■

— Şi iată că, într-o bună zi, era pe vremea culesului măslinelor, s-a auzit din fundul văii un glas **ce venea** parcă din vremurile cînd bîntuiau lupii. De-am încremenit cu toţii de spaimă, aşa cum ne aflam pe scări. Venea de jos, dinspre pîrîu. Am coborît prin livezi, amuţiţi, că nu ştiam ce se întîmplă. Nevestele noastre rămăseseră pe loc, strînse toate grămadă. Şi urletul continua acolo jos de ne sfîşia măruntaiele !

Arăta ca o fiară. îşi acoperea copilaşul cu trupul, ca o fiară. Am crezut că a înnebunit. Onesime Bus a întins mîna spre ea ca s-o ridice. Ea s-a întors şi l-a muşcat de mînă cu toţi dinţii.

Pînă la urmă au putut s-o ia de-acolo. Micuţul ei **era** în iarbă, deja negru şi rece, cu ochii' cît pumnul şi **la** gură cu o spumă deasă ca mierea. Murise mai de mult. Ne-am dat seama că mîncase cucută pentru că mai avea în mînuţă cîteva fire. Găsise o tufă încă verde. Se jucase nu prea departe de maică-sa care cînta.

— Doamne Dumnezeule ! geme domnişoara Delphine.

Merg o bună bucată de vreme toţi patru fără să

selei se deschide un drum. A trebuit să se tîrască prin pădure şi să urce şi să şerpuiască pentru ca să ajungă pînă aici. E mort. E acoperit tot de iarbă. îl vezi cum stă nemişcat, lungit pe sub stejari. Frunzele se lipesc de el, ierburile cresc prin mijlocul lui ca prin trupul unui şarpe mort.

Prin deschizătura văii se zăreşte, în depărtare, un ţinut roşietic ca o vulpe.

— Uite ăsta-i drumul dumitale spre Aubignane, zice Michel. Nu prea arată a fi umblat. Hai acum în trăsură, unchiule ; strînge-te lîngă fete, ai să te încălzeşti.

Domnişoara Delphine are pulpe groase care se revarsă peste marginile cizmuliţelor. Cînd se urcă pe scară ştie că Michel o priveşte. Se opreşte cu un picior în aer şi întreabă :

— Atunci acolo e Aubignane, unchiule, acolo

II

Aubignane e lipit de marginea netedă a platoului ca un mic cuib de viespi ; şi e adevărat, aici n-au mai rămas decît trei oameni. Sub sat, povîmişul coboară fără ierburi. Aproape la capătul lui e o fîşie de pămînt moale şi peria aspră a unui răchitiş prăpădit. Mai jos e o vale strimtă şi puţină apă. Aici au fost construite cîiteva case, chiar pe muchia dealului, ca şi cum ar fi stat în echilibru apoi, cînd pămîntul a început să alunece pe pantă, au înfipt, în mijlocul satului, stîlpul clopotniţei şi totul pane să fi rămas agăţat. Nu chiar totul: o casă, care parcă s^ar fi dezlipit, a alunecat singură de sus pînă jos şi s-a oprit, cu cele patru ziduri ale sale, la malul apei, la răscrucea pîrîului şi a ceea ce numeau ei acolo drum, proptită de un

Panturle e un bărbat uriaş. Ai zice că-i un trunchi de copac care umblă. în miezul verii, cînd îşi face o apărătoare pentru ceafă din frunze de smochin şi, cu mîinile pline de iarbă şi cu braţele desfăcute, se îndreaptă din spate ca să privească pămîntul, pare un copac. Cămaşa îi atîmă, numai zdrenţe, ca o scoarţă. Are buzele mari, şi diforme, ca un gogoşar. întinde mîna încet spre toate lucrurile pe care vrea să le ia şi care, de obicei, nu mişcă sau nu mai mişcă : fie că-i fruct sau iarbă, fie că-i vreun animal mort ; are timp. Şi cînd apucă, apucă bine.

Dacă întîlneşte vreun animal viu îl priveşte fără-să mişte : o vulpe, un iepure sau un şarpe mare din cei ce trăiesc printre pietre. Nu mişcă ; are timp. Ştie că există undeva, într-un tufiş, un laţ de sîrmă care îl sugrumă pe cel ce trece pe-acolo.

Are un păcat, dacă se poate spune aşa : vorbeşte de unul singur. Asta l-a apucat imediat după moartea mai- că-sii.

Un bărbat atît de voinic ca el avea o mamă cît o lăcustă. A murit de boală. I se zice : „boală" dar e ca un abur ; îi ia pe bătrîni. Au trei „nădufuri", un „ghimpe în coastă" şi, pe urmă, parcă li se smulge totul pe dinăuntru şi mor. Şi li se încheagă sîngele ca .laptele.

Cînd a murit, Panturle a luat-o în spinare şi a dus-o la gîrlă. E acolo o pajişte acoperită cu iarbă, singura din tot ţinutul, o mică pajişte naturală ; a pus-o pe maică-şa jos pe iarbă. I-a scos rochia şi fustele şi broboadele, pentru că murise îmbrăcată. Nu îndrăznise s-o atingă pe cînd zăcea şi striga. Aşa că acum a dezbrăcat-o de tot. Era galbenă ca o luminare veche, galbenă şi murdară. De asta a făcut-o.

Adusese o bucată de catifea şi o jumătate de bucată de săpun şi a spălat-o pe maică-sa din cap pînă în picioare, peste tot, peste toate oasele, pentru că era slabă. Apoi a pus-o într-un cearceaf şi s-a dus s-o îngroape ; şi chiar din seara aceea a început să vorbească de unul singur.

satul era locuit, pe vremea cînd erau păduri, cînd erau livezi de măslini şi ogoare, el era rotar. Făcea căruţe, punea şine la roţi, potcovea catîrii. Avea pe-atunci o mustaţă frumoasă, neagră ; avea şi muşchi puternici şi tari ca bambusul şi prea dezvoltaţi pentru trupul său mic şi care îl făceau să se repeadă cînd ici, cînd colo prin fierărie, mereu în mişcare, cu salturi de şobolan. De asta l-au poreclit „pitulicea" : după numele păsăricii aceleia pe care tufişurile şi-o azvîrle ca pe o minge, fără răgaz, trei anotimpuri în şir.

Gaubert făcea oele mai bune pluguri. Avea el o taină. Săpase o groapă sub un chiparos şi groapa se umpluse cu apă, şi apa era amară ca fierea de oaie, poate pentru că picura printre rădăcinile chiparosului. Cînd voia să facă un plug, lua o bucată mare de frasin şi o punea să se înmoaie în groapă. O lăsa destul de multă vreme acolo, zile şi nopţi în şir şi venea uneori s-o privească fumîn- du-şi pipa. O sucea, o pipăia, o punea iar în apă, o lăsa să se îmbibe bine, o spăla cu mîinile lui. Alteori o privea fără să facă nimic. Soarele înota, auriu, în jurul bucăţii de lemn. Cînd se întorcea ,1a fierărie, Gaubert avea genunchii pantalonilor verzi de iarba strivită. într-o bună zi treaba era gata scotea bîrna şi o punea pe umăr, deşi apa picura din ea de parcă ar fi pescuit-o atunci din mare ; apoi se aşeza în faţa forjei. Punea bucata de lemn pe pulpă. O cîntărea cu grijă pe toate părţile ; o încovoia uşor şi lemnul lua forma pulpei. Ei bine, treaba asta făcută aşa cum o făcea el dădea oele mai bune pluguri din lumea plugarilor. Odată plugul terminat, oamenii veneau să-l. vadă ; îl atingeau ; discutau ; spuneau :

— Gaubert, cît vrei pe el ?

Şi rotarul se oprea, nemaisărind de la nicovală la hîrdău :

—- E tocmit.

Acum Gaubert e un omuleţ cu o'-mustaţă foarte mare. Muşchii l^au dat gata. Nu i-au mai rămas decît oasele şi pielea întinsă ca pe tobă. A muncit

tencuială şi de cărămizi. Şobolanii au ros pielea foalelor. Acolo locuieşte Gaubert. Şi-a făcut patul lîngă fierul pe care trebuia să-l lucreze şi pe care nu l-a mai lucrat. Fierul stă întins, îngheţat în umbră, acoperit de praf şi seara Gaubert se culcă alături. Pe podeaua de pămînt bătătorit umezeala a făcut să crească nişte umflături. Dar mai există încă nicovala şi, în jurul ei, locul neted ca o bătătură, tăbăcit de picioarele fierarului. Nicovala e lucioasă, plină de viaţă, curată, gata să cînte. Rezemat de ea e şi un ciocan pentru „bătut pe faţă". Lemnul cozii luceşte la fel de viu ca şi nicovala. Ori de cîte ori se plictiseşte, Gaubert vine, apucă ciocanul cu amîndcuă mîinile, îl ridică şi loveşte nicovala. Aşa, degeaba, de dragul zgomotului, ca să-l audă, pentru că în fiecare lovitură e oeya din viaţa lui.

Zgomotul nicovalei ajunge pînă hăt departe peste cîmpuri şi uneori îl află pe Panturle la vînătoare.. Şi .nicovala, da, e un lucru căruia îi poţi vorbi.

în dimineaţa aceasta e ger mare şi linişte. E linişte, dar vînitul n^a stat de tot ; mai unduieşte încă puţin ; mai izbeşte încă uşor cu coada cerul ţeapăn. N-a răsărit încă soarele. Cerul este gol ; cerul este îngheţat ca o rufă întinsă.

La Panturle arde focul. Se scoală cînd mijesc zorile. Stă în picioare în faţa vetrei şi priveşte flăcările jucăuşe care aleargă pe loc printre crengile uscate de măslin. Ia ceaunul cu cartofi. Apa şi cartofii sînt în acelaşi timp supă, tocană şi pîine.

Focul de lemn de măslin e bun pentru că se aprinde iute, dar este ca un mînz, se joacă frumos fără să-i fie gîndul la treabă. Cum flacăra neascultătoare se înalţă pe lîngă ceaun, Panturle o domoleşte lovind jăratecul cu palma mîinii sale întărite ca un şorici vechi.

Cu mîna în aer ca pentru o ultimă lovitură îi spime focului ;

Dinspre sat coboară un fluierat lung de cioban. Fluieratul se îndreaptă ca o săgeată spre casa lui Panturle ; îl simţi ; trece prin pereţi ; vine să răsune izbindu-se de ceaunul de pe foc.

Panturle lasă creanga cu care îşi amesteca mîncarea. Bagă sub limbă cele două degete groase şi răspunde, înroşindu-se aa o pătlăgică, cu acelaşi fluierat care urcă.

Asta-i obiceiul. Ştie că Gaubert a înaintat pînă la mica piaţă din faţa bisericii şi că, aşa, i-a dat ziua bună, în felul lui, cu limba şi degetele sale bătrâne.

Numai că în dimineaţa aceasta e ceva mai devreme ca de obicei şi fluieratul pare că spune :

. — Vino !

Nu-i ceva de rău, nu cred ; pare să fie încă un fluierat foarte sănătos ; apoi n-a spus, grăbit : „Vino repede, repede, repede.“

Nu, a spus doar : „Vino“ nimic mai mult, ca şi cum ar fi zis de pildă : „Vino, hai vino să vezi, vino puţin."

O să se ducă.

•'Mai înainte îi dă drumul caprei. E dezlegată şi singură în grajdul mare, întunecos, şi sare îndată spre uşa deschisă. O priveşte cum mănîncă. Cum ea se joacă cu botul printre ramuri, o atinge uşor pe cap :

— Hai, vino, urcăm la Gaubert.

Cînd ajungi la acea margine a Aubignane-ului care atîrnă deasupra văii, pe dreapta vezi imediat casa tuşei Mameche. Nu-i proprietatea ei, bineînţeles, dar nimeni n-o să vină să i-o ia ; n-a trebuit decît să aleagă din grămadă o casă nu prea dărâmată avînd, rât de rât, un pic de acoperiş.

Parturle face un mic ocol ca să ajungă să împingă uşa.

— Uite, Mameche, ţi-am adus-o pe Caroline. Mulge-o. Şi cum caprei, în prag, îi tremură şi glasul şi blana, piernonteza o cheamă :

— *Cabro, cabro.*

Capra răspunde şi intră

O ladă mare cu garnituri de fier striveşte iarba de pe drum.

— Plec. Copilul mi-a trimis vorbă ieri seară, prin ciobanul de la Pamponnets. Zice că se teme să mă ştie de unul singur în iarna asta. Zice c-o să mă simt mai bine acolo. Zice că mi-au pregătit camera de lîngă bucătărie să am căldură de. la sobă. Zice că Belline şi cei mici o să-mi mai aducă puţină bucurie şi că Belline o să mă îngrijească bine. Am optzeci de ani !

Panturle se uită la Gaubert, care e frumos gătit, şi la lada cu zorzoane ; şi mai vede, în mijlocul întunecat al fierăriei, un pachet mare, cu colţuri, înfăşurat într-un cearşaf înnodat.

— Copilul mi-a trimis vorbă că o să vină cu calul pînă ,1a Font-de-Reine-Porque ; mai departe nu se mai poate ; se pare că drumul nostru s-a prăbuşit în fundul prăpastiei...

— Eu trec pe jos, spune Panturle, doar pentru atîta e loc.

— Aşa că... de-asta te-am fluierat, mai zice Gaubert. îi arată bagajele.

— Cu lada mare, nu face să încerci ; n-o să poată trece. Ţii neapărat s-o iei ?

— Nu, sînt lucruri de pe vremea nevesti-mi.

— Şi acolo ?

— Oh ! dragul meu... Vino să vezi.

în fierărie taica Gaubert desface bocceaua. Mîinile îi tremură. Acolo, culcată pe cearşaf : nicovala lui.

— Pe asta aş vrea totuşi s-o iau.

Panturle înţelege. Astea sînt lucruri care se înţeleg.

— O să încercăm. Cînd te-aşteaptă Joseph ?

— Mi-a trimis vorbă că o să plece de-acasă de cum răsare soarele.

— Eşti gata ?

— Da.

— lâncezeai ?...

Panturle a spus : „Lâncezeai" fără a vrea să fie

A fost greu, mai ales prin pădurea Bergerie. Nu mai exista nici un drum. L-a urcat mai întîi pe taica Gaubert dîndu-i mîna, apoi a coborît iar ca să aducă nicovala.

Gaubert privea de acolo de sus şi îi spunea :

— Uite, acolo, la dreapta, agaţă-te de tufa de cimbru ; pune piciorul pe piatră, acolo la stânga. Haide ! Vai, săracul de tine !

Panturle sufla greu prin grohotiş cu nicovala pe muşchiul umărului şi din cînd în cînd scăpa câte-un : „Fir-ar să fie...“ care îl îmboldea făcîndu-l să urce parcă de la sine cîte un metru.

Cînd a aj uns sus a azvîrlit nicovala în frunzele uscate, a tras cu nesaţ aer rece în piept, şi-a frecat ochii iritaţi de sudoare şi a început să rîdă.

— Tot i-am venit de hac, pînă la urmă, putorii ăsteia !

Şi Gaubert a început să rîdă, i se umpluse inima de bucurie văzînd că a trecut ce-a fdst mai greu ; a desfăcut puţin bocceaua ca să privească unealta ce stătea acolo, complet nepăsătoare.

----Hahar n-are că ne dă atîta de furcă.

Apoi Panturle a spus din nou continuîndu-şi gîndul :

— Aşa, care va să zică, te cheamă băiatul ? Poate pentru că te-oi fi plîns uneori ? Ai să poţi să te obişnuieşti departe de Aubignane ? Te-ai născut la Aubignane, nu-i aşa ? Poate or fi avînd nevoie de tine acolo ? Ai să stai deci lîngă bucătărie ? Cine ştie dacă o să fie pe placul Bellinei.

Şi Gaubert răspunde „da“ sau „nu“ cu capul, fără să vorbească.

Nu se mai vede satul. Nu se mai vede decît coama stufoasă a unui deal şi vîntul îi zbârleşte perii.

Cînd Joseph i-a văzut venind a strigat :

— Haide, grăbiţi-vă J

Pentru că e frig în părţile dinspre Reine-Porque.

— Si-asa, a zis Panturle, lăsînd jos nicovala.

I-a răspuns Panturle :

— Nu, lasă-l.,Tu nu pricepi.

Cînd taica Gaubert a fost aşezat în brişcă, Panturle a pus nicovala între picioarele bătrînului ; Gaubert a spus „mulţumesc", fiul a dat bici calului şi au plecat.

Panturle îi priveşte : Gaubert şi-a pus mîinile pe nicovală. E acolo, între picioarele lui ; o mîngîie, e fericit. Pentru el, ca s-o fi lăsat, ar fi fost mai rău decît moartea.

La Font-de-la-Reine-Porque, jgheabul fîntînii a şi îngheţat. E o fîntînă părăsită şi nefericită. Nu e apărată. Au lăsat-o aşa, în plin cîmp descoperit; e făcută dintr-o bucată de trestie şi din trunchiul unui plop găunos. Stă acolo singură, singurică. Vara, soarele care bea ca un măgar, îi seacă jgheabul din trei sorbituri ; vîntul îşi spală picioarele sub ţeavă şi risipeşte toată apa în praf. Iarna, fîntîna îngheaţă pînă în adîncime. N-are noroc ; ca tot ţinutul ăsta.

Departe, în văzduh, se mai aude cîte un „diii !" şi cîte un pocnet de bici. Brişcă lui Joseph a început deja urcuşul dinspre pămînturile negre. Apoi, probabil că au ajuns dincolo de trecătoare şi nu se mai aude nimic.

Dintr-odată Panturle se simte pătruns de frig pînă în măduva oaselor. începe să fugă spre sat. Strigă aler- gînd :

— Hei, hei...

Asta îi ţine de urît.

— Of, Mameche !

— Of, fiule !

Glasul tuşei Mameche e grav şi aspru, vine din străfundul inimii.

— Ai isprăvit treaba cu Caroline ?

— Am isprăvit ; laptele fierbe şi te aşteaptă, dacă intri.

— *La saluto* [1], spune Panturle împingînd uşa

[1] Te salut (în ital. — n. tr.).

duri, Sînt nişte ferestre vechi şi chiar icu cele două ochiuri de jos care sînt încă de sticlă trebuie să umbli cu grijă ; unul a început să se desprindă şi nu poţi opri vîntul să se joace cu el. Aşa că lumina nu cade niciodată decît pe jumătate din om. E lumină pe jumătate din trupul lui Mameche, de la picioarele goale pînă la brîu.

Acolo, lîngă masă, se află o statuie mare de ghips a Sfintei Fecioare, în plină lumină. Mameche a luat-o la ea de cînd biserica a ajuns un fel de vizuină a lupilor, cu toate bălăriile de-acolo... Sfînta Fecioară s-a obişnuit ; s-ar spune că aici e la ea acasă, cu picioarele goale, cu mătăniile din sîmburi de măslin, cu rochia ei de culoarea cerului şi foarte ţeapănă.

Cît se vede din trupul lui Mameche e aidoma statuii, dar e .complet negru.

Pe piatra vetrei sînt trei castronaşe cu lapte cald, fumegînde.

— Nu te mai obosi să mai pui trei, zice Panturle care se aşază lîngă grămada de lemne.

— Cum adică ? A...

— Nu, a plecat.

Mameche şi-a întors capul înspre Panturle : un chip slab şi ruginit ca un fier vechi de secure. Toată viaţa ei este strînsă în focul ochilor.

— Mai spune odată.

— Am spus : a plecat.

— Şi unde anume ?

Acolo, în lumina soarelui, după ce a rostit cuvintele, buza lui Mameche continuă să se mişte în setea ei de a vorbi.

— ...la băiat.

—■ *La* băiat ?... la băiat ?...

Mameche se ridică : face un pas, doi, spre uşă. Panturle se uită la chipul ei, înălţat acum în umbră şi pe care ochii lui, obişnuindu-se, îl disting mai bine. Unghiile mari de la picioarele ei goale scrîşnesc pe piatră ca nişte ghiare de animal.

— Ah, *Madonna !* strigă ea deodată cît poate de tare, cu glasul sugrumat.

— *Madonna, Madonna !* Deci... toţi... toţi... Oare eu nu-s bătrână ? Şi ce, eu plec ? Oare eu am vreun băiat ? La oe a folosit să moară bărbatu-miu în porcăria voastră de ţară ? La ce-a folosit să vă caute apă ? S-a dus s-o caute cu preţul vieţii lui ! Ce, eu plec ? Oare eu nu-s bătrînă ?

Porca !

Mameche pune brusc mina pe castronaş'ul cu lapte cald care îi era destinat lui Gaubert ; aruncă laptele în obrazul Fecioarei. O pinză de aburi curge pe cutele drepte ale rochiei albastre, apoi dispare. Mătăniile ude strălucesc ; Fecioara surîde cu smîntîna laptelui pe buze.

Mameche întinde spre ea un pumn negru şi încreţit ca o gutuie îngheţată.

— *Porca !* Că faci totul pe placul tău ; că m-ai bătut ca pe grîu, că m-ai uscat ca pe grîu, că mă mănînci ca pe grîu !...

Aşa, deci, ai lăsat să-mi putrezească rugăciunile ? N-ai decît să mă priveşti cu ochii tăi de cretă ! Ce, eu mă uit la tine ? Uite, ţi-o spun drept în faţă, şi oe-ai putea să-mi mai faci ? Mi-ai luat şi ultima picătură de sînge din mine !

— Ascultă, spune Parturle încet.

— Nu ! Chiar aşa-i ; spune şi tu *brae !*[1] Ştii doar că omul meu e acolo în adîncul pămîntului vostru, că a coborât acolo «jos pînă la vîna izvoarelor ca să vă sugă apa cu gura lui. Ca să aveţi ce bea şi cu oe să vă fier- beţi mînaarea. Nu-i aşa, *brae ?* Crezi că n-aveam şi eu tot ce au şi celelalte femei : sîni şi un pîntec, o gură şi o limbă ca să-l sărut, ca să-l păstrez, ca să-i fac plăcere ! E acolo jos, mort, cu gura plină de pămîntul vostru !

Şi asta care rîde, ce făcea în ziua aia, cu cine se mai culca în ziua aia ?

Şi moartea lui la ce-a folosit ? După ce l-au omorît, au început să plece, unul după altul, ca porcii cînd se duc după ghindă.

[1] *brae* — onomatopee piemonteză (n. tr.)

sîngele ca un păduche mare, chiar că nu merit atîta bătaie de cap !...

— Ascultă, zice Panturle încetişor, ascultă, Mameche, vino aici lîngă mine, vino, sîntem împreună...

Mameche se tîrăşte pe genunchi pînă lîngă Panturle. E alături de el; se sprijină de bărbat, îl pipăie cu degetele ei mari, osoase.

— Ah, *brae,* suspină ea, limba-i proastă.

Stau aşa multă vreme fără să spună nimic.

— Fiule, zice femeia.

— Mamă ! răspunde Panturle.

Pentru că, deodată, în tăcerea care s-a aşternut între ei, s-a gîndit ia maică-sa, moartă şi ea şi putrezită în răchitiş, jos în vale...

Sprijinindu-se de bărbat, Mameche tremură nervos ca o capră. Se linişteşte. Mîngîie pulpa groasă şi voinică şi acum vorbeşte cu o voce dulce, pornită din inima ei dulce ca o smochină.

— Mă gîndesc la copil, la micuţul meu, la Rolando al meu care-i şi el sub rădăcina ierbii. Nu i dreptate, *bras !* Ei îi mai au pe ai lor care trăiesc şi umblă şi au plecat să caute locuri mai bune. Mie, tot ce mi^a fost drag a ajuns iarba şi apa acestui pămînt şi n-am să plec de-aici pînă cînd n-o să ajung şi eu tot pămînt.

— Nici eu, Mameche, zice Panturle ; o am pe mama...

— O să-ţi spun, fiule, ce mă răscoleşte de mă chinui atîta. Cît sîntem noi aici... dar apoi o să fie o pădure sălbatecă şi o să se şteargă orice urmă.

Ascultă : la început, cînd de-abia mă căsătorisem cu bărbatul meu, lucram înspre Pignatello. Făceam drumul împreună ; străbăteam pădurea şi pe^acolo erau cărbunari. Odată, ne-am apropiat de un loc unde se afla întotdeauna o moviliţă de cărbune care fumega. în jurul ei totul era netezit ; ştiam că omul mergea să taie lemne pe care le aducea ca să le ardă chiar în acest loc.

Am întrebat deschis şi femeia ne-a spus. Gemenii ăştia nu erau întreaga familie ; mai aveau un altul în pămînt, cuminte pentru totdeauna, eu un gărduleţ de lemn în jurul locului unde se afla. Tot în pămînt mai erau tatăl femeii, un om tare bătrîn şi o fetiţă ce nu trăise decît o oră, murind în timp oe se năştea.

Şi, mai ales, *brae,* era acolo cel care umbla prin fumul cărbunăriei, bărbatul plin de viaţă şi, în el, cine ştie, cine ştie cîţi alţi copii, gata să vină pe lume.

Ăştia, ăştia poate că au făcut un sat, de-atunci.

în timp ce aici...

— Mameche, trebuie să bei, zice Panturle.

Şi ia un castronaş. Laptele s-a răcit; parcă a îngheţat sub un strat de smîntînă frumoasă şi deasă. înainte de a bea, Mameche îşi bagă degetul ei negru în lapte şi scoate cu unghia un fir de păr de-al caprei.

— Cobor. Unde-ai dus-o pe Caroline ?

— Aici, în dos, la păşune.

— Mai ai cartofi ?

— Da.

— Fă să-ţi ajungă pînă dă gerul, că pe urmă o să mă duc la ăla de la Bourette ca să văd dacă vrea să-mi mai dea alţii' în schimbul unui iepure. Ai de toate ?

— Am de toate, fiule. Acum noi doi o să trebuiască să fim foarte aproape unul de altul ca să nu ne lăsăm doborîţi.

Din faţa uşii Panturle cheamă capra. Ea vine, apoi se aud pe potecă pietrele care se rostogolesc sub paşii grei ai lui Panturle.

Acum, Mameche a rămas singură în faţa Fecioarei care rîde cu smîntînă pe faţă.

— *Bellissima !*

întinde brusc înainte braţele ei mari şi negre.

— *Mia Bella,* cea pe care o iubesc mai mult decît orice pe lume, vino să te şterg.

Apoi, se uită în gol, privind ceva- care e amintirea şi durerea ei.

Panturle se întoarce la Mameche ; e ora patru. E ceasul cînd, în acest anotimp, soarele agăţat de un pin, acolo sus, mai rezistă încă puţin înainte să cadă de cealaltă parte a dealurilor.

Toată ziua a purtat Panturle nicovala pe umeri, o nicovală de vînt, închipuită, dar mult mai grea decît cea adevărată de azi-dimineaţă.

Toată ziua !

Din cînd în cînd simţea mica urmă dureroasă pe care colţul de fier i-o lăsase pe umăr. îşi spunea : „Gaubert a plecat"[1]. După cîtva timp înţelegea că „Gaubert a plecat[11] însemna că era singur acum la Aubigpane, singur cu Mameche care nu te îmbla la veselie. Chiar de fel! însemna şi că nu va mai auzi cum bate inima satului. Nicovala plecase. Plecase cu brişcă lui Joseph, între picioarele lui Gaubert. N-o să mai audă acel : *poc-poc ;* poc-poc, care continua să fie zgomotul cît de cît viu al satului. Care venea să-i spună cînd era în mijlocul pădurii : Gaubert se plictiseşte ; Gaubert îşi aminteşte de vremea pe cînd era stăpînul plugurilor.

Şi toată ziua a dus în spate nicovala cea grea. Şi acum o poartă urcînd spre Mameche.

Ultimul deget al soarelui dă drumul pinului, acolo sus. Soarele cade înapoia dealurilor. Cîteva picături de sînge stropesc cerul; noaptea le şterge cu mina ei cenuşie.

Focul arde în vatră dar vîntul a înfundat coşul şi îşi suflă melodia cu fum, cu cenuşă spulberată şi strivind flăcările.

Panturle îşi mestecă tutunul ; un ghemotoc de tutun adunat de prin fundul buzunarului, amestecat cu fire de iarbă şi păr de animale.

Are un gust amărui.

— ... la naiba cu timpul ăsta.

Vîntul şi-a dezlănţuit mînia de acum trei zile.

— întoarce-te puţin să mă uit la tine, zice Mameche. Stai niţel în faţa focului, *brae,* ca să te văd

Panturle se apleacă pentru ca să-l prindă mai bine lumina. Intră în lucirea flăcării.

E un bărbat tînăr încă. Are obrajii îmbujoraţi, ochii vii. Are o barbă frumoasă, o barbă frumoasă şi sănătoasă, bine hrănită de sînge. Are pe oase o came bună, îndesată, o carne de om de patruzeci de ani, tare şi obişnuită cu viaţa. Are mîini vînjoase ; puterea îi curge ca uleiul pînă în vîrful degetelor.

— M-ai văzut bine ?

— Te-am văzut.

— Ei, şi ? ,

— Ei, Doamne, mă gîndesc la cărbunarul acela...

— Da, spune Panturle.

Souipă peste, jăratec apoi continuă :

— Da, mi-ar trebui o femeie. Mă apucă dorul uneori, cînd vine vremea bună. Dar unde-i oare cea care ar vrea să vină aici ?

— Unde ? Oriunde, dacă o sileşti.

— Ei, tu crezi că aşa merg lucrurile ?

— Adică, nu eşti bun de nimic ?

— Sînt ca toţi ceilalţi, dar îţi spun eu că lucrurile astea nu se fac aşa. Trebuie să vină de departe, trebuie timp.

— Dacă îţi aduc una, o iei ?

Panturle se opreşte din mesteaatul tutunului. O priveşte pe Mameche în adîncul ochilor, ca să priceapă mai bine. Stă aşa nemişcat şi fără să scoată o vorbă, căutînd să înţeleagă... Ea repetă :

— Dacă eu ţi-aduc o femeie, o iei ?

Atunci el îşi spune părerea cu toată convingerea, aplecîndu-se de la mijloc :

— Da ! o iau !

Iarna e grea anul acesta şi niciodată nu s-a mai văzut o gheaţă atît de groasă pe gîrlă ; şi niciodată nu s-a mai simţit frigul acesta, atît de pătrunzător că a făcut să îngheţe vîntul în înaltul cerului. Ţinutul dîrdîie în tăcere. Landa care se întinde mai sus de sat este cositorită de ger. Pe cer nici un nor. în fiecare dimineaţă, un soare roşietic răsare în

Parturle şi-a luat adevărata lui înfăţişare de iarnă. Părul de pe obraji i-a- crescut, s-a încurcat ca blana oilor.

E ca un tufiş. înainte de a începe să mănânce, îşi îndepărtează părul din jurul gurii. A devenit şi mai răutăcios. Nu mai vorbeşte cu uneltele. Şi-a înfăşurat labele picioarelor şi pulpele ou fîşii de stofă legate eu sfoară. Aşa, îi e cald, nu alunecă, nu face zgomot. Poartă întotdeauna la el cuţitul şi sîrma cea vicleană. Vînează. Are nevoie de carne.

Şi Mameche vînează, pentru sine, în felul ei. Ea nu prinde decît vînatul mic : vrăbiile pe care frigul le domesticeşte şi care sînt complet zburlite, ca nişte gheme de lină. Face ceea ce se cheamă pe aici : a îmbălsăma seminţele. Are boabe vechi de ovăz şi le pune la fiert cu vimanţ şi cu măciulii de ciumăfaie, apoi le împrăştie în faţa uşii. Vrăbiile mănîncă şi mor. Pe loc. înainte de a le găti, le scoate pipota, o spintecă cu nişte foarfeci vechi şi lasă să cadă seminţele pe o hîrtie. O să-i servească pentru altă dată.

Bineînţeles că Panturle nu o uită. îi aduce bucăţi mari de carne de iepure sau sturzi ; alteori iepuraşi întregi. Pentru că are de ajuns ; mănîncă atît cît vrea şi pune şi de-o parte, în pivniţă, aa să-i schimbe mai tîrziu, pe cartofi, cu nebunul acela bătrân de la Bourettes.

Iarna se aşază şi mai temeinic şi zilele, una după alta, continuă să fie toate la fel.

Panturle e în pădurea Vincents. A pus laţuri pentru iepuri. Se duce să vadă ce s-a prins.

Şi o zăreşte, de departe, pe Mameche. Ieşise şi ea ; urcase sus, pe landă. Stătea în picioare ca un trunchi de copac. Era s-o strige cînd şi-a dat seama că vorbea.

A ascultat.

Ea spunea :

— Trebuie să pornească de la tine în primul rînd, dacă vrei să dăinuie.

Le ceară un serviciu. Era pe versantul de la Resplandin, chiar în mijlocul desişului, acolo unde este înţesat de copaci.

Panturle s-a aprbpiat călcînd fără zgomot cu picioarele înfăşurate în cîrpe. S-a apropiat de ea ca şi cum ar fi vrut s-o prindă cu laţul. Ea continua să stea în faţa acelei bucăţi de deal murdar, mînjit de chiciură şi de noroi îngheţat, în faţa copacilor goi care nu o duceau prea bine.

Şi mai spunea :

— Nu te îngrijora ; asta mă priveşte pe mine ! o să mă duc s-o caut acolo unde se află dar, ţi-am mai spus-o, dorinţa trebuie să pornească în primul rînd de la tine.

E sigur că vorbea tuturor celor ce se găseau în faţa ei pentru că, la sfîrşit, şi^a mişcat braţul, apoi şi-a îndreptat degetul spre iarbă, spre copac, spre pămînt.

, Şi au venit, încetul cu încetul, şi zilele în care iama se înmoaie aidoma unui fruct bolnav ce, pînă mai ieri tare şi verde şi foarte acru, e apoi, dinir-odată, moale. Aerul este aproape călduţ. Vîntul nu s-a pornit încă. De trei zile, la bariera orizontului, la miazăzi, stă ancorat un nor mare, care joacă pe loc.

Apoi, astăzi, a plouat.’ Ploaia a venit ca o pasăre, s-a lăsat pe pămînt, a plecat ; au văzut umbra aripilor sale trecînd peste dealurile de la Nevieres ; s-a întors să înconjoare Aubignane-ul şi pe urmă şi-a luat zborul către cîmpii. După aceea a apărut soarele care a încălzit ca o răsuflare caldă.

Panturle şi-a desfăcut obielele de stofă. S-a aşezat la soare. Şi-a întins picioarele goale la căldură şi s-a amuzat să-şi mişte degetele de la picioare. Caroline se uita la el ca o neroadă.

Mameche a rămas o bună bucată de vreme cu faţa spre miazăzi şi a privit norul care nu se clintea. Adulmeca îndelung aerul, îl gusta cum guşti un vin, ca să vezi dacă s-a făcut, dacă a

Atunci s-a întors acasă ; a pus cartofi la fiert; a pus şi mai vechi şi mai mari, de tot felul. După **ce** s-au .fiert i-a înşiruit pe masă, i-a numărat din nou, apoi a început să socotească pe degete.

— O zi, două zile, poate trei, poate patru.

Lâ urmă a spus :

— Sînt de ajuns.

A pus cartofii într-un şervet, cu un pumn de sare grunjoasă şi a legat bocceaua cu o tulpină de clematită. După aoeea a luat mătăniile de la gîtul Fecioarei şi şi le-a pus pe după gît. S-a oprit o clipă privind la Fecioară. Fără să spună nimic.

Atunci, norul care pleca a trecut prin faţa ferestrei ; îşi mărise viteza şi urcă înspre miazănoapte.

în noaptea acelei zile s-a petrecut marele dezgheţ al cerului. Tot ceea ce îngheţase şi întărise frigul, tot ceea ce ţinea el în nemişcare, totul s-a eliberat deodată şi a prins din nou viaţă : norul de ploaie, vîntul din cele patru colţuri ale lumii, marele cîntec al copacilor cu frunze uscate, stejarii aceia încăpăţînaţi care şi-au păstrat frunzişul de anul trecut şi care vorbesc în calea vînitului cu glas de puhoaie.

Pînă la apusul soarelui totul a mers bine, apoi Panturle a închis-o pe Caroline, care cam dădea semne de nelinişte ; pe urmă şi-a ridicat privirea către sat. Acolo sus Mameche stătea pe povîmiş şi privea ceva pe oer înspre miazăzi.

Apoi a venit noaptea, deasă ca o supă de mazăre. Dar era totuşi mai plăcută decît cealaltă care, cu buchetul ei de stele, amintea de un fier pus pe tocilă. Era mai plăcută în primul rînd pentru că era mai catifelată şi mai mîngîietoare ; şi apoi pentru că se auzeau, prin întuneric, glasul pîrîului, glasul chiparosului şi, o dată, ceva ce-ai fi spus că e lătratul vulpii, dacă n-ar fi fost încă prea devreme.

Panturle a adormit repede. Era istovit. Fără să ştie de ce pentru că nu fusese la vînătoare în

pus lapte cu flori de cimbru. Lapte. 11 simte cum curge de-a lungul trupului şi îl gîdilă şi îl face să rîdă. Dar e istovit şi adoarme repede.

Şi a fost trezit din somn — să fi fost pe la miezul nopţii sau .poate mai tîrziu — de un ţipăt puternic care l-a izbit în urechi ca o piatră :

— E Mameche !

Fără ca să mai vadă uşa, din două sărituri a ajuns afară. Ochii îi erau încă lipiţi de somn.

Era într-adevăr Mameche. Stătea sus pe povîmiş şi ţinea o făclie în mînă. Ridica mina şi făclia. Se vedea toată. îşi pusese pe cap broboada neagră. Fumul făcliei se înălţa spre miazănoapte.

— Ce ai ? strigă Panturle cu toată puterea.

— Nimic.

— Eşti bolnavă ?

— Nu.

— Atunci ?...

Un moment de tăcere ; s-ar zice că-şi adună forţele ca să strige tare, ca să spună limpede. Arată spre miazăzi cu făclia.

— Soseşte, soseşte !

N-o fi cumva nebună ? se întreabă Panturle.

Totuşi se întoarce şi el spre miazăzi. S-a schimbat ceva după căderea nopţii : o forţă mlădie şi înmiresmată aleargă prin noapte. Ai zice un animal tînăr odihnit. E călduţ cum e viaţa sub blana animalelor, are un miros amărui. Panturle adulmecă. Cam ca mirosul măceşului. Vine dinspre miazăzi în salturi şi auzi tot pămîntul vorbind despre el.

E vîntul de primăvară !

Dimineaţa, Panturle şi-a deschis uşa spre lumea eliberată. Totul e viaţă, viaţă frumoasă cu mişcări şi alergături. întreaga pădure, cu braţele întinse, dansează pe Loc un dans mare, nervos. Corăbii mari de umbră plutesc peste dealuri. Zborul norilor se avîntă de la un mal al cerului la celălalt. O cioară trece, complet năucită, prin vîntul care o răsuceşte ca pe o frunză uscată.

fi zis un val de blană pe deasupra ierbii. S-a dus să se proţăpească pe cele patru picioare în faţa chiparosului ; l-a ameninţat o clipă cu coarnele, apoi a plecat brusc în direcţia opusă şi iarba şuiera printre picioarele ei.

— Poate că asta a vrut să spună Mameche. Ei, şi cu asta oe-i ? E primăvară, aşa-i', se vede.

Urcă totuşi ca să-şi dea mai bine seama.

La Mameche nu e nimeni. Camera e goală. Salteaua e strînsă. Masa şi scaunele sînt aşezate lîngă perete ca şi cum Mameche ar fi plecat pentru multă vreme. Şi pe masă a 'pus un cearşaf nou, împăturit în opt... l-a pus acolo ca să se vadă imediat. Un cearşaf pe care Panturle îl ştie bine, cearşaful pe care toate femeile îl păstrează, nou, în fundul dulapului, pentru că e de la sine înţeles că în el vor fi înfăşurate, în cele din .urmă...

Panturle revine în prag şi strigă :

— Ei, Mameche !

Şi aşa pînă la amiază a căutat în tot satul, a intrat în toate casele, s-a dus să cerceteze în ruinele tuturor zidurilor prăbuşite după ultimul vînt.

— Mameche, ei, Mameche !

Apoi s-.a întors în casa pustie ca şi mai înainte, cu cearşaful cel nou pus pe masă.

Atunci şi-a spus :

— Mă duc s-o caut pe platou.

Pe platou nu merge nimeni prea des şi niciodată de plăcere. Este un ţinut neted, cît vezi au ochii. Iarbă, iarbă şi numai iarbă, fără nici un copac. E neted. Cînd eşti în picioare acolo sus şi cînd umbli, numai tu te înalţi deasupra ierburilor. Ai o impresie ciudată, Pare că eşti mereu desemnat pentru un anumit lucru. întinderea aceasta începe după ultimele case .din partea de sus a Aubignane-ului şi o tot ţine aşa mereu. în fapt, o tot ţine aşa pînă la Blaine, la patruzeci şi

Nu e nimic pe platou : doar vîntul... Iar cât priveşte vîntul, e cel care s-a vestit noaptea trecută : vîntul-capră, primăvara. îl vezi acolo departe cu colbul lui; iată-l acum aici; uite-l dincoace, pe iarbă ; e pretutindeni.

— Mameche ! Mameche !

Nimic. Vîntul vine să vadă ce se întâmplă apoi pleacă din nou.

Şi lui Panturle i s-a uscat gîtul de cît a tot strigat. *

— Da' ce-o fi apucat-o pe femeia asta ? Cine-ar fi zis că o să plece şi ea ?

S-a reîntors în sat. S-a înserat. în casa lui Mameche, picul de lumină care a mai rămas se revarsă peste cearşaful alb de pe masă. Panturle a închis uşa apoi s-a reîntors pe povîmiş şi a privit îndelung tot ţinutul pînă în depărtări : dealurile aidoma unei turme, linia lungă, cenuşie şi netedă care este marginea platoului ; privirile lui au mers de la marginea din dreapta pînă la cea din stînga.

În spatele lui este Aubignane pustiu.

A cuprins cu privirea tot ţinutul pînă hăt

III

Gedemus, tocilarul, iese din tutungeria de la Sault. A cumpărat şase pachete de tutun obişnuit. Le ţine la piept în timp oe închide uşa.

— Ţi-e frică să nu se scumpească, strigă Reboulin de pe cealaltă parte a străzii, îţi faci provizii ?

— Măi, păcătosule, zice Gedemus, tu cînd vrei să fumezi, faci trei paşi şi ai ajuns la tutungerie, dar eu plec mîine. Ai băgat de seamă că a venit

îşi pune pachetele de tutun în buzunare. Păstrează unul în mînă ; îl desface şi începe să-şi răsucească o ţigară în timp ce traversează strada. ,

— Ia dă-mi şi mie puţin, spune Reboulin, l-am lăsat pe-al meu pe sobă.

— Ia-o mai domol, trebuie să-mi ajungă opt zile.

— îţi trebuie opt zile ca să străbaţi platoul ?

— Eşti nebun, doar patru zile. Numai că atunci cînd ajungi de partea cealaltă, nu înseamnă că ai şi dat de tutungerie.

— Dormi deci pe platou ?

— Da.

— Nu ţi-e teamă ?

— Nu.

— E drept, căruciorul tău e plin de cuţite tăioase ; ce ţi se poate întâmpla ?

— O ! nu asta i-ar împiedica... însă ăsta e drumul meu. Nu că mi-ar face mare plăcere, dar nu mi-a fost niciodată foarte frică. Totu-i să cunoşti bine direcţia şi să faci popasuri bune. De aici merg pînă la Trimite ; dorm acolo într-un hambar care se mai ţine pe picioare. A doua zi merg pînă la stîna corbului. De la stână încolo e mai greu, nu mai e nici urmă de drum şi trebuie să cunoşti locurile şi să chibzuieşti bine. După aceea o iau la dreapta, o ţin aşa două, trei ore şi dau de ferma Gallibert.

— O iei cu tine pe Arsule ?

— Vrei s-o las ?

— Nu, am zis şi eu aşa. Eşti un tîlhar, Gedemus ; nu mai poţi să trăieşti fără femeia asta.

— Ei! Te gândeşti la ce nu trebuie ! La vîrsta mea... O să te liniştesti tu înainte ca să mă reapuce pe mine. Nu vezi că o pun să tragă căruciorul ?

»

Arsule ?

Ei, e o întreagă poveste !

Arsule s-a numit mai întîi „Domnişoara Irene“ şi chiar „Domnişoara Irene de la marile teatre din Paris şi din lumea întreagă". Asta, vedeţi bine, erau doar minciuni. Totuşi, aşa spunea un afiş scris de

în realitate, venise pe drumul dinspre Montbrun, în urma unei căruţe mici al cărei coviltir era făcut din cearşafuri vechi şi murdare. Un bărbat cu chip de asasin ducea catîraa de căpăstru. Tipul era înscris pe afiş ca fiind „Vestitul Tony în repertoriul său“. Pînă una alta, repertoriul lui se compunea din toate murdăriile pe care le striga gloabei lui de catîrce înţepenită cu toate cele patru copite în umbra cişmelei publice.

Domnişoara Irene se afla acum în spatele căruţei. Era foarte obosită pentru că făcuse tot drumul pe jos, încălţată cu nişte ghete bărbăteşti vechi, cu nasturi, prea mari pentru picioarele ei, şi se lăsa trasă ţinîndu-se de frînghia frîului. Era plină de praf pînă la talie.

La „Cafeneaua celor două lumi“, din şase mese de marmură se făcuse o estradă instalată în colţul unde se afla biliardul cel vechi pe care l-au pus pe foc. Seara, cafeneaua era plină de lume. Erau unii pînă şi în bucătărie. Tuşa Alloison nu-şi mai vedea capul. Toată lumea cerea bătînd în masă : „O cafea, o cafea“. Şi ea repeta într-una : „Sculaţi-vă un pic să-mi iau cafetiera“.

Ei, da ! rîdeau cu toţii şi uite aşa tot mereu ; ceilalţi n-aveau decît să bată în masă. Pînă la urmă lucrurile ş-au mai aranjat ; toată lumea s-a arătat înţelegătoare şi cînd s-a făcut aproape complet linişte Domnişoara Irene s-a urcat pe estradă. Avea nişte biete miini obosite de femeie care curăţă cartofi. Avea nişte ochi, nu se putea spune cum anume, dar ţi se rupea inima văzîndu-i. Stătea acolo, foarte obosită de o mie şi .una de lucruri. Stătea acolo ca să cînte şi-şi amintea cu amărăciune de drumul cel lung şi de o mie de alte lucruri, vă spun eu, cu mult mai grele pentru o femeie, decît drumul pe care îl străbătuse. Stătea acolo, nemişcată.

Asta i-a făcut să rîdă.

' Şi ea n-a mai ştiut ce să spună.

S-a terminat cu o bătaie. „Tony în repertoriul său“ voia să-i spargă o sticlă în cap, dar asta nu i s-

Foarte bine. Dar a doua zi, femeia nu îndrăzneşte să plece cu Tony şi rămîne la noi, stînd singură lîngă fîntînă, cu obrajii mînjiţi de lacrimi. Nu mai plîngea şi nu se putea şti dacă se mai gin dea la ceva sau dacă nu se mai gîndea la nimic. Privea la apa oare curgea din fîntînă.

Era vremea culesului levănţicii. La prînz sosesc în sat toţi cei din grupul lui Garino, cultivatorul de levăn- ţică. Se întorceau de pe deal ca să se mai odihnească în ceasurile de zăduf. Cînd au văzut femeia,, atît le-a trebuit. S-au strîns în jurul ei spunîndu-i ba una, ba alta, pînă cînd unul i-a zis „Hai ! Vino să-ţi dăm să mănînci.“ Atunci ea şi-a ridicat privirile pierdute spire el şi s-a sculat. Dar, în loc să-i dea să mănânce, i-au dat să bea ca unui răsad de dovleac, apoi şi-au bătut joc de ea. Au dus-o în grajdul .lui Mairtel şi stăteau cu toţii în faţa uşii şi rîdeau în timp oe unul dintre ei era înăuntru cu femeia. Apoi omul ieşea. Era roşu la faţă. începe să rîdă mai tare decît ceilalţi şi se vedea bine că se sileşte s-o facă. Şi intra altul. Şi uite aşa.

Mărie Guindon cea grasă le-a smuls-o din mîini. I-a luat pe toţi la rost, unul după altul. Şi-a pus mîinile în şolduri şi le-a spus pe şleau oe gîndea despre ei :

— Ce să zic ! E tare frumos ce faceţi ! Grozavi mai sînteţi. Ia uitaţi-vă la ăla de colo, că parcă-i vine să intre în pămînt. Pe mine nici unul dintre voi n-o să îndrăznească să mă atingă. Că mie una n-o să-mi fie ruşine să vă pălmuiesc !

După aceea s-a dus s-o ia pe Domnişoara Irene. Biata de ea era moale ca o cîrpă şi plină de paie şi ea i-a spus :

— Intră îfl bucătărie, fetiţo ; pleacă din faţa lor.

Au trecut cinai ani de atunci.

Cei din sat au numit-o Arsule. Este mai uşor de spus decît Irene şi, pe urmă, Irene e un nume de orăşancă şi mai e şi o minciună. Arsule **e** un nume de pe aici. **De** atunci a rămas cu Gedemus. îi face de mîncare.

merg puţin pînă pe la mijlocul coastei, dar acolo se opresc şi ei. Şi atunci drumuleţul pleacă singur. Opintindu-se sare peste dîrnb şi, adio, s-a dus.

Cît sînt la umbră, mai merge, dar de cum ajung la soare Arsule ştie că Gedemus o să lase chinga şi o să spună :

— Hai, apucă puţin. O să-mi răsucesc o ţigară.

Şi ea apucă puţin. De aici încolo, ea va trage la ham cît timp vor avea de luaru. El o va ajuta uneori la urcuşurile mai grele. Apoi, în octombrie, la întoarcere, cînd vor ajunge la primul platan, la umbră, înaintea coborî- şului, la zece minute de casă, Gedemus va zice :

— Hai, mai dă-mi-o puţin.

Şi va lua iar chinga.

Arsule ştie toate astea. Pe dinafară. Ca şi greutatea cărucionului. în primul rînd, şi mai ales, e tocila cu roata ei grea din piatră groasă şi dură şi suporturi solide, din lemn, care nu trebuie să se hîţîne cînd Gedemus apasă pe pedală şi roata se învîrteşte. Cîntăreşte mult. Dar altfel nu se poate. Mai duc cu ei şi o pelerină mare şi merinde ca să le ajungă pînă la prima fermă. Cu alte cuvinte, mîncare pentru patru zile. Numai că nu asta atîmă cel mai greu.

în sfîrşit, Arsule trage... Şi apoi, obişnuinţa fiace mult în munca asta.

Sărmanele grădini gospodăreşti care n-au decît cîteva fire de salată, de spanac sau de praz se dau încet înapoi. Sînt jos, ghemuite unele într-altele, la adăpostul satului; unele se strecoară chiar printre case.

Cum ajungi pe spinarea dealului se aude murmurul sălbatec al ienuperilor. Dincolo, de cealaltă parte a unei văi înguste. Pămîntul e gol. în fundul acestei cute nu se află decît un plop bătrîn; Urci apoi pe cealaltă costişe pe o potecă pe care au trebuit s-o taie cum s-a nimerit. Pe aici nu mai sînt ierburi, doar cîteva tufe de cimbru, o tarla de jaleş, cu albinele ei; stânca vuieste sub picioare. Urcă,

unui resort, capul care comandă : .încă unul, încă unul... Gedemus e înhămat şi el la cărucior. Zeoe paşi, după care e prea târziu ca să te întorci înapoi : tufele mari de ienupăr închid drumul în urmă. Te afli în mijlocul unui pământ gol. Platoul ! uite platoul !

Neted ca 9 arie de treierat el este pajiştea norilor. Poteca nu mai este decât un pîrîiaş secat pînă la piatră.

La înălţimea ochilor se arată ca o mare întinsă, foarte întunecată, cu talazuri de ienuperi. Ienuperi şi numai ienuperi, Corbi mari ţâşnesc tăcuţi din iarbă şi vîntul îi duee departe.

Gedemus şi Arsule merg singuri. Vîntul suflă printre suporturile de lemn ale tocilei ca printre catargele unei bărci cu pânze.

— N-am greşit drumul ?

— Nu, mergi înainte ; e bine.

— Uite acolo, oare ce-o fi ?

— Nimic, un copac, un copac uscat.

— Eşti sigur ?

— Ei, asta-i acum, mergi înainte. De cîte ori ajungem aiei ţi se face frică. Ce crezi că ar putea să fie ? E un copac, atâta doar. Mergi, ţi-am mai spus.

Şi, dintr-odată, ies din această mare de ienuperi. De la marginea pădurii începe uriaşa singurătate a ierbii. Un nor s-a aşezat pe iarbă acolo, în fund. Urcă. începe să se vadă o mică margine de cer între el şi iarbă. Şi aşa jos cum se află, înaintează. Trece la zece metri deasupra lor, nepăsător şi puternic.

Umbra lui umblă pe pământ ca un animal; iarba se îndoaie, aarierele de nisip fumegă. Umbra merge pe picioarele ei suple ca o fiară. O simt rece şi grea pe umeri. Nici un zgomot. îşi vede de drum. Trece. Gata.

— Nu-ţi fie teamă, ţi-am mai spus !

— Şi aia, acolo, ce-i ?

— Unde ?

— Acolo, în iarbă, drept şi negru de tot, n-ai

nisipurile de la Chenerilles şi, la stânga, vezi colo coama lungă a Lurei, iar în faţa noastră, pasul Pille-Chacun. E bine. Nu te opri, e doar un alt copac. Că prea te uiţi şi tu la toate !

Acum sînt în largul platoului. în largul îndepărtat ; în jur nu mai e nimic. Marginile străvezii ale cerului se sprijină în toate părţile pe iarbă.

Către prânz se opresc ca să mănânce. Arsule lasă chinga de piele de pe umăr şi îşi mişcă de vreo două trei ori. braţul ca să-l dezmorţească. Gedemus recunoaşte locul. E mulţumit.

— E drumul cel bun. îl recunosc cum aş recunoaşte chipul unui om.

Apoi spune, uşurat :

— Ah ! avem puţină linişte. Vîntul ăsta a făcut să-mi vîjîie tot capul.

Scot lădiţa care este sub tocilă. Apare mai întâi o pîine plinuţă ca un purcel de lapte ; apoi salam ; pe urmă o bucată mare de şuncă cu o hârtie lipită peste locul de unde a fost tăiată. Mai sînt şi două cutii de sardele. Şi trei căpăţâni de usturoi şi **cu ele** îşi începe Gedemus masa.

S-au aşezat în iarba înaltă. Vîntul se opinteşte şi sare peste ei. Sînt într-un Loc ferit E bine. Pe platoul acesta atât de neted, atît de mare, atât de deschis în calea soarelui şi a vântului nu te simţi bine decât stând jos. Căldura pământului ţi se urcă în şale ; ierburile, de jur împrejur, sînt ca o blană de miel care îţi ţine cald şi care te ascunde. Cînd umbli e invers : ţi se pare că eşti gol, plăpînd ; pe această mare întindere 'netedă s-ar zice că pretutindeni te privesc ochi sau te pândeşte ceva. Aici, jos, te simţi bine. Te poţi gîndi la altceva ; nu eşti obligat să te gîn- deşti mereu la acest ţinut neted şi la vîntul care se ascute tot frecîndu-se de **eL**

Arsule mănâncă şi ea usturoi. Capul ei

două ori şi rămîne aşa, ou gura căscată şi cu plinea şi usturoiul la gură.

— Ce-i ?

Ochii lui Arsule sînt larg deschişi şi albi :

— Acolo !

Şi îşi înalţă puţin degetul.

— Ei, bine, ce-i cu asta : acolo !

— A făcut : hop ! S-a ridicat puţin deasupra ierbii o clipă, apoi hop ! şi a plecat.

— Ce-a făcut hop, ce anume ?

Gedemus rămîne cu salamul în mîină.

— Copacul!

— Copacul ? Ce, nu ţi-e bine ?

— Da, da, copacul. Cel pe care-l vedem de azi dimineaţă. Lucrul ăla negru care când are o ramură îin partea asta, cînd altă ramură în partea cealaltă. Lucrul ăla despre care te-am întrebat de trei sau de patru ori : „Ce să fie ?“ şi tu mi-ai zis : „E un copac. Mergi înainte. “ E aici şi acum. A făcut : hop !

— Ai vedenii, măi, neroado ; cum vrei ca un copac să facă : hop !

— A făcut ; poate că nu-i un copac ?

— Şi ce-ai vrea tu să fie aicea sus ?

— Eu, una, nu ştiu, dar că a făcut : hop, asta-i sigur ; n-am vedenii, am văzut foarte bine.

— Nu mai începe iarăşi cu poveştile tale.

Arsule tace dar nu mai mănâlncă. Ochii ei larg deschişi sînt ca nişte părăluţe. Gedemus mai continuă încă puţin să mănînce, o priveşte pe sub pleoape şi văzînd că ea stă neclintită, spune :

— Stai, mă duc să văd... Şi se ridică.

Face câţiva paşi în iarbă dar se întoarce şi zice :

— Ai face bine să-mi dai cuţitul.

Pleacă apoi cu cuţitul în mină. Merge încet, privind în toate părţile, de parcă i-ar fi frică să nu calce pe un şarpe.

Arsule se ghemuieşte în cuibul ei. de iarbă.

îi strigă :

— Acolo e.

Şi îi arată locul exact.

— Dacă-i aici, apoi ai visat ; nu-i nimic.

Se întoarce înapoi. S-ar spune că-i îngrijorat. Din când - în cînd priveşte în urmă.

Pune cuţitul în cutie.

— Nu-i nimic ; dar dacă nu te simţi bine aici, să plecăm, o să terminăm de mîncat pe drum şi o să mîncăm şi mai bine deseară la La Trinite.

De cum s-au sculat în picioare şi au pornit la drum, au trebuit să ţină seama de vînt. Venea drept în faţă şi le-a pus mîna lui mare şi călduţă pe gură ; de parcă voia să-i împiedice să respire. Sînt obişnuiţi ; şi-au întors puţin capul ca să bea aerul dintr-o parte, ca înotătorii şi, în felul acesta, au putut să ajungă destul de departe. E greu, dar merge. Atunci, vîntul a început să le zgîrie ochii cu unghiile. Apoi a încercat să-i dezbrace ; lui Gedemus aproape că i-a scos haina. Arsule trage la ham şi de aceea este aplecată înainte. Vîntul îi intră în corsaj ca la el acasă. I se strecoară între sini, coboară pe pîntec ca o mînă ; i se strecoară între pulpe ; îi scaldă pulpele, o răcoreşte ca o baie. Şalele şi şoldurile lui Arsule sînt ude de vînt. îl simte pe trupul ei, răcoros, da, dar şi călduţ şi înmiresmat şi o gîdilă de parcă ar biciui-o cu smocuri de fin ; aşa cum se face la cositul finului şi asta le sîcîie pe femei, da, şi bărbaţii o ştiu bine.

Şi, dintr-odată, ea începe să se gîndească la bărbaţi. Şi fiindcă vîntul ăsta se poartă ca un bărbat, de cîtva timp.

Gedemus urcă în două salturi, pînă la Arsule :

— N-ai mai văzut .nimic ?

S-ar zice că este neliniştit.

Arsule se întoarce spre el cu o privire blîndă şi mîn- gîietoare :

— Nu, nimic.

Trupul ei fierbe ca vinul cel nou.

Şi, deodată, vine apăsătoarea pace a apusului; vîntul nu mai bate şi se aşterne o linişte mare care trosneşte ca un pepene verde.

Noaptea înaintează înspre paşii lor ; împinge în

Stăteau spate în spate, arătau pămîntului intrările larg deschise ale hambarelor şi dinţii grapelor.

Se apărau bine. Dar, în locul acesta, platoul începe să fie ceva neobişnuit. Cît vezi cu ochii, e imens şi gol, şi atît, atît de neted că ţi se face silă, că simţi deodată nevoia să vezi un lucru care să urce. E ca un somn care te toropeşte. 'pi se cuibăreşte în cap şi te strînge de jur împrejurul ochilor ; pînă la urmă, niu mai poţi răbda ; arunci pietre în sus, numai ca să le vezi urcând.

Chiar cam. prin mijlocul unei grămezi de ruine Ge- demus a descoperit un mic hambar călduţ încă. Aici o să petreacă prima noapte. Trebuie să treacă peste dărâmăturile zidurilor şi să dea la o parte ramurile smochinilor sălbateci, iar ramurile acestea, acum goale şi încovoiate şi pătrunse de răcoarea nopţii, ai zice că sînt şerpi cînd le atingi.

Hambarul cel mic e în mijlocul acestui cuib de smochini. Pane ca o pivniţă deoarece casa din spate s-a prăbuşit şi a astupat ferestrele, iar casa din faţă s-a prăbuşit şi ea şi i-a astupat uşa pe jumătate aşa că trebuie să se plece ca să intre şi apoi să coboare. Odată înăuntru, e foarte bine. împing tocila spre fundul hambarului.

— Ah ! zice Gedemus suspinând, iată-ne ajunşi.

Ei, fir’ar să fie ! Degeaba tot zic unii şi alţii, e o bucăţică de drum de la Sault şi pînă aici şi, pe urmă, să mergi, pe platou nu-i ca şi cum ai merge pe un drum, nu-i aşa, Arsule ?

, Braţul drept al lui Arsule e ca, şi mort. îşi atinge umărul acolo unde chinga a lăsat o urmă care se simte sub corsaj. O doare. Nu mai e vîntul să o mîngîie, este obosită. Totuşi, se mai gîndeşte la bărbat. I se pare că mai simte încă mina mare a vântului lipită pe trupul ei.

— Uită-te în fundul lădiţei, cred că am pus acolo nişte lumânări.

Nu se mai vede decît un pătrat de lumină murdară întinsă în faţa uşii. A mai rămas un canat de lemn ce poate fi închis umblând cu grijă cu

— Auzi, spune Gedemus, am mers mult astăzi şi vîntul ăsta ne-a tot bătut ; o să deschidem o cutie de sardele. Ce-o să fie dacă o să ne desfătăm şi noi ! Şi pe urmă o să bem ceva. Azi la amiază am plecat de acolo de parcă eram fugăriţi din urmă. Dă şi butelca aia cu vin.

Sînt două butelci, cam fiecare a câte doi litri.. într-una e vinul ; în cealaltă, apa. Bineînţeles, ca să le amestece.

— Hai, Arsule, bea şi tu vin curat şi dă-mi cutia de' sardele.

Cînd deschide cutia, untdelemnul se scurge pe degetele lui Gedemus. Şi le linge.

— Sînt din alea grozave !

Arsule a pregătit două tartine. Atunci s-a întîmplat. Nu mai vorbeau. Mîncau ; priveau flacăra .luminării şi se gîndeau fiecare la ale sale şi o bună bucată de vreme şi-au spus : a pornit iar să bată vîntul, apoi au rămas aşa, cu gura plină, să asculte ca şi mai adineauri.

Dar nu se auzea nimic.

Apoi au reînceput să mănînce ; privirea lui Gedemus s-a întors de la luminare spre uşă. În jurul canatului nu se mai vedea rama de lumină cenuşie. Noaptea împingea cu umărul în uşă.

— Merge ? a întrebat Gedemus.

— Da, a spus Arsule.

După care a urmat, un lung răstimp de linişte. Le făcuse bine să schimbe două vorbe. Pe urmă, prelungin- du-se, liniştea a fost cu mult mai neplăcută decît restul şi au reînceput să vorbească.

— Vrei să mai deschidem încă o cutie de sardele, Arsule ?

— N-avem decît două, ştii, şi sîntem abia în prima zi.

E adevărat : li se pare că sînt pe platou de multă, de foarte multă vreme. Ceea ce fusese înainte era atît de îndepărtat!

— Ştii la ce mă gîndesc, Arsule ? Mă gîndesc că, în viaţă, sîntem tot timpul prea proşti. Cînd avem lucruri bune, le păstrăm întotdeauna pentru a doua

spui ceea ce spui. Dar, crede-mă, jumătate dini viaţă sîntem nişte proşti. Odată e una, odată e alta care îţi pică pe cap şi, draga mea, într-o bună zi... e prea tîrziu Ne-am curăţat.

Dacă le-am şti pe toate !

Nu se auzea nimic. Nimic altceva decît glasul lui Gedemus. Avea aerul că se uşurează vorbind. Arsule asculta cuvintele dar, pe lîngă ele, asculta şi tăcerea pentru că, într-adevăr, în liniştea aceasta avusese loc, mai adineauri, ceva nefiresc. Şi degeaba vorbeau şi tot vorbeau, faptul nu putea să împiedice ca ceea ce venise ceva mai înainte să nu se întoarcă. Dovadă că Gedemus se gîndea şi el la acelaşi lucru este că se uita la uşă din cînd în cînd.

— Dacă le-am şti pe toate ! Nu că asta ar avea vreo importanţă pentru mine, vorbesc şi eu aşa, dar uite eu, la vîrsta mea, tot bat drumurile prin ţinuturile astea nesigure... Dar nu asta voiam să spun, că trec pe-aici de peste treizeci de ani ştiu doar oe fac că nu-s un copil ; vorbesc şi eu aşa. Am avut prilejul de peste o sută de ori să iau o bucată de pămînt, şi-atunci n-aş mai fi avut nevoie să tot umblu într-una. Am trăi liniştiţi acolo la Sault...

Luminarea a ars pe jumătate. Nu poţi vorbi aşa toată noaptea. Cînd dormi nu mai auzi nimic. •

— Eşti obosită, Arsule, ne culcăm ?

înainte de a se culca s-a dus la uşă. A ascultat. Apoi a întredeschis uşa şi a scos capul afară ca să vadă. Nu-i nimic pe platou cîne e alb cât vezi cu ochii. Nu-i nimic pe cer. Luna, golaşă, stă singură în mijlocul cerului, ca o migdală.

Trebuie să fi dormit destul de mult. Oboseala, mai întîi, apoi şi dorinţa de a nu mai auzi nimic, de a nu mai vedea nimic.

Cum Arsule începuse să adoarmă, n-a mai ştiut ce face şi trupul ei frămîntat i-a poruncit să se apropie încet de Gedemus ; s-a ghemuit lîngă el, s-a tras lîngă coapsa bărbatului ; a strîns coapsa bărbatului între coapsele sale iar mugurii sinilor ei

Totul mersese înainte în acest răstimp. Platoul, vîntul noaptea avuseseră timp să se pregătească şi erau gata. Sub uşă apăruse o bară de argint lată de patru degete ; era lumina lunii. Se pornise un vînt de noapte ce sufla puternic ; alerga .în galop cu frâul biber de-a lungul întregului platou, gemînd prelung de parcă ar fi vrut să soarbă tot cerul. Grozama troznea sub paşii săi, ienuperii striviţi ţipau ; smochinii zgîriau pereţii şi rădăcinile lor mari vuiau în pămînt, pe sub pietre. Se auzeau toate aceste zgomote dar nu ele îi treziseră, ci un zgomot de paşi şi un fîşîit ca de stofă bătută de vînt.

— Auzi ?

— Da, şopteşte Arsule.

— Nu mişca.

Cineva e alături. Pipăie zidurile. A căzut o piatră.

— Nu mişca, îi repetă încet Gedemus lui Arsule care nu mişcă.

Trece prin învălmăşeala de smochini. Se opreşte ca să desfacă stofa agăţată. Apoi se aud .paşi. Arsule şi Gedemus s-au strâns unul lîngă altul. Nu mişcă. Paiele nu trebuie să trosnească. Cu gura larg deschisă amîndoi respiră adînc, încet, fără zgomot. Trebuie să stea acolo, în mijlocul întunericului, muţi, nemişcaţi ca întunericul. Trebuie. Nu mai e de glumă. Şi, dintr-odaită, trebuie atît de imperios s-o facă încât îşi opresc răsuflarea.

O umbră a stins bara de argint cane străluceşte sub uşă. Gata. De data asta e de-adevănat, e în faţa uşii. Un zgomot foarte uşor atinge uşa, pipăie lemnul. S-ar zice că e o mină care apasă pe canat ca să vadă dacă e închis. E închis. Piatra cea mare care ţine uşa închisă s-a mişcat puţin. A scrâşnit. Cît de uşor ar fi zgomotul, afară e totuşi cineva care a venit să vadă, care a pipăit...

Şi a plecat. Apa lunii a neînceput să curgă, limpede, pe sub uşă.

După şi mai multă vreme, Gedemus a îndrăznit să se întoarcă cu faţa spre Arsule ; capul şi gura îi erau aproape de capul şi gura lui Arsule şi atunci i-a spus :

— Ai văzut ?

— Da.

— Ascultă : azi după-amiază, pe platou, cînd m-am dus să mă uit pe acolo pe unde sărise ceva, iarba era culcată ca de o greutate, ca sub greutatea uniui animal; începuse să se ridice la loc. Dar cînd am ajuns acolo era îndoită. Asta-i şi acum, ai văzut. Chiar că bîntuie ceva pe-aici.

Uşa e deschisă şi e ziuă de-a binelea.

— Arsule, cum îţi închipui că un ţinut ca ăsta ne poate face vreun rău, hai, priveşte-l, oare nu-i frumos ?

Totul e albastru ca stînjeneii, cerul şi pămîntul laolaltă, cu un buchet de nori la apus ; soarele tînăr urcă, ânfun- dîndu-se în iarbă pînă la genunchi. Vântul risipeşte rouă ca un mînz care se tăvăleşte pe jos. Face să ţâşnească stoluri. de vrăbii care înoată câtva timp printre talazurile cerului, ameţite, zăpăcite de ţipete, şi care cad, apoi, ca un pumn de pietre.

— Viteji soldaţi mai sîntem şi tu şi eu !

Au scos tocila. Stă cu cele patru roţi pe firul unui drumeag. O să pornească la drum : Arsule e înhămată. Ziua e frumoasă ca un ban mare de argint nou-nouţ.

— N-avem decît să mergem spre soare şi în două ceasuri sîntem la Pimprenelle. De aici pînă la capătul capătului ne mai trebuie trei ore, dar e devreme ; punând totul la socoteală, una peste alta, şi cît o să ne oprim pentru masă şi pentru un pic de somn după aceea, ca să necîştigăm timpul pierdut azi noapte, o să ajungem acolo cu mult înainte de a se însera. Punând totul la socoteală.

Dar Gedemus n-a pus totul la socoteală ; şi au plecat.

tul acela poros care răsună ca tavanul unei pivniţe ; nu mai erau ierburi, ci doar tufe de ienupăr complet încovoiate. Se aflau acum în largul nesfîrşit al platoului ca în mijlocul unei mări.

Arsule s-a oprit.

— Ceva a făcut hop acolo în faţă...

Gedemus se scarpină în cap.

— Departe ?

— Nu, acolo în faţă.

Acolo în faţă e întinderea de iarbă.

— Ascultă, zice el, hai s-o luăm niţel mai la dreapta.

Atunci s-au abătut din drumul cel bun, prin locuri îndepărtate pe unde cerul era atît de tare lipit de pămînt că trebuiau să-l împingă cu capul ca să-şi facă loc să treacă.

Dimineaţa i-a găsit palizi ca nişte păsări jumulite. Se aflau într-o scorbură de ierburi. Stăteau ghemuiţi unul într-altul. Cînd i-a atins lumina zilei au ridicat capul şi ochii care nu dormiseră au recunoscut pămîntul. Deasupra platoului un abur slab urcă precum un fum.

— Ştiu unde sîntem, spune Gedemus, sîntem lîngă Aubignane ; nu-i răiu, Arsule. După aceea e Vacheres. Nu-i rău de fel.

Soarele a făcut să le vină inima la loc şi au îndrăznit să se scoale. Arsule şi-a trecut hamul pe după braţ ; au .pornit iar la drum. Gedemus ştie că drept în faţă platoul se frînge brusc şi că acolo se află Aubignane, câteva case, o vîlcea cu copaci, apă ; lucrurile nu merg rău.

E cald în zori. La răsărit, cerul este deschis ca o gură de cuptor. Nu mai este nici un pic de iarbă. Platoul se apleacă puţin şi, pe acest povîmiş, vîntul şi-a îngrămădit tot nisipul;

Arsule trage căruciorul ca un măgar : cu toată puterea şoldurilor şi a şalelor.

Neliniştea cărnii, tulburarea sîngelui i-au revenit, de-ai crede că-i un blestem. Sinii îi sînt iar ca niste muguri de copac. Trage de rochie pentru

Aubignane are aceeaşi culoare oa şi platoul. Nu-l vezi mai dinainte apoi, pe neaşteptate, te şi afli în el.

— Eu am trecut odată, cîndva, pe aici : mai era încă ceva lume. Era Jean Blanc care stătea în piaţa bisericii. Hai niţel să vedem. i

În piaţa bisericii nu mai este decît iarbă. Uşa liui Jean Blanc a fost bătută în cuie.

— Era Paul Soubeyran pe cealaltă stradă ; era Ozias Bonnet oare ţinea o băcănie.

E acolo o casă vraişte, întunecată înăuntru şi care răsună ca o peşteră de cum pui piciorul pe prag : n-a mai rămas decît scheletul, nimic altceva. Cînd ochii se obişnuiesc cu întunericul, poţi vedea, în fund, ca un copac de aur şi lumină. E o crăpătură mare care a împărţit zidul principal de la temelie pînă la acoperiş.

— Mai era unul de i se zicea Panturle şi mai era şi maică-sa, dar în afara satului, vezi acolo jos, lîngă chiparos. Hai, să coborîm.

Şi acolo Uşa e închisă. Totuşi se vede un butuc pe care s-au tăiat lemne cu toporul. Sînt tăieturi proaspete pe butuc şi aşchii verzi pe iarbă şi o potecuţă care duce drept sub uşă şi care e încă foarte vie. Totuşi, de o creangă a chiparosului atîrnă un brîu de lînă albastră şi vîntul îl leagănă. Dar, dacă te uiţi bine la el, vezi că e vechi.

— Ei, omule ! strigă Gedemus.

Apoi spune :

— Asta n-a plecat de multă vreme.

În faţa casei e iarbă verde şi moale. E şi un chiparos ce parcă anume are un glas plăcut auzului, de ţi-e drag să-l asculţi. Şi mai sînt nişte albine care s-au cuibărit pe sub olane şi care zumzăie acolo, în aer. Şi apoi, ca o minune, să nu-ţi vină să crezi şi să te freci la ochi văzîn- du-l, mai e un liliac mic de tot, înflorit.

— Să ne-odihnim, Arsule, să ne-odihnim !

Gedemus, culcat, se întinde ca un cîine.

■— Mai că te îmbie la dormit

gol ; aude cîntînd în adîncurile ei apa asta acră care e ca focul.

îşi desface rochia. îşi scoate sîinii. Sînt tari şi calzi şi prinde cîte unul în fiecare mînă...

în clipa aceea a văzut pe pragul alb al uşii o băltoacă de sînge îngroşat, cît un bujor.

IV

Panturle a luat din paie un măr de toamna trecută. E rece şi cu coaja verde ; îl încălzeşte în palmă ; îl încălzeşte cu gura, suflînd, înainte de a-l muşca.

Stă jos în faţa uşii. A trecut ceva vreme de cînd a plecat Mameche. în colţul acesta o să înflorească un liliac micuţ şi vîntul din cîmpie a adus pînă aici o albină mare, înnebunită, care a început să miroasă olanele. Dar o să moară. A sosit prea devreme ; cîteva zile prea devreme.

S-a dus să pîndească vulpea. Asta se face cu multă linişte şi cu mişcări puţine. Te ascunzi pe deal şi asculţi. Dacă ştii să înţelegi zgomotele din văzduh afli că doarme în cutare loc, că merge de aici acolo căutând prepeliţe, că umblă după puii de potîrniche. După aceea, e o jucărie să aşezi capcana.

La pînda vulpii, Panturle a întîlnit vîntul, vîntul cel frumos, care bate din plin, voinic şi liber, nu vîntuleţul care se joacă cu pleava, ci vîntul cel frumos, lat în spate, care răvăşeşte tot ţinutul. Văzîndu-l astfel, Panturle şi-a zis : „Asta chiar că-i cineva !“

Nu ştie prea bine cum s-a întîmplat ; era culcat în iarbă, pîndind vulpea ; apoi încetul cu încetul a alunecat către altceva, către propriile lui

lungit, cu burta la pămînt, şi vîntul îl stoarce ca pe un burete. Grija asta au vulpea, cu lătratul pe care trebuie să-l pîndească, se prelinge din el în iarbă şi pămîntul o soarbe. Celelalte luaruri la oare se gîndea .şi care sînt ca un soi de oţet sau ca nişte ape diulci, şi ele curg din trupul lui stors de vînt ; şi tot iarba şi pămîntul le sorb şi pe ele.

E golit dintr-o dată.

Vîntul ciocăneşte în el cu degetul aşa cum ai bate într-un butoi ca să vezi dacă mai e ceva înăuntru. Nu, sub degetul vîntului Panturle sună ca un butoi gol.

S-a întors acasă aproape spre seară. Parcă niciciînd nu fuseseră vulpi pe pămînt.

Şi-a dat seama că e pe înserat pentru că, mergînd cu capul SÎUS în bătaia vîntului, a văzut că soarele îşi vîra coarnele prin fereastra clopotniţei. Se simte spălat din creştet pînă în tălpi, ca un cearşaf frecat cu peria. E alb pe de-a-ntregul, nounouţ. Umblă pe pămînt cu o inimă curată.

A doua zi a auzit, totuşi, vulpea. Obiceiul înrădăcinat, maşinăria capului care.' merge încă din propriul său avînt. A auzit-o dinspre Valgast, apoi dinspre Chaume-Bâtard, deci prin văgăunile pămînturilor stîncoase ; fiara trece pe undeva prin mijlocul pietrelor. E bine. Capcana e din oţel bun ; braţul îi trozneşte ca la carte. Ceva măruntaie putrede de iepure, arcul uns şi asta e tot.

• Panturle se ridică ; vede măceşul de lîngă pîrîu. Şi el e proaspăt şi înflorit; ca o spumă. Cum sită aşa, un ghem de pene şi de ţipete îl loveşte în piept, cade pe pămînt, se desface şi ţâşneşte din iarbă sub forma a două vrăbii.

— Ei ! nebunelor ; nici nu mai vedeţi ?

în aceeaşi clipă vîntul îl cuprinde cu un braţ călduţ şi-l duce cu el. îşi spune că e prea devreme pentru capcană. Adevărul este însă că i se pare că pleacă la plimbare cu un prieten.

Caroline behăie. Nu mare glasul ei de capră

dimineaţă n-au ţîşnit din ugeruil său decît două sau trei picături de lapte gălben, care i-au rămas printre firele de păr. Panturle stăruie cu degetul mare. Caroline azvîrle din picioare, se îndepărtează şi se duce să geamă lîngă ferestruica prin care se împrăştie suflul înmiresmat al vîntului.

Castronaşul e gol.

— Ce-i, Caroline, ce-i ? asta-i tot ?

Ea vine spre Panturle tremurînd din tot trupul, îşi împinge capul aspru spre capul omului, încetişor, ca o mîngîiere şi geme.

— Ce-i, Caroline, ce-i ? repetă Panturle.

în ramurile măceşului pe care se opreşte soarele de cum trece peste colină e o privighetoare. Ai zice că măceşul cîntă.

În pajiştea mică s-a pornit o vălurire de ierburi şi nu batea vîntul ; de aceea a văzut Panturle vipera care îşi vedea de drum, foarte vioaie, în haine noi. Cînd a ajuns la capătul pajiştei s-a întors ; era limpede că n-avea nimic altceva de făcut decît să înoate cu tot trupul în prospeţimea verde. Sub streaşină de olane un roi mic de albine îşi caută acum un adăpost. Pare că e un pumn de pleavă de grîu dusă de vînt.

A mai venit — era pe la amiază — şi un dine mare, necunoscut. S-au deschis tufişurile din marginea pădurii ■„ dinele a şovăit în pragul pajiştei. Era slab şi noduros ca un butuc de viţă ; botul lui roşu amuşina vîntul. S-a dus la pîrîu şi a băut. Bea ce bea şi apoi ridica ochii şi îl privea .pe Panturle o clipă ; apoi începea iar să bea. Se auzea cum îi curgea apa prin gîtlej în înghiţituri mari şi i se îngrămădea sub blană odată cu vîntul. Poate să fi trecut pe neaşteptate o mireasmă şi dinele s^a repezit în urma ei.

Se simte că pămîntul s-a dăruit cu totul unei munci care începe cu gemete de ierburi şi trecerea unor animale grele.

Animalele sînt grele. Sînt si destule usoare si

tufe, pe care le auzi scormonind pe sub stejari, prin frunzele uscate.

Cînd îi ies în drum, Panturle se opreşte şi se uită la ele fără să se mişte. Se grăbesc cu pas greoi spre un adăpost şi acolo se ghemuiesc, gîfîind, clipind din ochi ca o floare în vînt.

— Sînt femeiuşte.

Le lasă în pace pentru că e vînător şi pentru că tocmai hrana lui o poartă ele în pîntec.

— S-a îndrăgostit de-a binelea pămîntul !

E neliniştit şi plin de amărăciune ; şi-a dat seama deodată că e singur. Caroline nu mai are lapte.

— I-ar trebui un ţap.

Noaptea, a avut un vis care l-a făcut să se răsucească pe o parte şi pe alta şi care l-a sîcîit ca o gîdilătură la îndoituna cotului.

înainte de a adormi s-a gîndit la singurătatea lui, la vremea cînd mai erau aici Gaubert şi Mameche. Apoi s-a gîndit cu multă căldură numai la Mameche. Dacă ar fi fost mai tînără... E o nebunie să-şi spună asta, dar nebunie e şi ura cumplită pe care i-o arată lumea, începînd cu soarele şi pînă la firele de iarbă. Şi puterea asta nebună pe care primăvara i-a pus-o în scobitura şalelor şi care clocoteşte acolo ca o apă ţinută mereu pe foc... Dacă Mameche ar mai fi încă aici, ar aştepta zorile, ei, da, ar aştepta zorile, pentru că noaptea asta e prea păcătoasă pentru gîndurile lui şi nu e sigur de ceea oe face, şi apoi, de cum s-ar ivi zorile, s-ar duce să-i spună.

— Cum tot vrei să-mi găseşti o femeie, diu-te de-o caută, că tu ştii unde sîjit cele care vor.

Dar, dacă stai să te gîndeşti bine, poate că de asta a plecat. Era stăruitoare cînd îşi punea ceva în minte.

Cineva a ciocănit la uşă.

A sărit ; s-a dus să deschidă ; îl întâmpină noaptea pustie.

suprafaţa apei. S-a culcat cu faţa în jos.. Se întoarce iar pe spate.

Atunci i-a revenit în minte, mai încet, de departe, dar i-a revenit totuşi : o casă unde se ducea pe vremea cînd îşi făcea armata, o casă ce se afla în spatele abatoarelor oraşului. De fiecare dată se băteau cu artileriştii. Treceau pe un podeţ. în gîrla murdară, sub pod, apa băltea printre gunoaie şi resturi de carne ; o apă neagră cu o pînză de mătase de toate culorile. Erau acolo de toate : măruntaie vechi, picioare de vită jupuite, ţepene, cu copita umflată ca o ţeastă.

A sărit pe saltea ca un peşte. S-a trezit, s-a dus la fereastră. Afară e lună plină şi Panturle se simte ca bolnav din cauza lunii pline care face să se reverse bazinul ferestrei pînă aproape de vatră.

Un animal a venit să se joace pe pajişte. Poate că era o femeiuşcă de bursuc. S-a întins pe spate, cu pîntecul în sus, un pîntec frumos, mare şi catifelat ca noaptea şi care era plin şi greu.

Dimineaţa, Panturle a încercat din nou s-o mulgă pe Caroline. Ugerul e în mîna lui ca un mic animal mort. Nu mai curge nici măcar picătura aceea de lapte galben... s-a terminat.

Îi trage un pumn în coaste. Mirată, Caroline se fereşte de o a doua lovitură sugîndu-şi pîntecul. A lovit-o. De ce ?

Simte din nou nevoia să lovească. Dacă n-ar fi vorba de Caroline — capra — ar mai da. De-ar fi măcar un om, ar lovi din nou. îi face bine. Pentru că, altfel, se simte amărui şi înflorit ca măceşul.

Şi apoi a prins vulpea : era un vulpoi tînăr. Chiar atunci îl apucase capcana. Poate că mînca momeala cu vîrful botului, temător, ştiind cum vine treaba, apoi a răsunat pasul lui Panturle, muşcăturile dinţilor s-au înteţit, au fost mai puţin controlate şi gura capcanei a troznit pe ceafa, animalului. A murit. Un ghimpe mare de oţel i-a străpuns gîtul. Blana îi e caldă încă şi e greu pentru că are burta plină. Panturle îl scoate din

Deodată, turburarea asta îl fiace să strîngă labele în mîini cu o mişcare bruscă, să desfacă braţele ; vulpea s-a sfîr- tecat, cu trosnet de oase frînte de-a lungul şirei spinării pînă la mijlocul pîntecului. O bună parte din măruntaie au început să se reverse odată cu mirosul, cald ca mirosul de bălegar.

Asta a făcut să se rotească în ochii lui Panturle un vîrtej de scîntei.

Poate că a închis ochii.

Dar, orbeşte, şi-a vîrît mîna sa mare în pîntecul fiarei şi a pipăit prin sînge lucruri moi pe care le-a strivit între degete.

Ţîşnea din ele cum ţîşneşte zeama din boabele de strugure.

Era atît de bine încît a gemut de plăcere.

S-a întors acasă. Animalul mort îi încălzea mîna ca o gură.

A agăţat vulpea de pragul de sus ca să o jupoaie. E plin de sînge pînă la încheietura mîinii ; o dîră curge, se usucă, apoi curge chiar de-a lungul braţului, printre firele de păr. E sînge şi pe scara de la uşă. Apasă pe piele cu cuţitul lui ascuţit; cuţitul şovăie apoi, dintr-o dată, se hotărăşte, se înfige şi trebuie să-l oprească.

E plăcut să simţi cum intră cuţitul !

Ar fi .putut să fie o femeiuşcă.

Cu pui ca nişte nuci albe. Un mănunchi de pui.

Ar fi putut să fie mama bursuc cu pîntecul ei greu care plutea pe apele lunii.

— La te uită la ce mai mă duce gîndul. Zău că sînt cam nebun !

Vîntul i s-a cuibărit în- cămaşă, lîngă piele, neastîm- părat ca o viperă. Grămada de măruntaie e în iarbă, chiar sub parfumul liliacului...

Cotrobăie în trupul vulpii ca într-un buzunar. Bucata asta grea şi zemoasă ca un fruct copt, pe care o striveşte, **are** un miros amărui, miroase a măceş. E ficatul. Picături de fiere verde îi ţâşnesc pe degetul gros.

noastră din Aubignane, în faţa casei lui, pe cînd jupuieşte o vulpe ca un ticălos.

Se aud paşi pe drumul satului. Ascultă ; e într-adevăr un zgomot de paşi care merg pe piatră.

Mameche ?

Nu, o voce de bărbat căreia îi răspunde o alta care face să îi tresară inima şi îi aruncă în faţă toată ruşinea cumplită de a-şi fi bălăcit mîinile în sînge.

Scoate vulpea din cîrlig. Intră în casă. închide încet uşa. împinge zăvorul cel mane.

Nu mai aude nici un zgomot. Ştie că s-au culcat pe iarbă. Se apleacă. îşi desface şireturile de la încălţările sale greoaie. Se duce, desculţ, pînă la uşă. Da, sînt acolo.

Cum să-i vadă mai bine ?... Din pod...

Urpă încet scările, cumpănindu-se cu braţele întinse. Ferestruica e la nivelul podelei. Se culcă pe jos. înaintează spre ea, tîrîndu-se.

Îi vede. O vede.

El e în umbră. Ei sînt în soare. Ca la vînătoare. E tînără !

Dintr-un salt, fără să ia seama la zgomotul pe care îl face, se ridică în picioare, se năpusteşte spre scară pentru că, acolo, femeia şi-a deschis corsajul. îşi ţine sînii în mîini.

Se împiedică de covată, se rostogoleşte pe pămînt.

— ...fir-ar să fie !

Şi trage un pumn în lada mare de lemn. Se ridică, se loveşte cu capul de panta acoperişului. Gura parcă îi este plină de flori de măceş. Sauipă. Umbra scării, stropită toată cu stele de aur care se rotesc în ochii lui, umbra scării este roşie şi el Se poticneşte, genunchii i se îndoaie, sare, alunecă şi coboară cînd pe şale, cînd pe coate, tîrît de nestăvilitul avînt al întregului său trup...

Două salturi şi răstoarnă ceaunul...

Ah ! ce greu mai găseşte zăvorul cu mîna ; îşi

Adulmecă, un adulmecat aidoma celui al mistreţilor luaţi prin surprindere, o gură mare de aer care îi şuieră prin nările larg deschise.

îşi trage un pumn puternic în pieptul umflat.

Dar jos, în iarbă, e o urmă rotundă, un cuib... Femeia era acolo. Asta nu mai e o născocire a vîntului, ca azi noapte.

Pe potecă o creangă se mişcă de la stînga la dreaptă ; dacă ar fi împins-o vîntul s-ar mişca de jos în sus.

Un zgomot de pietre care se rostogolesc.

Creanga, zgomotul pietrelor, astea arată o direcţie... Pe acolo...

Bine.

Pe dincoace, totuna e ; nu poţi face decît un singur lucru : să mergi de aici la Plantades, de la Plantades la Moulieres şi după Moulieres să treci mai jos de Soubeyran peste cascada pîrîului Gaudissart.

Bine.

Deschide gura ca să-şi umple pieptul cu aerul acesta proaspăt şi călduţ. Să alerge după ei ? Nici vorbă, ştie că nu trebuie s-o facă.

Este prea multă lumină şi lumina este ca o pavăză pentru bărbat şi pentru femeie. Ce poţi face în plină lumină decît să vorbeşti cu vorbe omeneşti ? El nu ştie să vorbească cu vorbe omeneşti despre lucrurile astea. E prea plin de forţa asta clocotitoare, are nevoie de gesturi de fiară.

S-a întors acasă, s-a încălţat. Şi-a luat cuţitul de jupui- tor de vulpi şi a venit acolo, sub chiparos. A mai înghiţit două sau trei guri de aer, apoi a plecat pe drumul său de primăvară.

Chiar aşa-i !

Iată cărarea, urma femeii. Ea e aeolp pe firişorul aoela de pămînt ce tremură printre ierburi. Panturle rîde cu poftă, un rîs tăcut, rîsul lui de vînător. Rîde pentru că ştie să citească ce-i scris în văzduh şi pe pămînt. Şi cărarea' îl face să rîdă. Cărarea care este desfăşurată peste coline precum cureaua unui bici ; el, el ţine coada de lemn. Cu un

Asta îl face să rîdă. îi lasă gura apă ; se şterge cu dosul mîinii asprite de sînge uscat. Are sînge de vulpe pe gură.

Primăvara i s-a agăţat pe umeri ca o pisică mare.

Pîrîul Gaudissart curge o bucată de vreme peste ierburile plecate apoi începe să se înfurie pe sîtînci şi, pînă în cele din urmă, se înfundă în colină. A tăiat straturi mari de piatră, a coborît în adîncul colinei şi acolo toarce, în noaptea lui cenuşie. Acolo e cuibul lui. Uneori, îşi umflă pîntecul frumos acoperit cu solzi de spumă ; alteori se întinde între două oase ascuţite de stîncă ; cîteodată e întuneric de-a binelea şi atunci nu se mai vede decît ochiul lui mare de culoarea ierbii care pîndeşte clipind.

Panturle cunoaşte locurile astea cu ochii închişi. Chiar pe unde e umbra deasă, îşi pune piciorul tocmai pe pietrele pe care trebuie ; întinde mîna şi apucă tocmai rădăcina bună de apucat ; îşi lipeşte spatele de coastele vîscoase ale stîn- cilcxr şi trece.

E o scurtătură.

La celălalt capăt al trecătorii, aerul intră ca un colţ de fier în colină. începe să se vadă mai bine. Pîrîul Gaudissart aleargă iute ca într-un şanţ de şisit bine lustruit. E înăuntru, complet întins, lungit, sfîşiat de mari raze lucitoare care pornesc din umbră ca nişte săgeţi şi care, acolo, în lumină, se încovoaie. Pare că cineva a întins pîrîul, pare că cineva sus, pe platou, trage de coada pîrîului şi jos, în cîmpie, altcineva trage de cap, ca atunci cînd vrei să jupoi o viperă. Şi apoi, apropiindu-te mereu în direcţia luminii, pîrîul devine ca mătasea, şi e tot moale şi lucitor, şi se umflă de aer şi de vînt şi, în sfîrşit, rămîne îndoit pe povîmişul colinei ca un fular pe care l-ai pus să se usuce pe coasta unui taluz.

Pentru că Gaudissart, cît e el de mare mîncător de pămînt, n-a mîncat destul din platou şi iese pe

pe urmă, într-un zbor frumos, încovoiat ca un arc, coboară în cîmpia de la Soubeyran, în mijlocul unei căldări care duruie toba.

Jos, poteca înconjoară căldarea, trece peste pîrîu pe trei pietre netede şi se îndepărtează strivind pajiştile sălbatice.

Panturle s-a oprit acolo unde Gaudissart iese la lumină, chiar deasupra cascadei pîrîului şi s-a aşezat la pîndă sub un pin. De aici vede poala pădurii şi, de la primul pas pe care îl'vor face afară din desiş, îi .va urmări cu privirea întocmai după planul său.. Timpul a trecut şi, odată cu el, dorinţa lui a crescut pînă l-a năpădit de tot. A strivit în el tot ce era omenesc. N-a mai rămas aici, în iarbă, decît un mascul voinic. Nu şi-a luat ochii de la marginea pădurii. N-a coborît nimic altceva decît două coţofene care învăţau să zboare, cu penele de la coadă în evantai şi .care cădeau în fînul uscat ca nişte mingi.

Şi-a încreţit gura în loc să rîdă, a tras aer pe nas şi a scuipat, apoi, în patru labe, a înaintat prin iarbă pînă la mal.

Pinul este plecat deasupra apei. E taie chinuit de vînt şi de apă ; coaja din josul trunchiului e toată mucegăită. Panturle ia trunchiul vîscos în braţe şi urcă, prinzîndu-l cu genunchii ca o foarfecă — zvîrlindu-şi în sus mîinile mari care se încleştează pe rotunjimea ramurilor, încordîndu-şi braţele, în timp ce-i alunecă şoldurile, cu degetele pline de răşină. În golul capului său nu mai răsună decît vîntul; şi dorinţa sa.

S-a aşezat, istovit ca o fiară, pe ramura cea lungă de deasupra hăului. De aici vede bine. Ramura trozneşte. Vede bine ; pînda îl face să tremure din tot trupul. Doar muşchii săi lungi freamătă ritmic înăuntrul cărnii ca frânghiile lungi care ţin găleţile în fundul puţurilor.

Nimic.

Ramura a troznit. El e aici printre frunze, apăsînd creanga cu toată greutatea sa.

cealaltă ramură, de mai sus, dar aceasta parcă ar fi pornit să zboare şi el cade.

Primeşte în spate palma puternică a unei mîini reci şi vede degetele lungi, albe, ale pîrîului care îl prind.

De îndată apa se dă în lături, îl acoperă cu trupul ei mare şi alunecos. O îndepărtează cu picioarele şi cu braţele ; ea îl cuprinde, îi striveşte nasul, îl face să atingă cu umerii pietrele netede din fund.

Se arcuieşte şi, cu o smucitură a braţelor, cu o zvîcni- tură de peşte, sare. Se loveşte cu gura de o masă de aer tare ca piatra. înghite aer pe săturate. Apasă şi el pe umărul apei. îşi întinde brusc mîna către mal. îşi înfige degetele în pămînt : e putred, se desprind din el bucăţi întregi ; în încleştare, zboară ’în aer amestecate cu resturi de papură.

Strînsoarea puternică a apei i-a încins mijlocul ; din- tr-o mişcare, pîrîul îl smulge, îl duce cu sine, îl aruncă peste marginea cascadei.

S-a întins pe burtă pe prima treaptă, ca o broască ; şi, de îndată, a reînceput să lupte. Dar, în fapt, îşi mişcă braţele şi picioarele încet, foarte încet, ca în clei ; apa, în schimb, îşi mişcă braţele şi picioarele cu puteri îndoite şi spumegînd de mînie.

înghite cînd o gură de aer, şi asta merge, cînd o gură de apă, şi merge şi asta, pentru că în apă e un chip mare de femeie care rîde, cu doi colţi foarte ascuţiţi sub buze.

Şi a fost aruncat ca un pachet peste al doilea zăgaz.

S-a rostogolit fără să se mai lupte pe ultima pantă. S-a rostogolit, amestecat cu apă, cu muşchi şi cu „casa soldaţilor“ şi cu carnea aceea care putrezea la uşă, ca nişte flori. Şi tot creşteau, în mintea lui, florile acelea de sînge şi puroi, pline de muşte.

în ochii lui, muşte de aur.

I se pare că apa îi închide gura cu o mină de măruntaie reci.

Şi a făcut, în cele din urmă, marele salt în hău.

Şi-a spus : e vîntul. Din acea clipă a reînceput să trăiască.

A recunoscut noaptea după gustul aerului pe care îl simte în nări. Atunci a deschis ochii dar nu se gîndise la lună şi luna plină îi pătrunde ca un cuţit în ochii care îl dor. I-a închis repede dar a văzut totuşi, în fugă, că are capul pe iarbă. Ce face el aici ? S-a tot întrebat un răstimp apoi şi-a recunoscut gustul gurii. Un miros de mîl şi de muşchi de apă. Şi-a mişcat uşor limba şi fălcile ca şi oum ar fi vrut să mestece acest miros şi să vadă dacă, în cele din urmă, asta n-o să-i aducă aminte de ceva.

Cîteva firicele de nisip îi scîrţîie printre dinţi.

Puţin mai tîrziu şi^a dat seama că e culcat pe burtă pe pămîntul rece şi s-a uimit : de obicei, nu se culcă niciodată aşa pentru că asta dă crampe.

Are de^adevăratelea nisip în gură. Şi, pe urmă, a auzit în inima vîntului zgomotul căderii' de apă şi a înţeles totul, cu atît mai mult cu cît încetul cu încetul îşi revine în simţiri. Şi-a amintit de prăbuşire şi de ramura de pin şi se mai vede încă atîrnat de ea ca o maimuţă. 11 doare umărul, suspină, un suspin lung, şi deschide puţin ochii ca să vadă dacă e într-adevăr pe iarbă şi pe pămînt uscat.

E chiar pe pămînt şi se simte mai bine ; a văzut, în lumina curată a lunii, umbra unui plop.

Se gîndeşte :

— Dacă rămîn aşa, pe burtă, am s-o păţesc, şi încearcă să se întoarcă şi se răsuceşte dintr-odată. Luna îi pune degetul ei alb pe pleoape. Un glas spune alături de el :

— S-a mişcat.

A deschis ochii fără să se mai gîndească la lună, şi a ridicat capul ; s-ar zice că e vocea femeii.

Chiar aşa este.,

Femeia stă jos pe iarbă, alături de el ; îl priveşte.. Ea. a vorbit ; n-a răspuns nimeni.

— Vă e mai bine ? întreabă ea.

Pe moment, nu înţelege, apoi răspunde :

Atunci m-am gîndit : îi e mai bine ; asta mi-a luat o piatră de pe inimă.

Femeia stă în bătaia lunii. O vede bine : îi vede chipul prelung şi palid ca un nap mare, aproape fără bărbie, cu un nas lung tăiat ca din piatră netedă, ochii ca nişte prune, rotunzi, catîfelaţi, lucitori, buza de sus umflată de cei doi dinţi care apar cînd rîde. E cea mai frumoasă femeie !

— Sînteţi foarte curajoasă, zice Panturle. Dumneavoastră m-aţi scos pe iarbă ?

Scuipă ca să înlăture gustul de nisip şi de izvor pe care îl are în gură.

Ea se tîrăşte pe genunchi, în iarbă, pînă lîngă Panturle :

— Mă apropii ca să nu-l trezesc. Da, eu v-am scos. Asta s-a petrecut cum ieşeam din pădure. Căderea pîrîu- lui era ca agăţată în faţa ochilor noştri şi ne uitam la ea. Şi atunci, am văzut lunecînd o creangă mare dintr-un copac iar apoi ceva ca o legătură de rufe.

El a spus : „Au scăpat rufele'[1]. Eu i-am zis : „Da, nişte rufe, doar că-i un om !“ El mi-a spus : „Cum aşa, un om ?...“

Eu una, am văzut imediat. I-am spus încă odată : „E un om !“

Era chiar în clipa în care aţi făcut saltul cel mare şi, v-am văzut bine, complet întins în apa care cădea. Atunci am venit în fugă. Lunecaţi ţeapăn pe sub apă ca un peşte mare şi avîntul luat în cădere v-a dus spre mal. Şi v-am tras pe iarbă, el şi cu mine. Imediat aţi dat apa afară. El mi-a spus : „N-a murit, o să-şi revină". Am aşteptat cîtva timp. Nu vă reveneaţi. Atunci el a zis : „Acum, că s-a şi înnoptat, dacă dormim aici sau în altă parte, totuna e. Numai că trebuie să ne îndepărtăm de căderea de apă pentru că în jur totul e umed de parcă ar ploua." Şi-am venit pînă aici. V-am tîrît pe iarbă pentru că sînteţi greu şi el e bătrîn iar eu, nu-i aşa, nu-s decît o femeie. Uitaţi-vă, se mai vede urma pe iarbă.

Într-adevăr, pe paiiste se vede o dîră lată de

Şi continuă :

— ..sînteţi greu, dar v-am tîrît trăgîndu-vă de braţe ; picioarele atîrnau, şi pe urmă am făcut focul, după cum simţiţi.

Miroase a cimbru ars şi a butuc de stejar.

— Am încercat să vă uscam. Şi după asta aţi început să respiraţi. Atunci el a spus : „Să-l lăsăm, hai să ne culcăm“. El a adormit de îndată. Eu n-am putut să adorm, am venit să văd cum vă mai simţiţi şi v-aţi mişcat. Asta-i tot.

I se pare necuviincios să stea întins cît e de lung în faţa acestei femei. încearcă să se ridice. L-a durut umărul, apoi şoldul; pe urmă şi-a dat seama că nu-i cine ştie ce durere şi s-a trezit în capul oaselor.

— Ah ! e mai bine, a zis ; e mai bine aşa.

Femeia e puţin mai mică decât el. Lasă capul în jos ca s-o .privească şi ea îşi înalţă chipul ascuţit.

Astfel încît luna o luminează şi mai mult.

Ea întreabă :

— Acuma, dumneavoastră sînteţi de aici, sau veniţi de departe, de prin alte locuri, ca noi ?

— Eu sînt de-aici, zice Panturle.

— De^aici, unde ne aflăm ?

— Nu chiar, ceva mai la stînga. Uite, de-acolo, zice el puţin mai tîrziu, după ce a recunoscut masa neagră a colinei ; de-acolo... şi întinde degetul.

De la Aubignane.

— De la Aubignane ? Nu s-ar spune. Nu mai e nimeni pe-acolo.

— Ba da, mai sînt eu ; aţi fost în faţa casei mele.

— Aha ! e aceea cu sînge ?

Se trage înapoi spre iarbă şi spre umbra ierbii. Mîinile i se încleştează pe genunchi. Murmură :

— Era sînge pe prag ; ne-am gîndit la o nenorocire şi am fugit...

Peste tăcere trece o boare de vînt îmbălsămat de florile măceşului.

— Jupuiam o vulpe, zice Panturle.

— Aha, asta a fost ?

— Cînd eşti singur,[1] spune el în sfîrşit, eşti rău ; devii rău. înainte, nu eram aşa... Poate că-s aşa de cînd sînt singur ; şi mai ţine şi de vreme, de vremea caldă care m-a răscolit de tot. .Altfel, nu-i asta firea mea.

Ea îl priveşte.

v — Nu, nu mi se pare că asta ar fi firea dumneavoastră. Panturle simte cum îl scutură un fior lung.

— Vă e frig ?

— Nu, dar pînza asta udă îmi ia căldura...

Mai are ceva de spus. Şovăie o clipă, apoi i se pare foarte simplu şi foarte firesc şi adaugă :

— O să mă dezbrac, o să fie mai bine.

Şi ea spune :

— Bine, dezbrăcaţi-vă.

Apoi :

— Să nu vă îmbolnăviţi.

Şi el, atunci, îşi smulge haina şi cămaşa ca pe o piele şi rămîne gol, acoperit doar de păr.

Se culcă în iarbă ; spune :

— E caldă, ia puneţi mîna...

Ea atinge iarba, acolo, în locul unde e culcat Panturle.

— Da.

Şi-i atinge uşor şi trupul care este, totuşi, puţin cam rece.

— N-o să vă fie frig ?

— O, sînt obişnuit ; e plăcut că e călduţ şi, pe urmă, iarba e plăcută şi aerul e plăcut şi, eu unul, mă încălzesc repede. Ia puneţi mina aici.

El îi prinde mîna şi i-o pune pe pieptul lui, acolo unde parcă e un animal oare zvîcneşte.

Şi ea a simţit pieptul umflîndu-se odată cu mişcarea coastelor, aa un coş pe care îl deschizi, şi părul des şi, înăuntru, într-adevăr, căldura.

— E adevărat, a spus ea, şi şi-a retras încet mîna.

Au stat o clipă fără să scoată nici o vorbă. Ea s-a silit chiar să spună ceva.

— Am bătut la uşa dumneavoastră, dar

— Ei, pentru că...

— Va să zică, aşa sînteţi dumneavoastră ? Şi dacă aveam nevoie de ceva ?

— Aşa-i, dar mi-era ruşine.

— De ce ?

— Greu de spus ! Mi-era ruşine, asta-i.

Ea îl privea aşa cum era gol, pe iarbă, luminat de lună dintr-o parte.

— Dar de ce ? Vedeţi, noi v-am scos din apă. Fără noi... În timp ce dumneavoastră aţi stat acolo înăuntru, închis între ziduri, fără să faceţi nici o mişcare şi ne-aţi auzit, dar n-aţi scos o vorbă. Poate că aveam nevoie de ceva. De noi vă este ruşine ?

Asta l-a făcut pe Panturle să se ridice în capul oaselor şi tot de aceea a început să vorbească. A luat mîna femeii în mîna sa. Vorbea tare ; femeia i-a spus : „Vorbiţi mai încet“, arătîndu-i, cu capul, un colţ de umbră siub sălcii unde se părea că e culcat cineva. Dar nu şi-a tras mîna înapoi. Dimpotrivă, după cîtva timp, el nu mai avea nevoie să i-o ţină ; femeia îşi strînsese degetele pe mîna lui Panturle ca pe botul unui cîine blînd. Şi el vorbea pe şoptite :

— ...sînt mai săritor decît alţii...

Ea şi-a strîns degetele pe mîna lui Panturle. îi atinge pielea care e ca o scoarţă cu negi şi tăieturi. O piele caldă ! Uneori, după cele ce spune, arătătorul său gros prinde degetele mici şi .le desparte, pătrunde printre ele şi le strânge. Uneori, degetul mare e cel care apasă în adâncitura sensibilă a palmei ca şi cum ar vrea să o rupă, să intre, să treacă dincolo. Altecri, toate degetele lui groase strîng mîna cea micuţă.

Asta o încălzeşte în tot trupul de parcă, dintr-o dată, vara cu toate recoltele ei s-ar culca peste ea.

îl vede sub razele lunii ca în oglinda unei fîntîni. Are muşchi mari care îi fac umbre de-a lungul braţelor şi în dreptul şoldurilor, ca şi acolo unde pulpele îi sînt mai groase. Are un păr pe trup ca cel al caprelor negre.

ca un nod de copac. îi umple mîna stângă de forţă, de came sănătoasă, suplă şi caldă.

— ...nu ştiu cum să spun... toţi îşi au femeile lor. Patima asta care a cuprins pămîntul... Patima asta !...

Femeia se apropie puţin de bărbat. Se apropie fără să pară că o face, aplecîndu-se, pentru că nu îndrăzneşte încă să se apropie chiar aşa, pe faţă. E o came tare, suplă şi caldă totodată, cea pe care o ţine cu amândouă mîinile, încheietura unei mîini de bărbat care o leagă de bărbat, această încheietură care e o punte pe care se îndreaptă spre ea carul dorinţei bărbatului.

El a simţit-o cum se apropie ; nodul mîinilor sale se strînge, frânghia cea groasă a încheieturii vibrează şi bărbatul o trage spre el. Ea alunecă în iarbă şi iat-o lîngă el.

Toate firele sîngelui său au pornit să cînte asemenea ţesăturii pâraielor şi nurilor pământului. îşi pune capul pe părul de pe pieptul lui. îi aude inima şi trosnetul înfundat al coşului de coaste ce poartă inima ca pe un fruct frumos aşezat pe frunze.

Atunci, povara de apă pe care o simte pe umeri şi care e braţul bărbatului devine mai grea. Se răstoarnă pe acest braţ ca un snop de fin şi se culcă în iarbă.

La început a fost un vînt tăios apoi un vaer al vîn- tului în adîncul pădurii ; geamătul cerului, pe urmă o cucuvea care se lasă să cadă în iarbă, ţipînd. O turturea sălbatecă începe să cînte.

— Se face ziuă.

Spun asta fiecare pe rînd fără să se privească : au acum trupuri lipsite de zbucium şi inimi deschise ca nişte maci.

Acolo, sub plopi, tocila se odihneşte într-o pajişte cu iarbă liniştită.

El îşi ia pantalonii ; catifeaua e încă plină de

PARTEA A DOUA

1

— Porcăria asta de pământ... spune Panturle în- trînd în casă... nimic de făcut... e mai tare ca piatra. A fost părăsit de prea multă vreme... Stă aşa de parcă ar fi zăvorit ; nu poţi nici măcar să înfigi cuţitul în el.

îşi priveşte plugul: e un plug mic, de om sărac, un plug din acelea pe care omul îl împinge lăsîndu-se pe spate.

— Ce poţi să faci cu aşa ceva ? De abia dacă zgîrie niţel pe deasupra.

Arsule e tare îngrijorată aflînd această veste. Se uită la Panturle, la plug şi la spinarea dealului care se arcuieşte dincolo de fereastră.

— Şi atunci ?

— Ei, atunci, zice Panturle, dacă mă gîndesc bine, dat fiind că oricum trebuie să mă duc acolo pentru, sămînţă şi ca să văd ce fac cu Caroline, o să merg chiar astăzi. O să trec pe la Jasmin ca să-l găsesc pe taica Gaubert. Asta ştie rostul la pluguri. O să-i spun că-mi trebuie unul ; o sp. rni-l facă cu plăcere ; e patima lui. O să-l întreb pe Amoureux dacă nu vrea să-mi împrumute calul. E încă devreme. N-au început lucrul la cîmp, aşa că o să poată. O să vezi.

— Dacă te duci acum acolo, spune Arsule, puneţi şi tu cel puţin o cămaşă curată.

Lada cea mare este aşezată sub fereastră. Masa este într-un colţ, bine lustruită, bine spălată,.ca o stîncă mare, pătrată, după ploaie. Partea din faţă a vetrei e curată. Pe tăblia spălătorului din piatră

înainte, Panturle aprindea focul cu amnarul, cu cremenea şi cu cîlţi sau cu măduvă de copac. Se aprindea sau nu. Trebuia timp şi răbdare şi nu puţine vorbe ca „porcăria asita de viaţă“. Arsule a zis într-o bună zi : „Dacă am avea chibrituri... “

Panturle a plecat din zori peste coline şi, cînd s-a Iluminat de ziuă el se afla deja pe drum, de cealaltă parte a culmii, de unde aproape că se vedea clopotniţa de la Vacheres. Acolo a aşteptat poştalionul. A oprit trăsura şi i-a cerut lui Michel să coboare.

— Vino puţin să-ţi spun ceva : n-ai putea să-mi vinzi pielea asta de iepure ?

Şi Michel :

— Se poate.

în trăsură era grăsunul de Sauteiron, geambaşul ; a strigat :

— Adă pielea aici.

A dat şase franci pe ea. Panturle a zis :

— E-n regulă.

Şi Michel a adăugat :

— Nu-i scump, cînd o să mai ai altele, păstrează-mi şi mie una la preţul ăsta. Vreau să-mi fac o şapcă.

Panturle i-a dat cei şase franci lui Michel :

— Uite, să-mi cumperi chibrituri, cutii din alea mari.

— De toţii banii ?

— Da. Am să tO-aştept aici, deseară.

Şi astfel Arsule a avut chibriturile dorite. A fost foarte mulţumită. Le-a aşezat Într-un dulap uscat. După aceea, l-a pus pe Panturle să-i aranjeze lada, cane este grea. Apoi a scotocit în dulap, a scos afară pantaloni şi haine şi cămăşi rămase d^ ,1a tatăl lui Panturle, strînse acolo după moartea sa. A văzut ce mai era bun. A găsit şi ace de cusut şi un mosor vechi de aţă şi i-a spus lui Panturle : „Du-te de-mi ascute foarfecele'*. Cînd s-a sculat în picioare şi a ieşit din cameră, s-ar fi zis că pusese acolo frunze de dud la uscat. Totul era întins pe

aproape terminată. S-a uitat la haină. Avea nasturi de vînător, nasturi mari de aramă ou chipuri de animale.

— Te pricepi, i-a spus el.

A mai găsit bluze vechi, fuste cu şase volane, basmale şi a lucrat şi pentru ea. A găsit, de asemenea, *într-o* ladă din odaia din spate — un loc în care nu mai umbla nimeni — din fericire lada era făcută din lemn bun de stejar, gros de două degete, fără crăpături, că altfel, şobolanii... a găsit, întinse în ladă, ca un grîu fru- 'mos, trei cearşafuri mai albe decît apa. Asta, ei bine, asta a hotărît-o. Dorea s-o facă de mai multă vreme. A coborî t să-l caute pe Panturle. Spărgea lemne.

— Ştii ce-ar trebui să facem ? a zis ea.

— Nu, a răspuns el.

— Ei bine, uite ce-i : acolo unde ne culcăm, salteaua aia de pe jos, la urma urmelor e chiar ca pentru animale şi mie nu-mi place să dorm aşa, în văzul tuturor.

— N-are cine să te vadă ; pe aici nu trece nimeni, i-a zis el.

— Da, a spus ea, dar asta n-are importanţă, mie nu-mi place deloc. Ar trebui să stăm în odaia unde-i dulapul, am fi mai la largul nostru. E acolo un pat de lemn tot numai bucăţi. Trebuie doar refăcut şi pe urmă o să cărăm salteaua. Ne-am simţi mai bine.

Şi s-a făcut. Seara, cînd Arsule a desfăcut patul, totul era alb ca inima unui crin. Pusese cearşafurile.

— La te uită ! a zis Panturle, uluit.

Şi-a scos pantalonii, şi-a scos şi cămaşa.

— Că doar trebuie să ne bucurăm de ele, spunea el.

S-a vîrît în aşternut punînd încetişor un picior după altul.

— E tare ca nisipul rece cearşaful ăsta şi miroase tot a levănţică. Grăbeşte-te, Arsule, dacă mai vrei vreo bucăţică din el, am să iau ce-i mai bun din pînza aceasta şi dacă întîrzii n-o să ţi mai

aioi trebuie să mătur şi mă dor şalele.' Hai, diu-te." Panturle s-a dus şi aşa a rămas orînduit de atunci înainte.

Altă dată, într-o zi ou soare, cum venise vara de-a binelea, Arsule a înfundat pîrîul Gaudissart cu ramuri şi cu mîl, a întins un cearşaf pe fundul pîrîului, un cearşaf ţinut de pietre şi bine lipit pe fundul apei..

Se făcuse un fel de căldare mare foarte curată. Şi ea s-a îmbăiat. S-a spălat de sus şi pînă jos cu o mînă de săpunariţă. Seara — se culcaseră — ea lucea ca aurul. I-a spus : „Lasă-mă, miroşi a sare mucegăită'[1]. A spus-o rîzînd dar, a doua zi, Panturle a intrat în pîrîu. Numai că el n-a avut nevoie de cearşaf.

Şi aşa s-a întâmplat cu multe alte lucruri.

Pe urmă, au fost neliniştiţi amîndoi, fără să ştie de ce. Atât de neliniştiţi încât dimineţile li se păreau triste. Plutea ceva în aer. îi umplea de amărăciune. Asta li se întâmpla mai ales după ce Panturle venea de la vînă- toare. Mai ales după ce punea pe masă iepurele sugrumat, ţeapăn ca o rădăcină, sau prepeliţa strivită de capcană.

în clipele acelea, nici Panturle, nici Arsule nu suflau un cuvînt.

într-o zi, cînd aveau tocmai din carnea asta de gătit, Arsule pune cartofi la fiert, foarte mulţi, şi nu fierbe decît cartofi cu care umple apoi farfuriile. Panturle s-a uitat la cartofi, la iepurele agăţat de tavan într-uri şervet, la sângele de pe şervet şi la muşte. S-a uitat la Arsule.

— Ştii la ce mă gîndesc ? a zis. Mă gîndesc că dacă iau fierul care e acolo sus în pod, dacă-l ascut şi-i pun şi o coadă fac o cazma. Mă gîndesc că pe cealaltă parte a coastei, înspre Reine Porque, e o bucată frumoasă de pământ unde, dacă dăm foc grozamei, putem pune tot ce poftim. Mă gîndesc şi că, dne ştie, aş putea să fac un plug...

— Astea-s lucruri bune, a aprobat Arsule. Uite o

Caroline stă tristă, acolo, în faţa luminii puternice din prag. Nu îndrăzneşte să iasă din umbra staulului. Clipeşte din ochi. E slabă ; burta i-e suptă. Muştele fac să-i tremure pielea de pe pîntec.

— Căpriţă, căpriţă, cheamă Panturle, şi-i întinde mîna ca şi cum i-ar da un smoc de iarbă. Haide, haide...

Capra nu se urneşte. Stă nemişcată în faţa luminii ca în faţa unui zid.

Arsule o hotărăşte imitînd cu buzele sunetul unei mîngîieri. Caroline iese, înaintează cu mers ţeapăn. Pare că priveşte pe deasupra lucrurilor ca oamenii care visează. Şi-a lipit capul de pîntecul femeii. îşi freacă coastele de pulpele lui Arsule. Cîtăva vreme ; o bună bucată de vreme ; pînă ce. Arsule îi spune :

— Hai, du-te căpriţă !

I-a dat lui Panturle lanţul şi Caroline l-a urmat.

E la începutul după-amiezii ; e cald bine, în ciuda primilor nori rotunzi care trec tîrîndu-şi umbra-; sînt nori ce vin dinspre mare. Urcă, umbra îi însoţeşte ca urma unui pas.

Pădurea e plină de pete galbene. De la Reine-Porgue o vezi ceva mai de sus ; Val des Chats şi văgăunile seamănă cu un ceaun vechi de fier prost curăţat şi care rugineşte. înaltul cerului se însufleţeşte de frămîntarea neîncetată a norilor. Jos, lîngă pămînt, aerul e nemişcat ; stă în jurul colinelor şi a copacilor, cald şi greu ca o lînă umedă.

în fundul văii, la Val’des Chats, o pîciă subţire doarme pe copaci ca o pînză de lapte pe fundul ceaunului ; cînd te apleci peste văgăună simţi un miros de ciuperci şi de lemn care putrezeşte.

O coţofană a părăsit creanga plopului. Se afundă în- tr-un zbor iscusit în umbra verzuie din poala pădurii. Două frunze uscate se rup din creangă şi cad în urma ei.

— Caroline, ai terminat cu joaca ? îi spune Panturle caprei care trage din nou către stînga ca

pământurile grase, şi, trăgînd capra după el, a ajuns în umbra platanilor, printre oameni. I se - pare ciudat să vadă lume : acolo, un bărbat care ară, un om mic cu un cal mic ; dincoace, unul care trece peste pîrloagă ; mai încolo, un altul care, stând aplecat, îşi udă piatra de ascuţit secerile ;. o femeie care scoate apă din puţ ; alta care îşi pune rufele la uscat pe o frânghie ; un bărbat care se întinde ca o pisică în uşa hambarului ; altul care curăţă o cazma . Amoureux este sub platani, în faţa fermei. Voia să-şi ia coasa atîmată de craca cea mai groasă. S-a oprit ; rămîne cu braţul în aer. Se uită la omul care vine cu o capră.

— Nu, zău aşa, chiar că se poate spune : „Asta-i chiar de necrezut !“ Măi, Panturle, credeam că ai murit !

— Nu-mi arde de asta.

— Nu, zău aşa !...

Braţul lui Amoureux a căzut pe umărul lui Panturle.

— Ei, da... zice Panturle. •

— Nu-i de râs, spune Amoureux, aşa credeam. Al- phonsine, ia vino să vezi, Alphonsine !

Femeia întindea rufele şi se uita la cei doi bărbaţi .printre rufele pe care le întindea. Vine în grabă miş- cîndu-şi pieptul mare şi moale. îşi şterge mâinile pe şorţ.

Nici ei nu-i vine să-şi creadă ochilor.

— E adevărat, chiar că am vorbit despre asta nu de multă vreme. Hai să bei ceva cu noi !

Cum nimeni nu se împotriveşte, Alphonsine intră în bucătărie şi o aud deschizînd dulapul. Se întoarce în prag, ridică sticla la înălţimea ochilor.

— Nu-i asta ; staţi o clipă.

— Da’ măcar dă-o pe cea bună.

în sfîrşit, aduce sticla cea bună : un lichior de isop pe care îl bei îndoit cu apă dacă vrei, dar pe care bărbaţii îl beau curat :

— Hei, băieţi, strigă Amoureux.

Cei trei argaţi care sînt acolo şi care au şi zărit sticla se apropie.

— Atunci, în sănătatea dumneavoastră, zice Tiennette care, venind mai tîrziu, închină de una singură cu toţi.

— Asta e Panturle, spune Amoureux. E un bărbat ce ţi s-ar potrivi şi încă unul frumos !

— Ar putea să nimerească şi mai rău, zice rîzînd Clodomir, care este iubitul lui Tiennette.

Etiennette lasă capul în jos, roşie ca un măr, rîde pe înfundate, îl priveşte pe Clodomir printre gene ; Clodomir îşi netezeşte cu arătătorul îndoit ca un cîrlig mustaţa moale ca mătasea porumbului şi se uită la ea cu coada ochiului, aruncîndu-i o privire veselă.

— Şi, mă rog, încotro te duceai ?

— Chiar aici.

— Atunci e-n regulă.

— Şi uite aşa ! am venit mai întâi pentru asta. Şi o arată pe Caroline care îşi freacă botul de el. N-ai cumva un ţap sau nu ştii vreunul pe undeva ? Nu mai poate sta aşa. O macină. Şi-apoi, pentru noi...

— Cît despre ţap, cel al lui Turcan mai trăieşte încă. Las-o aici, o s-o trimit mîine cu Etiennette.

— Şi, pe urmă...

— Stai puţin...

Amoureux se întoarce spre Clodomir.

— Ascute şi coasele alea două.

Omul a înţeles, se scoală.

— Pricepi, îmi place mai mult ca atunci când vorbim despre astea să fim numai noi doi, tu şi cu mine. Nu se ştie niciodată. Ştii, slugile apucă de adună zeoe cuvinte, odată unul, altădată altul, din cele pe oare le aud şi fac din asta zece pietre pe care să ţi le arunce în faţă, într-o bună zi. Hai, spune.

— Uite : aş vrea să-ţi cer şi sămînţă de grîu. Aş dori să semăn şi eu cît de cât. Nu ţi-l plătesc, ţi-l dau înapoi după seceriş. Şi apoi, mai tîrziu, cînd o să hotărăşti tu, tare aş vrea să-mi împrumuţi într-o zi calul tău. Pentru asta, dacă te învoieşti, am să-ţi plătesc cum o să crezi de cuviinţă. Cu bani sau cu sămînţă.

— Adu-mi-le mîine dimineaţă pînă la Reine-Porque ; şareta merge pînă acolo ; mai departe o să mă descurc eu.

— S-a făcut. Şi calul ?

— Asta, cînd ai să vrei tu, cînd n-o să ai treabă cu el.

— Ascultă, poţi să-l iei... peste trei zile.

— Foarte bine ! îmi dai un mare ajutor, Amofireux.

— N^ai văzut copiii ? întreabă Alphonsine.

— Erau pe^aici mai adineauri.

— Tiennette, i-ai văzut pe cei mici ?

— Nu, stăpînă.

— Unde să fie ?

îşi aruncă de jur împrejur o privire ce se aspreşte de îndată. E un şanţ pe aici ; e şi un puţ ; sînt capcanele cele mari aşezate pentru vulpi, chiar în plină zi.

— Nano ! Nano ! Nano !

— Lison 1 strigă tatăl.

O clipă de tăcere. Toţi trei ascultă. Iar în cele din urmă copiii au răspuns :

— Da...

Şi, în acelaşi timp, au ieşit din iarba care îi ascundea. Cel mai mare, Jean, o duce de mînă pe sora sa Elise. Cu mîinile libere ţin, ca pe o luminare, cîte o floare mare de brînduşă.

— M-am lobit, spune pe dată fetiţa care se teme de o palmă.

Alphonsine a venit în faţa copiilor cu o pîine mare. Se mai caută şi prin buzunarele şorţului.

— Ia astea.

Fetiţa întinde mîna şi primeşte trei smochine uscate şi două nuci.

— Ia şi tu.

Spune asta înspre băieţel care era deja ou mîna întinsă şi care primeşte cele trei smochine şi ode două nuci.

~ — Mai staţi puţin.

marmură ; plinea din al cărui miez roşcat se scoate uneori un fir de pai lung, drept şi strălucitor ca o rază de soare.

Pe loc vede ce o să facă. Ce o să refacă, ce a şi început venind aici. înţelege neliniştea care i-a cuprins, umbra de pe chipul lui Arsule, frumoasă de obicei ca apa. O să treacă. Acuma, e singur. A înţeles. O să treacă în ziua în care va pune pe masă, acolo, la Aubignane, în ultima casă, pîinea mare, caldă şi grea, pîinea făcută de ei trei : el, Arsule şi pămîntul.

Şi deodată, cum Alphonsine se întoarce şi pleacă cu pîinea, are o tresărire.

— Alphonsine !

Acum că Alphonsine s-a întors cu pîinea, îi este imediat puţin cam ruşine.

— Ştii, zice Panturle, aş vrea să. te rog ceva. Nu pot să-ţi dau bani dar o să mă plătesc eu. Dă-mi o felie din pîinea asta. Nu-i pentru mine, adaugă, fiindcă vede că ea i-o şi întinde şi că Amoureux o să spună : „Adu şi măslinele.** Nu-i pentru mine. O să-ţi spun, pentru că tot o să se ştie şi pentru că, la urma urmelor, e bine aşa cum e. Am cu mine o femeie, acolo, şi o să-i facă plăcere.

— Ia-o toată atunci, zice Alphonsine.

îl doare văzînd că îi dă toată pîinea şi asta îl face să clipească din ochi ca şi cum ar mesteca laur.

— O să mă plătesc eu.

— N-ai decît, dacă vrei să ne supărăm.

N-a vrut să rămînă la gustarea „de la ora patru“, să stea ou ei la masă.

— Trebuie să mă mai duc şi pînă la Jasmin.

Dar a cerut să i se dea imediat douăzeci de kilograme de grîu de sămînţă ca să-l ia cu el, să i le arate lui Arsule, seara, ca ea să înţeleagă că lucrurile s-au urnit, că sînt pe calea cea bună.

Şi a pornit din nou la drum, cu pîinea sub braţ şi cu sacul pe umăr.

Lungana de Belline este în ogradă şi îşi numără

şi un mesteacăn uriaş care e tot numai o spumă cînd îl atinge vîntul ; e o fîntînă ; şi toate astea sînt înconjurate de uri gând foarte trainic. Pretutindeni copaci şi iarbă umflată de apă cît pofteşti.

Panturle se apropie d.e gard.

— Hei, Belline !

Ea îşi întoarce spre el chipul lung ca de cal.

— Mă recunoşti ?

— Dă.

Nu face nici un gest către clanţa uşii. Caută doar să-şi apere cu ochii toate raţele ; asta se înţelege repede.

Panturle spune :

— Aş vrea să-l văd pe taica Gaubert.

— E acolo.

îi arată casa. Nu mai spune nimic altceva. Ia un melc mare ; cheamă un răţoi care ai zice că pluteşte pe pajişte ca prin furtună.

Foarte bine ; Panturle aşteaptă o clipă apoi se hotărăşte să o pornească spre casă.

Taica Gaubert este lîngă sobă. Stă pe un scaun cu speteaza dreaptă ; amîndouă mîinile i se sprijină pe baston ; şi capul i se sprijină pe mîini.

A zis : Oh ! cînd l-a văzut pe Panturle, apoi a încercat să-şi ridice capul şi i-a trebuit cîtva timp ; pînă la urmă a reuşit.

Panturle rîde şi îi întinde mîna.

— Ei ! taică Gaubert, cîtă vreme a treaut ! Şi, ce zici, e bine aici la gura sobii ? Măi, păcătosule, ştiu că ai dat de munca cea mai plăcută !

Dar mîinile lui Gaubert rămîn sprijinite pe baston. Şi tremură. îşi întoarce cu greu capul şi-şi ridică ochii pînă întâlneşte ochii lui Panturle.

— Prinde-mi tu mîna ; prinde-mi-o, o să mă bucure ; eu unul, nu mai pot.

Panturle a pus jos de îndată pâinea şi sacul, s-a repezit şi a luat între mîinile lui mari, voinice, mîna asta care este ca o rufă înmuiată.

— Adică... Gaubert, cum, dumneata, nu... ? Cum, cum anume... ?

Mîinile sînt moi şi moarte şi braţele sînt moarte

ochii lui Gaubert e o iprivire ca de fiară prinsă în capcană. Şi acum, mai de aproape, miroase a urină.

— Ei da, după cum vezi, aşa-i.

— Cînd ţi s-a întîmplat ?

— într-o dimineaţă, parcă mi s-a rupt ceva pe la şale. Belline a zis : „Astea-s nazuri. Ia încearcă." Am încercat. Nimic de făcut. Era de-adevăratelea.

Panturle continuă să ţină mîimle moarte ale lui Gaubert. Stă acolo, aplecat peste el, privindu-l în ochi. Ar vrea să dea acestor mîini puţină vlagă.

— Şi Jasmin ce-a zis ?

— Nimic.

Panturle nu-şi mai vine în fire în faţa acestei forţe dispărute, a acestui om care a lucrat fără încetare şi care stă acum ca o piatră. Gaubert şi-a revenit primul.

— Şi ia spune, cum se face de te-ai rătăcit pînă aici ? Panturle nu îndrăzneşte să mai spună, dar este un lucru pe care l-a dorit atît de mult. S-a gîndit atîta la plugul ăsta, în fiecare zi.

— Uite : am venit... venisem ca să te văd pe dumneata... ca să te văd şi pe urmă, mi-am zis : „Poate că i-ar face plăcere să-şi mai reia puţin meseria." Nu ştiam, înţelegi. Aşa că venisem ca să-ţi spun : „Fă-mi un plug." Dar...

— Aşa ! bineînţeles...

Un timp nu se mai aude decît pendula care numără clipele. Soarele a reuşit să treacă pe sub pomii din livadă. O rază pătrunde prin geam şi se frînge într-o căldare cu apă.

— Asta nu prea ţi se potriveşte, zice Gaubert; eşti mai curînd vînător. Ţi-ar trebui mai degrabă o sabie.

— Vînătoârea, prea-i aşa, o zi bună, alta rea : ciocă- neală, dacă te gîndeşti bine. Şi pe urmă asta înseamnă tot. mereu numai carne. Am găsit un pămînt, ştii, de cealaltă parte a dealului, pare adine şi foarte gras. Mi-a venit poftă să pun grîu.

— E ciudat cum de te-a apucat asta tocmai acum

— Doamne, da' ce-i, taica Gaubert ? Plîngi! Ţi-au făcut ceva ? Spune-mi, nu cumva Belline Spune, vrei să-i vorbesc despre asta lui Jasmin ? Ce ai ?

Dacă Gaubert ar fi avut mîinile sănătoase, ar fi şters cele trei lacrimi care i s-au prelins din ochi ; dar mîinile îi sînt ţintuite pe baston şi faţa nu le poate ascunde, şi cum stă acolo, cu capul ţeapăn, plînge privind în gol.

Şi, după o vreme, pe cînd Panturle nu mai îndrăznea să mai spună nimic, Gaubert a smiorcăit pe nas ca un copil mic.

— Nu, nu-i Belline, de data asta ; a fost ceva mai tare ca mine. Pentru că văd că pămîntul de la Aubignane o să renască. Pofta de pîine, femeia, astea sînt semne bune. Cunosc semnele asteş : nu înşală. O să reînceapă totul cu mult avînt şi o să fie din nou un pămînt al oamenilor. Dar cine o să fie acolo sus în fierăria mea ?

— Ei, astea, Gaubert, nu-s lucruri la care să se gîn- dească cei bătrini. Dacă de aia plîngi. Ştiai bine că în- tr-o bună zi o să trebuie să pleci şi să laşi locul altuia ; aşa ni-i soarta. Singurul lucru de care trebuie să-ţi pară rău e că cel care o să vină n-o să ştie să facă plugurile ca tine. Tu, acum, ţi-ai cîştigat faima. Ai frămîntat destul fierul; rostul tău e livada şi umbra şi casa fiului tău...

— îmi spui „tu" acum, ca înainte.

— Da.

— De ce ?

— Nu ştiu.

— Hai să zicem că nu ştii, dar asta dovedeşte că ai înţeles totuşi de ce am plîns. Rostul meu e să stau aici, ţintuit în scaun ca o sperietoare într-un smochin, nepu- tînd să mişc un deget ca să alung muştele. Şi cînd mă aflu într-un loc unde îi încurc pentru că vor să gătească sau să mătură, Jasmin apucă scaunul de o parte, Belline îl prinde de cealaltă parte şi mă poartă ca pe o mobilă. Ah ! la început, cînd am venit aici, ei da, rostul meu era umbra şi livada, şi casa fiului meu şi copilaşul. învăţam cotofenele să vorbească, ţinîndu-le sub un

— A plecat într-o seară ; n-am mai ştiut nimic de ea.

— Da ? Ei bine, ceva a tăiat crengile uscate din pădurea cea bătrînă. O să renască.

Şi au rămas o bună bucată de vreme aşa, tăcuţi, oerce- tînd în adîncul cugetelor lor. Apoi Gaubert a zis :

— Panturle, am să-ţi fac plugul, sau o să fie aproape ca şi cum ţi l-aş fi făcut. Vreau ca viaţa să reînoeapă cu unul de-al meu. Ascultă ; ai să vezi. Uită-te mai întîi dacă Belline e tot îri livadă.

— Da, e acolo în fund, înspre pruni.

— Atunci e bine. Bagă coada măturii pe sub dulap. Acolo. Simţi ceva tare ? Trage.

E un brăzdar.

E un brăzdar ; un brăzdar neted ca un cuţit. Un brăzdar încăpăţînat, ascuţit, trufaş, cu o latură scobită ca pîntecul animalelor ce fug de-a lungul colinei ; o piele frumoasă fără nici o cută. Ai putea să-l ţii pe pumn fără să se clatine.

Gaubert şuieră printre dinţi :

—...de putoare ; ăsta-i de rasă bună. Da, da, e de rasă bună. E ultimul. L-am mai făcut la Aubignane. Ia-l, bagă-l în sac ; dacă intră Belline se întâmplă o nenorocire.

Bagă-l în sac şi pe urmă ascultă-mă, pentru că brăz- darul înseamnă mult, dar nu totul.

Ai să te duci sus la fierărie. Ştii că în ultima vreme dormeam jos lîngă atelier. Acolo e un dulap, un dulap mare ; o să-l deschizi.

Uite, ia cheia de-aci, din buzunarul vestei mele. Ia cheia ; după aceea poţi s-o arunci ; n-o să mai.servească la nimic. Acolo, în dulapul acela, ai să găseşti un lemn de plug gata făcut, gata încovoiat ca la carte. Un lemn de soi şi ăsta ; lemnul potrivit pentru un asemenea brăzdar. Ai să montezi brăzdarul cu şuruburile şi buloanele care se află tot în dulap, strînse într-o bucată de ziar.

o să pui lemnul la înmuiat timp de trei zile în groapa de lîngă chiparos.

Trei zile, nu mai mult, şi încovoaie-l încet, apăsîndu-l pe piciorul tău, dar, mai înainte, încearcă plugul aşa cum este.

Ar fi mai bine să nu-l atingi.

Panturle se uită la brăzdarul cel frumos.

— Nu, zice el, n-am chef să stric totul ! Spui că buloa- nele sînt într-o hîrtie ? O să-l las aşa cum este.

Aşa cum l-ai făcut tu o să meargă. Dacă o să trebuie să mă opintesc ceva mai. mult, am să mă opintesc dar o să-l las aşa cum este. Eu unul vreau grîu, vreau să fac să crească grîu pe toată ridicătura de la Chenevieres, vreau să pun grîu la Aubignane pînă la marginea caselor. Să umplu totul cu grîu, atît cît o să poată duce pămînt ul.

Gaubert stă nemişcat pe scaun, cu mîinile moarte încrucişate pe baston. Se străduie să-şi mişte capul.

— Pămîntul nostru poate duce mult grîu, crede- mă, poate duce mult de tot. Pe vremea mea era vestit.

în ziua în care un bărbat hotărît o să pornească la treabă, atunci o să fie grîu, ca o binecuvîntare...

Belline a intrat pe uşa din dos. Are o raţă sub braţ şi îi mîngîie penele.

— Copii venim pe lume şi sfîrşim tot copii, zice ea.

E noapte cînd Panturle soseşte acasă. Uşa e închisă. Bate cu pumnul.

— Cine-i ? întreabă glasul lui Arsule.

— Eu.

îi deschide.

— începusem să-mi cam pierd răbdarea, ştii.

Panturle pune sacul cu grîu pe masă.

— Uită-te, spune. Uită-te, n-am pierdut vremea. Şi pe urmă uite asta, uită-te şi la asta

S-au dus să aducă griul. Amoureux îi aştepta la Reine-Porque. Sacii erau descărcaţi lîngă fîntînă.

— Uite, i-a spus Panturle lui Amoureux, asta-i nevasta mea.

Şi lui Arsule :

— Vezi, ăsta-i un prieten, da, da !

— Trebuie să veniţi într-o zi la noi, a zis Amoureux, Alphonsine o să se bucftre.

Şi a plecat cu şareta.

Lângă fîntînă erau şase saci mari cu grîu. ■

Panturle a luat unul în spate.

— Mă duc şi mă întorc; tu să păzeşti sacii în timpul ăsta.

Şi aşa a fost, pînă la ultimul.

Cu sacul pe umăr a spus :

— Ne-am cîştigat ziua. Ne întoarcem pe platou. M-am săturat să tot urc, să tot cobor.

Cu o noapte mai înainte căzuse o ploaie iute şi deasă. A strivit pădurea. Au căzut frunze; oasele ramurilor goale străpung pielea frunzişului îngălbenit. Pe platou iarba e strivită-şi ea. E culcată în vîrtejuri în toate direcţiile.

— Sîntem în pragul iernii, zice Arsule.

Merge în urma lui Panturle. Sînt la marginea acestui platou unde a cuprins-o, în acelaşi timp, atâta spaimă şi atâta dorinţă de dragoste. Se gîndeşte la asta. Se gîndeşte că vîntul i-a fost peţitor. Viaţa ei n^a început decît de-atunci. Tot ce a fost „înainte[11] nu mai are nici o importanţă. Se gîndeşte la trecut din cînd în cînd aşa cum te gîndeşti la o boală de care te-ai vindecat. Şi cînd se gîndeşte simte de îndată nevoia să-l privească pe Panturle. Duce, în sfîrşit, o viaţă tihnită, îşi trăieşte bucuria, am putea zice, aidoma oricărei specii.

Deodată, Panturle se opreşte şi aruncă sacul jos. Cu braţele în cruce, închide drumul şi o ţine pe Arsule în spatele său :

— Stai aici.

Face trei paşi în iarbă şi se uită în jos.

Pare că se gîndeşte. Se întoarce, pune sacul în spate, o ia pe Arsule de braţ şi o duce prin iarbă, în altă parte.

Restul zilei Panturle a fost foarte ciudat şi neliniştit. Nu se hotăra la nimic. A măsurat griul dar se vedea bine că o face gîndindu-se la altceva. Apoi a lăsat totul baltă şi a plecat. A urcat în sat. A împins cu umărul uşa casei lui Mameche ; uşa s-a întins pe podea şi el a intrat.

A încercat să desfacă cearşaful care era pe masă.

Numai zdrenţe. Cum a stat acolo printre şobolani şi alte dihănii s-a ales praful de el.

A coborît acasă prin pîrloagele din spate şi s-a folosit de faptul că Arsule se ducea după apă ca să intre lepede de tot. A cotrobăit. S-a întrebat :

— Unde le-o fi punînd ?

în sfîrşit, obosit, s-a dus lîngă patul lor care era aranjat ; l-a desfăcut cu un gest larg, a luat cearşaful pe care dorm el şi Arsule şi, dat fiind că Arsule intra jos în bucătărie, a sărit pe fereastră cu cearşaful înfăşurat sub braţ..

S-a dus pe platou. Apoi s-a reîntors purtînd ceva învelit în cearşaf. O bocceluţă cît o legătură de crăci scurte, bine uscate, pentru că zornăie, şi cu ceva robund pe deasupra, ca o tigvă de apă, care nu se echilibrează şi stă să alunece într-o parte. în jurul lor a înfăşurat cearşaful de patru sau de cinci ori.

A ajuns la fîntîna comunală. Şi a trebuit să-şi croiască drum printre mărăcini cu trupul lui voinic ca să ajungă la ghizdurile puţului. A înnodat bocceaua. A mai pus înăuntru două pietre mari. A privit în jos spre apa neagră care luceşte ca fierul

— La urma urmelor, asta şi-ar fi dorit.

Seara, s-a aşezat pe piatra vetrei şi a început să vorbească :

— O femeie de pe-aici care s-ar fi bucurat să ne vadă împreună.

— Cine ? a întrebat Arsule.

— Una de pe-aici. I se spunea Mamăche. Tot timpul îmi spunea : „Ia-ţi o femeie, ia-ţi una“. Atît de des încît chiar a şi zis : „Şi dacă vrei, mă duc eu să ţi-o aduc." Atît de des că poate s-a dus s-o caute.

Arsule n-avea ce să răspundă la toate astea, aşa că s-a strîmbat puţin.

— ...atît de des că poate s-a dus s-o caute şi a murit pe drum.

După asta, a trebuit să spună şi povestea cu cearşaful smuls din pat şi tot restul.

Arsule s-a aşezat alături de el şi se strînge lîngă Panturle pentru că moartea, atunci cînd vorbeşti despre ea, e ceva care te îngheaţă din creştet pînă în tălpi. Apoi a început să se gîndească.

— Pe platou, zici ?

— Da.

— Cînd trăia... era o femeie toată în negru, cu mişcări care nu erau prea desluşite ?

— Da, face Panturle mirat.

— Bine. Am să-ţi spun. Atunci, pe mine s-a dus să mă caute. Dacă am trecut prin Aubignane, în primăvară, e pentru că ceva ne-a împins spre acest ţinut, în afara drumului nostru, înspăimîntîndu-ne. Ea se înălţa în ierburi. M-a forţat să vin aici. Nu-mi pare rău dar ăsta-i adevărul adevărat.

I-a povestit totul lui Panturle, cu de-amănuntul. Totul, de la început şi pînă la sfîrşit şi el a surîs uşor pentru că a înţeles înlănţuirea lucrurilor.

— E bine.

A întors capul şi a privit grîul măsurat.

Timp de trei zile a fost ca pe un vapor. Nici un răgaz. Tot timpul cu mîna pe ceva. în prima zi,

dă-mi şurubelniţa". „Arsule, cînd ai scotocit prin casă n-ai dat cumva de o cutie ca asta în care erau scule ?“

Şi apoi, în cele din urmă, spre seară, a strigat : „Arsule, vino să vezi". Şi iată : în faţa casei, în iarba proaspătă, aşezat pe pajişte ca o lăcustă, e plugul gata terminat.

— Cu ăsta... a zis Panturle.

A doua zi s-au dus să ardă bălăriile de pe locul ales. Au trebuit să supravegheze focul ca să nu se întindă.

Ziua următoare, noaptea următoare şi pînă în zori s-au auzit zgomote aproape ca la o gospodărie adevărată şi Panturle n-a închis ochii din cauza asta.

Calul era jos în grajd. L-au pus în locul lui Caroline. îl auzeau bătînd din picior, scuturînd lanţul, scărpinîn- du-se de o loiţră şi chiar nechezînd tremurat ca o trompetă, pentru că era un armăsar care lua mirosul caprei drept mirosul unei iepe.

Tot privind spre fereastră, în camera plină de întuneric, Panturle a' văzut ivindu-se zorile dincolo de geamuri. S-a luminat deodată, zorii sînt trandafirii ; înseamnă că o să fie frumos. Panturle s-a sculat şi Arsule, care părea că doarme cu nasul la perete, s-a întors şi a spus :

— Vin şi eu. Aş vrea să văd.

— Mai stai puţin. Cu calul ăsta nebunatic, cum simte o femeie lîngă el, nu te mai înţelegi. O să-l înham. Ai să vii acolo imediat.

Şi iată că o să înceapă.

O să taie drept pînă acolo unde sînit tufişurile pe care le-a lăsat anume ca semn şi asta va fi brazda de hotar. Toate celelalte se vor întinde de-a lungul ei. Şi cînd, de aici şi pînă la cedrul cel tânăr, tot locul va fi acoperit de brazde, cînd ogorul o să arate ca un acoperiş de olane, atunci o să fie bine. înainte !

turle. A privit imediat brăzdaruL; este încă întreg şi totuşi au dat de un pietroi.

— îţi viu .eu de hac pînă la urmă, zice Panturle printre dinţi.

Acum, cuţitul cel mare care seamănă cu partea din faţă a unei bărci pluteşte pe pămîntul liniştit.

— Hai, Negruţ, trage puţin, hai, măi, leneşule !

Panturle lucrează plin de vioiciune şi seninătate. Şi iată soarele care a sărit peste dealuri şi acum urcă. Şi iat-o pe Arsule oare a sărit pîrîul şi

III

Diligenţa lui Michel se opreşte acum la ora zece pe panta de la Vacheres. A găsit el un mijloc. Nu se ştie care anume dar adevărul este că e ora zece.

— O să-l aşteptăm pe taica Valigrane. •

Michel începe să cânte din trompetă. Sînt la umbra pe care o face biserica înaltă, năpădită de iederă. Uite-l pe Valigrane care coboară pe drum ca un cadet ; uite-l chiar pe poteca prin care scurtează ocolurile. Se grăbeşte ; dacă se grăbeşte aşa de mult o să cadă.

— Ei ! nu te grăbi, avem tot timpul. Că nu arde !

— Nu voiam să te fac să aştepţi.

— Da' ce, nu stăm bine aici la umbră ?

Valigrane îşi şterge pielea capului cu o batistă • mare, •foarte curată.

— Intri înăuntru sau vii aici ? întreabă Michel ară- tînd locul de lîngă el, de pe capră.

— Stau lîngă tine, la aer curat. Pe mine nu mă încântă să stau închis acolo înăuntru.

Caii au început urcuşul încet, şerpuitor,

Michel care ştie de ce merge Valigrane la Banon spune :

— O să fie lume multă.

— Da, asta îi spuneam şi eu nevestii-mi; cade tocmai în ziua tîrgului.

— îi cam încurcă dar, cu căldurile astea, nu puteau să-l mai ţină încă o zi. Nu se putea, că a şi început să miroasă. Eu le-am spus : „Nici n-aveţi măcar nevoie să închideţi". Au o ieşire prin dosul casei. N^are rost să închidă cafeneaua tocmai în ziua în care e atît de mult de lucru. Dricul vine în spatele casei, îl încarcă şi pleacă cu el. în faţă nu se vede nimic. Ce, nu-i aşa ?

— Ei, adevărul e că... e supărător ca tocmai în ziua în care pot cîştiga o sută şi chiar o sută cincizeci de franci (nu se întîmplă prea des) să închidă prăvălia şi să trimită clienţii la alţii. Şi aşa e destul de mare necazul...

:— Asta am spus şi eu.

— Asta ar zice şi el dacă ar mai putea vorbi : fără surle... Era totuşi un om de treabă, unchiul Joseph.

Ajung la o cotitură de unde se vede tot ţinutul din vale. Nu este aurit de grîu ca de obicei, e doar de un galben murdar şi prin acest galben se vede pămîntul.

— Ah ! anul ăsta, ce să zic !...

— Tot aşa a fost şi la voi ?

— Da. Noi, de obicei, aveam cincizeci de măsuri ; dacă o să avem cinci, şi din cel prost, lucrînd de zece ori mai mult şi mai greu ca de obicei; aşa că...

— Da, peste tot e la fel.

— Chiar că poţi zice aşa : la Reillanne, la Forcalquier, la Manosque. Am vrut să punem grîu din India ; era încă ceva nou şi acum, vezi ce-a ieşit.

— Şi, pe urmă, a mai fost şi furtuna aia mare.

— A, da, bineînţeles, şi furtuna s-a întins, nu glumă !

Cînd s-apucă unii să se amestece în treburile oamenilor, se umple lumea de proşti, dar cînd se amestecă în viaţa ■plantelor şi în tot ceea ce le priveşte...

...O să-ţi spun : eu am fost cîndva într-un ţinut, n-o - să-ţi zic unde, c-ai să ştii de cine vreau să vorbesc. Era pe acolo unul din aceia care se pricep la rosturile pămîn- tului, sau cel puţin aşa zic ei, un profesor, ce mai încoace încolo, şi încă plătit de guvern. închiriase o fermă mică. Era curăţică, bine gospodărită, bine rînduită şi cu o verdeaţă bogată şi bine îngrijită. Viţă, duzi, o pajişte mică, cireşi... pricepi... Bine! Profesorul meu porneşte la treabă. Ei, da nimic de zis, porneşte de-a binelea. îşi scotea haina, îşi scotea vesta, îşi sufleca mînecile şi dă-i! După un an de zile totul a fost o pustietate. O pustietate îţi zic. îi cuprinsese aşa o silă pe toţi copacii... de ţi se rupea inima. Nu tu cireşe, nu tu viţă ori pajişte. Totul alunga viaţa. Şi mai taie cîte ceva de-aici, şi un vîrf de dincoace, şi ramura asta oare trebuie să crească altfel... Punea strugurii în săculeţe de hîrtie ; da, chiar aşa cum îţi zic. Acum, dacă ai vrea să cumperi ferma, de ţi-ar da-o pe nimic şi tot n-ai lua-o ; totul a murit. Ţi-l închipui cumva pe omul ăsta, doftor de rădăcini, cu cartea lui groasă în mînă ? Astea nu se învaţă în cărţi.

— Dumneata ştii întotdeauna lucruri noi.

— Nu, uite ce vreau să spun : ai vorbit de furtună. Dacă am fi pus grîu de-al nostru, grîu obişnuit cu toanele pămîntului şi ale anotimpurilor noastre, poate că ar fi rezistat. Ştii doar că furtuna culcă griul ; bine, o dată. Nu trebuie să credem că planta nu judecă. îşi zice : bine, o să ne întărim şi, puţin cîte puţin, îşi întăreşte tulpina şi rămîne în picioare în ciuda furtunilor. S-a adaptat. Dar dacă mergi să aduci lucruri de la celălalt capăt al pămîntului şi dacă-i asculţi pe aceşti domţiişori cu cărţi : „Puneţi din asta, puneţi din ailaltă ; vai ! nu faceţi aşa . ceva !“ Te ia dracu, asta păţeşti !

— Aşa-i, Valigrane, sînt de părerea dumitale.

— Bagă de seamă că ne-am prins cu toţii. La

of, Doamne, mistralul poate să bată toba în toate hambarele goale. Astă-i. Măcar de ne-ar fi de învăţătură.

Drumul e deja mai puţin înclinat pe deal. Şi a început să se vadă marginea pădurii de acolo de sus şi iarba uscată de pe platou.

— Ce are calul tău sur ?

Calul din stînga întoarce capul spre valea care despică pădurea ; şi iată că-şi scutură greabănul şi îşi întinde gîtul şi nechează spre fundul văii.

— Aha ! iar l-a apucat ; lasă-l să se joace. Ştii cum de i-a venit ? Asta s-a întîmplat odată cam prin luna mai... De aici, ştii, se vede dealul de la Aubignane, ia uite-te, i-acolo. Urcam aşa ; începe să cânte. Atunci nu l-am luat în seamă. A doua zi, iar, şi ziua următoare, la fel şi mereu în acelaşi loc ; îşi întorcea capul mereu în aceeaşi parte. Mi-am zis : „Da' oe-o fi pe-acolo ?“ Mă uit. Acolo, la Aubignane, unde pămîntul era de obicei roşcat ca porumbul, acum era verde de verdeaţă, o verdeaţă frumoasă, trainică. Animalul o văzuse.

— Vede tot soiul de lucruri...

— Da.

Şi iată şi platoul cu trapul cailor şi puţin aer ceva mai răcoros.

— Uite, vezi, zice Michel, aici ca şi pretutindeni.

Arată cu biciul o mirişte, printre ierburi, şi nişte clăi de snopi mici ca nişte muşuroaie de cîrtiţă.

Deşi a fost un an prost, tîrgul oel mare de vară a umplut orăşelul. Drumurile sînt înţesate de bărbaţi şi de care, de femei cu legături, de copii în haine de sărbătoare care strîng în pumnul drept cei zece bani pentru gogoaşă. Sosesc de pe toate povîrnişurile dealurilor. Vin o grămadă, merg toţi laolaltă, .pe drumul dinspre Ongles, cu şaretele la pas, înaintând cu toţii în praf ; unii, parcă ar fi nişte boabe pe potecile dinspre Laroche, drumeţi cu sacul pe umăr şi cu capra după ei ; alţii se odihnesc sub plopii de pe drumul care duce la Simiane, chiar mai jos de ziduri, în dangătul

şi unii şi alţii cu priviri scurte, care merg de la ochi drept la sacii de grîu. S-au înţeles imediat.

„Of ! prost mai e anul ăsta !“

„Şi ce uşoare-s boabele !“ „Şi ce puţine-s !“

„Asta aşa-i !“

Femeile se gîndesc că acolo sus, în piaţă, sînt negustori de pînzeturi, de rochii şi de panglici, şi că o să trebuie să treacă în faţa tuturor acestor lucruri întinse şi că o să trebuie să se ţină tare. Chiar de aici se simte mirosul de prăjeală al gogoşilor; se aude ca picurată melodia orgii de la căluşei ; pe mulţi îi întristează aceste chemări la petrecere în aerul însorit care te dojeneşte pentru griul cel rău.

în pajiştea din- pantă, la umbra merilor, argaţii de la ferme s-au adunat în jurul mesei lor de prînz. De obicei mergeau la han să mănînce o friptură înăbuşită. Astăzi, trebuie să facă economie.

Asta nu înseamnă că hanul n-are clienţi ; nu, cîtuşi de puţin ! nu mai sînt locuri la masa lungă din mijloc şi au şi pus măsuţele pe lături, între ferestre, iar cele două fete sînt îmbujorate de-ai crede că au roşii coapte în obraji ; aleargă de la- bucătărie pînă în sală fără să se oprească şi sosul cafeniu li se prelinge de-a lungul braţelor. Şi asta nu pentru că ar avea oamenii timp să-şi depene acolo la han toate .întîmplările, nicidecum ; aici sînt mai ales dintre cei precum misitul din vale, pînte- cosul care vine să-i jefuiască pe bieţii oameni pentru că-i mai bun de gură şi că vrea să cumpere plătind cît mai puţin. Nu-i o lume aleasă. în piaţă, vînzătorii ambulanţi şi bazargii şi-au instalat prăvăliile de pînză între tei. Şi au întins pe sub corturi grămezi de pălării, papuci, pantofi, haine, pantaloni groşi de catifea, păpuşi pentru copii, coliere de mărgean pentru fete, crătiţi şi oale pentru gospodine, jucării şi ciucurei pentru cei mici şi susete pentru sugarii lacomi pe care

[1] în text — *aune* — veche măsură de lungime (1,18 ,m apoi 1,20 m).

— Ia veniţi încoa să vă dau şi ceva peste măsurătoare !

Sînt aici şi dughenele vînzătorilor de damigene şi tarabele negustorilor de dulciuri şi de gogoşele de 'care stau lipiţi copiii ca muştele pe un vas cu miere; mai e şi unul care vinde ceaiuri de ierburi şi cărticele în care orice boală a trupului este desluşită şi tămăduită şi, lîngă cîntarul pe care se cântăresc oile, se mai află nişte căluşei bălţaţi şi zgomotoşi care se rotesc printre copaci ca nişte bărzăuni.

Şi în aerul cald toate astea fac zgomot şi scot ţipete mai să le asurzească, de parcă ai avea apă în urechi. La Agathange au lăsat deschise uşile cafenelei. Curge prin ele un pîrîu de fum şi de ţipete. înăuntru sînt oameni care au mîncat cîmaţi şi au băut vin alb în jurul meselor de marmură şi care discută acum răsturnînd paharele goale cu pumnul şi cu vocea. Agathange e frînt. E în picioare din zori. N-a stat o clipă jos. Tot timpul a alergat între bucătărie şi cafenea trebuind să treacă printre mese, printre scaune. Uite-l acum pe acela din fund care vrea vermut. Va trebui să coboare în beci. E numai în cămaşă ; o cămaşă frumoasă cu flori roşii. Şi-a pus pantalonii cei buni şi n-are guler tare. Gulerul tare din celuloid este gata pregătit pe masa din bucătărie alături de ceş-tile curate. Mai sînt acolo cei doi butoni din metal şi un nod de cravată gata făcut, negru, nou, abia cumpărat pentru ceea ce urma să se întîmple curând.

în fundul bucătăriei este uşa dinspre coridor. Dă spre scara care duce la camere. E deschisă ; este parcă vopsită de o lumină de luminare care cade de sus. în clipele în care e puţină linişte, Agathange se duce la uşă şi strigă încet :

— Norine, n-ai nevoje.de nimic ?

O voce slabă coboară de la etaj :

— Nu.

— Nici măcar de-un pic de rom ? Un pic de rom, haide.

Curînd va fi ora trei. Şi iată că Noriiie a coborît în bucătărie.

— Te-ai îngrijit de sicriu, nu-i aşa ?

îl întreabă pe Agathange pentru că n^au venit încă. Şi e timpul. Dat fiind căldura asta ar fi mai bine să fie înăuntru...

Agathange ţine sticla de băutură sub braţ, într-o mînă cafetiera, iar în cealaltă mînă, tava cu ceşti.

— Ei, da, tuşe, ţi-am mai spus, m-am îngrijit, dar vezi că-i tocmai într-o zi de tîrg. Şi, pe urmă, nu-i încă vremea, nu e chiar ora trei. Mi-a zis că o să vină să-l pună în sicriu la ora trei ; e fără cinci. Uite : a sunat cineva. O să vină, nu te nelinişti.

Bătrînica priveşte ceştile curate de pe masă şi gulerul .tare şi cravata neagră şi pe Agathange care e roşu şi luceşte de sudoare şi sertarul casei larg deschis şi care este plin cu bilete de cinci franci...

— Ştii, nu că mă nelinişiesc dar... nu miroase prea bine...

Jeremie a dat la o parte perdeaua de la uşă şi a strigat :

— Domnule Astruc, vreţi grîu ?

Cel întrebat a fost atît de uluit auzindu-l încît s-a întors brusc şi masa şi paharele s-au clătinat.

— Şi pe unde ai văzut tu grîu ? Nu-s zece boabe ca lumea în tot ţinutul tău.

— Nu ştiu dacă or fi zece boabe ca lumea, dar sigur e că eu am văzut şase saci de grîu şi încă din cel frumos.

A intrat şi a înaintat pe picioarele lui lungi pînă la masă. Domnul Astruc îl priveşte. Jeremie i-a înţeles privirea.

— Daţi-mi o ţigară.

Domnul Astruc îşi scoate pachetul.

— Vă iau două.

— Ei, şi... ?

— Şi... e acolo, după căluşei, în locul unde stau de obicei catîrii. A trebuit să fie cineva ca mine ca să se ducă să se uite prin partea aia. E acolo unul

saciì în faţa lui. Nu spune nimănui nimic. Se uită. Stă. Aşteaptă. I-am spus :

— Măi, ce-ai tu acolo ?

— Grîu, mi-a zis. Şi culmea e că-i adevărat. Ştiţi, domnule Astruc, mă pricep, ştiţi doar, nu e prima oară... Ei bine, sînt sigur că grîu ca ăsta n-aţi mai văzut niciodată.

Daţi-mi un foc.

— Ce vrei să bei ?

— Nimic ; am băut destul. Dar dacă faceţi tîrgul, o să-mi daţi ceva. Puteam foarte bine să mă duc la alde Jacques, dar m-am gîndit mai întîi la dumneavoastră.

Deşi domnul Astruc este un pîntec mare bine strîns într-o vestă la două rînduri cu un lanţ de ceas care leagă totul, un pîntec sprijinit pe două picioare scurte, se ridică brusc.

— Trebuie să mă duc să văd. Agathange, mă întorc, serveşte nişte ţapi cu bere.

Sînt într-adevăr şase saci. Se văd de la distanţă. Domnul Astruc i-a şi numărat. A şi văzut că e lume oare se uită la grîu. A şi văzut că încă nu sînt pe^acolo ceilalţi misiţi. '

— Faceţi loc, faceţi loc.

Prima sa privire e la grîu. I s-au umplut ochii de cum l-a văzut.

— Nemaipomenit !

E greu ca alicele. E sănătos şi auriu şi curat, cum nu se poate mai curat ; nici o pleavă. Numai grîu : uscat, tare, curat ca apa pîrîului. Vrea să-l atingă ca să-l simtă curgîndu-i printre degete. Nu vezi aşa ceva în fiecare zi.

— Nu puneţi mîna, zice omul.

Domnul Astruc îl priveşte.

— Nu puneţi mîna. Dacă vreţi să cumpăraţi, atuncea, da. Dar dacă-i de uitat, atunci uitaţi-vă doar cu ochii.

Vrea să cumpere dar nu pune mîna. înţelege. Şi el s-ar purta la fel.

— Unde ai făcut grîul ăsta ?

că e fără paie şi fără praf. Nu spune nimic şi nimeni nu zice nimic, nici măcar cel care e în spatele sacilor şi care vinde. Nu-i nimic de spus. E un grîu frumos şi toată lumea o ştie.

— Nu-i bătut cu maşina ?

— E bătut cu astea, zice omul.

îşi arată miinile mari care au răni de la îmblăciu şi, când le deschide, coaja scapă şi sîngerează. Lîngă bărbat e o femeie micuţă, tînără şi frumuşică şi cu pielea arsă de soare ca o cărămidă. Şi îl priveşte pe bărbat de jos în sus, foarte mulţumită. Îi spune :

— Strînge palmele, îţi sîngerează.

Şi el îşi strînge palmele.

— Atunci ?

— Atunci îl iau. Asta-i tot ?

— Da. Mai am patru saci dar ăia-s pentru mine.

— Ce vrei să faci cu ei ?

— Pîine, ce altceva ?

— Dă-mi-i, ţi-i iau şi pe aceia.

— Nu, v-am spus, îi păstrez.

— Îţi dau o sută zece franci.

— Nu-i mai mult ? întreabă un om care e de faţă.

Cel dinapoia sacilor a privit-o pe femeia cea mărunţică. A surâs cu ochii şi cu buzele şi pe urmă şi-a întors faţa spre domnul Astruc, fără urmă de surâs, aşa cum se uita mai adineauri cînd a spus „nu puneţi mîna“.

— Nu ştiu dacă face mai mult, sau mai puţin, dar eu vreau o sută treizeci.

Privirile domnului Astruc au coborât înspre grâu.

— Bine, îl iau.

Şi n-a rostit cuvintele astea, le-a strigat- pentru că orga de la căluşei începuse să huruie.

— Dar cei zece saci, a mai strigat el.

— Nu, a ţipat omul. Aştia şase şi nici unul mai mult ; ceilalţi îi păstrez, ţi-am mai spus doar. Nevestii-mi îi place pîinea bună.

— Ia, uitaţi-vă puţin, spune.

Şi deschide mîna lui grasă plină cu acest grîu frumos, frumos şi voinic ca un bărbat.

— De necrezut ! fac oamenii. Şi mai ales în anul ăsta !

— Şi în toţi anii, se poate spune, adaugă domnul Astruc, în toţi anii ; ăsta-i grîu de concurs. E prima dată cînd văd grîu din ăsta. Şi bătut cu îmblăciul şi vînturat de mistral. Nu-i ciung cel care a făcut aşa ceva. Şi are mîinile însîngerate.

Oamenii ascultă şi fluieră, un fluierat lung, de admiraţie.

— Hei, hei, amice !

Dar Jeremie !

Cutreieră tot tîrgul.

— Ai văzut grîul pe care l-a cumpărat Astruc ?

Dacă i se răspunde da, zice :

— Eu i l^aim găsit. Era gata să plece fără nimic, cu mîna goală. Eu i l-am găsit.

Dacă i se spune „nu“, îl prinde pe om de umăr şi îi strigă :

— Du-te să-l vezi că n-ai să mai vezi aşa ceva cît ăi trăi !

I-a mers vestea griului ăsta !

La ora patru după amiaza nu se mai vorbeşte decît despre asta.

— E unul din Aubignane, se pare.

— Cred că-l cunosc.

— Vedeţi ce înseamnă pămîntul. Se pare că au plecat cu toţii, unul după altul că nu le răsplătea osteneala : şi pînă la urmă, vedeţi...

— Agathange îl cunoaşte.

— Şi eu, i se zice Panturle. Numele lui e Bridaine ; sîntem oarecum veri, pe departe, după nevastă-mea.

— Orice s-ar zice, pentru pămîntul nostru grîul adus de prin alte locuri nu-i ca griul de^aici, vezi bine...

Şi domnul Astruc aleargă ca un şobolan, cu tot

Panturle e tot în spatele căluşeilor, sub tei. Se simte apăsat şi ameţit de zgomotul orgii care girohăie ca zece purcei şi se simte împovărat şi de toţi banii pe oare îi are în mină. Arsule e lîngă el, rezemată de el şi strălucind de bucurie oa o flacără de luminare.

Asta e beţia lui Panturle : să o simtă alături de el şi mulţumită. Aaum, că nu-i nimeni, o ia cu un braţ de după mijloc şi o strînge puţin aa să o simtă cum se îndoaie mlădie ca un snop de grîu ; în cealaltă mînă ţine banii.

— Eşti mulţumită ? o întreabă.

— Cum să nu fiu...

— Ăştia-s bani, nu glumă. Cît zice că face ?

— Şapte sute optzeci.

— N-am avut niciodată atît.

Apoi s-au sculat şi au plecat în tîrg. Aşa erau înţeleşi. Şi cît n-au fost printre oameni Panturle, cu braţul arcuit, a ţinut-o pe Arsule lipită de el dar, de cum au ajuns între barăci, a mai strîns-o odată apoi i-a dat drumul. Şi merg ca doi oameni cuminţi.

S-au oprit în faţa tarabei lui Lubin.

— Ăsta are lucruri bune. Ar trebui să-ţi cumperi o pereche de .pantaloni şi o haină.

— Şi tu ?

— Ei, eu...

— Dacă nu-ţi cumperi nimic, nici eu nu-mi iau nimic.

— Pentru mine, o să mai văd.

— Şi eu o să mai văd.

Şi au trecut mai departe.

Erau gata să se certe pentru că aşa s-a întîmplat şi la pantofi şi la toate celelalte mărfuri. Pînă la urmă, Panturle a luat banii pe care îi avea în sîn, între cămaşă şi piele, şi i-a dat lui Arsule. Pe toţi.

— Ia-i, fă ce vrei tu cu ei.

Aşa, aşa a mai mers : au cumpărat haina, pantalonii, pantofii, două pături foarte frumoase

Şi apoi Arsule a început să rîdă ; a scos o hîrtie de zece franci şi a spus :

— Mi-o dai mie pe asta ?

— Ei, ţi le dau pe toate.

— Nu, dar pe asta o vreau pentru mine.

— N-ai decît s-o iei.

A luat-o rîzînd şi pe urmă a zis :

— Aşteaptă-mă, mă duc să-mi cumpăr ceva.

A aşteptat-o, acolo, lîngă Poştă. Arsule a ieşit din târg şi *a* coborît în strada care duce în piaţa mare. După un timp s-a întors cu un pacheţel învelit în foiţă.

— Uite, a spus.

Era o pipă frumoasă nouă-nouţă. De lemn adevărat ; şi un pachet de tutun.

Lui Panturle i-au dat lacrimile. N-a ştiut să zică decît : „Tu, tu...“ ca o ameninţare, ca pentru a spune : „Vezi tu, dacă te-oi mai prinde altădată..."

De bucurie, Arsule se umflă ca un .porumbel.

— Ştiam că-ţi doreai aşa oeva. Şi vezi, mi-au mai rămas şaisprezece bani.

E adevărat, i~au rămas şaisprezece bani.

Ar fi putut să-l aştepte pe Amoureux. El le-a adus sacii au şareta şi le-a spus :

— La ora şase să fiţi în faţa rotarului ; aşteptaţi-mă, o să ne întoarcem împreună.

Dar erau sătui de tot zgomotul, de muzicile şi de toate strigătele acestea, de pocnitori, de toţi oamenii care beau şi de toţi negustorii care cântau şi de orga aceea pe care o pun în mişcare învîrtind o manivelă.

— îmi zumzăie tot capul, zice Panturle, dacă aş mai sta aici aş înnebuni.

— Şi eu ! spune Arsule.

Adevărul e că le e dor să fie singuri în liniştea lor. Sînt obişnuiţi cu timpurile întinse şi goale care îşi duc viaţa fără grabă alături de ei. Acolo sînt uniţi, trup lîngă trup, ştiind dinainte la ce se

cui pieptului. Aici, zgomotul i-a despicat ca un auţit şi au simţit mereu nevoia, de-a lungul zilei, să se atingă cu braţul sau cu mîna ca să-şi aline puţin sufletul.

— Ştii oe-ar trebui să facem, ca să fie bine ? Să plecăm imediat pe jos.

Au plecat pe drumul dinspre Saint-Martin • e o scurtătură.

Mai întîi a început să le vorbească un plop înalt. Pe urmă, pîrîul de la Sauneries, care i-a însoţit foarte politicos, frecîndu-se de drumul lor, şuierînd uşor ca o viperă îmblînzită ; apoi, vîntul de seară oare i-a ajuns şi a făcut o bucată de drum cu ei, şi pe urmă i-a lăsat pentru un cîmp de levănţică, după care s-a întors iar şi a plecat din nou cu trei albine mari. Uite aşa. Şi asta i-a înveselit.

Panturle duce sacul în care sînt toate cumpărăturile. Arsule, alături de el, merge voiniceşte ca să ţină pasul. Şi rîde.

A venit atunci noaptea ; chiar în clipa în care, ieşind din pădure, o apucaseră spre valea de la Aubignane ; a venit atunci noaptea, bătrîna noapte pe care o cunosc, pe care o îndrăgesc, noaptea cea cu braţele umede ca ale unei spălătorese, strălucind de pulbere, noaptea care aduce luna.

Se aud respirând ierburile de la kilometri depărtare. Sînt la ei acasă.

Tăcerea îi frămîntă într-un singur trup.

Chiar după acest tîrg au fost trei zile cum sînt adesea la începutul toamnei. O mizerie ! Toate porcăriile la un loc : şi vînt şi apă şi furtună ; cerul era ca un ceaun. Şi, pe lîngă asta, a mai fost şi un frig cumplit. Astăzi, a mai rămas o ceaţă frumoasă, albă ca laptele. Pămîntul e prea umed, nu pot ieşi din casă că ar aduce tot cîmpul pe tălpi. Panturle e îh bucătărie şi lucrează un mîner pentru şurubelniţă, Arsule a golit dulapul. A găsit în pod o ladă plină de ziare din 1907. Cu foarfecele taie festoane în hîrtie ca să o pună pe etajere.

măcar satul. în această ceaţă se aude un corb care cron- căne. îl pot vedea trecînd din cînd în cînd prin faţa geamului ca o umbră a văzduhului. încolo, nici un zgomot, numai troznetul tăcerii.

Panturle s-a aşezat în cercul mic de lumină cenuşie care curge din fereastră. A cioplit o bucată dintr-o rămu- rică de stejar şi o face să intre cu forţa în brăţara şurubelniţei.

Dar brusc ridică capul şi rămîne o clipă aşa, cu mîinile nemişcate, ascultînd. Apoi, se întoarce încetişor spre uşă. Şi, întorcîndu-se, ia seama să calce fără zgomot pe lespezi ; e acum în faţa uşii. întinde mîna spre cuţitul mare de vînătoare care se află pe masă. Prinde strîns în palmă minerul gros ; în jos lama pare o frunză umedă de stînjenel. Fără să mişte capul priveşte lama. E în regulă. Lama e aici. Bine. Respiră tăcut, trăgînd mult aer în piept.

Şi deodată, pe uşă e parcă o atingere uşoară. Şi iată că cineva a împins niţel uşa, aşa, ca să încerce. Panturle a înţeles asta pentru că de cînd a pus mîna pe cuţit nu-şi mai ridică ochii de pe bara cea mare a zăvorului, bara care este oprită de o piedică de fier. Şi această bară, care are puţin joc, s-a mişcat pe loc şi a ţăcănit în piedică. Se mai uită o dată la cuţit. Apoi priveşte tavanul. Sus, deasupra lui, nu se mai aud paşii lui Arsule, dar de-acolo coboară un murmur continuu care e un cîn- tec pe care el îl cunoaşte bine... Bun ! Ea e acolo sus şi taie hîrtiile. E bine aşa. Ca să urci sus nu-i altă oale decît scara. Şi în faţa scării se află el, Panturle, cu cuţitul său.

E în ordine.

Şi iată că bara zăvorului se ridică încet. Fără zgomot ; cu toată grijă. Cineva împinge uşa. Prin deschizătură fumegă deja ceaţa de afară.

Uşa se deschide de tot. în prag apare un bărbat. Cînd îl vede pe Panturle rămîne. nemişcat, cu mîna pe clanţă. Este un bătrîn.

— Nu-i aici casa lui Bridaine ?

— E, zice Panturle.

— Salut, zice bărbatul.

— Am venit aşa, ca să... Stai, nu te supără dacă intru ? Nu-i prea cald afară.

— Intră şi închide uşa.

Panturle n-a lăsat cuţitul din mină şi se uită la bărbat. Bărbatul se face că îi e puţin frig şi, tremurînd, îşi strînge haina.

— E mai bine aici.

— Da, nu-i rău. Eşti singur ?

în clipa aceea bărbatul a văzut cuţitul.

A făcut: auleu ! .

A poi a spus :

— Da, sînt singur şi n-ai nevoie de aşa ceva, Bridaine ; n^am venit de ce crezi tu şi nici nu-s din ăia de crezi. Şi ăsta-i un cuţit bun. Şi eu mă pricep la cuţite : sînt tocilar.

— Aha ! asta-i... a zis Panturle ; a surîs pe sub mustaţă şi a lăsat cuţitul.

— Da, asta-i.

L-a aşezat lîngă vatră ; mîncarea fierbe pe un jăratec potolit. A stat să asculte. Murmurul de sus abea se aude. Trebuie să ştii de el ca să-l auzi. E mai bine aşa.

Bărbatul a privit fără grabă cei patru pereţi, unul după altul, ca la o inspecţie.

Acolo, pe zidul din dreapta, atîmată de un cui e o basma. A văzut că sus, pe marginea vetrei, sînt diferite cutii frumos aranjate ; cele mai mari în faţă, oele mai mici în spate. într-o parte a ferestrei este un scaun şi, pe speteaza lui, nişte ciorapi de femeie ; pe împletitura de pai a scaunului se află un ghem mic cu aţă de cîrpit, o bilă de lemn şi o testea cu ace. E în ordine. De cealaltă parte a ferestrei... dar îi e de-ajuns cît a văzut.

— Aşa că uite, zice bărbatul, am întrebat şi mi s-a spus : „Este la Aubignane“. E aproape în calea mea. Am făcut un ocol şi am venit. Nu-mi lungeşte mult drumul : un pic, dar foarte puţin şi apoi, am ceva să-ţi spun.

— Zi-i !

— Tu nu te-ai mişcat de-aici ?

Omul tace. Nu s-a copt încă bine tot ceea ce vrea să spună.

Zice :

— Eu, odată, am trecut pe aici şi am venit la casa asta dar n-am găsit pe nimeni. Apoi, tot de data aceea, am avut tot felul de necazuri. Apoi, tot atunci, am scos la mal un bălrbat care .era să se înece fin groapa de la Chaussieres.

— Ştiu.

— Ştii ?

— Da : eu eram.

— Tu erai ?

Mulţumirea îi este scrisă pe faţă.

— Aha, bine.

Se întoarce, atît cît să-şi şteargă de pe chip bucuria asta care e prea bătătoare la ochi.

— Va să zică tu erai. Aha, bine. Pentru că, atunci o să poţi să-mi spui şi să mă lămureşti şi asta înseamnă că n-am venit degeaba pînă la Aubignane.

Uite, în două cuvinte : de data aceea — fiindcă-i vorba despre tine — eram cu o femeie. Ştii asta ?

- O vreme nu se aud decît două sau trei picături mari de ploaie care vin să bată în geam, pentru că în cele din urmă a început iar să plouă.

Panturle nu răspunde.

—■ Aşadar, eram cu o femeie. O să-ţi spun tot aşa cum trebuie, ca să înţelegi. Era una pe care am strîns-o de pe drumuri. Ne mergea bine împreună. Şi apoi, în noaptea aceea, a dispărut ca un abur. S-a topit în aerul zilei. Tu, pricep, ţi-ai revenit de cum s-a lăsat răcoarea nopţii şi te^ai trezit acolo singur singurel pentru că nu ne vedeai ; ne culcasem sub sălcii. Atunci ai plecat, era firesc, dar ea ? N-am înţeles nici pînă astăzi.

Aşa că, vezi, voiam să te întreb, cum i-am mai întrebat şi pe alţii de la fermele de dincolo : tot umblînd pe ici, pe colo, ca să vînezi sau cu alte treburi, n-ai întîlnit-o cumva, vie sau moartă, în sfîrşit, oricum, orice ar fi, să ştiu, să ştiu şi eu pînă

— Pentru, că o să-ţi spun, uite cum stau lucrurile şi aare-i adevărul de ce o caut. Femeia asta, ţi-am spus, am adunat-o de pe drumuri aşa, într-o bună zi, la Sault. Şi nu-i o . femeie aleasă, nu, chiar deloc, ci o tîrîtură ordinară. Eu, nu-i aşa, nu eram mofturos, cu meseria pe care o am şi apoi la vîrsta mea şi, pe urmă, dat fiind ce-i ceream ! Mă rog, aşa stau lucrurile. E una din alea care se culcă cu oricine !

Şi, cît priveşte treburile casei — femeile astea, de altfel, sînt întotdeauna aşa —, nu face nici două parale. Uite, mie-mi place ciorba de fasole uscată cu cîţiva cartofi şi cu roşii şi cu puţin busuioc şi un strop de untdelemn. Nu-i greu de făcut. N-a reuşit-o niciodată. Aşa-s astea. Ştii, au apucături de pisică ; se vîră la căldură în cenuşa oricui, dorm acolo, dar cît despre treabă, ei, da, pentru asta nu-i nici un zor.

Şi, pe urmă, simţămintele, uite încă un lucru la care ţine oricine. Mulţumirile nu costă mult şi arată că eşti bine crescut şi, la urma urmelor, aşa se cade. Ei bine, cît priveşte simţămintele, e ca lemnul uscat sau ca piatra. Poţi să te apuci să-i dai tot ce-şi doreşte, să te porţi frumos cu ea, să-i aduci una, să-i aduci alta, să-i uşurezi viaţa de fiecare zi. Nimic : ca lemnul; n-are mai multă recunoştinţă decît piatra de la marginea drumului. Ştii, eu am avut un cîine şi am fost mai mulţumit de el.

în timpul acesta, Panturle s-a sculat în picioare ; s-a dus la masă ; şi-a luat pipa şi tutunul, apoi s-a întors şi s-a aşezat iar ; şi-a îndesat bine pipa cu degetul mare şi acum o aprinde cu un tăciune. A luat tăciunele direct din foc cu degetele. îl ţine chiar pe tutun şi trage aer sugîndu-şi fălcile. în sfîrşit, iese fum şi, puţin mai tîrziu, se îngroaşă. Tăciunele s-a înnegrit între degetele lui.

După aceea omul aşteaptă. Panturle priveşte spre capătul pipei.

cu atît mai repede eşti curăţat. Atunci, nu-i aşa, e mai bine să ştii. Pentru că, odată prevenit, trebuie să fii nerod ca să te laşi înşelat. Nu-i aşa ?

Panturle fumează. Ploaia îşi lipeşte de geam pîntecul de melc. Un jgheab scuipă în partea dinspre grajd. Omul pune mîna pe genunchiul lui Panturle.

— Ştii ce, amice, ţi^am spus tot. E pentru binele tău. Mi s-a părut că te-am văzut în tîrg. Şi mi s-a spus că ştii unde-i femeia aceea.

Panturle îşi trage genunchiul. îşi scoate pipa din gură.

— Da, ştiu, zice. E aici, cu mine.

— Şi atunci ?

— Atunci nimic.

— După toate cîte ţi le-am spus !

— Da.

Stau aşa şi se privesc. Şi atunci pe buzele bărbatului a mijit un surîs, un surîs ca un pui de şarpe, pe care vocea lui Panturle l-a retezat în două.

— Da, după toate cîte mi le-ai spus, pentru că n-au nici o importanţă şi... (îşi drege glasul, fiindcă şi el are multe de spus şi tot adevăruri adevărate şi, odată gîtlejul curăţit, nu mai merită osteneala...) şi asta-i tot.

Şi apoi, totuşi, vrea să-i strivească complet surîsul.

— Şi ce-mi pasă mie de toate astea ? Doar am doi ochi şi două urechi şi două braţe cu mîini bune şi mă slujesc singur de ele şi ştiu să privesc în jurul meu fără ajutorul nimănui şi ştiu ceea ce ştiu.

în primul rînd, dacă e aşa de păcătoasă trebuie să fii foarte mulţumit că te-ai descotorosit de ea.

— Da, dar era femeia mea şi am hrănit-o doi ani.

Panturle îşi pune pipa pe piatra vetrei. Şi îşi întoarce scaunul de îşi aşază trupul voinic chiar în faţa omului şi începe să-l privească drept în ochi, fără să clipească şi rămâne aşa o bucată de vreme

Ascultă, nu te supăra, stăm aici faţă în faţă ca să vorbim, ca să ne spunem tot. Pentru că, de obicei, nu dau drumul bucăţilor pe oare le-am apucat decît dacă mă sileşte cineva s-o fac şi ca să mă sileascâ, trebuie să fie tare. Hai, să lăsăm asta. Te-ai gîndit puţin la ceea ce îţi spun ? Nu cred că viaţa îi era prea veselă alături de tine. Cîţi ani ai ? Nu-mi răspunde, se vede. Mă înţelegi ? După mine, ai fost plătit.

Omul stă şi chibzuieşte şi face să răsune cuvintele în mintea lui. Şi ele sună limpede.

— Bine, spune. Bine. Zici că mi s-a plătit. Şi zici că sînt bătrîn. Vezi, tocmai despre asta vreau să-ţi vorbesc. Sînt bătrîn ; ei, bine, mai ales la asta m-am gîndit cînd am luat-o cu mine. Tu nu ştii încă ce înseamnă să fii bătrîn. Ai s-o afli, ţi-o doresc. Atuncea, pentru mine era o tovarăşă şi, apoi, mai bine să ţi-o spun, îmi trăgea căruciorul.

Tace. Lasă capul în jos. îşi pune mîna dreaptă pe u- mărul sting ca să pipăie bătătura pe care i-a făcut-o chinga şi care i-a înfipt rădăcini de durere în tot spatele.

— Cumpără-ţi un măgar.

— E scump.

— Bine, zice Panturle rar. Nu sînt dintre cei care iau din bunul altuia şi-mi place cînd mi se vorbeşte deschis. Ascultă : ca să-ţi spun drept, aşteptam să vii într-o zi sau alta. Ai venit astăzi, o să ne sodoibim astăzi şi tot astăzi o să şi isprăvim. Ai să vezi.

Se scoală. în picioare e aproape tot atît de înalt cît vatra. Nu trebuie decît să întindă mîna şi ia cutiuţa pe care scrie „piper". Se aşază.

— Uite ce : măgarul, ţi-l plătesc. Dar, pricepi ; îţi înlocuiesc femeia cu un măgar. Pricepi ? îţi dau cu ce să cumperi un măgar şi s-a isprăvit.

Scoate din cutie o hîrtie de cincizeci de franci.

— Da, dar hamul, zice celălalt, şi şleaurile şi tot restul ? ...că atunci trebuie să pun nişte hulube la căruciorul...

— Bine, face Panturle, o să fie aşadar cincizeci de

Ţine banii cu vîrful degetelor. Mai spune încă odată : „Ia-i“ pentru că omul şovăie şi mai rumegă ceva pe sub mustaţă :

— Ia-i.

Omul ia cele două hîrtii, le numără : una, două. Bine. Le ţine o clipă în mină. Dacă cumva ar mai vrea să dea înapoi... Nu. Le bagă în buzunar. S-a făcut.

— Dar o să-mi scrii o hîrtie, zice Panturle.

— O hîrtie şi de oe ? Nu se face pentru o treabă ca asta.

— Se face pentru orice. Pui acolo : „Primit şaizeci de franci" şi pe urmă semnezi. Atît. E de ajuns. Tu şi cu mine o să ştim ce înseamnă asta. N-avea grijă.

Au făcut chitanţa. Gedemus avea un creion şi a rupt o pagină din carnetul în care îşi ţine socotelile.

— Trage o linie sub şaizeci, îi spune Panturle, ca să se vadă bine. Aşa. Ce-i saris acolo dedesubt ?

— Gedemus, e numele meu.

— Bine, e-n ordine. Stai, o să bem un pahar.

Au ciocnit cu vin.

— Acum plec, zice Gedemus.

— Da, spune Panturle.

L-a însoţit pînă la uşă. Nu mai plouă. N-a fost o ploaie mare. E chiar şi soare deasupra oeţii şi iarba luceşte.

Gedemus se opreşte în prag.

— Tot ce ţi-am spus despre femeie, să ştii, nu-i nimic adevărat.

— Ştiu, zice Panturle.

Lasă uşa deschisă ca să-l vadă bine cum se îndepărtează. Şi uite aşa. Tăcerea revine. Apa de pe o ramură de tei se scurge într-o căldare care a fost lăsată afară.

Panturle se întoarce încet pînă la masă. Asază

IV

Arăturile de toamnă au început chiar în dimineaţa asta. De la prima tăietură a plugului, pămîntul a pornit să fumege. Ai fi zis că e un foc acolo dedesubt. Acum, cînd şase brazde lungi stau aliniate una lîngă alta, deasupra cîmpului e un abur ca fumul unui foc de iarbă. S-a urcat în lumina limpede a zilei şi a început să lucească în soare ca o coloană de zăpadă. Şi le^a spus corbilor mari, care dormeau zburînd, purtaţi de vîntul platoului : „Aici se ară, sînt viermişori." Atunci au venit cu toţii, mai întîi unul după altul, chemîndu-se cît puteau de tare, apoi în stoluri, ca nişte frunze mari, duse de vînt. Sînt acolo în jurul lui Panturle, plutind în aerul des ca nişte rămăşiţe de lemn în jurul unei bărci.

Să tot fi fost unsprezece dimineaţa cînd Panturle s-a oprit ca să repare şleaul care se rupsese. Şi tocmai în clipa în care a ridicat capul, pentru că terminase treaba, în lumina soarelui, cald acum, a văzut un om în picioare pe cîmpul lui Marius Aubergier.

Pe loc a lăsat să-i cadă şleaul din mînă.

Cine poate să fie ăsta ? Arsule e singură acasă. A apăsat pe coarne înfigînd adine cuţitul plugului în pămînt. A fixat astfel plugul foarte bine acolo, la capătul ogorului, cu atîta putere îneît calul ar fi putut face orice nebunie fără ca să se întîmple ceva. Era gata să se întoarcă acasă cînd a văzut că omul cobora spre el. Atunci a aşteptat: Dar a lăsat atelajul fixat pentru că, de, nu se ştie niciodată, putea avea nevoie să-i fie amîndouă mîinile libere.

Omul a venit drept spre el. Avea o caschetă mică ; catifeaua pantalonilor lui era aproape nouă. îl auzea strigând de departe.

care i-a rămas pe mină. Pe urmă îşi şterge degetele de pantaloni şi se apropie.

— Ei, zice omul, merge bine ?

— Bine, răspunde Panturle.

De aproape, e un bărbat ceva mai mic decît Panturle, dar voinic, bine făcut, cu umeri drepţi şi cu mîini solide.

— E un pămînt bogat ăsta, ştii.

— Nu-i rău, zice Panturle.

— îţi spun asta pentru că o să-ţi fiu vecin. Da. Nu eşti tu cel care a vîndut un grîu aşa de frumos la tîrgul de la Bainon ? Ba da ? Ei bine, tu ai hotărît deci. E mult de cînd îmi zice nevastă-mea : „Să lucrăm pe pămîntul nostru, Deşire, doar noi o să ne fim stăpîni.“ E mult de cînd o tot zice, dar n-am putut-o face niciodată. Punga nu-i mare şi ştii pămîntul, la cîmpie, cine îl are îl ţine cu dinţii. Eu sînt fermier pe lîngă Mane. Şi drept e că, de multă vreme, vorba asta a nevestii mă munceşte şi pe mine în suflet. Aşa că totul s-a potrivit de parcă ar fi fost rostuit mai dinainte.

Panturle i^a spus :

— O să vii să îmbucăm ceva, dar lasă-mă să mai trag trei brazde.

Şi omul a mers alături de plug pînă cînd Panturle şi-a terminat treaba. Tot timpul se apleca, lua pămînt, pumni întregi, şi-i încerca grăsimea.

Cînd a intrat în casă, omul a privit cu bucurie fiecare lucru. Era o lumină frumoasă, cenuşie, moale ca o blană de pisică. Se scurgea prin fereastră şi pe uşă şi scălda totul în blîndeţea ei. Focul din vatră sufla şi îşi tocea ghearele roşii pe ceaunul cu supă şi supa fierbea încet, gemînd, şi un miros tare de praz, de morcovi şi de cartofi fierţi umplea bucătăria. Mincai deja zarzavaturile respirând aerul acesta. Pe masa din bucătărie erau trei cepe frumoase gata curăţate care luceau,

vase, într-o crăpătură lată care despicase pietrele şi prin care se vedea pământul negru, crescuse o iarbă verzuie care îşi purta spicul ei mare cu boabe. (Arsule o lasă acolo că îi place. îi zice Catherine şi îi vorbeşte cînd spală farfuriile.)

Omul a privit totul pe îndelete, zăbovind pe fiecare lucru, liniştit. îşi face o părere. Şi după ce şi-a făcut-o, zice :

— Staţi bine aiei.

Şi dacă cumva gîndul acesta nu se împlinise bine, el s-a împlinit odată cu supa bună a lui Arsule, o strachină atît de plină de se umpluseră marginile de zeamă, apoi încă una, cu toate zarzavaturile întregi, cu firele de praz albe ca nişte peşti şi cartofii care se topeau în gură şi morcovii, cu tot gustul pe care acestea ţi le lasă. A mai fost şi o felie de şuncă slabă cu o margine de grăsime care sticleşte ca gheaţa de fîntînă. Apoi a fost brânza îngălbenită între frunze de nuc şi înmiresmată cu ierburi şi omul a mestecat mai încet, mai întîi pentru că începuse să aibe burta plină şi apoi pentru că i se părea că limba lui frămîntă chiar o bucată de deal cu toate florile lui. Atunci gîndul s-a întregit de-a binelea şi el a mai zis :

— Staţi bine aici, staţi bine !

Apoi :

— Asta-i viaţa adevărată !

Pe urmă :

— Ce gospodină bună !

După aceea :

— O să fim vecini, vecini buni, ai unor lucruri cum nu se mai află decât pe aici... O să-ţi împrumut catârul meu ; am o semănătoare americană. Şi pe urmă, ai să vezi... ai să vezi, crede-mă...

Atunci a venit vremea despărţirii, pentru că, de la un timp, bărbatul nu mai spune nimic, ametit de

Omul a strîns mîna lui Panturle. A strîns degetul mic al lui Arsule care avea mîinile ude, că se şi apucase de spălat vasele şi le-a spus înainte de a pleca :

— Mă întorci peste trei zile ; o să-mi vedeţi toată familia : nevastă-mea, care-i şi ea o femeie de treabă, apoi puştii ; o să vedeţi, am un băiat şi două fetiţe.

Au trebuit deci să-i găzduiască pe toţi. A fost o mare bucurie.

Era cam patru dimineaţa, în toiul nopţii ce mai ca- lea-valea, cînd au sosit. Cei din casă dormeau. La început s-a auzit :

— Ei, omule, şi asta a ţinut destul de mult pentru că cei din casă dormeau buştean. Apoi au bătut în uşă şi Panturle s-a sculat.

I-au poftit în bucătărie. Au aprins repede focul. Arsule a coborît numai cu o fustă trasă peste cămaşă şi împodobită de sînii ei plini. Apoi, cum erau oameni de faţă, şi-a mai pus ceva pe ea.

Nevasta lui Deşire se numeşte Delphine. Este o femeie mărunţică, durdulie, rotunjoară pe toate părţile. Are un gît gros cane pare că-i făcut din slănină, doi ochi mici şi vioi şi o gură frumoasă, ca o cireaşă.

— Da, doamnă, i-a zis Arsule.

Delphine s-a dus de trei ori pînă la căruţă şi s-a întors de fiecare dată cu braţele încărcate, purtând un copil adormit. Mai întâi, a adus-o pe cea mai mică, pe Madeleine, ce avea chipul ca umflat de un somn bun şi aidoma unui trandafir îmbobocit.

Apoi pe sora ei, Pascaline, al cărei cap dat pe spate se clătina ca un dovleac la capătul vrejului.

Pe urmă pe micul Joseph şi acesta era gata-gata să se trezească. A deschis gura şi a spus :

— Hai, dii ! măgăruşule !

Dar a spus-o în somn.

I-au culcat pe nişte saci. Au fiert vin. Au venit zorii şi s-a luminat de ziuă. între timp Deşire deshămase ca- tîrul şi îl dusese la adăpost în staul, lîngă Cavalino.

Aşa au şi făout şi Arsule şi Delphine s-au cunoscut bine, în felul lor, în felul femeilor; vorbind de una, de alta; despre haine, despre măsline murate, despre cît costă pantofii, despre munca lor ; că nu trebuie să se plîngă prea tare. Şi lucrurile au mers bine.

Copiii s-au trezit uluiţi şi Arsule le pregătise castro- naşe cu lapte de capră pentru toţi trei şi li le-a dus cu mîini tremurînde.

Apoi bărbaţii s-au întors : erau ca fraţii.

Merseseră peste pămînturi frumoase şi lumina dimineţii curgea ca un pîrîu de aur.

— Ce-o să trebuie să facem, Delphine, e să ducem acolo sus paturile, ale copiilor şi al nostru, apoi să aşezăm masa. Vatra e bună. Cît priveşte bucătăria, el spune că azi la prînz o să mîncăm aici.

— Bineînţeles, zice Panturle.

— A, nu, o să vă deranjăm, spune Delphine.

Dar Ars ule :

— Ba da, mîncaţi aici ; mă bucură să-i am puţin pe lîngă mine pe ăştia mici.

A stat cu ei toată ziua. Cum mama avea de lucru cu rînduiala casei, i-a plimbat pe câmp. Băieţelul era cu taică-su şi cu Panturle care măsurau pămîntul cu paşii lor mari. Arsule a luat cele două fetiţe de mînă şi le-a plimbat peste tot prin împrejurimi. Este cea mai frumoasă zi din acest sfîrşit de toamnă. Aerul este foarte înţepător şi foarte curat, dar soarele mai e cald încă şi nu sînt nori. Se aude zborul sturzilor printre ieniuperi. Un iepure roşcat se opreşte foarte mirat în mijlocul tufişurilor apoi face un salt mare ţâşnind de la nivelul pămîntului. Cîţiva corbi se cheamă ; îi cauţi, nu îi vezi. Ai zice că trozneşte faianţa mare şi albastră a cerului. În gardurile vii desfrunzite se văd fructele de măceş pe care le-a atins bruma din timpul nopţii şi care sânt moi şi dulci.

Micuţa Madeleine i-a spus lui Arsule că la Mane li se zice „scarpină-dosul“.

apă. Aşa că se plînge. Se plînge că s-a umflat. Nu-i niciodată mulţumit. Vara stă şi geme că o să moară şi, pe urmă... aşa-i întotdeauna cu pîraiele.

Astfel şi-au început fetiţele prietenia cu acest ţinut nou.

Din arâng cheamă un cufundar. Au aflat că atunci cînd cobor? spre Basse-Lande, trebuie să-ţi strângi bine broboada, că altfel te prinde umezeala Au aflat că, atunci cînd mergi spre platou, zgomotul pe care îl auzi e vîntul. Nu trebuie să-ţi fie teamă.

Apoi Arsule le-a mîngîiat atît de mult !

S-a lăsat seara şi s-a auzit o chemare t

— Pascali...i...ine.

S-au întors înspre sat.

Delphine şi-a aranjat cuibul. Casa în care s-a instalat este chiar în faţa cîmpurilor în pantă. Urcînd, vezi flacăra lămpii :

— Cum adică, nu vreţi să mîncaţi cu noi astă seară ?

— Ei, zice Delphine, vedeţi, trebuie să ne obişnuim. Dacă începem de astă seară să stăm împreună n-o să ne mai rămînă nimic de spus în serile de iarnă. Nu, casa e gata, rămânem aici.

E foc în vatră şi flăcări de peste un metru fac un zgomot plăcut, dulce inimii. în casă totul e îmbietor, bine curăţat şi aranjat. Sînt lucruri puţine dar bine rostuite. Şi de-a lungul zidului, umbra ţine loc de mobilă.

— Bună seara, zic fetiţele întinzînd obrajii.

Arsule coboară singură spre casă. Acolo sus, fetiţele vorbesc.

Ai zice că e un cuib de coţofene.

— Eu sînt, spune Arsule cînd soseşte acasă.

Panturle a fiert mâncarea.

— Şi unde te duci acum ?

— Mă duc să văd capra, zice Arsule.

A căutat sub burta Carolinei şi a pipăit prin blana caldă, apoi a luat în mînă un ied mititel. S-a

V

Primăvara cea adevărată s-a întors din nou.

Spre miazăzi parcă s-a deschis o gură. S-a pornit ca o lungă răsuflare, umedă şi caldă şi florile au tresărit în seminţe şi pămîintul cel rotund a început să se coacă asemenea unui fruct.

Escadra de nori şi-a desfăcut parîmele. Şi s-a format un mare şi lung convoi de nori care au urcat spre miazănoapte. Asta a ţinut un timp ; pe măsură oe treceau simţeai pămîntul umflindu-se de toate aceste ploi şi de trezirea la viaţă a ierbii. în sfîrşit, într-o bună zi, s-a putut vedea cerul curat clocotind sub pupa ultimului nor.

A mai rămas totuşi o urmă de murdărie care pluteşte, ’ agăţată de clopotniţa din Aubignane, ca o rufă în jurul unei pietre într-un pîrîu.

Stau ; nu îndrăznesc încă să înceapă muncile de primăvară, să pună mîna pe cazma sau pe sacul cu seminţe, să înceapă ; nu îndrăznesc. Poate să mai plouă dintr-o clipă într-alta ; sînt chiar sub răsuflarea grea a norului cel mare şi lumina proaspătă şi aurie tremură încă de fulgere.

— Apoi, cîtă vreme nu s-o pomi vîntul...

Panturle stă jos lîngă stîncă, sub chiparos. Şi-a pus mîinile nefolositoare pe genunchi. Fumează. Priveşte fumul ce se întinde în jurul pipei ca o fiinţă vie ; are trup. Pentru că aerul e liniştit încă. Vîntul nu s-a pornit.

Ascultă.

Nu. Vîntul nu s-a pornit. Nu i se aud paşii în cer, dar la miazăzi văzduhul e foarte curat aşa că n-o să întîrzie. Poate astă seară, poate mîine.

— Aşa era în seara aceea cînd cu Mameche. Şi de atunci... Dacă ar vedea toate astea ! Le vede sau nu există nici o dreptate.

Deşire şi^a vopsit obloanele şi a pus o uşă nouă

şi, pe urmă, glasuri de copii pe lîngă gardurile vii. în faţa uşilor celor două case catifeaua arăturilor se întinde ca un covor.

Panturle chibzuieşte. E o zi senină. Se văd multe. Ajung limpezi şi curate în faţa ochilor şi pricepe bine de ce şi cum. Vede ordinea. Şi e foarte limpede că gunoaiele trebuie aruncate de cealaltă parte a liliacului şi e foarte limpede că dacă n-ar arunca gunoaiele de cealaltă parte a liliacului şi le-ar arunca, de exemplu, aici sau acolo, lîngă cireşul cel tînăr, s-ar face muşte şi pe urmă ar mirosi urît şi apoi n-ar mai fi ordine. înţelege. E bine că a bătătorit cu maiul o arie şi că i-a fixat o osie tăvălugului cel vechi. E bine să ai, pe vatră, o cutiuţă, chiar dacă pe cutiuţă e scris „piper". E bine să ai cutia asta pregătită pentru cazul că s-ar ivi prilejul să cumperi un catîr bun. Se poate întâmpla. Trebuie să aibă grijă. Nu poţi trăi toată viaţa din împrumuturi.

Pe drumul care coboară e Arsule cu saboţii ei ; se aude şi ea, se aud şi saboţii. Arsule cântă. Iat-o ocolind gardul viu.

Se apropie. îşi târăşte puţin picioarele. Mişcă uşor umerii când umblă ca şi cum ar trebui să-şi ajute picioarele cu toate puterile trupului. S-a îngreunat ; se mişcă mai încet. Se joacă cu o ramură de măceş.

El se uită la ea pe cînd vine. Merge pe iarba proaspătă alegînd locurile unde nu sînt încă părăluţe. Iat-o.

— A, stai aici la apusul soarelui ?...

— Da, îi spune el, mă gândesc...

O vede parcă pentru prima dată. îi vede împlinirea şi siguranţa.

îşi întinde braţul :

— Opreşte-te, ia stai puţin, fata mea.

Apoi :

— Apropie-te, vino să te văd.

Arsule se apropie. O prinde de şoldurile ei rotunde. E ca un ulcior între mîinile lui.

— Da, spune ea ; acuma ştii.

— E sigur ?

— Sigur ca lumina zilei şi plin, de viaţă şi, noaptea trecută, am simţit cum m-a lovit cu picioruşul, uite aici.

Se pipăie într-o parte.

— Mi-ai zis : „Ce ai?“. Ţi-am răspuns : „Nimic[11].

El se ridică. Şi-a pus braţul pe umărul femeii. Aşa. Ea simte pe umeri braţul gol care e greu ca apa.

— Fata mea...

Sînt atâtea lucruri de Spus că e mai bine să zică : „Fata mea[11] şi atîta doar. Şi tot ce mai este de spus, trebuie lăsat în căldura inimii acolo unde îi este locul. Ea murmură încă alături de el :

— Mă gîndesc la el şi-mi • freamătă mîinile şi buzele şi tînjesc să-.l ţin în braţe şi să-l sărut peste tot pe unde o să pot, pe toate părţile.

Şi mai adaugă după un timp :

— Am să fiu o doică bună, simt cum îmi încolţesc sînii.

Apo i :

— Uneori dorul ăsta mă usucă de sînt ca o scoarţă de copac.

Au rămas tăcuţi multă vreme, respirând unul lîngă altul. Şi tot ea a spus, continuîndu-şi parcă visul :

— O să stăm în iarbă, el şi cu mine ; şi o să fac să-mi ţîşnească laptele pe iarbă ca să-l fac să rîdă.

O chemare vine dinspre sat :

— Pascali...!..ine !

Delphine îşi caută fetiţele.

— Şi eu, atîta doar spune Arsule.

Acum Panturle este singur. •

A zis :

— Fata mea, îngrijeşte-te bine, umblă domol ; seara o să mă duc eu să-ţi aduc apă acum. Sîntem foarte fericiţi amîndoi. Să nu pierdem rodul.

Apoi a pornit cu paşii săi mari de muntean.

Merge

vrea să-l mestece în gură, al cărui suc vrea să-l guste îndelung ca o oaie care mănîncă iarbă grasă, seara, pe dealuri. Merge aşa, pînă în clipa în care liniştea netulburată s-a închegat în el şi în jurul lui ca o pajişte.

E în faţa ogoarelor sale. S-a oprit în faţa lor. Se apleacă. Ia un pumn din pămîntul acesta gras, plin de aer şi care poartă sămînţa. E un pămînt foarte binevoitor.

îl pipăie între degete şi-i simte toată bunăvoinţa.

Atunci, deodată, acolo, în picioare, a aflat marea biruinţă.

I-a trecut prin faţa ochilor chipul pămîntului aşa cum era odinioară, posomorit şi plin de bălării, cu grozame cu miros pătrunzător şi ierburi ascuţite. A înţeles deodată că el e o întindere cumplită, larg deschisă în calea vîn- tului turbat, în calea tuturor acelor lucruri cărora nu le poţi ţine piept fără ajutorul vieţii.

E în picioare în faţa ogoarelor sale. E îmbrăcat cu pantalonii lui mari de catifea cafenie cu dungi ;

DEZERTORUL

în i’omâneşte de
ALEXANDRU BACIU

Dezertorul

La prima vedere, pare un personaj din Victor Hugo. Mai mult decât din teritoriul francez, provine parcă din *Mizerabilii,* înainte de a fi. ce este. Are mîinile albe şi trage spre popor. Poate-i episcop şi trăieşte din milostenii. Trebuie să fi comis nu se ştie ce crimă, în orice caz aceea de anarhie : ceva, nu se ştie, care străluceşte în trecutul lui. Este şi simplu, dar şi cu emfază. Vorbeşte despre Dumnezeu ca un copil. E ziua şi noaptea, binele şi răul, totul sălăşluieşte în el.

Cine oare nu tîrăşte o taină după sine, mai ales un străin ? Cel de care vorbesc iese parcă buimăcit din pădure. De unde vine ? Dacă a intrat în Elveţia prin trecătoarea Morgins, aşa cum se crede, vine din Abon- dance. Dar înainte de a fi fost în Abondance ? Din nord ? Cel puţin aşa pare, după accent. Deci trebuie să fi dat ocol pintenului ce formează lacul Geneva. Dacă ar fi fugit de un pericol oarecare : poliţie, *carbonari*[1], trecut încărcat, remuşcări, şi ar fi încercat să caute refugiu într-o ţară liberă, ni-l închipuim ou greu impunîndu-şi să meargă de-a lungul unei frontiere dincolo de care se afla scăparea pentru, a trece pînă la urmă prin cheile Morgins (care după alte toate nu-s nici prea cunoscute, nici prea comode). Dacă venea din nord, ar fi putut oricând intra în cantonul Vaud prin una din multele trecători (lesnicioase) ale muntilor Jura, în 1850 (epoca ce

[1] Membrii unor societăţi secrete italiene care au luptat pentru libertatea naţională în secolul trecut. *(Notele aparţin traducătorului).*

prevăzută şi recomandată pentru asemenea scopuri. Supravegherea era aproape inexistentă. Ofiţerul de administraţie Nadaud, care a scăpat din temniţa din Brest după ce şi^a făcut de cap în Belgia, în Ardeni, La Bel- fort şi în regiunea Salins, a încercat să treacă în Elveţia prin valea Travers, dar a fost alungat de cîini şi, pînă la urmă, a primit într-un han din Malbuisson toate indicaţiile despre ceea ce se numeşte „facilităţile[1]' de a trece prin munţii Jura. A intrat fără nici o dificultate prin albia lacului Joux. Carrelet, poreclit „Chipeşul", înhăţat de poliţia lui Carol al X-lea, a şters-o pe o potecă ce cobora la izvoarele rîului Orbe. De la Faucille la Delle sînt patruzeci şi trei de cărări nepăzite pe unde se trece frontiera, şi nouă străjuite de militari care se pot mitui. Ştie toată lumea. Există o listă a acestor treceri care se poate procura cu uşurinţă (chiar la Paris) pentru cine cunoaşte pe ocnaşii evadaţi. Cine nu-i cunoaşte, trebuie să-şi ciulească urechile, ceea ce face din instinct oricine-i fugărit. Deci dacă „Dezertorul[41] nostru vine din nord, dacă vine bunăoară din Alsacia (socotind asta din pricina accentului), se pune întrebarea de ce să dea ocol lacului ca să treacă frontiera prin pasul Morgins, atunci cînd din- tr-un salt putea să fie imediat la adăpost, lîngă Pont- de-Roide, de exemplu, unde, chiar în 1839, Esenbeck, poreclit „Hoogkyker“ (din cauza pleoapelor sale grele) a scăpat de jandarmii din Carlsbad.

Aşadar cu greu ne putem închipui că a venit din Nord. Ceea ce nu înseamnă că n-ar fi putut veni de acolo. Venea din Sud ? Poţi să ai accent alsacian şi să vii din Sud. Şi dacă venea din Sud, ce s-ar fi întâmplat ? Ar fi fost împins încetul cu încetul în „fundătura" Geneva, Evian, Montreux, pe marginea lacului care figurează perfect fundul plasei. Să-l urmărim pur şi simplu de la Grenoble. Este foarte firesc pentru un tip care se ascunde şi se îndreaptă spre Elveţia, să urmeze drumeagul spre Allevard (ne putem închipui cum era în 1850

ninges Gets — adică pe drumul cel mai drept ; n-ar fi coborît de la Gets la Thonon, căci ştia că malurile lacului sînt păzite, ar fi luat-o spre dreapta pe o mică potecă de munte care l-ar fi dus în valea Abondamce. Este linia dreaptă sau cel puţin calea cea mai directă, cea mai logică pentru a te duce foarte repede, cînd vii din sud, spre Elveţia, fără să fii văzut şi fără să te laşi înhăţat.

Alt lucru care trebuie lămurit : a pictat la Nendaz (care se pronunţă Ninde). Oare înainte de Nendaz pictase ceva ? Este probabil : nu ni-l închipuim improvizînd aşa deodată fără nici un preambul. Da, dar dacă a pictat înainte de Nendaz, unde-i sînt tablourile ? Au fost păstrate aici, pentru că erau pe gustul oamenilor din popor, şi ar fi fost păstrate şi în alte părţi pentru aceleaşi motive. Să admitem că pe cînd fugea se lăsase de meserie, dar înainte de a fugi stătuse desigur undeva. Ce făcea acolo ? Picta ? Dar unde-i sînt tablourile ? S-au descoperit oare unele asemănătoare cu cele de la Nendaz ? Ar fi putut să dispară cu totul fără să lase nici o urmă ?

Departe, în Nord, la Epinal, există o artă care la prima vedere seamănă cu a Dezertorului. Cercetată mai îndeaproape, se deosebeşte cu totul. Pozele din Epinal sînt gravate pe lemn şi colorate după un şablon. Dezertorul pictează, nu gravează. Mai aproape de maniera lui, ar fi un artizanat de er-uoto-uri care exista la începutul secolului la Liffol-le-Grand, aproape de Neufchâteau. Se cunoaşte un alt atelier al acestui artizanat la Recey, sub platoul Langres, un altul la Vaudeuvre, aproape de Troyes. Mi s^au semnalat altele în Alsacia, în jurul Calmarului. Existau fără îndoială şi pictori iti- neranţi de er-voto-uri. Ar fi prea mult să se afirme că era vorba de o şcoală, dar ex-uoto-urile executate în atelierul din Liffol-le-Grand şi de cel din Vaudeuvre au multe asemănări cu pictura din Nendaz. Mai mult, „Le Feuilleton de Paris“, ziar de literatură amuzantă, ilustrat cu frumoase gravuri, publică în numărul

că trei copii au fost scăpaţi de foc, găsim menţiunea : *„La prostituee de Babylonne“* (Tîrfa din Babilon), cu aceeaşi ortografie ca oea a Dezertorului : *i* grec cu tremă şi doi *n.* S-ar părea că am descoperit ceva. Da de unde : cum o să vedem mai departe, ortografia cuvîntului *Babylone* cu *i* grec cu tremă şi doi *n* este ortografia clasică a ex-uoto-uiilor.

Departe, în Sud, în departamentul Nisa, găsim mai multe ateliere de pictori de ex-voto-uri. Nu voi vorbi de acelea cunoscute de toată lumea şi care sînt celebre ; nu ne-ar spune nimic nou. Semnalez doar unul în biserica din Beuil, unde regăsim ortografia specială pentru cuvântul Babylone, şi două altele la Entrevaux, unde fundalul este albastru-verde ca la tabloul *Saint-Georges* din Nendaz, reprezentând şi el pe Sfîntul Gheorghe. Am primit reproducerea colorată a unui al patrulea *ex-voto* care a fost fotografiat la Olmeto în sudul Corsicei. Ceea ce-i specific sînt tonurile identice ca la pînza *Ecce Homo* pictată de Dezertor. Reprezintă un păstor scăpat de răpciugă, (boală atît de mortală încît sigur nu era răpciugă, căci altfel n-ar fi putut supravieţui). Este încununat cu o coroană verde şi ţine în mînă acelaşi fir de trestie ca şi Cristos. Culorile pieptarului său de aba, ale mantalei, ale bărbii, ale gurii, ale ochilor sînt aidoma culorilor corespunzătoare din *Ecce Homo* din Nendaz. Capul îi este înclinat la fel, bareta pe care o poartă imită — de a-i crede că e aceeaşi — aureola lui Cristos şi, paralelism complet, micul tablou poartă sus, în dreapta şi în stânga capului, cele două stele cu opt puncte roşii, negre, şi galbene. Nu-i lipseşte păstorului din Olmeto decât o oarecare graţie.

Toate astea dovedesc doar un lucru : se pare că exista un şablon, în toate sensurile termenului, datorită căruia, din nord pînă-n sud, personajele unui *ex-voto* erau reprezentate potrivit unei

Nici ce face. Ce crimă săvîrşise (dacă săvîrşise vreuna) politică, pasională sau de drept comun ? Conspirase, ucisese vreo femeie, jefuise la drumul mare ? Mîinile-i erau albe ; acest amănunt, fusese observat numaidecît de ţăranii din Valais. Este deci un domn. De aici au tras imediat concluzia că era vorba de idei politice şi de conspiraţie. Dar ce conspiraţie ? Să fi avut loc vreo conspiraţie în 1850 ? Unde ? Chiar în preajma viitorului Badinguet, totul este calm în acea epocă. Ducesa de Berry, generalul Lamarque ? Sînt departe. Cugnet de Montarlot se află încă şi mai departe. Societăţile secrete : Devoranţii şi Hyrcanienii, Marele Orient, Mustafa Persanul, „insuliţele" de bonapartişti, „băltoacele" şi „eleş- teele“ de republicani, Mariana cea Mare, Cele patru Anotimpuri, Boneta Frigiană, Mătuşa Aurora, Feciorii lui Bobeche, Fiiru-n patru, Leul dormind etc. Oare a făcut parte din aceste asociaţii, bande iniei sau mari, cu totul nevinovate (pentru moment) şi pe care de altfel poliţia le ţinea în mînă prin numeroşi agenţi şi .provocatori cînd era cazul ? Să fi fost oare vizat şi compromis tocmai în urma unei asemenea provocări ? Ar fi trebuit să fie un „barosan" sau un „şef" pentru a fi obiectul unei asemenea urmăriri. Dar atunci nu s-ar fi refugiat în Elveţia ca să facă pictură. Şi oare s-a mai văzut un „barosan", chiar (sau mai ales) republican fără o para chioară ? Şi capabil să poarte în inimă delicatele culori ale sfîntului Iacole în Galicia ?

Artizanii — pictori de er-voto-uri — îşi intitulau profesiunea „Pictor de smerenie". în general erau legi- timişti şi reuniţi într-un ordin de înfrăţire denumit „Fraţii tabacherei". Tabacheră în sensul „de a strănuta în tărîţe", cum se spunea că făceau capetele în coşul ghilotinei pe vremea Teroarei Se observă prea bine din această caracterizare şi din imaginea ei excesivă că „pictorii de smerenie" erau incontestabil nişte nevolnici, nişte naivi, oameni paşnici şi pînă la urmă inofensivi care nu înşelau pe nimeni şi mai ales poliţia.

aproape nu este nici fizic, nici psihologic aceea a unui conspirator. Nici chiar a unui simplu deţinut politic.

Crimă pasională ? în epoca ce ne interesează, crimele pasionale lăsau urme. Se relatau despre ele în ziare, luni de zile. Luînd drept centru. Lyonul, apoi Colmarul (din cauza accentului alsacian al Dezertorului), apoi Avignon, şi răsfoind „La Gazette des Tribunaux“, anunţurile despre dispariţii, cauze celebre, etc. pe o rază de o sută de kilometri, nu găseşti decît şase crime pasionale, ai căror făptaşi au fugit şi n-au mai fost găsiţi.

în adevăr, s-a întîmplat una în apropiere de Colmar, la Orbey. Dar este vorba de un braconier care a înecat într-un cazan pe o spălătoreasă cu care trăia, iar pe urmă a întins-o. Se bănuieşte că a trecut în Élveţia. Semnalmentele : „blond, tras prin inel, treizeci de ani“, nu co- respundeeau cu ale Dezertorului. Trei crime pasionale în oraşul Lyon, trei ai. căror eroi au fugit. Dar şi aici este vorba, în ce priveşte una din ele, de un ţesător — de cincizeci de ani şi şchiop, oare a sugrumat o prostituată ; se presupune că nu se află în Elveţia, ci că s-a ascuns în Forez ; autorul alteia este secretarul unui notar ; a ucis o clientă de-a patronului ; motivul : interesul ; „mic, gras, foarte miop“ ; acesta a trecut în Elveţia, dar nici acum semnalmentele nu corespund, nici bunăoară că avea o voce frumoasă de bas şi-i făcea plăcere să-i delecteze cu ea pe cei care-1- ascultau. Al treilea, lionez, provoacă la început emoţii : e vorba de un bărbat în floarea vîrstei „corect şi bine crescut, care, în general, trece neobser- vat“, în plus pictează pe mătase şi n-a ucis pe nimeni ; doar că, într-o criză de exasperare, a lovit grav pe doamna Aurelie Pinche, patroana pentru care luară. S-a speriat şi a fugit. Şi bine a făcut, căci Aurelie, scăpînd teafără, pradă unei furii sălbatice, reuşeşte să pună poliţia pe urmele lui. Se află în Elveţia, sau în altă parte ? Nu se ştie. Ceea ce se ştie este că nu-i Dezertorul nostru, căci individul

cu omul nostru. Au fost crimele unor bărbaţi negricioşi, nişte brute.

Aşadar, Dezertorul nu este nici un criminal care a ucis din pasiune. Nu este nici un Cartouche nici un Mandrin [1] [2]. E regretabil: ar fi fost foarte frumos ca după o viaţă întreagă petrecută în încăierări semnalate de „Courrier de Lyon“, să-l regăsim într-o cocioabă din Nendaz, cu pensula în mînă, cu trandafirul în vîrful pensulei, gata să picteze pe sfînta Maria. Nu te improvizezi dezertor ; nu sari dintr-odată în viaţa unui contemplativ şi mai ales în pielea unui om care acceptă mizeria.

Acceptarea mizeriei explică totul. Pictorul din Nendaz nu-i un delincvent, e un om sărman. Ca toţi cei care sînt astfel nu din întîmplare ci sortiţi sărăciei fuge de poliţie, pentru că nu are acte de identitate, fiind sigur că nu i se va da niciodată dreptate ; ei nu se simt în largul lor decît ascunşi sau printre cei amărîţi, oei care n-au străbătut un foarte lung drum spiritual ca să-i înţeleagă. Oraşul (din 1850), burghezia (din aceeaşi epocă) nu le sînt propice celor amărîţi. Sînt băgaţi la ocnă sau în ospicii mai rele decît temniţa ; oricum sînt hărţuiţi. Dezertorul trece prin trecătoarea Morgins. Iese ca un cerb, buimăcit, din pădurile de pe versantul nordic al muntelui Valais. Dar înainte de a-l urmări pe drumul care o să-l ducă de la trecătoarea Morgins la groapa din cimitirul de la Nendaz trebuie să constatăm că a fost excelent poreclit de locuitorii din Valais; este pur şi simplu un dezertor. Dezertează dintr-o anumită formă de societate pentru a se duce să trăiască într-alta.

Să ne închipuim cum arăta muntele în 1850. Nu era ca acum, o uzină pentru schiat, cu autostrăzi, aerodroame, elicoptere, telescaune pentru schiori, funiculare, caravane de autobuze şi hoteluri de lux cu douăzeci şi cinci de stele. Era oroismul sordid

[1] Cartouche (Louise-Dominique), şeful unei bande de hoţi (1693—1721).

[2] Mandrin (Louis) faimos şef de tîlhari (1724—1755).

pînă la sfârşitul primăverii, şiroiau pîraie de noroi şi de baligă. Dincolo de şirul hambarelor nu erau decît' poteci abia marcate, aproape pustii. Era Tibetul în plină Europă. Cînd pomeneai de Alpi însemna să-l evoci pe Danie. Dar este suficient să vezi gravurile epocii. Unele erau desenate la modă, făcute de artişti care nu urcaseră niciodată mai sus de turnurile de la Catedrala Notre Dame şi dădeau astfel ahip legendei. Orice călător, chiar dacă nu părăsea cupeul diligenţei (căci îţi trebuia uneori, ajuns deasupra prăpastiilor, un adevărat curaj) îşi făcea la întoarcere însemnările de călătorie împînzindu-le cu semne de exclamare, cu Oh ! cu Ah !, Doamne Dumnezeule ! Vai ! A trece Alpii însemna să treci în altă lume. Pe drumuri te atacau tîlharii. La hanuri riscai să fii asasinat sau cel puţin jefuit. Cascadele zănatece, vuietul vîntului printre stînci, vocea de bas a ecoului şi acel şuier misterios care se aude în pustiurile telurice năuceau pe străini şi prosteau pe localnic. Morbul guşaţilor te pîn- dea cu protuberanţele sale din toate fîntînile. în Savoia se vindea o sare specială, roşie, iodată chimic. Era în acelaşi timp ţinutul farmacopeei şi al bufoneriei ; oamenii culegeau ierburi de leac şi nu se puteau lecui de superstiţii. Pe acolo sfînta Maria .li se arăta păstorilor. Se mânca pîine veche de şase luni pe care trebuia s-o despici cu satirul. Iarna nu se puteau îngropa morţii ; erau păstraţi pînă vara, pe acoperişul caselor, în zăpadă.

„Abondance“ nu-i un nume potrivit. Era un târg amă- rît, noroios, care n-avea nimic din abundenţă. Drumul ce venea de la Thonon de-abia era marcat, atît cît să-l poată deosebi catîrii, fiind singura cale de acces. De-abia avea vreo -cinci uliţe strimte, fără magazine, doar cu un băcan, care vindea mai ales ţesături, şi fără nici un meşteşugar, în afară de un şelar care la nevoie putea să cîrpească şi o încălţăminte. Mai era o mănăstire de călugări, a sfîntului Maurice d’Agaune — călugări ce nu păreau deloc hîtrii sa-u petrecăreţi (în celtă

făcea să dispară mirosul, dar lumina zilei nu era decît o licărire într-o pivniţă.

Am căutat La Abondanoe urmele trecerii Dezertorului : nu le-am găsit; nici la mănăstire, „.proslăvire veşnică a oamenilor şi a suferinţelor lor“, unde ar fi putut face o haltă, şi ar fi găsit clienţi şi motive de inspiraţie, nici la locuitorii tîrgului. Totuşi tocmai pe vremea aceea, după cum am spus, acolo era refugiul ideal pentru un personaj de acest fel. Jandarmii nu cercetau prea des meleagurile acestea. Aici erau prost văzuţi de toată lumea, inclusiv de călugări, contrabanda fiind păcatul cel mai neînsemnat al fiecăruia. Părea firesc să găseşti un sfint Gheorghe, un sfint Mauriciu, o icoană oarecare. Nimic. Şi totuşi dacă ar fi fost pe aici trebuie să se fi odihnit puţin, înainte de a trece frontiera. Probabil a cerşit, dar n-a. trăit din arta lui. S-ar părea că n-a găsit un climat potrivit de partea aceasta a Alpilor.

Nici o urmă la Morzine, la Samoens, la Sixt, nici la Chamonix, nici la Sain-Gingolph, nici la Saint, nici la Monthey. Ar fi putut să vină la Valais, pe valea Ronului ; unii aşa cred, dar nici o urmă în valea Ronului. Cu siguranţă că nu s-a dus la Sion. Dacă stai şi te gîndeşti, absenţa asta de urme este uimitoare. Iată un om care, odată ajuns în regiunea Nendaz, începe să picteze cu o pricepere care dovedeşte o obişnuinţă, şi, în afară de Nendaz, nu găsim nimic pictat de el nicăieri. N-a pictat decît în acest sat de munte din ţinutul Valais ; acolo şi nicăieri în altă parte. Totuşi are treizeci şi şase de ani cînd intră în Elveţia, e un bărbat în toată firea. N-o să se pretindă că pînă la treizeci şi şase de ani n-a pus^mîna pe pensulă ; dar nici o urmă ; iese din neant.

De cealaltă parte a Alpilor nici nu exista. Trece prin pasul Morgins şi de aici devine pictorul din Nendaz ! Avea pregătite culorile lui în traistă sau dacă n-avea traistă (căci la un asemenea fenomen, la o asemenea stirpe era foarte posibil) în buzunare. Dar la Abondance, n-a putut să-şi

sînt unele persoane pe lumea asta care n-au comis crime, fie şi politice ; dar să ţîşnească din pădure prin generaţie spontanee, să iasă astfel din neant, iată ce-i de nesuportat. Ne-ar place să găsim o mică pictură undeva, o pietricică de care şi-a şters penelul : nimic, neant total, beznă absolută. N-a fost văzut niciodată, n-a existat niciodată, nu s-a născut niciodată înainte de a fi păşit peste liziera pădurilor ce se află deasupra trecătorii Morgins.

în diferite perioade ale existenţei lui, va trebui să revenim la acest „neant al Franţei", la acest zero de unde acum îl vedem ieşind. Cînd ni se va părea puţin prea uşor să-l înţelegem, puţin prea simplu, puţin prea naiv, vom avea nevoie, pentru a-l vedea aşa cum este, să ne amintim de grija cu care şi-a şters urmele sau să admitem că l-au transportat zeii ; în ambele cazuri, am deveni prea naivi. Sub candoarea coloritului său, sub prospeţimea emoţiei sale, nu va trebui să uităm niciodată, bezna de unde vine, umbra ce l-a înconjurat îndelung.

Defileul Morgins se află deasupra pîclei Ronului. Jos, din lăptoasa exhalare a fluviului, se văd ţîşnind vîrfurile înalţilor plopi care însoţesc drumul spre Martigny şi, dincolo, piramida ce marchează cotul, curba văii, spre Sion şi gheţarii cei înalţi. De cealaltă parte a văii, se află „ţinutul d'Enhaut" şi grămada albicioasă a norilor unde scînteiază pereţi de stînci umede. în faţa lui pintenul Midi, muntele în permanentă prăbuşire ce ţipă ca o vulpe, cînd dezgheţul îi umflă rocile dezagregate.

E o seară de toamnă. S-a făcut frig. Este ora trei după-amiază, soarele a asfinţit, lumina-i plăcută, un vîn- tuleţ s-a stîmit de jos. La Morgins se pregăteşte „cobo- rîrea de vale" ; oamenii au coborît din cabane, cel puţin de două săptămîni. Au şi început să spargă nuci şi se pregătesc să mai spargă în tot timpul acestei lungi nopţi care începe.

Omul nostru profită de restul zilei ca să treacă

neobişnuit este într-adevăr semnul că a trecut o frontieră — o alta decît cea a Statelor. Se îndreaptă pe coasta muntelui, spre depresiunea Illiez.

Pajiştele Le n-au îmbrăcat încă straiele de iarnă. Iarba nu-i încă pîsloasă, e înaltă şi mai oboseşte pasul ; nucii şi-au pierdut frunzele şi un vîntişor tăios apleacă ultimele panaşe din vîrful crengilor ; castanii se mai amăgesc cu frunzişul lor întunecat, care trosneşte, încolţit de focul iernii ; arţarii sînt roşii ca sîngele şi în cenuşiul înserării purpuriul lor păstrează lumina, scînteind în potecile cu tufişuri ca nişte mari lămpi cu globuri.

Locuinţele în depresiunea Illiez sînt risipite pe coaste. Ferestrele se aprind una cîte una. Cînd tăcerea cîştigă înălţimile, se aude în vale uruitul surd al unui convoi de căruţe ce coboară spre Evouettes. Cîinii latră departe, jos, departe pe înălţimi, înainte, în fund, spre Morgins, care începe să scînteieze în cuibul lui.

Omul nostru a mîncat oare ? Nu se ştie. Nu se ştie dacă acest soi de pictor mănîncă. Oricum, se ştie că a fost primit într-o dimineaţă la cabanele din Prabys. în adevăr petrecuse noaptea în fîneaţa unei colibe aproape de Viese, ale cărui ape îngheţate nu mai mugeau pe înălţimi.

Mîncă pîine şi brînză cu un bărbat bărbos. Refuză să bea vin. Se simţea bine. începu să-i încolţească gîndul că avea poate undeva un fel de patrie. Vorbi îndelung cu ţăranul din Prabys. Se exprima foarte bine, prea bine, cu vocabularul totdeauna neliniştitor al celor care îşi duc la păşunat vite mai mari ca vacile, şi invizibile ; dar trebuie mult ca să descumpăneşti un om al muntelui din depresiunea Illiez. Căci de aici începe ţinutul Vouivre, al micilor zîne, al drăcuşorilor, al spiriduşilor şi cine ştie al cîtor alţi „vîrtejiţi" şi „slăninoşi“ şi „sinagogi" [1] ? Lumea pastorală nu-i niciodată foarte liniştită. Viaţa contemplativă te

[1] Duhuri rele care se presupune că se întîlnesc în anumite locuri.

înebunite pe povârnişuri ? Cine schimbă pe creştini în lupi ? Căci s-a văzut şi asta ! Atunci ? Răspunsul nu poate fi găsit decît în acest limbaj „înflorit anapoda[44], unde-i mai multă vorbă decît tâlc. Aşa sporovoiau Dezertorul şi ţăranul în acea dimineaţă de octombrie ferecată de pîclă din toate părţile.

O să meargă. Trebuie să urci încă puţin de^a lungul acestei coaste de munte şi, în ciuda faptului că văcarul ar fi vrut în această zi, fără orizont, să-şi confrunte mitologia cu cea a trecătorului, Dezertorul se informează numai despre drumul pe care trebuie să-l urmeze.

Unde se duce ? nu ştie ; drept înainte. Drept înainte, tocmai astăzi cînd nu vezi nici la doi paşi — aşa poţi să-ţi frîngi gîtul — dacă nu iei o cale mai pe ocolite. Fireşte, există una, totdeauna există una, undeva. Ar trebui să urce la Champery. Acolo-i o trecătoare care se numeşte Clusanfe ; duce la Granges şi la Saivan.

Iată-l deci pe omul nostru urcînd la Champery, apoi la Clusanfe ; şi iată-l la Granges (care nu înseamnă nimic, dar el n-are nevoie de nimic) ; şi iată-l aproape de Saivan (însă cu ceaţa asta, nu vede jumătate din neplăcerile care-i dau tîrcoale) într-un canton unde trebuie să pipăi de şapte ori cu piciorul înainte de a face un pas. Dacă ar fi să ţii seamă de zgomote, cu urechile ciulite mereu, s-ar zice că sînt prăpăstii mai peste tot.

11 scoate din încurcătură o bătrînă care-l ajută să iasă din ceaţă şi-l călăuzeşte. Cu ea la fel vorbeşte, „înflorit anapoda", în timp ce merg împreună. I-a dat un colţ din şorţul ei ca să-l ţină şi să nu se rătăcească.

Numai după-amiază o să vadă cîte ceva din ţinut : zade de pe acum roşcate, care şi-au pierdut jumătate din ace, o porţiune dintr-un gheţar albăstrui, o rîpă, neagră ca noaptea.

Ţăranca bătrînă care l-a dus la Saivan l-a sfătuit să nu urce spre Finhaut. Cu vremea asta proastă, mai ales că nu-i om de^al muntelui ; l-a îndemnat să coboare la Martigny. Dar Martigny înseamnă

în plus sau în minus nu-i dăunează omului nostru : este alcătuit din taine suprapuse.

Deci, de la Râpes nici o ştire. Tot oe se ştie este că a ajuns la Saivan, într-o zi către prînz, cînd era o ceaţă deasă ; ţinîndu-se de şorţul unei bătrîne care făcea brînză, trece pe lîngă un han, fără să se oprească, deşi oam burniţa, şi o ia spre vale. Că n-a ajuns pînă la Martigny nu-i decît o ipoteză, dar nu ni-,1 închipuim pe drumurile foarte frecventate ; a intrat fraudulos în Elveţia ; şi dacă a intrat fraudulos însemna că avea motive ; motivele sînt aceleaşi care trebuie să-l fi făcut să se ţină departe de locurile cu trecători obişnuite.

Faptul că s-a oprit la Râpes este o presupunere. N-a putut să meargă mai departe în ziua aceea. Discuţia cu bătrîna l-a făcut prudent. Vremea mai de grabă se înrăutăţeşte, toate stîncile care îl înconjoară scuipă ceaţă. Se înnoptează la orele trei. Ştie că sus îl aşteaptă o mulţime de necazuri : a văzut prin zdrenţele negurii chipul hîd al gheţarilor şi al piscurilor ascuţite şi n-are mereu un colţ de şorţ de care să se ţină ca să nu rătăcească drumul. Nici în vale nu-i mai bine ; acolo, oamenii îl pîndesc şi-l ameninţă. Fără îndoială îi e mai frică de-alde-ăştia decît de primii ; iată de oe-i mai cu temei să ne închipuim c-a ales între cele două pericole. Trebuie să fi căutat o şură unde s-a împrietenit cu cineva. Este şi obosit. A făcut mai mult de zece leghe în două zile şi jumătate (fără să mai ţinem seamă de drumul de la Abondance şi înainte de a ajunge la Abon- dance).

Dacă întîrziem de-a lungul drumului oe l-a dus la Nendaz, o facem pentru că ni se pare că Dezertorul şi-a „fabricat" un suflet în vremea asta ; căci este mereu inexplicabil de ce n-a lăsat picturi de partea cealaltă a Alpilor. Cea mai neînsemnată ştire, cea mai neînsemnată întâlnire, peisajul, vremea, zgomotele aiuzite, temerile, viitorul întrezărit, — totul, are atunci importanţă. Dacă nu putem să-l „făurim" cu toate „ingredientele" astea, nimic nud va explica niciodată.

— cum era firesc — pe drumul spre Sembrancher. Adică pe marea arteră de comunicaţie ou valea Aoste prin Saint Bemard ; ea este străbătută în toate direcţiile de trăsuri, călăreţi, şarete, pietoni. în plus, era miercuri, ziua cînd trecea poşta spre Italia, şi omul nostru este depăşit de vizitiul poştalionului escortat de trei jandarmi. Iată ce-i îngheaţă urechile mai mult decît crivăţul care suflă tăios. De altfel crivăţul risipise ceaţa în tot ţinutul, cerul era albastru închis, şi, în ciuda frigului aspru, toamna îşi oferea una din frumoasele ei zile, aurite ca o caisă.

Străbătînd Les Valettes vede un drum care o coteşte spre dreapta ; se grăbeşte să-l urmeze. Se zorea să părăsească drumul mare, străjuit de jandarmi călare ; aşa a intrat în depresiunea Fenret. I-a păstrat o amintire foarte vie, aproape obsedantă. Mai tîrziu i-a vorbit despre ea lui Jules Dayen, iar un an sau doi înainte de a muri şi Măriei Asperlin de Sion.

îndată ce a intrat în vadul depresiunii, crivăţul a încetat să-l sîcîie. îl mai aude şuierînd pe înălţimi, dar nu-l mai înfruntă pieptiş, nici nu-i mai pătrunde pe sub haina de vînzător ambulant. 11 feresc zadele.

în stînga sînt movile cu păşune cosită, acum cam îngălbenită, un peisaj foarte robust, totuşi blînd şi atrăgător, pe terasele glaciale şi depresiuni. Dar, la dreapta, se află ceea ce în 1850, se numeşte un infern : rocă şi chiar un amestesc de cristal de rocă şi granit, un fantastic castel mineral ţîşnind spre cer, cu unghiuri, creneluri şi piscuri de unde coboară pîrîiaşe şi cascade. Lumina zilei este asemănătoare cu acea jucăuşă din Italia ; totu-i neted, totu-i curat, totul scînteiază. Fiecare obiect are reflexul lui ; pe cel mai neînsemnat firicel de iarbă se prelinge acelaşi şiroi de aur ca în şuvoaiele de ape care se năpustesc de pe masivul Argentieres şi din Trient. Chiar frigul e şprinţar şi voios.

Este un tinut sărac ; însă Dezertorul n-are

prăjini ca să se usuce ierburile. Oamenii au învăţat să scoată ceva şi din piatră seacă. Cînd a ieşit din cîmpul de zade, Dezertorul a traversat nişte livezi mici, asemenea miriştilor. Această „mică“ proprietate îl incintă. Pe urmă intră din nou în pădurea de zade. Drumul urcă pieptiş. Din cînd în cînd, prin frunzişul încurcat al zadelor, apare vertiginoasa construcţie a piscurilor, steagurile verzui ale gheţarilor. Lîngă el vuieşte râul Dumand. Păşunile pe care le găseşte cînd iese din pădure nu-i uşurează urcuşul. în sfîrşit, lasă rîul Durnand, cane o ia spre dreapta şi, ameţit de tăcerea neaşteptată ce-l înconjoară după ce a urcat un dîmb, coboară agale spre vîloeaua din Champex.

Nu s-a oprit în sat. De mult s-a obişnuit să nu ţină seama de chiorăitul stomacului gol. Şi el ştie să trăiască mîncînd puţin ; mai are în buzunare o bucată de brînză şi un coltuc de pîine pe care i le-au dat alaltăieri cei din colibele de la Prabys. îşi caută un adăpost şi se instalează aici avînd în faţă frumoasa privelişte a unui mic lac. îşi aminteşte de bătrâna care l-a ajutat să se descurce printre prăpăstiile de la Saivan ţinîndu-se de şorţul ei. I-a vorbit despre un lac unde se ascunde râul Vouivre şi îşi spune că — fără îndoială — acesta-i. în orice caz, lacul oglindeşte masivul Grand-Combin şi oglindirea înaltei arhitecturi de stînci construieşte în ape, castelul de^andoasele, acolo unde şarpele cu coada de diamant poate să-şi exercite stăpînirea. în acest adăpost îşi mă- nîncă pîinea şi brânza, în timp ce crivăţul care mîngîie apele micului lac face să tremure zidurile castelului din Vouivre, învălmăşind culorile cafenii, albastre, verzi, albe şi chiar pe cele negre (care, orice s-ar spune, au o culoare.)

Să profităm de vremea asta luminoasă ca să spunem cu ce seamănă Dezertorul. Este un bărbat în plină putere, între treizeci şi şase şi patru zeci de ani, impunător, cu un ton uşor afectat în vorbire, ca oamenii care au un grad oarecare într-o

priveşte pe zei. Folosim aici pluralul căd, dacă Dezertorul n-a pictat decît pe Cristos şi pe cei din preajma lui, a creat — din instinct — şi cînteoe primitive pe o structură de legendă celtică, a făcut şi descîntece, ba şi farmece chiar şi s-a ocupat de leacuri. Ca toţi virtuoşii, este naiv. Are ochii căprui. în sfîrşit poartă barbă (castanie), şi a purta barbă în 1850 înseamnă ca a fuma pipă azi (în 1966). Asta vădeşte o virilitate robustă şi calmă. Ceea ce-i fals, fireşte, deoarece nu-i nici robust, nici calm şi n-are decît virilitatea virtuţii lui. Barba avea un mare avantaj : îi dădea o înfăţişare familiară ; nouă din zece oamenii de la munte, printre care peregrina, poartă barbă ; la fel nouă din zece aveau ochii căprui. Aşadar trece neobservat, sau crezi că-i din partea locului. Numai cînd vorbeşte pare un străin. De la început face fraze cu vorbe cunoscute, fireşte, dar care nu se prea folosesc ; apoi are un accent puternic, pe care îl poţi califica, la prima vedere, drept alsacian, dar foarte bine poate fi din Savoia. Dialectele ţărăneşti de prin Cluses, Bonneville, Passy au lentoarea, tonul şi pronunţarea germanică a diftongilor, ceea ce se numeşte (la prima vedere) accent alsacian. Mai ales pentru urechile celor care nu-s obiş- nuiţi să audă accentul alsacian, ceea ce-i cazul la Valais, în 1850. Să adăugăm că Dezertorul nostru este înalt, dar are umerii puţin încovoiaţi, ceea ce-i dă aerul unui lucrător manual. Dar uite, dacă-i priveşti mîinile nu ştii ce să mai crezi : are mîini albe şi fine !

Acum cînd îl examinăm este tânăr şi viguros. Poate n-a mîncat totdeauna pe săturate, dar sânt numeroşi oameni de soiul lui pe aceste meleaguri. Se întâmplă unor buni lucrători calificaţi să „sară" peste o masă din două. Şi asta a făcut ; uneori a „sărit“ peste două mese în şir. Dar n-a murit. Trebuie mult ca să moară de foame un astfel de om. E slab, dar ţine la oboseală şi post îndelungat. învăţat să nu depindă de stomac, se adapă aproape

om care pleacă mereu. Nu se va opri decît cînd va găsi un refugiu bine ascuns.

E foarte încredinţat că a găsit ce-i trebuie în valea Ferret. Poate nu chiar[1] pe „balconul" de 'la Champex, puţin prea în văzul tuturor, puţin prea însorit, dar; după halta pe marginea micului lac, se îndreaptă spre înălţimile învecinate. Urcă de-a lungul rîului Drance. La început, totul îi spune că a ajuns la ţintă. După ce se va fi convins mereu mai mult pînă la sfîrşitul zilei că străbate un mic paradis terestru, noaptea îl surprinde sub mestecenii de la Arlaches. Acolo îl primeşte un om de treabă, care-l însoţeşte cîteva sute de metri pînă la intrarea în sat. Acesta-i oferă ciorbă cu slănină şi culcuş pentru noapte. în exaltarea asfinţitului, cînd ultimile raze ale zilei îi înfrumuseţau încă paradisul, nu observase că frigul se înăsprise. Acum, cînd strachina plină de ciorbă cu slănină îi fumega sub nas, în vreme ce înmoaie fărîmituri din coltucul de pîine din secară, îl copleşeşte recunoştinţa pentru această familie care i-a îngăduit să mîie peste noapte. Crivăţul şuieră în scândurile casei de lemn. înăuntru este plăcut, dar afară parcă s-au des- lănţuit toate forţele infernului : tenebrele nechează şi munţii urlă cu toate ecourile.

Seara şi noaptea asta sînt memorabile ! Este pentru prima şi ultima oară cînd Dezertorul consimte să fie oaspetele cuiva şi se aşează în faţa unei vetre. Lîngă sobă i s-a făaut un pat din nişte saci vechi. Are un culcuş bun, îi e cald, dar nu doarme. Ascultă rafalele de afară. Ar trebui să se felicite că se află la adăpost ; dar nu-i în largul lui. Cînd vîntul se depărtează aude respiraţia regulată a bărbatului şi a femeii, pe băieţaşul care se fbieşte şi murmură în leagănul lui. Are impresia neplăcută că-i un corp străin într-un mecanism unde nu-i nevoie de el ca să funcţioneze cum trebuie, ba chiar că ar fi mai bine să nu fie el acolo ca totul să reintre în normal. E de prisos, şi poate a plecat din Franta tocmai pentru că avea de atunci această

înspăimîntă, îl îngheaţă (sau îl mîngîie), dar tocmai teroarea şi frigul nu există decît în raport cu fiinţa umană care le simte ; ştie că nu este uitat, că e indispensabil. Toate locurile-s ocupate în univers, mai ales dacă sînt lîngă sobă. Cele din mijlocul furtunii sînt libere.

A doua zi, vremea este înşelătoare. Vîntul s-a înteţit, coboară răzuind totul pînă în fundul văii Ferret : îndoaie mesteceni, răscoleşte în spume apele lăptoase ale rîului Drance. Vîntul, ascuţit ca un brici, taie chipurile şi mîinile. Lumina-i echivocă, cerul s-a întunecat fără să se fi înourat : azurul este pur şi simplu acoperit cu un fel de funingine, fără reflexe. Zadele şuieră, mestecenii trosnesc, brazii vuiesc.

În acest vacarm melancolic, Dezertorul îşi urmează drumul spre valea Ferret. Curînd îi e frig, curînd îi e foame, în sfîrşit se simte în largul lui, adică la el acasă. Dar, pe măsură ce urcă de-a lungul rîului Drance, peisajul devine din ce în ce mai mineral, elementele naturale îşi joacă rolul într-un decor tot mai ostil persoanei umane. Cînd se îndreaptă spre Prayon, Dezertorul şovăie : căutarea unui loc care să-i priască, dacă o ia în această direcţie nu înseamnă oare să caute cu tot dinadinsul moartea ? Iată-l înaintea „căldării" de la Neuva ; gheţarul este suspendat deasupra capului său. O să se străduiască să lupte în . acelaşi timp ■»împotriva vîntului care-i izbeşte genunchii şi a instinctului de a trăi ce-i îndepărtează din minte seducţiile infernale ale piscurilor. O să meargă (îi va spune el mai tîrziu lui Jules Dayen) pînă la Ferret. Acolo se va adăposti sub streşina capelei şi o să rămînă ore întregi vlăguit. Paradisul îi scapă. Va trece noaptea în fîn, nemîncat, dar cu mintea ageră.

Acum ştie de ce sînt atît de puţini amatori pentru locurile unde suflă crivăţul. Observă chiar că nici pe aici nu s-ar putea stabili. Nu-i teamă nici de frig, nici de foame, dar a înţeles în sfîrşit că nu va putea rezista dez nădejdei. Oamenii din partea

Arlaches, făcu un mare ocol prin pajişti, pentru a evita casa unde fusese primit în ajun. N-a ştiut să spună lui Jules Dayen, nici Măriei Asperlin de Sion cum trei zile mai târziu se afla iar la Tretien, deasupra Salvan-ului. Sigur e doar că ieşind din valea Ferret, instinctul de conservare l-a îndemnat să se întoarcă, de parcă ar fi greşit drumul. A reluat maşinal calea Franţei.

Abia îşi aminteşte că fusese mort de oboseală şi de foame. Se pare că nu s-a hrănit deloc aceste trei zile. Cum era timpul ? Nu ştie, nu mai exista timp pentru el. Intră în biserica din Tretien. Nici măcar nu-i sigur că a intrat din propria-i voinţă în capela abia mai mare ca o cabană cu care şi seamănă ; în adevăr, intrase într-o construcţie asemănătoare cu acelea unde avea obiceiul să găsească fin ; doar avea nevoie să se ascundă şi să moară. S-a întîmplat să fie o biserică.

Era cam trei după amiază. Mirosul de tămîie l-a liniştit. îşi aminteşte de mirosul de tămîie. Este prima noţiune despre lume de care îşi reaminteşte după mirosul gheţii din Ferret.

Pe atunci, în biserica din Tretien slujea preotul din Saivan. Urca la Tretien de două ori pe săptămînă. Era tocmai una din aceste zile, sau mai de grabă sfîrşitul ei; era gata să se reîntoarcă la Saivan. înainte de plecare, făcu un mic ocol prin biserică ; îl găsi pe om istovit. Acest preot de la munte, obişnuit să trăiască împreună cu oameni aspri, înţelese imediat că bărbatul de acolo era La capătul puterilor, atât a celora care rezistă vieţii cu muşchii, cît şi a celora oe o înfruntă cu sufletul. Era deci o treabă care-l privea.

Şi a dus-o bine la capăt. Cu toate că stomacul îi era gol, Dezertorul s-a lăsat rugat foarte stăruitor ca să primească un coltuc de pîine ; ascultă chiar cu nesaţ tot ce bătrînul preot (puţin înspăimîntat de prezenţa acestui zăr- natec la capătul puterilor) încerca să-i spună. Nu numai îl ascultă, dar îl şi înţelese. Nu numai îl înţelese, dar depăşi limitele

biliarului special folosit mimai de Dezertor pentru a-şi apăra viata.

Ajungem la soluţionarea unei probleme mărunte. Se poate să vă fi întrebat pînă acum dacă Dezertorul avea vreo traistă oarecare cu el: raniţă sau boccea, dar oricum un bagaj. Hoinărea în' Valais, cu un toiag într-o mînă şi cu cealaltă în buzunar, sau avea straiele obişnuite ale drumeţului ? Avea straiele obişnuite ale drumeţului — bocceaua, câteva obiecte împăturite într-o basma — căci la Tretien găsim prima pictură a Dezertorului. Avea deci şi cu ce picta : peneluri şi culori (pe care nu şi le-a putut procura de când l-am văzut ivindu-se din pădure prin trecătoarea Morgins). Silueta începe să i se contureze.

Această .primă pictură reprezintă un sfînt Mauriciu. Nu-i *Sfintul Mauriciu din. Agaune, martir* pe care-l va picta mai tîrziu la Nendaz. Este o mică filă de hîrtie de formatul unui caiet de şcoală. Sfîntul Mauriciu are chipul unui locuitor obişnuit din Valaisan (în 1850) : barba stufoasă, mustăţi dese, mici ochi vioi, statură impunătoare. Nu-i călare (căci cel pictat mai tîrziu este pe cal). E portretul (clasic al unui ţăran de treabă.

Ne putem' închipui foarte bine de ce şi cum a fost pictat un asemenea sfînt Mauriciu. Dezertorul a refuzat să-l însoţească pe preot pînă la parohie. L-a făcut să înţeleagă pe omul lui Dumnezeu că nu mai poate, că nu mai trebuie să accepte ospitalitatea unui cămin uman, că-i în joc viaţa lui, şi chiar sărăcăciosul decor al unei amărîte de parohii, unde vine de două ori pe săptămână un preot itinerant, este un pericol mortal pentru el. De când a fugit din valea Ferret, nu şi-a regăsit liniştea decât în casa Domnului care-i a nimănui şi-n mirosul de tămîie. Cere doar un grajd, o colibă, o grămadă de fin, unde să găsească din nou tocmai impersonalitatea bisericii şi mirosul suav al ierburilor pământeşti. Şi preotul (care era aproape ţăran get-beget) a înţeles foarte bine. Aşa că i-a procurat usor ce-i trebuia : n-are de făcut decât

sufletul, deasemenea lucrurile sînt rînduite, aşa cum a constatat după câteva zile cînd s-a întors la Tretien. Lăsase capela deschisă şi sfătuise pe om să vină să se refugieze aici în timpul zilei. Sperla în barul Domnului. Avea dreptate, harul îi fusese dat ; omul desenase şi pictase un sfînt Mauridu.

Această primă manifestare artistică a Dezertorului, care se va intensifica de îndată ce îşi va fi găsit „reşedinţa", nu-i acum decît un motiv de a trăi, în realitate, va rămîne totdeauna un motiv de a trăi ; dar îl va ajuta totodată pe un asemenea personaj rătăcitor să-şi încheie socotelile cu puterile de dincolo. Iată-l ded într-o măsură asigurat ; începînd de acum nu va mai fugi îndărăt, ci, în toate chipurile, înainte.

A stat la Tretien cam o săptămână. Şi-a întremat mai ales sufletul, căd fizicul nu fusese prea tare atins. Era o matahală, sănătos tun, care n-avea să dea ortul popii fiindcă postise cam mult. Sufletul, despre suflet nu se putea spune la fel : pe el mizeria îl uzează cel mai mult dar, după şapte sau opt zile de odihnă într-o bisericuţă care-l ferea de vînt şi nu lasă să pătrundă din toamnă dedt o umbră blândă, sufletul se pregătise din nou să-şi continue existenţa. Totuşi trebuia să întoarcă spatele munţilor. Trebuia să lase piscurile şi stâncile colţuroase din Le Grand-Combin şi munţii ivorii, albaştri, trandafirii, de pe fundalul orizontului. Să nu ne apropiem de ei. Preotul îi vorbeşte despre terasele care domină Ronul spre Saxon şi Sion. Acolo trebuia să meargă.

Pentru a merge spre aceste locuri binecuvântate, trebuie mai întîi (dacă vrei să eviţi munţii) să cobori în vale pînă la marginea localităţii Martigny. Dezertorul mărturiseşte preotului că este dezertor, ded că n-are acte de identitate. Mai mult încă dedt în zilele noastre, anul 1850 înseamnă epoca „actelor de identitate" ; cel care vrea să călătorească departe trebuie să fie burduşit cu ele : să aibă de toate soiurile, de toate culorile, cu stampile de toate formele, şi se ştie că,

Dacă n-ai deloc acte de identitate înseamnă închisoare ; şi dacă ajungi pînă la Martigny, dai cu nasul de zidurile jandarmeriei.

Preotul din Saivan era un om cumsecade. Pe Dezertor lipsa actelor de identitate îl recomanda în mod deosebit ca pe o oaie rătăcită pentru sufletul lui bun. „O să te însoţesc, i-a spus. Sînt foarte cunoscut în regiune. Cînd o să mă vadă cu dumneata — cu toiagul în mînă — o să creadă că sînt un paşaport destul de bun şi n-o să te întrebe nimic. “

Astfel, au mers amîndoi de la Tretien la Saivan ; pe urmă la Vernayaz, la Martigny-Ville, la Martigny-Bourg, unde preotul îi arătă omului său drumul spre trecătoarea Lin. „Pe acolo, în. jos, înainte, o să găseşti un fel de „balcon[44] pe unde te vei putea strecura. Treci defileul şi ia-o pe aceste drumuri ; vei găsi mîntuirea la fiecare pas. N-o căuta în altă parte decît în inima ta, căci văd că vorbesc unui om cucernic/[1] îl lăsă s-o ia înainte, în timp ce el se întoarse la parohia lui.

îi vorbise de mîntuire, dar nu-i vorbise de jandarmi. Mîntuirea este mai uşor s-o făureşti decît se crede. Dumnezeu este indulgent ; dar jandarmul „caută purecă şi pe un cap de marmură[11].

Toamna se odihnea. Vijelia care răscolise văzduhul deasupra văii Ferret se potolise. Dimineaţa era atât de liniştită, încît se auzea zburătăcitul unor păsări. Dezertorul urcă prin pădurea de zade. Pajiştile erau tapisate cu o iarbă subţire care nu-şi pierduse nuanţele aurii. Se făcuse frig, dar soarele dăruia cînd şi cînd cîte-o rază fierbinte. în sufletul fugarului gîndurile începeau să se rostuiască.

Ajunse în defileul Lin în acelaşi timp cu un jandarm care venea pe cărarea dinspre Sascop. Întîlnirea s-a petrecut fără nimic neplăcut. Cei doi au mers chiar o leghe împreună. Reprezentantul legii se ducea la Villard. Dezertorul avu inspiraţia

buit să se aşeze pe marginea povîmişului, ca să-şi tragă sufletul.

Pe Dumnezeu îl mulţumeşti uşor, dar oamenii ! De acum avea să fie mereu cu ochii-n patru ! Era de ajuns o asemenea întîlnire neaşteptată ca să se afunde de viu în infern ; dar în infernul adevărat : al legilor. Trebuia cît mai repede să găsească un sat unde să se ascundă şi să dispară.

De aici urmele-i sînt aidoma cu ale unei vulpi înnebunite de spaimă. Petrece noaptea într-un hambar la Isenables. Nu ştie că îin ciuda marilor ocoluri pe care le-a făcut, a ajuns tocmai sub Villard, acolo unde trebuia să doarmă jandarmul. A doua zi trece prin apropierea Nen- daz-ului, dar îşi continuă drumul şi se duce la Lavanthier, apoi la Thyon ; noaptea se ascunde la Mâche. A doua zi trece deasupra Heremenae-ului de unde-i tentat să coboare în sat. Este duminică. Aude dangătul clopotelor. Dar îşi închipuie biserica plină de lume. Ar fi de ajuns un burfea-veide prost dispus... Se duce pînă la Agettes. De acolo vede fundul văii şi fumul de la casele din Sion ; dă înapoi din faţa unor asemenea locuri civilizate, aşa că o coteşte la stânga ; îşi petrece noaptea în colibele din Sion. A doua zi, adulmecă la Basse-Nendaz ; se piteşte, deşi era ziua în amiaza mare. Nu mai îndrăzneşte să mai facă un pas. De fiecare dată cînd drumul îi este ascuns de un ooal îi e frică să meargă înainte ca să nu dea nas în nas cu vreun soldat. Amintirea întâlnirii de la răscrucea cu poteca spre Saxon îl paralizează. Spre seară îşi ia inima în dinţi şi iese din ascunzătoare. Urcă spre pajişti pitin- du-se pe după tufişuri. în ziua aceea au căzut primii fulgi de zăpadă. Nu mulţi ; pentru moment pluteau ca un colb într-o seară cînd domneşte o tăcere extraordinară : nici măcar o adiere ; eiia atîta linişte că auzeai zgomotul uşor al impalpabilei făine care cădea.

Vine o clipă cînd cel care se ascunde are nevoie să. se arate, cel care fuge vrea să-şi înfrunte dusmanii, cel care tace simte pe neaşteptate nevoia

e frică de ger şi de beznă; poate că necuprinsa tăcere care însoţeşte zăpada l-a făcut să ia o hotărîre. Aude scîrţîitul propriului pas, şi praful alb care i se agaţă de straie îi schiţează propriu-i contur. Pe neaşteptate, se decide să termine cu fug|a ; se apropie voit de ferestrele luminate din comuna Haute-Nendaz.

Aici este oare o întîmplare, sau e vorba de o alegere ? Nu se află la Haute-Nendaz, ci la Pnaz-Savioz şi acel căruia o să i se adreseze direct este primarul comunei. Da- că-i o întîmplare, întîmplarea asta a rânduit bine lucrurile ; dar' nu e greşit să ni-l închipuim pe Dezertor ascuns, aproape de o colibă, privind, ascultînd, înoercînd să-şi facă o idee despre oamenii de care o să fie constrâns să se apropie. E o problemă de viaţă şi de moarte pentru el : dacă le e frică, dacă o să cheme jandarmeria călare, totu-i pierdut! Dacă nimereşte inimi de piatră, de avari, de egoişti — o să fie aruncat din nou în beznă.

Jean-Barthelemy Fragniere, primarul comunei Nendaz, era un chefliu cane-şi vedea de treabă. Desfătarea lui era simplă : îi plăceau, mai ales, ciorbele grase, de toate soiurile, gătite în familie şi mîncate pe îndelete. Slănina (de toate felurile) îi satisfăcea voluptăţile ; oricare ar fi fost, de la începutul la sfârşitul anului, numai să fie rânduite la dată fixă, ţinînd seama de ritmul treburilor şi al zilelor. Străinul ăsta mătăhălos, puternic, ieşit din păduri, într-un asfinţit de toamnă, la căderea primei zăpezi, i-a pus probleme complicate. Nu s-a înspăimîntat, nu s-a gîndit deloc la jandarmi ; a văzut imediat că prima urgenţă era să-l hrănească pe omul vădit înfometat, dar înţelese că n-ar mai .putea niciodată să se bucure de ceva atît timp cît acest 'personaj va fi nefericit.

Primul gînd a fost să-l ducă pe străin la el acasă. Omul refuză ; ar fi, mult mai bine, spuse, în fîneaţa unei colibe. Fragniere se duse să caute pîine, slănină, vin, nişte brînză topită şi o manta veche soldătească pe care o folosea uneori ca să

aspect — o azimă : iar primarul ăsta al comunei era o pîine de toate zilele.

Cine mai ştie de cît timp Dezertorul avea nevoie de încredere ? Prea multă singurătate, prea multe piscuri acoperite de gheaţă, prea multe drumuri nesigure — în sfîrşit trebuia să-şi deschidă inima cuiva. Dezertorul spuse că se numea Charles-Frederic Brun. îţi face bine să-ţi spui numele cuiva care-ţi inspiră încredere : a avea un nume înseamnă o dovadă de existenţă. Charles-Frederic Brun, francez. Francez, şi stăruie imediat, pentru a pune bine lucrurile la punct (şi ca să-şi potolească grija ce-l obseda de la Tretien încoace), că îi e teamă de jandarmi. De ce ? Spune motivul adevărat : n^are acte de identitate ; dar primarul comunei nu-şi poate închipui că cineva fără acte de identitate să se teiamă de jandarmi, el care din copilărie se plimbă pe toate potecile munţilor, de colo pînă colo, de la Sion la Nendaz, fără o bucăţică de hîrtie în buzunar ; şi pentru asta nu-i e frică de jandarmi. Nu-i bogat primarul ăsta, dar nu-şi poate închipui mizeria Dezertorului şi că, în mizeria lui, nu mai poate conta decît pe creditul făcut de milă. De la ce aflase despre el şi de la frica de jandarm se vor scorni toate legendele despre Dezertor. îi e frică de jandarmi, deci aşa şi pe dincolo... îşi spune primarul şi îşi vor spune şi alţii pe urmă. Îi e frică de jandarmi, deci şi-a ucis soţia (cane îl înşela) sau pe căpitanul lui (care îl brutaliza) sau pe unul (care începuse să-l bată) sau pe altul (care-l ameninţa). Unii îl vor vedea sub înfăţişarea unui conspirator politic, fără să le treacă prin cap că niciodată conspiratorii politici nu sînt săraci şi nu fug niciodată în munţi fără să aibă cel puţin un fişic de ludovici.

Orice şi-ar fi zis Fragniere în seama aceea (şi poate că pe dată nu şi-a zis mare lucru), dar şi-a zis mai ales aşa : „Orice ar fi făcut, omul ăsta hu-i rău, un om rău nu moare de foame. înainte de a muri de foame, un om rău se înfurie. Oricum, nu poate fi vorba să-l las în voia soartei. Este la fel de

În orice caz, pentru astăseară, uite cina şi patul. Fri-; gul n-a pătruns încă în colibă, finul mai păstrează aici o căldurică plăcută. Se aude zăpada — se aşterne mai grea ca adineauri — hîrşîind lemnul pereţilor. Foamea odată potolită i-a adus şi ea o parte de linişte. Primarul comunei se afla aici, trântit în fin şi el. Charles-Frederic Brun povesteşte o lungă istorie despre drum, despre noapte, despre păduri, despre locurile pe unde-a rătăcit, despre munţi, despre jandarmii cu bicorn, despre cisme, despre închisoare, despre tîrguri şi sate. Tot materialul pentru viitoarea legendă.

„Rămîi aici, i-a spus Jean Barthelemy Fragniere. Aşa o să ai şi de mîncere şi adăpost." Dar era mai uşor să spui „Rămîi aici", decât s-o faci. Există, pentru a rămâne pe loc, mii de Telaţii care trebuie să se stabilească. Există, în primul rând, fireşte, acelea ale omului cu zăpada, care — chiar de a doua zi — cade tot mai deasă şi acoperă pămîntul ; dar pentru relaţiile astea Dezertorul (îl putem numi de acum înainte Charles-Frederic Brun) este abil. Există relaţii de stabilit cu locuitorii satului; pentru aceştia este foarte binevoitor ; însă mai puţin abil.

Prima zi a fost de adaptare. „Căci fiecare om trebuie să aibă un loc unde să se ducă" şi Dezertorul nu mai avea chef să tot meargă. Zăpada continua să cadă, liniştită, ca şi cum chiar ea era de partea lui, şi pentru veşnicie. Trebuia să-i vadă pe oamenii aceştia în mijlocul cărora căzuse ca din lună. Şi i-a văzut. De îndată ce cad primele zăpezi, vestind iama, populaţia satelor se agită. Trebuie să se ducă să controleze o mie de lucruri, şi, dacă n-ar fi decît de plăcere, e bine să te mişti. îi vede aşadar trecînd pe lîngă gardurile de nuiele (care nu dispăruseră încă în albul cotropitor, dar se îngreunau încetişor). Unii tăiau lemne cu toporul; alţii mergeau cu mîinile în buzunare... cu aerul nepăsător al lucrătorilor care nu lucrează ; alţii cărau fîn în saci.

tră. îi acoperă umerii cu o mantie preoţească plină de decoraţii. Ce mai tura-vura, îşi transformă ţîrcovnicul : îi pune o barbă, albastră, nu ca un simbol, dar pentru că ştie, din meserie, că bărbile albe trebuie să devină albastre şi vre^ ca pelerinul-ţîrcovnic să fie respectat pe drumuri (cum i-ar fi plăcut să fie respectat el însuşi).

Se ocupa Cu asta, cînd Fragniere soseşte cu brînză şi pîine. Şi ipediat parcă o găină ar fi clocit un pui de raţă. Fragniere, ca toţi voluptuoşii potoliţi şi buni (una nu merge fără alta) se entuziasmează uşor. Culorile îl încîntă, micuţul ţîrcovnic îi place straşnic. Omul se pricepe de minune să aleagă verdele, violetul, acele nuanţe aurii, şi primarul e sensibil.

Frederic Brun pictează („mîzgăleşte" zice el). Termenul nu-i prea potrivit aici, căci nu se foloseşte de apă ca să-şi dilueze culorile, nu se foloseşte acum nici de paletă pentru a încerca nuanţele, foloseşte numai scuipatul şi mîna. îşi suge „pensula", o trece prin culori, le încearcă în palma mîinii stingi, o potriveşte, dacă-i nevoie, înainte de a o aşterne pe hîrtie.

Asemenea amănunte nu sînt inutile ; ele l-au îmblînzit pe Fragniere ; a înţeles : iată un lucru manual, asemănător cu altele, asemănător cu munca lui de-a lungul anilor ; acest om „fără hîrtii" este un „muncitor". Era o piedică ce trebuia depăşită. Dezertoru-i un om în toată firea, între treizeci şi şase şi patruzeci de ani; primarul comunei n-ar fi acceptat niciodată să hrănească un trîntor. În ajun cînd l-a primit, îşi spunea instinctiv că acest om n-o să stea cu braţele încrucişate. Ei bine, acum ştia ce o să facă.

Dealtminteri, primarul nu-i supărat de fel că a aflat ce a aflat şi ştie ce să spună în comuna pe care o conduce, şi acasă, pe care n-o conduce cum trebuie, pentru că există o doamnă Fragniere. Nu poate să ascundă un bărbat în hambarul său (mai ales atît de mătăhălos : zdravăn şi fără acte de identitate) fără să ştie primarul. Toată lumea ar să

se spună. Jean-Barthelemy se pregătea să-i toarne o minciună oarecare, dar era al naibii de greu ; îşi frămînta mintea şi nu găsea o soluţie rezonabilă. Nu-i deloc uşor să explici unei gospodine că vrei să ţii un străin „fără acte“, în hambar, şi, colac peste pupăză, să-l şi hrăneşti. Dar acum, totu-i limpede : n-ai decît să-i arăţi „pictura“ care-i întocmai cum scrie la carte, cu pelerinul şi crucea, cu mătăniile şi ghirlandele ei de trandafiri neprihăniţi. Şi cine ştie dacă nu s-ar putea merge mai departe ? Jean-Barthelemy îl descoase pe Charles Frederic. Nu putea să facă portretul nevesti-sd, născută Mărie-Jean Boumissay ? Dacă ar vrea, totul ar fi în regulă.

Uşor de zis, dar nu se poate face portretul doamnei Marie-Jeanne scuipînd în palmă! Trebuie să facă un portret adevărat, o capodoperă incontestabilă, care consa- crează un meşter. Trebuie culori în ulei şi patru sau cinci pensule, plus o bucată de lemn pe care să pictezi. Iată o treabă vrednică să pasioneze tot saitul Haute-Nendaz, în iama anului 1850 (sau 51, sau 52), nu se ştie în care an, căci nu-i sigur că a fost pictat de îndată ce Dezertorul s-a stabilit acolo ; dar oricum vor fi stat lucrurile, cauzele, motivele şi împrejurările trebuie să fi fost cele arătate de noi.

Ningea mereu, venise iama, şi prin urmare ai timp să te interesezi de un asemenea portret. Şi ce-ar trebui făcut ca să fie pictat ? Culori în ulei şi peneluri poate aduce feciorul lui Mayoraz şi Micheloud tatăl, care (fiecare pe seama lui) trebuie să coboare la Sion : nu-i nevoie decît să-i rogi să facă treaba asta : există culori la spiţer. Observaţi că feciorul lui Mayoraz ar putea să se ducă chiar pînă la Lausanne, nu numai să cumpere culori, ci pentru treburile lui pe care nu le rezolvă la Sion. Dacă va fi cazul, la Lausanne are de unde să-şi procure culorile. Cel mai uşor e să le dai la amîndoi numele culorilor ăstora afurisite pe cîte o foaie de hîrtie, şi o să vedem ce-o să fie. Cu atît mai mult cu cît Micheloud-tatăl urcă înapoi

Micheloud-tatăl a urcat din nou muntele şi a adus culorile. Iar acum iiată-l uluit, şi uluiţi sînt şi Fragniere şi cei pateu sau cinci locuitori din Haut-Nendaz care se află pe pragul colibei primarului şi privesc ce face acest năzdrăvan. Culoarea, un .praf într-un pacheţel de hîrtie, trebuie amestecată cu ulei de în şi de *pe* acum este un mişmaş al naibii de interesant să-l vezi cum îl pregăteşte ; şi trebuie să fii dat dracului ca să faci aşa ceva, îşi dau seama că e nevoie de un anumit dosaj şi că, după cît se vede, trăznitul ăsta ieşit* din pădure şi din beznă, se pricepe. în definitiv este şi asta o meserie şi trebuie să ştii s-o faci, aşa cum trebuie să ştii să faci ghete sau brînză, să mulgi vaca, să tai o brazdă, să tragi la rindea o scândură sau să baţi un cui, etc. Ceea ce fac oamenii. Aşadar acesta-i un om.

Căci nu eşti totdeauna foarte sigur de ce-ţi iese din beznă şi păduri. Există vagabonzi, jivine cu chip de om, există o drojdie omenească ce pluteşte în cloaca marilor drumuri ; trebuie să n-ai încredere în ei, şi mai ales, nu trebuie să-i ţii în preajma caselor unde trăiesc femei, fete, copiii. Un om care cunoaşte o meserie şi o practică, înseamnă altceva. Iar acesta are o meserie, care-i plăcută. Iată acum, pe lemnul unde Charles-Frederic- Brun şi-a pregătit culorile, frumoase grămăjoare azurii, stacojii, altele galbene ca aurul sau verzui ca şopîrlele ; şi cu toate astea o s-o picteze pe Marie-Jeanne ! Le-ar place să vadă cum procedează ! Firește, înţeleg că nu se poate. Se ştie prea bine că treburi din astea le faci fără martor. Ca atunci cînd slujeşti în altar sau cam aşa ceva. Fără a merge pînă acolo, treaba aceasta, cere ucenicie : mâinile e nevoie să asculte capul,, şi capul ascultă la nişte porţi afurisit de bine ferecate ; nu răzbat multe vorbe prin uşă, trebuie să interpretezi murmurul ce se aude şi să faci din el cuvînt care să dea ordin mîinii. în sfîrşit, o întreagă poveste. La asta nu se pricepe primul venit. Stai şi te gîndeşti ; dacă te uiti cu cîtă

în restul timpului nu va fi avut vreme să fie arud, tîlhar, sau hoţ şi să se ţină de rele ; aşa îşi zic oamenii spre a se convinge de-a binelea că n-au făcut rău primind pe acest om ieşit din păduri (şi despre care nu se ştia nimic) în hambarul lui Fragnjere. Nu se poate să-şi fi pregătit grămăjoarele de culoare atît de frumoase cînd le priveşti şi să păstreze în inimă dorinţa de a face rău.; trebuie să ştii cum, şi aici e nevoie de obişnuinţă, şi ca să te obişnuieşti este nevoie de timp. Dacă a folosit timpul acela ca să înveţe să pregătească culorile şi să facă portretul doamnei Marie-Jeanne, n-a putut să-l folosească pentru ca să facă rău. Din asta nu ieşi, nu poţi, nu ieşi ; este încă perioada de aşteptare, de apropiere, a găinii care a găsit un cuţit.

Dar pentru Dezertor sau, mai exact, acum pentru Charles Frederic Brun (căci, paradoxal, în timp ce are impresia că-şi regăseşte propriu-i nume, locuitorii din Nendaz îi dau porecla aşa cum a ajuns să fie cunoscută pînă la noi), lucrurile dau impresia că se vor aranja. Nu mai are impresia dezastruoasă de a fi „sortit lumii mine- rale“, redevine (sau poate devine pentru prima oară) membru al unei comunităţi adevărate. Aceşti aspri locuitori din Valais sînt departe de a-şi închipui toate declaraţiile de iubire pe care le fac măruntaiele străinului. I-a îndrăgit sincer pe aceşti bărbaţi bărboşi, pe aceste femei îmbujorate la faţă, pe aceste fete durdulii, pe aceşti flăcăi zgîrciţi la vorbă ; eu tot ficatul, cu toată splina, cu tot pîntecul şi cu gîtlejul, se simte făcînd parte din stirpea lor zoologică. Nu-i om rău, viitorul o va spune, însă chiar dacă ar fi fost, se identifică prea mult cu o asemenea obşte ţărănească pentru ca să-şi poată exercita răutatea împotriva ei. Nu are

[1] Ghirlandă de flori şi frunze legate cu panglici, care este suspendată în formă de arc.

[2] Mulura rotundă care separă fusul unei coloane de capitelul ei.

paradisul naiv de care se minunează în sinea lui. Ei nu ştiu prin oe nopţi de beznă a trebuit să peregrineze alene prin Franţa, străin de toate, înainte de a vedea luminîn- du-i-se cerul deasupra capului.

Iar cerul, cerul de iarnă care apasă acum asupra ţinutului Valais este foarte întunecat şi foarte jos. De mult piscul Nendaz şi muntele Roşu au dispărut în nori. O brumă cenuşie acoperă masivul Thyon şi cabanele din Sion.

Ce bine-i pe vremea asta posomorită să te însoţească asemenea culori pregătite pe scîndură ! Cît e de plăcut să poţi să te agăţi de culorile albastre, roşii sau galbene şi să le foloseşti după bunul tău plac. Fireşte, nu poţi să „baţi cîmpii“ cînd e vorba de doamna Marie-Jeanne Fragniere, născută Boumissay ; trebuie să-i redai chipul cît mai fidel; mai întîi pentru a-i face plăcere acestui primar cumsecade şi atît de primitor, care şi^a cîştigat primul loc în inima Dezertorului, apoi fiindcă toţi locuitorii din Haute-Nendaz aşteaptă să fie aidoma. Nu-i un public căruia să-i vinzi gogoşi. Dacă pui numele lui Marie-Jeanne Boumissay, soţia lui Legier Fragniere, sub efigie, trebuie să semene. Dealtminteri, Marie-Jeanne este drăguţă, în sfîrşit, e proaspătă şi are, cum se spune, ochi sprinţari. Contrar a ceea ce ar face pentru frumoasele doamne din oraş, aici trebuie atenuat roşul din obraji : în realitate sînt îmbujoraţi de la natură, după ce i-a bătut timp de treizeci şi şase de ani aerul metalic al Alpilor. Dar odată atenuată culoarea, roşul acesta este încîntător. O să-i facă o pieptănătură aşa, ca de duminica. Şi aum o să-i trebuiască de acum înainte să trăiască într-o duminică veşnică, o să-i pună în mîna dreaptă nişte scapulare, iar în mîna stingă mătănii, ca să arate clar că-i pictură adevărată, că nu-i vorba de opera Diavolului. Si iat-o între perdele si draperii,

[1] Plantă ierbacee, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunze persistent lucioase şi cu flori albastre, roşii sau albe.

Bineînţeles, totul a fost făcut „din minte“. Modelul n-a pozat. Nu poţi să-i ceri să pozeze unei Marie-Jeanne Fragniere născută Boumissay care, fireşte, are alte treburi de făcut în timpul celor biete douăzeci şi patru de ore ce i le-a dăruit Domnul în fiecare zi. Ilar este deajuns s-o vezi ca să-i redai trăsăturile. De fiecare parte a chipului ei iată desenate monogramele lui Cristos şi ale Măriei. Şi aici, trebuie să deschidem o paranteză.

Asemenea „monograme[11] sînt clasice. Le găsim, la fel, în toate ex-voto-urile creştinităţii; pînă la Almeria în Spania, pînă la Locorotondo, în Italia. Dacă monograma lui Cristos nu-i rară, aceea a Măriei cu litere îmbinate, aşa cum se află acolo pe portret, nu se întîlneşte prea des, dar cînd se întîlneşte este aidoma cu aceea pe care a desenat-o Dezertorul : mai ales la Almeria şi de asemenea la Notre Dame din Laghet, aproape de Nisa. Ne aflăm în prezenţa unei tradiţii, a unei tradiţii pe care Dezertorul o cunoaşte. De pildă, la Notre Dame din Laghet se găseşte aceeaşi monogramă pe ex-voto-ul pe care Colin Blanche l-a dedicat Fecioarei pentru salvarea corăbiei sale de pescuit, *Cele două surori,* din Toulon. Pictura reprezintă corabia cu marinari la vale şi, deasupra ei, cerul întredeschis' dezvăluie pe Fecioara Maria, în aureolă, cu Isus. Norul pe care ea îşi aşază picioarele poartă aceeaşi monogramă (exact aceeaşi, putînd fi suprapuse), ca -cea care înfloreşte zidul de deasupra umărului drept al lui Marie-Jeanne Boumissay (Picturile de la Notre Dame de Laghet sînt pe sticlă).

Aşa cum este, portretu-i făcut să placă tuturor. Chiar Marie-Jeanne n-ar putea să se plîngă. E reprezentată ca femeie, şi chiar ca femeie energică, avînd prospeţimea unei tinere. Şi ce s^ar putea reproşa acestui personaj care arată atît de făţiş emblemele pietăţii ? Portretul a fost imediat pus să troneze în casa familiei Fragniere. Mai întîi, în camera de oaspeţi, căci ce-i frumos trebuie să fie în odaia unde nu rămîi toată ziua, pe

ei. Şi datorită cui ? Acestui... acestui om misterios, trebuie s-o spunem, care „crescuse" la Haut-Nandez ca o ciupercă, fără ca cei de aici să aibă cea mai neînsemnată idee de unde vine ; nu ştiau nimic despre originea sa şi despre tot ce face un vecin, -un concetăţean, un compatriot. Străin în toate : neîndoielnic, în ce -priveşte -naţionalitatea, judecind după accentul pe oare-l avea şi fiindcă nu ascundea că venea din Franţa, şi cu o meserie de străin : proba acest portret ; străin în purtări, căci refuzase stăruitor să se adăpostească î-ntr-o casă de creştini ; străin după statură, căci era deajuns să te uiţi la colosul ăsta şi la mîinile lui albe. Fiindcă femeile,, mai întîi, poate chiar fetele, bărbaţii -pe urmă, cu puţină întîrziere, observaseră că avea mîinile albe. Şi fine, adică nevătămate, fără să aibă pielea tăbăcită şi bătăturile pe care le fac la mîini muncile cîmpului, utilizarea coadei de săpăligă şi secure. E clar, un om care n-a folosit niciodată altceva decît penelurile, sau, cine ştie ? poate chiar ustensile mai uşoare : pana sau reflecţia. Un notar ? Căci la Haute-Nandez, dintre cei ce folosesc scrisul, nu-şi pot închipui altceva decât un notar.

Oricum, portretul lui Marie-Jeanne a făcut ca Charles-Frederic Brun să se bucure de stima locuitorilor din Nandez. Fireşte, portretul n-ar fi fost deajuns dacă nu era şi gîndul tainic că era notar, sau cine ştie, poate „mai rău“ ; dar aceste culori ce-o întruchipau pe Mairie-Jeainne o să-i ajute să-i fie acceptate mîinile albe. Nu se poate pretinde că mîinile albe se bucură aici de multă stimă. Nu sînt văzute decît la capătul unor braţe leneşe. Desigur, se înţelege ; un preot poate să aibă mîinile albe ; uneltele ce le foloseşte şi greutăţile pe care le ridică sînt, se ştie, altele decît cele ale vieţii obişnuite ; este de înţeles şi notarul, care cîntăreşte şi răscîntăreşte cuvîntul scriptelor. Iată de ce pînă la urmă n-ar fi miraţi deloc să afle într-o bună zi că omul acesta care a ieşit din pădure este notar. De fapt, întrucîtva e un fel de

o unealtă decît un mădular. Meseria lui nu-i aşa de uşoară ca cine ştie care alta (iată de oe se străduie). Mîinile albe sînt un semn de „străinătate[11] ; a-l accepta pe străin este ceva care se poate înţelege de la sine, dar a accepta ce-i „străin" în el nu-i la îndemîna oricui. De pildă, n-ai decît să vezi portretele de pe „drumul crucii" de la Notre-Dame-du-Bon-Conseil. Nu-i departe capela de la Notre Dame du-Bon-Conseil ; pe la Vaysonnaz şi Chalet de l'Eveque ai trei ore de mers şi o găseşti în pădurea de zade. Deci nu-i pentru prima oară cînd mîini albe şi notariceşti au făurit portrete în regiune. Ele sînt ale unui anume Tiepolo, aceste portrete, un veneţian de pe timpuri. Ei bine, acela care stă acum în colibă la Fragniere şi trăieşte în fînul primarului nostru este un fel de Tiepolo. Aşadar, mîinile lui sînt albe, pe bună dreptate, căci a venit vremea să dăm pe apa Sîmbetei felurile învechite de a despărţi binele şi răul, şi să începem să gîndim puţin „mai modern". Lumea nu se făureşte numai cu mîini aspre, e nevoie şi de cei care meşteresc culorile. Dealtminteri, acest om n-are numai mîinile albe, căci se poartă întrutotul ou bunăvoinţă. Este, cum se spune, „bine crescut" şi asta nu înşală : oandidaţii la spînzurătoare (e drept că trebuie să recunoaştem) au de asemenea mîinile albe, dar nu sînt nici curtenitori, nici cuviincioşi.

Zeci, multe seri, în casele din Haute-Nendaz, el a dat prilej de discuţie şi taclale. Iar, la culcare, cînd soţul punea capul pe pernă, îşi întreba soţia : „Ce spui, ce mai crezi ?“ Atunci trebuia să descîlcească ce-i trecea prin minte dintr-o puzderie de gînduri ; în care era totuşi, mereu prezent, portretul lui Marie-Jeanne, pe cale să troneze în cugetul tuturor.

Prima iarnă a trecut foarte bine. Charles-Frederic Brun se instalase în hambarul primarului şi îşi trăia viaţa, adică „făcea planuri himerice" după formula consacrată pentru oamenii oare au adesea ochii aţintiţi dincolo de toate zările. Cînd se spune „instalat" despre Charles-Frederic Brun, nu

un catîr cel puţin zece ani) şi, asta-i tot. Nu că Fragniere s-ar fi zgîrcit cu ce-i dădea : mersese pînă acolo incit ii oferise un acaret — în spatele propriei locuinţe — unde şi-ar fi putut instala un fel de pat sau un aşternut de paie şi o sobă de tablă, dar Dezertorul refuzese totul, după cum refuzase cu îndărătnicie să treacă pragul oricui.

Cînd lucra la portret, Marie-Jeanne, care voia să arate „bine“, îi propusese Dezertorului să vină s-o vadă în bucătărie. Era ca toate femeile „care refuză să poarte ceva negru" în pictura ce le înfăţişează. Propunerea ei nu fusese acceptată. Brun se mulţumise s-o privească pe Marie-Jeanne din toate părţile, pe urmă se întorsese ia „hambarul lui" (în sfîrşit la hambarul lui Fragniere). Apoi, de douăzeci de ori, ba într-o zi, ba-n alta, ba cutare, ba cutare, ba cutare, îl invitase pe Brun să vină să bea o cană cu lapte la el, sau chiar un pahar de vin (dar propunerea cu vinul stîmea mori de braţe 'în proteste vehemente). Dacă nu vin, atunci să mănînce o bucăţică de brînză „la botul calului“, dacă voia, dar cu picioarele sub masă totuşi. Şi de fiecare dată, răspunsul era nu, foarte amabil, foarte cuviincios, dar ferm. Cana cu lapte o bea cu plăcere, dar la uşă, pe prag, bucata de brînză o. lua bucuros, mulţumind, dar se ducea s-o mănînce „la el“.

„Instalarea" (dacă se poate numi aşa) era deci foarte precară. Era pretutindeni, peste tot doar urma lui în fîn. Fireşte, se ştie, finul este călduros şi chiar foarte călduros cînd fermentează puţin (ceea ce te ameţeşte) dar dacă te mulţumeşti cu el cînd cerul este atît de sticlos de ger, cînd auzi trosnind gheţarii pe înălţimi, cînd zăpada cade atît de des că devine neagră, cînd vîntul suflă aşa de năpraznic încât prin încheieturile scândurilor trec lungi ace de aer tăios, — trebuie să fii îndemnat de vreo meditaţie prea adîncă sau de un plan prea înrobitor (îşi spun toţi aceşti oameni de treabă din Nendaz, care nu-şi părăsesc colţul vetrei decît cînd se duc să încalece pe scaune în jurul tigăii).

eu seamă cînd eşti un bărbat de statură robustă, dar bastard. Ţăranul de la munte are mîndria şi asprimea lui, iar despre viaţă are „socoteli făcute". Tot ce nu intră în aceste „socoteli" nu este acceptat decît sub beneficiu de inventar. Un asemenea inventar se făcea în iarna aceea. Fireşte, la capitolul credit, în primul' rînd, era atitudinea primarului comunei, căci el a luat pe cauţiune, de la bun început, pe străin (şi cu tot ce avea straniu) ; dar cauţiunea .primarului n-ar fi fost deajuns (căci Dezertorul va rămîne douăzeci de ani aici, unde o să şi moară), dacă alte credite n-ar fi venit cîte puţin din toate părţile. Pe neaşteptate, mîinile acestui sărman au creat portretul lui Marie-Jeanne şi asta schimbă totui ; acum, chiar fără cauţiunea primarului, ar fi fost adoptat (în sfîrşit s-ar fi luat în considerare o adoptare provizorie). Faptul că avea mîini albe nu mai era un viciu, nu ştim chiar pînă la ce punct nu este o virtute. Se vorbeşte despre' el, unii încă mai atrag atenţia altora asupra lui, însă pentru a da un înţeles tainei care-l înconjoară pe acest om. Un notar ! Un notar, adică omul în redingotă, care „învîrte" legile, ca făurarul fierul său roşu, un notar ce şi-a abandonat casa burgheză ca să vină aici să se pitească în fîn şi să facă portretul lui Marie-Jeanne ! Trebuie să recunoaşteţi că asta înseamnă ceva ! Ceva care nu poate fi luat peste picior !

Se mai petrecea şi un alt fenomen la Haute-Nendaz în 1850. E vorba, de faptul că exista un flăcău prin partea locului, un anume Jacques Louis, căruia i se zicea „Nebunul". Aşadar erau oarecum obişnuiţi cu asemenea oameni, chiar dacă acest „om-.pictură“ nu era nebun. Jacques Louis fusese poreclit şi „Căutătorul de mine". El nu cultiva pămîntul (pentru cartofi şi praz), nu mulgea vacile, nu cosea fînul ; se ducea pe munţi cu o' scară şi un ciocan. Urca pe vîrful Cleuson şi ciocănea stîncă, în dreapta, şi-n stînga, în sus şi-n jos. Făcea treaba asta prin bezna nopţii. Deci exista şi aici o taină, prin urmare nu era prima oară cînd se petrecea

Mister ! Totuşi nu era o taină de nepătruns : oameni aare-l cunoşteau bine pe Jacques Louis pretindeau că au văzut la el lingouri de un metal galben, strălucitor. Nu se spune cuvîntul galben, e deajuns strălucitor ; şi asta nu-i aramă ; Duc afirmă că lichidul nu-l poate folosi pentru aramă.

Glume ? Nu, nu glumea ? Jacques Louis a descoperit o mină de argint, una mică, dar una adevărată care se exploata industrial; în sfîrşit, industrial cum se putea face în 1850. Jacques Louis a descoperit filonul şi l-a dăruit — mă înţelegeţi bine ! — nu l-a vîndut, l-a dăruit pentru un costum de haine din postav gros pe care inginerul s-a dus să i-l cumpere la Sion. Dacă asta nu-i o minunăţie, ce-o fi ?

Atunci, ştiţi, dacă-i una în plus sau una în minus ce vreţi să se întâmple ? Să spunem pur şi simplu că pictorul nostru a nimerit bine cînd s-a oprit aici. Trei leghe mai departe, era poate pierdut.

Dar în prima iarnă a fost sîcîit. Au venit să-l vadă, Lau întrebat, l-au invitat de o sută de ori să stea puţin cu ei la gura sobei (şi-n unele zile, era foarte îmbietor). A primit pe toată lumea, n-a răspuns la nici o întrebare, doar aşa pe ocolite, căci era cuviincios şi deloc sălbatec şi a refuzat să se încălzească la careva cînd era ger de crăpau pietrele.

Veneau la el pentru că îndrăgiseră portretul lui Marie-Jeanne. Fireşte erau departe de a crede că aşa o să le facă portretul tuturor : soţia primarului era soţia primarului, dar tare le-ar fi plăcut să aibă o bucăţică de orice, colorată, ca să o agăţe pe perete. Plăcere ce nu făcea decît să le sporească şi să le înfrumuseţeze viaţa în acele zile posomorite, cînd se însera la trei după-amiază.

Fireşte, noi n-avem toţi un chip ca al soţiei primarului, dar toţi avem un sfînt-protector şi de ce să nu fie reprezentat sfîntul nostru protector (în locul nostru) ? Adică sfîntul Jacob, sfîntul Mauridu, sfîntul Gheorghe, sfîntul Martin, sfîntul Legiat, sfîntul Anton, sfînta Eli- sabeta — ai tot calendarul

împrejurările acestea, vizitele repetate, copiii care (în ciuda frigului) stăteau îndelung lîngă hambar cu speranţa să poată vedea cum se foloseau penelurile magice l-au hotărît pe Dezertor s-o ia din loc. într-o bună zi (Doamne, cît era de unită, cu • rafalele de gheaţă şi zăpezile posomorite) au găsit hambarul gol. Dezertorul plecase. Nu se, dusese departe. Se stabilise puţin mai sus decît satul, într-o colibă de lemn mai pustie decît hambarul lui Fragniere, mai neomenească, dar tocmai de aceea mai potrivită cu dorinţele lui. Totuşi, această fugă (ce ar fi putut compromite buna părere despre el, părere care făurea buna prietenie şi buna vecinătate) nu însemna un refuz la toate cererile lor de a picta. Dimpotrivă, chiar el a venit şi i-a adus lui Maurice, un sătean oarecare, un *Sfînt Mauriciu d'Agaune.*

E foarte frumos. Poate eclipsa chiar portretul lui Marie-Jeanne. Asta era părerea lui Maurice — acel sătean oarecare pentru care fusese pictat. Firește, însă nu mai important decît portretul lui Marie-Jeanne — care, într-un, fel, era rădăcina adine înfiptă-n pămînt ce-l fixase pe Dezertor în inima satului Haute-Nendaz —, dar avînd însemnătatea sa, căci acum îl rînduia definitiv pe pictor printre oamenii respectaţi pentru munca şi'caracterul lor. Lucra cu plăcere, dar voia să lucreze fără martori, în largul lui, după chef, la el acasă. Cuvîntul poate stîrni zîmbete, folosit pentru baraca şubredă, deschisă la toate vînturile, jilavă pretutindeni — dar aici se refugiase, şi era acasă la el de-a binelea.

Căci, în timp ce satul îl adoptă pe Dezertor, Dezertorul adoptă şi el satul. Deoparte şi de alta, o puzderie de mărunte şi intense simţăminte, înduioşătoare, — stârnite de o puzderie de împrejurări minuscule şi neprevăzute — hotărăsc reuşita sau eşecul acestei adoptări. Fireşte, Charles-Frederic Brun s-a simţit legat de la început, datorită primirii lui Jean-Barthelemy Fragniere ; generozitatea lui spontană a oprit

Brun crede că Fragniere a fost foarte amabil. Nu numai pentru că l-a primit în acea primă seară de la sfîrşitul toamnei într-un hambar cu fîn călduţ, cu brânză şi cu pîine, dar şi fiindcă s-a întors dimineaţa următoare cu slănină, ceea ce dovedea mai mult decât milă : o prietenie la care toţi dezertorii, oricare ar fi, sînt sensibili şi, în sfîrşit, ideea cu portretul. Brun îşi dă bine seama că trebuie un curaj de leu ca să iei asemenea iniţiative, iniţiative neobişnuite faţă de Marie-Jeanne Fragniere, născută Boumissay, atît în calitate de stăpînă într-o casă şi, mai ales, ca stăpîna casei sale. Brun îşi spune că Fragniere n-a şovăit să-şi pună în pericol pacea şi liniştea înfruntîndu-şi astfel, de la bun început „jumătatea[11] : dacă n-ar fi fost de acord era mai rea ca dracu. Trebuie ca Fragniere să fi avut rnare încredere în priceperea Dezertorului ca să joace o asemenea carte (mizase paradisul lui pe pămînt) cu acest singur atu.

Este sigur că prima victorie le-a atras pe celelalte : victoriile succesive pe care a trebuit să le cucerească asupra lui Jacques, Pierre, Paul spre a obţine ceva definitiv de la toţi cei din satul Haute-Nendaz. „Aş fi putut să-i plac primarului — se gîndea Brun — şi să displac celorlalţi din comună. Atunci, ar fi trebuit să-mi iau din nou tălpăşiţa, şi asta însemna moartea !“

Ţine mai mult la viaţă decît ar fi putut lăsa să creadă modul lui de viaţă. Dacă acceptă frigul, sărăcia lucie, singurătatea, o face tocmai pentru că vrea să trăiască, altfel n-ar accepta nimic, s-ar lăsa la voia întîmplării aşa cum a avut tentaţia în fundul văii Ferret ; dacă rezistă, dacă pictează portretul lui Marie-Jeanne şi acum al sfîn- tului Mauriciu, este pentru că vrea să trăiască.

De altfel o spune, dacă nu în gura mare (căci vorbeşte cît mai puţin posibil), oricum în pictura lui. Nu te gîn- deşti la cai şi stindarde cînd nu duci o viaţă aspră. Nu pictează pentru a reprezenta lumea ; tablourile lui sînt lungi monologuri

tul Mauriciu de Pierre-Sante sau orice alt Sfînt Mauriciu). Dezertorul se dezvăluie prin pictarea calului, prin drapel, prin modul timid în care este redat chipul „donatorului" el se ascunde în imitarea arborelui, a buchetului, a crucii, a căştii şi a 'uniformei. Casca este aidoma cu a „soldaţi- lor papei" care însoţesc toate procesiunile parohiilor bogate, uniforma este a purtătorilor de baldachine . de la arhiepiscopate. Arborele, buchetul, cetatea : imitaţii ; calul, stindardul : visul fugarului ; calul ca să meargă repede şi fără oboseală ; drapelul : cel mai bun paşaport ; nu se cer acte de identitate unui cavaler ce flutură uri drapel. Cît despre chip, în care trebuie să vezi timidul portret al ţăranului din Haute-Nendaz căruia *Sfîntul Mauriciu* îi era destinat, el exprimă cea mai emoţionantă voinţă de a trăi şi de a trăi înrădăcinat aici, de a nu mai fugi, de a fi acceptat, adoptat, iubit, admis. „Am fugit în coliba mea ca să nu mai fiu privit ca un animal ciudat, dar simt că sînt atît de mult în mîinile voastre încît v-aş înfăţişa chiar sub trăsăturile sfinţilor numai ca să mă acceptaţi şi să mă găsiţi frumos. “

Hăituiţii (în 1850 şi în toate epocile) au pînă la urmă reflexe de animale domestice : „fac frumos" ca să fie lăsaţi în pace şi să-şi primească bucăţica de zahăr (care este uneori un an, doi ani — aici chiar douzeci de ani de linişte). Anarhiştii îi înfăţişează într-o măreţie eroică ; vai nu, au josnicii cu totul fireşti, foarte omeneşti, foarte de înţeles : „Am să te pictez sub trăsăturile unui sfînt, dar lasă-mă în pace". Dealtminteri, totul spus cu multă cuviinţă : o armonie de trandafiriu, de cafeniu, de verde şi cu un uşor albastru de oţel.

Astfel în cei douăzeci de ani pe care o să-i petreacă în aceste cantoane, pînă la moarte, Dezertorul va picta portrete. Oamenii obişnuiţi au, fireşte, propriul' portret pe paşapoartele lor. Oamenii extraordinari, care dezertează, care se refugiază în colibe şi trăiesc la cheremul lumii şi datorită cheremului lumii îşi fac pasapoarte care

spune Brun, aparţine lui Nicolas-Michel Mayoraz de Mâche),' *Sfînta Cecilia, Sfînta Filomena, Sfînta Caterina, Sfîntul Martin Episcopul, Sfîntul Bernard, Sfîntul Iacob în Galicia, Sfîntul Iosif* (purtînd „armele** dulgherului), un alt *Sfînt Iosif* (purtînd cîrja episcopală înflorată), primul cu o barbă rotundă, al doilea cu o barbă- despicată, cu două vîrfuri, *Sfîntul Ioan,* şi un al treilea *Sfînt Iosif* purtînd pe Copilul Isus, în apropierea unui obelisc care la prima vedere pare împodobit. cu o panoplie francmasonă, însoţit de data aceasta de Iosif-ul pămîntesc pentru care a fost pictat : Jacques Joseph Fourny în redingotă cu butoni de aur, cu joben cu resort şi cocardă ; toţi nu sînt locuitorii unui oarecare paradis, ci portretele ţăranilor din acest colţ al ţinutului Valais care între 1850 şi 1870 s-au plimbat, au lucrat, au trăit între comuna Haute- Nendaz, cabanele din Sion, Veysonnaz, Chalet de TEve- que, Heremence şi masivul Thyon. Iată chipul oamenilor de care depinde siguranţa şi viaţa lui Charles Frederic Brun. Dacă observi puţin mai atent vei regăsi în această „legendă aurită“ chipul contemporanilor, cum regăsim într-o băcănie din Sienna un anume chip de pe o frescă, sau în salopeta unui garagist din Arezzo pe vreun senior din picturile lui Piero della Francesaa. Toţi aceşti „sfinţi" au prins „chiag" pe povîrnişurile muntoase de deasupra Sionului ; într-un moment sau altul, ei au deţinut, sau Dezertorul şi-a închipuit că deţineau, un dram de putere, poate doar pentru că aveau şi îmbrăcau uneori o redingotă cu butoni de aur ; iată-i aşa dar trecuţi în rîndul sfinţilor. într-o zi de tîrg la Sion vedem toate aceste chipuri, asemenea picturilor făcute pentru a-i uni.

Opera lui Charles-Frederic Brun este un jurnal ţinut zi de zi unde-şi povesteşte viaţa ; povesteşte chiar uneori puţin din acel trecut misterios din care a ieşit pe neaşteptate. Tot ce ştim despre trecutul lui n-o puitem şti decît de la el însuşi. Dar el spune mai mult decît credem.

„blazonul" de breaslă, după ce au trecut examenul de maestru. Dezertorul n-a putut deci să dezerteze decît dintr-un loc unde cunoscuse această particularitate, adică pur şi simplu dintr-un atelier de picturi de ex-voto-uri : lor le comandau meseriaşii „blazonul[11] cînd treceau examenul de maistru. Putem vedea „blazoanele[11] meseriaşilor dulgheri la Dijon, Annecy, Puy-en-Velay, Sisteron, Nice, Roquesteron, în capela de la Saint-Fiacre, în apropiere de Draguignan. Vom găsi totdeauna uneltele meseriei dispuse în aceeaşi ordine, cum le-a rânduit Dezertorul în portretul lui Jacques-Joseph Foumy, adică echerul plasat în unghi drept cu partea de sus a fierăstrăului, compasul deschis între braţele cleştelui şi numărul de unelte reprezentat : zece.

Aşadar trebuie să spunem ceva, în treacăt, despre aceste ateliere de picturi *ex-voto...* Erau itinerante, se aflau deobicei aproape de locurile de pelerinaj sau în preajma bisericilor cu vad bun. Se instalau în corturi, în grote, dacă erau prin împrejurimi, sau pe vreme frumoasă pur şi simplu sub umbrare, unde era cel mai bine, clienţii obişnuiţi fiind astfel direct în contact cu produsul atelierului. Patronii acestor soiuri de' dughene erau personaje puţin mai dezgheţate decît alţii şi care făcuseră tot ce trebuia ca să fie trecuţi în actele autorităţilor bisericeşti din ţinut. Unii ofereau o parte din beneficiile lor conducerii fabricii sau o puneau direct în mînă preotului şi mai ales a ţîrcovnicului. Lucrătorii munceau la comandă în aer liber şi dealtfel trăiau aşa zi şi noapte, ceea ce poate fi o explicaţie pentru modul de lucru al Dezertorului, care şi el trăia zi şi noapte, vara şi iama, în aer liber ; în orice caz, niciodată-n casele oamenilor ci totdeauna în diferite cocioabe.

Cînd se stîmea vremea rece, atelierul se-nchidea şi lucrătorii o luau din loc ; la început, rămîneau în grupuri, din prietenie, apoi pe măsură ce vîntul, ploaia, frigul şi zilele scurte făceau să

îndată ce se iveau florile pe cîmp, adulmecau prin preajma sacristiilor. Uneori făceau în aşa fel încît să se întoarcă la atelierul unde fuseseră mai înainte, alteori, dornici de schimbare, se duceau spre biserica vreunui alt vraci celest.

Din profesia aceasta nu aduni cine ştie ce bănuţi, pentru zile negre. Cine-i burghez alege meserii mai stabile, recunoscute, cu prăvălia la stradă : dulgher, tâmplar, tipograf ; calea asta duce spre căsătorie, căpătuială, livret la casa de economie, copii, familie. Ceilalţi, aventurierii, solitarii, anarhiştii, nesociabilii, acei care în general n-au acte de identitate şi îi vedem în presa „cumsecade" „între doi jandarmi[44], se fac reparatori de porţelanuri sau de umbrele, coşuri de sobe, cărători de apă, sau pictori *ex-voto.* îndată ce se comite un delict în comună nu se caută unde nu trebuie, ci e băgat la pîrnaie unul din aceşti indivizi, n-are importanţă care ; toţi sînt mereu vinovaţi de ceva, aşa că nu rişti să greşeşti. De aici, deprinderea a devenit obişnuinţă de a fugi, de a da ocol de cîte ori văd o tăbliţă : „jandarmeria regală". N-au făcut cine ştie ce rele, adeseori n-au făcut absolut nimic dăunător, dar cum li se pun toate în cîrcă, cei mai slabi de înger se cred pînă la urmă vinovaţi de-a binelea. Visul lor este să se ducă să-şi facă un rost unde nu sînt cunoscuţi.

Aşa faoe „Dezertorul". N-a dezertat din armată. Dacă la vîrsta cînd „sare[44] peste trecătoarea Morgins, se mai afla în armată trebuia să se fi înrolat din nou : un reangajat este mai descurcăreţ decît el, cunoaşte cîntecul, ştie să vorbească jandarmilor, nu îi e frică de poliţie, dar, mai ales, nu poate să-şi deprindă degetele cu mînuirea penelului din păr de jder, căci cei din corpul de gardă n-au asemenea predispoziţii. El dezertează dintr-o societate ; fuge de societatea burgheză ; iată într-adevăr fapta unui timid, cum vedem prea bine că este. Locuitorii din Valais care l-au botezat Dezertorul doar după înfăţişarea lui nu s-au înşelat. „Pictorească" cum îi denumeşte

de pisălogi, de discipolii lui Raspail[1], de botanişti, de „teologii de duminică”, aceştia porecliţi mai ales „feciori de arhiepiscopi”. Nu pictează numai ex-voto-uri, „făuresc fraze”, explică fondul lucrurilor, „descîntecă” bolile, vindecă arsurile cu scuipat şi 'semnul crucii, dezleagă sorţii aruncaţi de vrăjitoare, pregătesc filtre din ierburi şi mai ales sporovăiesc : pun, în multe „sosuri”, o vagă amintire a textelor sacre.

La capela din Saint Crognat aproape de Saint-Etien- ne-de-Tinee, unde la 18 aprilie, în fiecare an, are loc un pelerinaj pentru vindecarea guşterului[1 2], se află pe zidurile sacristiei panouri de lemn încleiate cu şase' picturi *ex-voto,* înfăţişînd leagăne, doici, mame disperate cu gurile căscate urlîndu-şi cumplita durere — toate stăpînite şi ocrotite de acest, s-avem iertare, pipernicit de sfînt Crognat, aşa rablagit, stîlpit şi răscroit cum este, cu buza lui de iepure şi cocoaşă, cu genunchii în formă de X, cu braţele în spirală şi cu cele patru inscripţii care urmează ; mai întîi : „Nu mă bucur de moarte, spune Domnul. Ce-mi place este rugăciunea şi viaţa oamenilor” ; iar dedesupţ : „Purtaţi-vă crucea cu resemnare aşa cum mi-arn purtat-o eu pe a mea” ; şi, mai departe : „Nu se dansează în uşa strimtă” ; în sfîrşit, sub inscripţia unui mic *ex-voto :* „în semn de mulţumire pentru vindecarea lui Firmin-Jules-Goliath, de doi ani, la 2 februarie 1816“ ; şi fraza următoare care seamănă foarte mult cu cea pe care Dezertorul o va scrie pe marea sa compoziţie despre oer şi infern : „Calea izbăvirii este părăsită fiindcă-i plină de spini”.

Asta nu vrea să însemne că Dezertorul este acelaşi om care picta la Saint-Etienne-de-Tinee ; ex-uoto-urile de la Saint-Crognat sînt picturi proaste, neinteresante, în plus datate între 1783 şi 1820, cel mai târziu, dar par să arate clar că în

[1] Franţois Raspail *chimist fi om politic francez* (1794 — 1878) : a luat parte la revoluţiile din 1830 şi 1848.

[2] Anghina difterică localizată pe laringe.

Aşadar, era pur şi simplu (dacă se poate spune astfel) un timid „fecior de arhiepiscop", pe care primarul Jean- Barthelemy Fragniere îl primise în Haute-Nendaz.

Prima iarnă în acest sat sensibilizat de portretul lui Marie-Jeanne ; el descoperea — cu atît mai multă sete cu cît albul zăpezii acoperea ţinutul — magiile culorii pure fin amestecată. A trecut aşa cum ne putem închipui pentru timidul Dezertor, pînă atunci înnebunit de poliţie, de jandarmeria călare de toate felurile, fugind mereu de orice biped de teamă să nu fie sticlete.

Din această epocă datează în afară de portretul soţiei primarului, şi acela dispărut a lui Antoine-Francois Ge- nolet. *Sfîntul Ioan şi Sfîntul Josef,* pictat la 3 februarie 1850 pentru Jean-Joseph Theodul, o *Sfînta Magdalena* ale cărei urme nu se mai găsesc, pictată — se crede <— pentru Madeleine Levrard, *Sfîntul Mauriciu d'Agaune, Sfîntul Martin* şi, mai ales, *Sfînta Filomena şi Sfînta Caterina.*

în aceste două tablouri : *Sfîntul Ioan şi Sfîntul Josif,* pictat pentru Jean-Joseph-Theodul şi *Sfînta Filomena şi Sfînta Caterina,* pictat fără îndoială pentru Philomena Catherina-Mayoraz (singura femeie din Haute-Nendaz avînd atunci aceste două prenume) putem găsi, parţial, originea legendei Dezertorului.

Legendele se nasc pornind de la fapte reale, observate sau simţite, interpretate de închipuiri puţin obişnuite să le observe sau să le simtă. Cei din satul Haute-Nendaz cunoşteau în iarna aceasta mai ales două tablouri ; *Sfîntul Ioan şi Sfîntul Josif* şi *Sfînta Filomena şi Sfînta Caterina.* În cele două lucrări, Dezertorul stabileşte raporturi rafinate între culori. În primul, între culorile negre şi roşii, între cele albastre şi galbene cu un gri roz central pentru a unifica ansamblul; în al doilea, culorile albastre şi verzi se sprijină delicat pe galbenul subtil al corsajului sfintei Caterina. Putea folosi totul ca un ţiţâlos ; putea folosi totul ca un mare

Astfel, după cum am spus la început, Dezertorul rămîne toată viaţa lui un personaj din *Mizerabilii.* Pentru că alege rafinat raporturile de culoare, lumea îşi închipuie că-i aristocrat. Fireşte aşa-i, dar numai sufleteşte. Sufletul însă nu-i deajuns pentru cei din Haute-Nendaz. Unul din ei care a trăit cîtva timp la Paris va spune că a văzut chipul şi statura lui Charles-Frederic Brun lîngă un arhiepiscop de la curtea lui Charles X. Acest locuitor din Haute-Nendaz, Bomet de Beuson, servise în armată. „Sînt sigur că nu mă înşel", spunea el. Acei care sînt siguri că nu se înşală, se înşală totdeauna. Aşa se întîmplă şi acum. Altminteri ar trebui să admirăm o rară coincidenţă : întâlnirea mercenarului şi a episcopului fugar. în plus un episcop nu scrie Babylone cu o tremă pe *i* grecesc şi cu doi *n;* dacă-o face, din şiretenie, ne aflăm în plin roman hugolian. Nu, Dezertorul nu este un episcop : „fecior de arhiepiscop" cît o să vreţi, dar nu episcop la curtea lui Charles X.

Este evident, de asemenea, că nu-i un asasin nici din pasiune, nici de drept comun, nici politic. Dar e frumos să-ţi închipui asta, cînd cade zăpada, cînd noaptea-i beznă, cînd vîntul geme, cînd muntele mugeşte, cînd frigul te surghiuneşte în preajma vetrei şi cînd lucrul cel mai îngrozitor este plictiseala.

Dacă locuitorii din Haute-Nendaz şi-ar închipui că poţi fi în acelaşi timp sărman şi aristocrat şi, mai ales, că aristocraţia nu înseamnă un rang social, ci calitatea unui suflet, n-ar mai fi nimic de spus, dar ei nu pot crede aşa ceva şi totul rămîne mereu să fie spus despre acest om cu mîini albe care ne dăruieşte chipurile sfinţilor noştri patroni în culori atât de frumoase.

Ceea ce nu înseamnă că nu iscodeşte, iscodesc şi, după versiunile c-ar fi episcop sau asasin, ce nu se scorneşte pentru a explica aceste mîini albe ! Nu pot să nu le vadă, cînd privesc cum pictează Dezertorul: din ele pare să iasă totul. Fireşte există

dau o mînă de ajutor la treburi şi o mînă de ajutor destul de zdravănă, ca să facă bătături la toate degetele, cînd aduc fîneaţa înainte de o vijelie, sau cînd ţin solid frânghia unei vaci îndărătnice. în timpul celor douăzeci de ani cît Dezertorul a stat în Haute-Nendaz şi în împrejurimi, n-a dat niciodată o mînă de ajutor la muncile ţărăneşti şi la cele de pe munte ; n-a ajutai niciodată pe nimeni şi, lucru ciudat, nimeni nu l-a învinuit. S-a văzut imediat (cînd pentru prima oară şi-a pregătit culorile sub ochii celor din sat) că-i un om adevărat, care-şi cunoaşte meseria. Fiecare cu meseria lui, spune un proverb. Nu ne cere nimic ca să-i picteze pe toţi sfinţii noştri patroni purtîndu-ne chipurile, deci n-avem dreptul să-i cerem să ne ajute la căratul finului.

Astfel i se poartă un respect mai mane decît credem. Este o mare victorie a artei, a spiritului asupra materiei. Trebuie să ne scoatem pălăria în faţa locuitorilor din Haute-Nendaz care, în plin secol al XlX-lea (şi Domnul ştie cît era de legat secolul ăsta de biletele de bancă) dăruiesc cu atîta generozitate drepturi nemaipomenite artistului.

Puţin cîte puţin, cu asemenea victorii (care doar par neînsemnate, dar în realitate sînt importante), Dezertorul îşi cîştigă nu numai dreptul la viaţă, dar şi liniştea.

De cînd sîntem pe cale de a-l privi cum trăieşte, vremea a trecut, prima iarnă s^a sfîrşit cu nelinişti şi fră- mîntări. Anotimpul nu s-a schimbat fără a fi. „muşcat[44] din aoest om slab ocrotit, cane se simte slab ocrotit. îi fusese frig, îi fusese foame. Ar fi putut uşor să-i fie cald (sau măcar călduţ) şi să mănînoe de două ori pe zi, ar fi fost deajuns nu să ceară, ci să accepte ce i se dăruia din toată inima. Preferă să sufere, pentru că în adevăr a suferi i se părea că este preţul firesc al liniştii lui. Petrece toată iarna în coliba din pădure de lîngă Chalet de l’Eveque, neîncălzită şi fără cine ştie ce merinde. Din această epocă, în afară de operele citate mai înainte, datează mai ales portrete (şi portrete

adevăr o să renunţe dacă se vor vedea înfăţişaţi în culori îmbietoare şi în straie de sfînt.

Primăvara îi dă aripi. Iată că acum poate să iasă din gaura lui, să-şi „schimbe pielea" şi să se zbenguie, să-şi întindă picioarele mătăhăloase, să-şi agite braţele lungi, să-şi întindă statura înaltă şi s-o pornească puţin la întâmplare. Oh ! .nu prea departe ! nu doreşte să se depărteze de vizuina lui ; trebuie ca la cea mai neînsemnată alarmă să se poată întoarce să se refugieze acolo, doar hoinăreşte puţin prin părţile unde se află Vex, Herâ- mence, Mâche, Evolene. Se bucură că-i primit pretutindeni. Să nu exagerăm felul cum este primit: nu i se ridică arcuri de triumf, nu este întâmpinat cu fanfară, dar nu sînt asmuţiţi clinii pe urmele lui şi i se admit plimbările. Perfect. Ba mai mult : i se dă supă ; peste câteva zile i se dau bineţe ; peste puţin timp va fi salutat cu plăcere. Ştiu cine este, ştiu ce face, i se cunoaşte legenda ; episcop sau saltimbanc al lumii occidentale. Este iubit dacă a-l iubi înseamnă a-4 tolera (ei bine, pentru el asta-i un fel de iubire, şi-i prea îndeajuns).

în aceste plimbări nu găseşte ce-i trebuie ca să picteze, dar nu-i „fecior de arhiepiscop" de florile mărului ; n-are doar o coardă la arcul lui. Uneori careva se răneşte cu un coşar de vie şi Dezertorul cunoaşte un leac straşnic din alcool şi floare de amică ; alteori trebuie să fie folosit remediul celor şapte ierburi, sau mai bine al rădăcinilor de scaiete sau pulberea de mînătarcă. Cunoaşte chiar (dar trebuie s-o spunem doar între noi) cuvinte care rostite într-un anume fel fac ca o mulţime de lucruri (care-is dorite) să se-ndeplinească : să ai un iubit, să te măriţi în timpul anului, să faci să adoarmă un copil năbădăios, în sfîrşit să ajuţi pământul să se-nvîrtească. Dezertorul „fecior de arhiepiscop" ştie toate astea perfect. în plus, arta veterinară, ceea ce-i de neînchipuit pentru aceşti ţărani totdeauna foarte supăraţi când animalele —

Din aceşti ani cînd hoinărea cît de cît prin cabanele Sionului, în valea Nendaz, în Heremence şi Herens, datează operele următoare : *Naşterea Domnului Nostru Isus Cristos,* pictat la Bar în 1851 ; *Le Sacre Coeur de Jesus,* pictat la Veysonnez în 1852.; *Sfînta Maria, Mama lui Dumnezeu, Sfînta Filomena,* pictate la Brignon în 1850 şi care sînt portretele Măriei Learard şi a Filomenei-Catherine Tournier; *Sfînta Familie, Isus, Maria şi Iosif,* pictat în 1856, unde pentru prima oară Dezertorul aşază pe o stelă, între Maria şi Josif, cocoşul roşu, care prin tradiţie, se găseşte în toate tablourile reprezentând Sfînta Familie ale pictorilor de *ex-voto.* Acest cocoş al „Sfântului Petru" pe care tradiţia filosofică populară a pictorilor de *ex-voto* îl plasează în Sfînta Familie, unde joacă, în acelaşi timp, rolul Sfîntului Duh şi de „trompetă a trădării", Dezertorul îl va aşeza încă odată aproape .pe Sfîntul Petru, într-un fel de Sfîntă Familie, proiectată în timp, pe cane o va picta pentru Pieme-Joseph-Marie Bourdin din satul Mâche. Observasem însemnătatea prenumelor care determină aici clar inspiraţia. Iată Copilul divin lîngă acela care-l va renega de trei ori (este vorba evident de cocoşul renegării, căci Sfîntul Duh, în forma sa încă tradiţională, de porumbel crucificat, este pictat, aşa cum trebuie, între Iosif şi Maria, puţin deasupra mîinii drepte a divinului Copil, într-un frumos nor întunecat de vijelie).

Din aceeaşi epocă mai sînt : *Sfînta Elisăbeta, Sfînta Ana, Sfînta Margareta* pictate pentru Anne, Elisabeth Michelet Loys, din Haute-Nendaz, 1856 ; *Sfîntul Ioan- Botezătorul şi Sfîntul Petru, Sfîntul Maurice d'Agaune,* în Haute-Nendaz, la 1856 ; *Naşterea Mîntuitorului Lumii şi Adorarea Regilor Magi,* pictat la Brignon la 24 ianuarie, 1859 în coliba lui Firmin Genolet. A fost plătit pentru el au o supă de varză au slănină sărată, pîine, un pahar de vin şi, (fapt unic în viaţa Dezertorului) cu trei ceşti de cafea „neagră" ; un *Sfînt Charles,* tot la Brignon, în aprilie 1859, dar pictat în altă parte

Din aceşti ani preafericiţi datează de asemenea o pictură profană cu episoade pe tema celebrei balade a Genovievei de Brabant ; douăsprezece panouri intitulate — *Istoria Genovievei, Contesă de Brabant, soţie a contelui Sifrois.* Pierre-Joseph Bourbon şi Anna-Marguerite Loye, soţia sa, amîndoi din Haute-Nendaz, satul *Cireşului,* au comandat această imagine în casa lor, la 23 a lunii septembrie, în anul Domnului, 1857. Se ştie că Dezertorul, în timpul anilor 1861 şi 1865, a pictat alte subiecte profane, totdeauna pe teme de balade, unele din acele balade fiind rimate de el pe aria lui Fualdes. Era balada „puricelui. şi păianjenului" (cântec de meserie, al Corporaţiei cizmarilor din 1820), „Groaznicul asasinat al Spălătoresei din Angouleme" şi probabil „Misterioasa canti- nieră“, baladă izvorâtă din mulţimea de legende despre Waterloo. Aceste trei tablouri s-au pierdut, dar datorită *Istoriei Genovievei, Contesă de Brabant* care ne-a rămas, putem să constatăm ce deosebeşte pictura Dezertorului de ilustraţiile de la Epinal.

Deosebirile sînt fundamentale : este cu totul altceva. Singura asemănare : la cei de la Epinal şi la Dezertor istoria este povestită într-o succesiune de mici pătrate. în ce priveşte esenţialul, nimic nu-i comun. Ilustraţia nu este pictată, ci colorată : dacă o rochie e galbenă, dacă o redingotă-i violetă, dacă un pom este verde, ele sînt fără nuanţe, fără detalii, culoarea fiind trecută prin şablon. La Dezertor imaginea este pictată : rochia Genovievei are pliuri, voalul său de mireasă este brodat cu găitan de flori şi culoarea lui imită transparenţa, etc. ; nimic nu-i şablon, totu-i pictat delicat ca (păstrând proporţiile) în miniatura persană. Asta-i specificul meseriei (şi uneori, ca aici, al artei) pentru pictorii de *ex-voto.* Pictura Dezertorului nu mai este nici ilustraţie, nici miniatură persană. Se crezuse, din pricina pătrăţelelor, că i se găseşte o origină, dar nu, el iese mereu pe neaşteptate din aceeaşi umbră.

(Jontesă de Brabant în casa lui Pierre-Joseph Bourbon şi a Annei-Marguerite Loye, soţia sa, trebuie să înţelegem că se află în coliba lor de pe drumul del Da Mâche la Feremence. Degeaba era invitat, riu acceptă niciodată să intre în „ca'se". S-ar zice că nu dorea să întindă prea mult coarda. Gîndea poate aşa : „Azi mă invitaţi bucuros, dacă însă primesc, m-aş obişnui repede cu un asemenea confort, şi dacă-m-aş obişnui, obişnuinţa ar face să dispară bucuria. Nu-i uşor să ai mereu un străin în casă şi dimpotrivă este foarte uşor să te deprinzi cu un foc bun cînd afară-i frig. Nu. Să rămîn la locul meu. Aşa cum îmi merge este chiar foarte bine. Nu cer mai mult. Eu rămîn în frig, dumneavoastră la dumneavoastră şi astfel lucrurile o să poată dura. E tot ce doresc."

Poate era şi puţin zănatec : există destui stiliţi (stîlp- nici). După cum am văzut, face să roiască în jurul lui sfinţi şi sfinte, Fecioara Maria, Copilul Isus, dar în toate picturile sale nu există Dumnezeu, după cum nu-l găsim nici în bodogăneala unui cucernic : este pentru el o simplă materie pe care o prelucrează, găsindu-şi astfel liniştea, precum tîmplarul o caută în mirosul lemnului, şi cizmarul în acela al pielii. Trebuie s-o spunem pe şleau, căci va fi văzut adesea pe cîmp, în livezi şi păduri, în genunchi, cu braţele încrucişate gata să se roage. Nu trebuie să uităm deloc epoca în care trăieşte. în secolul trecut, manifestările exterioare ale evlaviei prindeau bine, mai cu seamă în societatea provincială, şi mai cu temei dacă o asemenea societate era în acelaşi timp provincială şi ţărănească. Se făceau rugăciuni aşa cum erau salutaţi demnitarii. Nimic mai mult. Ele însemnau : „Sînt un tînăr cumsecade, bine, crescut, nu calc în strâchini. Mă puteţi accepta printre voi."

Este un tînăr cumsecade, dar puţintel „cocoţat călare pe orbita lui Mercur", cum se spunea pe vremea lui Henri al IV-lea. Dăruia oamenilor săculeţe de hîrtie care semănau cu scapularele, ca

pene, sulf şi miere împotriva ameţelii şi durerii de dinţi» O întreagă farmacopee ce se potrivea prost cu o credinţă pentru care te aruncai pe neaşteptate îri mijlocul cîmpu- lui în genunchi, cu braţele încrucişate.

Nu-i nevoie să-l priveşti prea mult pentru a observa că în toată această legendă înfrumuseţată din Haute- Nendaz, pe care o pictează aproape pe nerăsuflate, el rămîne laic. N-ai decît să te uiţi la tablourile *Sfîntului Iacob în Galicia, Sfîntul Iosif, Sfînta Maria,* pictate pentru Jacques Claivaz în culori şi într-o compoziţie foarte libere. *Sfîntul Iosif* pictat de el este deosebit de hîtru, *Sfîntul Iacob. în Galicia,* o caricatură, iar *Sfînta Maria,* o cucoană care se ocupă cu opere de binefacere. Aoesta-i stilul „pictoraşilor de capelă". Peste tot aceeaşi manieră. Obiceiul de a lucra cu îngăduinţa bisericii îi dădea fon- făitul şi miruirea ţîrcovnicilor, dar şi gîndirea liberă **a** celor hrăniţi în serai.

Hrănit este foarte puţin. I se oferă din dreapta şi din stînga, dar nu cere niciodată. Fireşte, niciodată vreo „imagine* nu rămîne neplătită. Brînză, şuncă, pîine, supă, chiar bani (puţini) pentru culori şi peneluri (care sînt cumpărate totdeauna de la Sion) dar cînd vreo „imagine" nu aminteşte că-i a Dezertorului, se înclină mai degrabă să fie uitat. Desigur, este deajuns să apară ca să i se dea să mănînce din belşug, dar dacă nu se iveşte n-are nimic, şi cu nimic nu se îngraşă. Adeseori se duce să dezgroape rădăcini pentru hrană, în zilele cînd din timiditate preferă rădăcinile decît să se apropie de oamenii civilizaţi.

Oamenii civilizaţi care de-abia scăpaseră de vremea cînd avuseseră destule belele pe cap. De cincizeci de ani se băteau între fraţi : cei din Le Bas-Valais împotriva celor din Le Haut-Valais ; războiul tocmai se sfîrşise. Nu s-a făurit Elveţia fără agitaţii ; aşadar era agitată. Soldaţii tropăiau în gherete, drapelele foşneau în poieni. Generalul Dufour, comandantul trupelor federale mai ieri se afla fată în fată cu cei cinci mii de oameni ai lui De

în Valais, unde mai mişunau convoaie militare şi soldaţi în dezordine. De asemenea, iată de ce, în ciuda bunătăţii înnăscute a locuitorilor din Haut-Nendaz, exista în străfundul bunătăţii lor o .drojdie din acele simţăminte egoiste pe care le lasă războiul în urma lui. Dezertorul a fost primit ; foarte bine, sînt de felicitat pentru asta ; rămîne aici, foarte bine ; dar dacă trebuie să-l iei sub tutelă, e altă poveste. Li se pare că odată cu terminarea războiului s-a sfîrşit cu vremurile vechi, că vremuri noi stăpînesc pămîntul. Trebuia deci să-ţi pui faptele în concordanţă cu timpurile noi. Şi asta nu vine de la sine. în efortul pe care-l cere adaptarea, Dezertorul este uneori uitat : nu timp mai îndelungat, o zi sau două cel mult.

O zi sau două înseamnă mult, mai ales dacă se repetă adesea pentru cineva care le petrece cu stomacul gol ; şi care îmbătrâneşte ; şi care îmbătrâneşte mai repede decît alţii, tocmai din pricina posturilor şi a frigului, şi a neliniştii. O dată se duce la Heremence. I se cere să vină ca să picteze o *Adoraţie a Regilor Magi* pentru Marie-Elisabeth Gillioz. (Nu o va picta acum, d. trei ani mai tîrziu, cînd Marie-Elisabeth va fi la Aproz.) Aşadar iată-l plecat cu bocceaua pe umăr. Soseşte la Vaysonnaz ; femei şi copii, apoi bărbaţi îl opresc şi-i spun: „Nu te duoe mai departe ! te caută jandarmii. Au urcat de la Sion azi-dimineaţă, au căutat peste tot. Vai ! Acum cînd nu ne mai sîcîie soldaţii, ne sîcîie jandarmii. Ascun- de-te.“ I se oferă o sută de ascunzători în case, dar nu-i o treabă să propui un alcov unei vulpi cu haita de cîini pe urmele ei. Se înspăimîntă, dispare alergând în pădure. O să petreacă trei zile nu se ştie unde, într-o colibă, sub fîn, sub stînci, în desişuri, la urşi, nu se ştie unde. Cînd a fost văzut din nou, era alb ca un nap, la capătul puterilor, înfometat, agitat, în alarmă, tremurând. îi trebuie mult timp să se restabilească.

Altădată, la Nendaz, asista la slujba religioasă cînd jandarmii intră şi stau de pază la uşă. Preotul

Un infern de neliniște, de incertitudine ; totdeauna exasperat, niciodată sigur, nu de ziua de mîine, dar nici măcar de ora imediat următoare. în fiecare clipă o mînă înmă- nuşată de jandarm poate să se ivească din[1] umbră, în numele legii. Legea faţă de care nu făcuse altceva decît de a fi sărman. Căci trebuie să precizăm aici, n-are „ştofa“ nici a unui delincvent de drept comun, nici a unui asasin, nici a unui „politic[44]. Timp de douăzeci de ani, câţi i-a petrecut la Nendaz, n-a fost niciodată nici şiret, nici ipocrit (rugăciunile sale în public nu sînt decît un act reflex de apărare faţă de societate în general), n-a făcut negoţ cu nimic, nici cu sentimentalismul, nici cu) virtutea, nici chiar cu modul său simplu de a se purta, ceea ce ar fi făcut cu siguranţă dacă era. ipocrit. Nu, dacă a fugit din Franţa, şi dacă aici tremură în fiecare clipă, este pentru că-i sărman, fără acte de identitate, şi-i sortit — potrivit legii — să fie prada primului jandarm care-i va pune mîna pe umăr.

După aceste hăituieli n-o să se mai stabilească nicăieri. O să se întoarcă mereu cu plăcere la Haute-Nendaz, dar nu rămîne niciodată mai mult de o zi în aceeaşi colibă. în fiecare dimineaţă îşi pune bocceaua pe umăr şi rătăceşte de la Haute-Nendaz la Beuson, de la Beuson la Brignon, de la Brignon la Veysonniaz, de la Veysonnaz la cabanele din Sion, la Chalet de l’Eveque, la Notre-Dame-du-Bon-Conseil şi Lavallaz, la Vex şi Agettes, pe masivul Thyon, la Heremence, Mâche, Evolene, pe povîr- nişurile muntelui Roşu, prin pădurile de zadă, în colibele pierdute, în desişuri ; neîncetat pe drum, deplasînd ţinta pentru a o feri să fie lovită.

De pe atunci, se duce mereu pe pragul casei oamenilor cumsecade şi pictează sfinţi şi evenimente despre Domnul: *Sfînta Fecioară Maria,* pentru Marie-Legere Delese, soţia lui Jean-Francois ; *Sfîntul Ioan Botezătorul; Răstignirea lui Isus; Sfîntul Iacob, Patronul Indiilor,* pentru Jacques Barthelemy Bourbon ; *Sfîntul Arhanghel Mihail* pentru Anne-Elisabeth Michelet ; *Sfîntul*

mence, *Micul Sfînt Ioan* pentru. Antoine Gaspard, la Nendaz, comuna Heremenoe, la 12 decembrie, 1867 (trebuie să fi fost foarte frig în ziua aceea).

încetul cu încetul îşi pierde puterile. Mereu pe drum, mereu mergînd. De mult jandarmii din vale nu se mai gîndesc la el: nu-i un personaj atît de însemnat ca să-l hărţuiască pînă la moarte ; nu, fără îndoială, n-au venit decît să vadă mai deaproape cine era această „pasăre rară". Se fereşte, ei bine, să se ferească, sînt destui vagabonzi! Dar a fost lansat într-o fugă fără sfîrşit. Merge, merge, mereu merge, de sus în jos, de jos în sus, pe aceste terase din Valais. Nu se va opri decît pentru a muri.

Dar înainte de a se opri -pentru această formalitate indispensabilă, mai ane să străbată încă destule zile bune şi rele. Cele bune sînt marcate din cînd în cînd de imagini pe care le colorează. Deosebit de bună trebuie să fi fost cea cînd a pictat *Prezentarea muntelui Orseraz:* una din rarele sale compoziţii profane. Acesteia şi la încă două nu li se cunosc decît titlurile : *Bătrînul soldat de la Val des Dix* şi *Mesenii viei. Bătrînul soldat* este pictat pentru Jean-Louis Pranet *Mesenii* pentru Juliette- Marie Piqifet — cam la patru sau cinci ani unul de altul. *Soldatul,* în 1913, putea fi văzut într-o circiumă din Sienre ; pe urmă ce s-a întâmplat cu el ? Despre *Meseni* se ştie că au existat, dar nimeni nu i-a văzut niciodată. Păcat că pictura aceasta, *Mesenii,* se afla de partea cealaltă a văii. Charles-Frederic Brun a avut într-o bună zi destul curaj ca să străbată valea ? Ar fi interesant s-o ştim, dar nu putem ; nu ştim nici -măcar de unde era această Juliette-Marie Piquet (ca deaitminteri nici Jean Louis Pranet). Datorită tabloului *Muntele din Orseraz,* care ne-^a rămas, ne putem închipui care erau „fericirile" de care se bucura Dezertorul în zilele bune. Fericiri bucolice

[1] înclinare pentru sentimentele religioase în afară de orice religie particulară.

de liniştea zilelor de la ţară şi este sensibil la modestele lor frumuseţi. Deci vede dincolo de sfintele aparenţe şi realitatea nu-l descurajează. Este mai aproape sufleteşte de ţărani decît gîndeau ţăranii. Se foloseşte doar de alcătuirile agricole ca un aristocrat.

Ne închipuim cu plăcere că a avut adesea zile bune. Astfel, tablourile *Sfînta Ioana, regină a Franţei;* (de care Ioana era vorba ? de vestita regină Ioana ? Dar nu era a Franţei ! în plus, n-avea nimic sfînt !) *Sfîntul Mauriciu, Sfîntul Martin, Sfînta Cecilia* (şi harpa ei), *Sfîntul Fre- deric* (cu penajul său de păun), hazlii *Sfîntul lacob în Galicia, Sfîntul Josif, Sfînta Maria* şi mai ales *Sfîntul Martin, Episcopul, Sfîntul lacob şi Sfîntul Ioan,* datată la Beuson, la 20 aprilie 1850, n-au fost pictate de un om nefericit. în toate se simte o bucurie calmă, căci are timpul să migălească florile, cuirasele, drapelele, mantalele, caii, husele de şa, mînerele de sabie, eşarfele, rochiile de dimie, care fac din el maestrul frumoaselor culori negre, aurii, brune, azurii, mov şi al unei întregi grădiniţe cu o pajişte care se sacrifică la picioarele cailor. Trebuie să fi stat în pragul casei vreunei Elisabeth-Madeleine sau Juliette Louise, sau Mathilde-Noemis, lucrînd cu pensula şi adul-mecând vreo supă cu slănină. Undeva, se află în jur, în faţa sau în spatele lui, un sat cu şaleurile şi prichiciul vetrelor, cu sănii, gunoaie şi îngrăşăminte', cu fîntîni şi ■fineţe, cu odihnitorul zumzet amestecat cu scîrţîit de osii şi lătrat de cîini, cu mugete şi porunci. Sau tăcerea. Care-i atît de frumoasă cînd eşti, în sfîrşit, liniştit şi nu-ţi este frică de nimeni. Soarele se află în înaltul cerului, sau jos, pe cale să urce sau să coboare, dar are o ocupaţie zilnică ce putea dura „în noaptea timpurilor" fără limită jandarmerească. Trebuie să fi fost prin preajmă, gata să smiorcăie sau să-şi şteargă nasul cu mîneca, una sau două bande de copii de curînd ieşiţi de la şcoală sau ducîndu-se acolo, şi — ca să întregim imaginea — probabil

ramuri de palmier, sorb şi hasmaţuchi ; are de ce să planteze douăzeci de chiparoşi de Italia în spatele unui sfînt Ioan Botezătorul de la munte, de ce să facă să fîlfîie drapelele deasupra sfîntului Mauriciu, de ce să compună, pentru vîrful lanciei sfîntului Gheorghe, un dragon glumeţ, în acelaşi timp vulpe, găină şi şarpe. Orice nenorocire are şi bucuriile ei !

La 4 iunie 1852, Jean-Joseph Sierro a murit ; *requiescat în pace.* Trebuie să fii trist : ei bine, Dezertorul nu este, nu-i la comandă. Jean-Joseph Sierro a murit, dar Charles Frederic Brun e bine. sănătos şi tot nu-i dă tîrcoale nici un jandarm. Atunci, e cu totul incapabil să închipuie un craniu potrivit şi tibii acceptabile ; capul mortului este un bostan, oasele în cruce, „braţele plutitoare" din La Fontaine (de aproape înseamană ceva şi de departe — nimic). Degeaba adună în jurul capului celui mort preceptele cele mai sinistre, bucuria (cea mai sarcastică) scânteiază pe această piatră tombală. Tufărişurile au înflorit pe cîmpiile Elysee.

Prin ce sînt caracterizate zilele sale de sărăcie şi nenorocire ? Mai întîi, prin nimic. Zilele astea nu pictează, rămîne pitit în groapa lui, sub fîn, sau mai degrabă se plimbă pe ascuns, deci acum nici urmă de penel.

Uneori, din întîmplare, frica sau nenorocirea (pentru el este acelaşi lucru) îl stăpîneşte cînd se pregăteşte să picteze ; atunci ştim că a fost nefericit în ziua aceea. Asta se vede în lipsa de avînt, într-un fel de vid ce se strecoară în pictura lui. Se întîmplă rar, dar uitaţi-vă la primul portret : acela a lui Marie-Jeanne Boumissay, soţia prea scumpului primar : se simte că nu era în largul lui. La fel cînd pictează *Sfîntul Leges-Episcopul,* datat în Brignon-sur-Nendaz, la 11 ianuarie 1869 (doi ani înainte de a muri), de asemenea nu-i în apele lui, şi, de data aceasta, nu din pricină că se află într-o situaţie nouă, cum este cazul cu primul portret, pentru că acum se găseşte de nouăsprezece ani pe valea Nendaz, dar cine ştie ce

din toate părţile. într-o zi de iarnă este găsit ţeapăn ca justiţia. Este îngheţat din cap pînă-n picioare, sângele nu-i mai circulă, abia dacă-i mai bate inima, nu se ştie dacă mai respiră. Este luat de acolo, culcat într-o copaie, stropit cu apă caldă, frecţionat, readus la viaţă. îşi revine, dar **se** încăpăţânează să se culce afară, să fie tot rătăcitor şi să doarmă tot în aer liber. Uneori stă două, trei zile fără să mănînce, şi cînd mănîncă ia de ici de colo, bucate oferite care adesea nu se potrivesc stomacului său bolnav. Ce mai tura-vura trăieşte nesănătos. Şi are peste şaizeci de ani.

Simte foarte bine că moartea se apropie. Adesea stă ascuns, nu pentru că i-e frică, ci fiindcă vrea să mediteze. îşi aminteşte de ziua cînd Franţois Deleze l-a întîlnit aproape de cătunul Brignon. Tînărul notar Deleze era singurul din regiune abonat la un ziar. Citise că guvernul francez votase amnistia pentru toate delictele politice. Exilaţii voluntari aveau un răgaz de cincisprezece zile pentru a se reîntoarce în Franţa. Delictul lui Charles Frede- ric Brun nu-i niciodată amnistiat de nici o lege : era delictul sărăciei, crima lui era de a fi sărac. După vestea ce i-a dat-o Franţois Deleze, încercase să se predea la frontieră, nu pentru că Franţa ar fi fost atît de însemnată pentru el, dar fiindcă acolo avea, poate, prilejul să obţină „acte de identitate[1]". Se pretinde chiar că au fost făcute la Sion demersuri pe lîngă consulatul Franţei, sau chiar la ambasadorul rezident, dar asemenea presupuneri sînt gratuite : despre aceste pretinse demersuri n-a rămas nici o urmă în arhivele consulatului sau ambasadei. Aşa-dar, s-a dus pur şi simplu — pe jos, ca deobicei — pînă la frontieră ; a explicat vameşilor situaţia sa şi aceştia, care sînt din popor şi ştiu prea bine că delictul lui Charles- Frederic Brun nu va fi niciodată iertat de nimeni, l-au alungat.

Iată-l dar închis pentru totdeauna între aceşti patru pereţi : sărăcia, jandarmii, mila şi moartea.

Care-l ajunge, în 1871, la Veysonnaz la un

jandarmii ; inima asta ce-şi începe bătaia urzeşte ea singură cea mai minunată dintre amnistii au mijloace la îndemînă. Ce minunat bîrlog este moartea ! Şi ce bine se simte acolo la adăpost ! în sfîrşit acium are timp să se gîndească la lucruri importante ! Iar dintre ele pe una o are la inimă : să-i mulţumească, înainte de a pleca, aceluia care l-a primit aici cel dintîi : primarului Fragniere, soţul lui Marie-Jeanne Boumissay. Este chemat, soseşte. Sînt mulţumiri foarte emoţionante. Primarul n-are impresia că a făcut atît de mult pentru el încît să merite ca pe pragul morţii să-şi aducă aminte cu atîta recunoştinţă. Ar fi vrut să fi făcut mai mult. Ce glorie pentru acest Dezertor care pleacă ! Care a plecat !

Prea tainică i-a fost viaţa ca să nu fi stârnit cîteva vîrtejuri la suprafaţa tenebrelor unde se afundă. Există o tradiţie. înainte de a pleca, a dăruit ultima sa operă lui Fragniere : un crucifix. Acest crucifix ar fi făcut miracole. Cînd s-a transportat sicriul Dezertorului de la Vaysonnaz la Basse-Nendaz, unde să găsea atunci singurul cimitir pentru toate aşezările de pe aici, patru ţărani au purtat cosciugul pe umeri. Dar era tare greu acest Dezertor şi a trebuit să încarce sicriul pe un catâr. în faţa capelei Sfînta Agata, catârul n-a vrut să mai meargă. Catârii au adesea asemenea toane. Acum oamenii au preferat să vadă în asta o răutate divină. Cum animalul se încăpăţâna, oamenii s-au crezut obligaţi să-l înlocuiască, punând din nou sicriul pe umerii lor. Atunci', micul

Februarie, 1966

PIATRA

Cînd primului om i-a fost frică a luat de jos o piatră, îndată ce a prins să judece a cioplit sarcofage în stîncă. în secolul nostru, al călătoriilor interplanetare, cei care ■ intenţionează în mod serios să se ducă în Lună cu instrumentele atît de perfecte ale tehnicii modeme numite fuzea sînt stăpîniţi de nelinişte la gîndul că aceste fuzee se pot întîlni cu pietrele rătăcitoare ale cerului. Mîncăm piatră în unele medicamente. Scoatem piatră din oţelul plugurilor (al căror brăzdar la origine era de piatră), al locomotivelor şi, fireşte, al tunurilor (ale căror ghiulele erau din piatră încă de la începutul timpurilor istorice).

Oraşele (chiar Roma) sînt durate din piatră. Biserica şi-a luat drept temelie pe Petru. Zidul Chinei, meterezele din Avignon, turnul din Belem sînt din piatră, cum erau Colosul din Rodos, farul din Alexandria, mor- mîntul lui Artemis şi atîtea alte minuni.

Să căutăm ce nu-i piatră : n-o scoatem la capăt... Totul purcede din piatră, dăinuieşte şi redevine piatră. Norii, negri, pe care recente descoperiri au arătat acum că se află înăuntru sau la marginea nebuloaselor, sînt norii de pnaf al unui soi de şantier de. demolare sau de construire la scară cosmică. Dacă ştim, la această scară, că sfîrşitul gazelor comprimate şi răcite este piatra, ajungem. să afirmăm că aerul însuşi... Şi noi despre care se zice că sîntem ţărînă.

fie vorba de piatra metafizică pe care o rostogolea Ixion [1] ; să rămînem în această lume pe care o vedem acum, sub aspect fizic de neînţeles. Ce-o să facem, cum o să ne purtăm, cum o să iubim, cum o să trădăm, cum o să combinăm micile noastre paradisuri pămînteşti ? „Don Juan, m-ai invitat să iau masa cu tine. Iată-mă !“ „N-aş fi crezut niciodată, zise Don Juan, dar o să fac ce voi putea“ [1 2]

*

îmi amintesc de un apeduct admirabil. Nu era celebru ; nu se afla într-un loc istoric ; nu aducea un izvor de aur la un. oraş imperial. Era un apeduct foarte banal, deşi exista de pe vremea romanilor, cum se cuvine unui apeduct de soi. Trecea peste pini, stejari, boschete, grădină de zarzavaturi, ferme, arii de treierat, drumuri şi calea ferată. Escalada colinele, cobora în văi, sărea peste şanţuri, urca din nou spre înălţimi, dispărea pe negîn- dite. Nu părea să-i pese de cele cîteva picioare care-i lipseau. Dimpotrivă, de cealaltă parte a breşei, uneori destul de largă, renăştea cu dorinţa vădită de a-şi continua calea.

Mărturisea aptitudinea noastră de a călători fără a ne deplasa. Peisajul accepta această uriaşă construcţie aşa cum. un peisaj de Poussin acceptă un ciclop. Coliseul înzestrează toate camerele hotelurilor din Roma cu răcnete de lei şi strigăte de creştini. în munţii Anzi, pe înaltele platouri de la Tiahuansco, e o „poartă a soarelui", ce nu serveşte evident la nimic. Totuşi, pe neaşteptate, în acest pustiu, vanitatea ei devine plină de miez. Sînt enorme blocuri de piatră şlefuite cu grijă. De unde provine această şlefuire ? Din dragostea de veacuri dintre oamenii de pe platouri şi pietre. în jur, nici o vegetaţie ; un cîmp pustiu unde soarele nu se

[1] Regele Lapiţilor, căruia Zeus i-a acordat azil în Olimp. Fiind nerespectuos faţă de Hera, a fost înlănţuit de o piatră înflăcărată care se învîrtea.

[2] Citat din piesa *Don Juan* de Moliere.

oboseală şi iar oboseală, un timp nemăsurat. Pe aceste platouri pustii rămîn urmele îndelungii fidelităţi faţă de piatră a unor oameni simpli. Fără îndoială era o poartă de acces spre un templu. Templul a dispărut cu totul (afară de poartă) ca şi cum ar fi fost ascuns sau dizolvat de vreun acid. Volatilizat în colb ; poate este, pentru astronomii din Sirius, cîţiva din acei nori opaci care întunecă probabil galaxia noastră.

în fiecare clipă cînd vorbim despre piatră privim cerul. într-adevăr putem să-l comparăm cu o piatră de moară. Există în Mexic o piatră de moară, înaltă de cinci metri, lată de doi. Se sprijină pe un zid ciclopic. Acesta-i chiar termenul care-i folosit (şi stă mărturie despre naiva noastră mirare) pentru a denumi asemenea uriaşe ziduri incaşe făurite din blocuri supraomeneşti, rostuite fără ciment, fără mortar. îmbinările fiecărui bloc au fost şlefuite ani şi ani cu o răbdare şi o nemaipomenită grijă. Pe urmă au aşezat blocurile unele deasupra altora şi extraordinara precizie a şlefuirii asociată cu enorma povară a pietrei i-au dat construcţiei o admirabilă soliditate, o etanşeitate graţie căreia a înfruntat timpul şi distrugerea. Nu ştim nici cum au putut fi construite în acele timpuri cînd nu existau maşini pentru a „organiza" nişte îngrămădiri de pietre atît de uriaşe incit mînuirea lor ar pune serioase probleme de tehnică chiar în epoca noastră. Milioane de oameni au lucrat pătimaş timp de secole pentru a îndeplini această muncă. Asemenea reflexii ar putea fi la originea unui studiu exhaustiv despre mijloacele de distracţie şi în orice caz despre piatră ca leac împotriva plictiselii. Se ştie că un zidar de profesie — nu spun acum, dar să fie vreo douăzeci de ani de atunci — cînd construia un perete pUnea cărămizile una peste alta. Dacă vreunul din ei s-ar fi aflat într-o frumoasă duminică în faţa unui astfel de zid ciclopic, ar fi zis cu siguranţă cam în şagă : „Ei bine, ăştia s-au distrat foarte bine !“ După părerea mea cam aşa trebuie

Iar. Este — s-ar putea afirma — un fel de ceas gigantic. În orice caz, un instrument menit să ţină seamă de timpul care trece, aşa incit nu-i prea ilogic să ajungi la această piatră de moară fenomenală vorbind mai întâi despre cer, cu atât mai mult cu cît cineva care cunoaşte cerul pur, în ţările Sudului, sau doar vara în Provenţa ştie că poate să pară dur ca piatra. în unele dimineţi îl văd, curat ca un bănuţ nou, descotorosit de nori de la o zare la alta. Soarele intră în această arenă dintr-un salt. Bolta capătă atunci ludul pietrei şlefuite. Nimic, zi de zi, nu-i ştirbeşte din strălucire. Comparat cu' piatra de moară a calendarului mexican, cerul este despuiat de înţeles şi speranţă.

Aveam pe masa mea o piatră căzută din cer, o bucată de aerolit. îmi servea de prespapier. Am arătat-o unui copil. A deschis nişte ochi atât de mari, încît n-am rezistat plăcerii de a i-o dărui. Cum trebuia să spun ceva, i-am explicat că e o bucată de stea. De atund, doarme cu ea. E un băieţaş care reprezenta primele vîrste ale omenirii. în pofida faptului că urmează cursurile unei şcoli tehnice, ţine în mîini o bucată de stea şi doarme cu ea. Mi s-a spus că o aşază în fiecare seară (e mai mult de un an de cînd i-am dat-o) pe masa de la căpătâiul lui, sub lampă, şi o priveşte atît timp dt poate ţine ochii deschişi. Cînd nu mai poate, mai are forţa să scoată un braţ din aşternut, să ia piatra (e mare cît cei doi pumni ai mei) şi s-o bage sub pernă. Unde mai pui că nu-i deloc comod. Eu am păstrat piatra şapte sau opt ani. N-am ajuns pînă acolo încît să dorm cu ea, dar o luam uneori în mină. De fiecare dată mă uimea greutatea ei. Era acoperită de im fel de glazură frumoasă produsă de fuziunea în timpul căderii, cînd străbătuse atmosfera. în realitate, dne ştie dacă a căzut într-adevăr din cer ? Stau şi mă întreb. Cel care mi-a dăruit-o, este, fireşte, un om de încredere, dar...

Primele ore de somn sînt prielnice vieţii

trei. Dacă am apreciat greşit dimensiunile pietrei căzute din cer cînd o ţineam în mină (piatra era toată ciuruită de mici găuri) sau dacă am exagerat cumva, aş fi. pornit — presupunînd că Dumnezeu-Tatăl e luat drept judecător — (cînd consimte să se ocupe de asemenea mărunţişuri) pe urmele speologilor. Intră prin mici găuri, atîmaţi de frînghii, şi sînt coborîţi de troliuri înăuntrul pămîn-'tului, în fond o uriaşă piatră cerească. Odată ajunşi în adîncuri, au acolo o viaţă vermiculară. Se tîrăsc, alunecă din groapă în groapă, înconjuraţi din toate părţile — şi de foarte aproape — de piatră. Ajung în vaste cavităţi, se afundă în coridoare întortochiate pe unde pătrunde apa. Amintirea unuia din aceste orificii îmi stăruie şi acum în minte, ca şi amintirea unor întîmplări îngrozitoare şi fără măreţie ; freza dentistului, deschiderea unui panariţiu, şi altele. Pe scurt eram în Elveţia la Vallorbe. Probabil prin 1933. Scriam, cred, *Cîntecul Lumii.* Mi se amenajase podul locuinţei şi instalasem acolo un fel de birou de lucru. Prin lucarnă, vedeam piscul stîncos Vaulion şi pădurile oe înconjoară izvorul rîului Orbe. Eram cu bătrâna mea vară Antoinette, care ne găzduia pe soţia şi pe fiica mea cea mai mare, Aline. N-o aveam, pe atunci, decît pe ea şi n-o slăbeam din ochi de parcă ar fi fost o piesă de muzeu. într-o dimineaţă, ne-a apucat strechea pe toţi : copilul era roşu ca un cocoş, ardea şi avea febră mare. Caisa era o mare vilă la doi kilometri de Vallorbe. Dăm fuga pînă la mica băcănie ce se afla cam la cinci sute de metri de noi. Telefonăm la doctor, soseşte. Mi-l amintesc foarte bine. Era un bătrîn încîn- tător. După ce a consultat-o pe Aline — şi era un medic conştiincios — a declarat că e o angină banală, fără complicaţii .posibile. Uşurare. Doctorul inspira încredere. Părea unul din acei bătrîni doctori perfecţi, cum sînt descrişi în romane. Pe atunci, aveam pasiunea să vînez fluturi. Aşadar aveam pe masa mea cîteva locuri unde-i puteam pune la uscat, un flacon cu cianură,

reşte, cinci minute mai târziu muream de pofta de a avea un exemplar din această frumuseţe zoologică. „E uşor, îmi spuse acest om binevoitor, urcaţi-vă în maşina mea, cunosc pe aproape o peşteră unde există. “ Descrierea pe care mi-a făcut-o despre o asemenea faună subterană era atât de uimitoare încît am trecut peste groaza ce mi-o provoacă în general cuvintul peşteră. În timp ce mergeam în maşină, m-am gîndit cu toate acestea cum ar putea să fie peştera unde ne duceam. Am ajuns la concluzia liniştitoare că trebuie să fie, de fapt, un fel de pivniţă şi că nu voi avea de făcut nimic altceva decît să stau la intrare. „Un fel de peristil“, îmi ziceam. Doctorul opri maşina în plină pădure. Nici un peristil. „Veniţi, veniţi !“ îmi spuse. Urcăm printr-un brădet. „Aici e !“• zise, privind la picioarele lui. Era o gaură de vulpe. „Bine, spusei surîzînd şugubăţ, dar cum o să intrăm ?“ Era un doctor lipsit de orice simţ al umorului şi, cînd făcea o treabă, o ducea pînă la capăt. îşi scoase vesta şi haina : „O să vedeţi, spuse, urmaţi-mă“. Şi adăugă : „Trec înainte pentru că trebuiesc luate cîteva precauţiuni“. Apucase să intre pînă la umeri în gaură. Avu o remuşcare şi se întoarse la lumina zilei : „Să faceţi exact ca mine, îmi zise. Culoarul la intrare este strimt. De abia pot să trec (era slab ca o scobitoare) şi e un sifon.“ „Ce înseamnă un sifon ?“ l-am întrebat. „Ei, bine, iată spuse : trebuie să băgaţi întîi capul şi să vă lăsaţi să coboriţi cam vreo doi metri, doi metri jumătate... De fapt, vă băgaţi capul într-o gaură şi dînd din coate treceţi printr-un coridor strimt orizontal ce poate avea un metru pînă la un metru şi jumătate. Cînd vă tîriţi orizontal trebuie neapărat ca, prin mişcări de şurub, să ajungeţi să vă culcaţi pe spate. Restul e o treabă de copil. O să ajungeţi în alt puţ vertical unde, tot pe spate, n-o să vă mai rămînă decît să «curăţaţi coşul», pe o distanţă de vreo trei metri, pentru a pune piciorul în cavitatea centrală.[11] Şi după ce a grăit aşa, se aşternu pe treabă, fără să

mente, îl devorase pe doctor, sub ochii mei, şi după toate aparenţele, era pe cale de a-l digera. Chiorăieli ciudate stăteau mărturie acestei digestii. După un sfert de oră de supliciu, am auzit străbătînd o voce din măruntaie. Era digeratul care mă chema. Conveniserăm — sau mai precis, convenise el singur — să mă strige cînd va ajunge de cealaltă parte, şi acesta era semnalul de pornire. îmi plac mult doctorii, mai ales- cînd sînt, cum era el, un fel de Moşi Crăciuni în miniatură şi "cu bărbi de toată frumuseţea, dar afecţiunea ce le-o port nu mă împinge să fac nebunii sau acţiuni nesăbuite. L-am informat prin intermediul „esofagului[11] care-l înghiţise şi servea, în această ocazie, de tub acustic, că refuzam categoric să părăsesc lumina zilei. „De ce ?“ m-a întrebat. „Ei, bine, pentru că nu-mi simt nici o aptitudine să curăţ puţurile dumneavoastră verticale şi să mă caţăr helicoidal.[11] în realitate, mi-era frică, o frică ce-mi tăia răsuflarea, ca totdeauna, cînd, pur şi simplu îmi închipui că sînt blocat într-un „maţ“ strimt (coşmaruri pe care le am de fiecare dată cînd mănînc prea mult seara). -„Păcat[11], îmi spuse. „De oe ? Ce vedeţi ?“ „Nu văd absolut nimic, zise. Mi-am lăsat mica lampă electrică în buzunarul hainei, dar o să vă pară rău, să ştiţi. Stau pe o mică şa şi picioarele îmi atîrnă în vid. Nu ştiu deloc unde mă aflu.[11] Fireşte, nu asemenea declaraţii mă puteau hotărî să plonjez în măruntaiele pămîntului. Pe scurt, aventura s-a terminat fără necazuri şi după o jumătate de oră (căci chiar el a avut oarecare dificultate să execute tîrîrea „helicoidală[11] la întoarcere) a fost redat luminii zilei. N-a adus fluturi de peşteră, dar eu mă îmbogăţisem cu spaime -noi şi doar faptul de a fi scris această întîmplare îmi făgăduieşte cîteva somnuri anevoioase în nopţile următoare. E d-eajuns să mă închipui în situaţia incomodă a curăţitorului de sifoane subterane ca să dau din picioare în pat ca un catîr. Căci, de atunci, totdeauna cînd simt că alunec uşor în somn,

joc al spiritului ce demonstrează posibilitatea unor grozăvii şi mai mari. Văd în fiecare zi, în jurnalul meu ilustrat de pe vremea acestor performanţe, oameni purtînd cască pe cale să umble cu lampa în mînă în cavităţi monstruoase, pline de catedrale de calaar, sau strecurim du-se, cu lampa pusă pe cap, în coridoare strimte, abia mai largi decît un şarpe boa. Piatra nu-i ucide niciodată decît ca instrument contondent : fie că speologul a cărui frânghie se rupe, cade pe stînci ; fie că stînca, desprin- zîndu-se de pe vreo boltă, cade pe speolog. Restul timpului, piatra, dacă putem spune aşa, *nu acţionează.* Nu acţionează cu de la sine putere. Cînd privim fotografiile cu oameni care merg în măruntaiele pămîntului fără să fie cuprinşi de groază, şi dacă ei înşişi umblă acolo în deplină siguranţă, înseamnă că şi ei şi noi avem certitudinea inerţiei pietrii, a nepăsării sale, am zice. A nepăsării ei silite, fiindcă este inertă. Materie inertă, fără voinţă, fără mişcare. Ce ştim despre ea ? Toţi am văzut la cinema filme cu ritm accelerat despre germinarea unei seminţe, sau strădaniile unui cîrcel de viţă de vie să urce spre aracul său ! Nu ne este teamă de o sămînţă sau de un cîrcel de vie, iar cînd vrem să exprimăm ideea distrugerii umanităţii, ne gîndim la Gingis-Han sau la bomba H şi nu la o sămînţă sau la un cîrcel de .vie. Dacă avem nevoie să exprimăm ideea unei cugetări inteligente, cumpănite, susceptibilă de o cruzime rece, ne gîndim la om. Şi totuşi, să revedem filmul cu ritm accelerat. Cine n-a simţit un fior de groază în faţa acelor tentacule agitate şi acţionînd, evident, în mod deliberat ? Cine n-a tresărit de asemenea în faţa forţei deliberate şi ea, care face să explodeze sămînţă şi împinge vîrful de lancie încăpăţînat şi exuberant de vigoare, ce este firicelul de iarbă ? Dacă toate acestea s-ar întîmpla în natură, ca pe ecran, ne-am păzi de viţa de vie ca de caracatiţă, şi de seminţele de grîu ca de tigrii. Dar, toate acestea se întâmplă în natură ca pe ecran, dar mai încet. Atît de încet, încît nu le observăm. Să ne închipuim un aparat cinematografic răbdător ce ar filma timp de' o sută de ani, fără oprire, o mie de ani, fără

Oare omul nu s-ar afla deodată în situaţia de a trebui să se apere de granit ca de un tigru ? Peruzeaua moare. În unele condiţii — cred mai ales cînd se află prea îndelung însoţită de cupru — peruzeaua moare. Şi cînd a murit păleşte, îşi pierde culoarea, se cocleşte. Se va pretinde că a muri este doar un cuvînt şi înseamnă aici o simplă combinaţie chimică. Dar, şi pentru noi, a muri este doar un cuvînt şi nu înseamnă poate decît o simplă combinaţie chimică.

Oricum, dacă aş face speologie (ferească Sfîntul !) m-aş întreba dacă maţul în care mă tîrăsc n-o să secreteze vreun acid ; dacă peştera, unde-mi răsună paşii, n-o să mă îmbibe încetul cu încetul cu im suc gastric sau dacă, după exemplul peruzelei ce moare, calcarul pe care-l calc în picioare n-o să prindă viaţă, sau mai exact, o să facă să înţeleg că trăieşte.

Căci găsesc că avem totdeauna puţin prea multă încredere în inerţia pietrei ; că e tratată cu prea mult dispreţ. Pînă la urmă s-a convenit că şi plantele au viaţă, ba chiar că în ele se află un lichid asemănător sîngelui. Nu s-a ajuns încă să se vorbească despre sensibilitatea lor, dar n-a trecut prea mult timp de cînd se nega orice sensibilitate animalelor ; o să se întîmple şi asta. De pietre sîntem încă siguri. Foarte senini facem orice cu o piatră : o tăiem, o ciocănim, o cioplim, o spargem, o sfărîmăm, o malaxăm. Poate că toate astea trebuiesc plătite ! Pietrarii ar fi cuprinşi de remuşcări ; şlefuitorii ar tremura de frică ; cei care extrag piatră din cariere s-ar întoarce acasă dîrdîind ; sculptorii şi-ar astupa ochii cu mîinile ; ziarele ar fi obligate — vara — să inaugureze rubrica „speologilor digeraţi !“ „Trei speologi digeraţi de prăpastia Armând.“ O mare parte a speciei umane ar sfîrşi sub formă.de porfir, de serpentină, de cuarţ, sau de simplu pietriş. Zidarii ar avea de plătit grele datorii concentraţionare. Nu s-ar mai îndrăzni să se arunce cea mai mică piatră într-un câine, nu. din pricina câinelui, ci pentru

Cine-l cunoaşte, cine l-a văzut ? Deoarece, pentru a-l cunoaşte, n-avem decît oele cinci simuţuri ale noastre, îndoielnice, şi inteligenţa aservită simţurilor.' Chiar cu aceste slabe mijloace cunoaştem apa sub trei forme : solidă, lichidă şi gazoasă. Granitul, porfirul, alabastrul, marmora nu sînt oare decât una din formele acestei materii ? Poate în alte ţări, există fluvii de granit şi oceane de marmoră ? Atunci din ce pot fi făurite insulele acestor oceane de marmoră ? Căci degeaba o să ne îngrozim la ideea de a fi digeraţi de piatră, o să ne înecăm negreşit în ea, dacă n-avem o insulă solidă pe care să ne sprijinim;

Toate aceste reflexii despre piatră sînt dominate de vis. Dacă nu am visa, pentru a reveni la cunoaşterea lumii, ce-am putea înţelege din ea ? Ştiinţa este un vis codificat de legi care îngăduie să reproducem unele împrejurări ale visului. Pot în fiecare seară să mă înfund încă odată, la căldurică, sub păturile mele şi să am despre lume o cunoaştere subiectivă ce are, fireşte, valoarea ei. La adăpost, de cîte ori nu ne-am gândit la disperarea omului pierdut pe mare ? în larg şi singur : aventurile uluitoare a celor de pe *Kon Tiki* sau ale unui Alain Bom- bard. Dar, pentru două nume care-mi vin sub condei (există de asemenea cele două bărci ale căpitanului Bligh, după revolta d« pe Bounty, dar căpitanul Bligh era însoţit de mateloţi fideli şi îi comanda cu sălbăticie ca să le. păstreze vie speranţa, a lor şi a lui)... aşadar, doar două sau trei nume îmi vin sub condei. Dar câţi marinari, cîţi căpitani n-au lăsat nici un nume după asemenea aventuri, după angoasa nesfârşită terminată printr-o moarte anonimă ?

Marinarul pierdut în largul mării este visul cel mai plăcut ce-l poate avea omul gurmand de metafizică şi care adoarme pe deplin fericit. Să nu ne dăm în lături cînd e vorba să mărturisim mârşăviile noastre : eu, tu, voi, noi toţi le-am săvârşit. Totul merge strună ; soarta noastră-i cu putinţă, ne-am rezolvat problemele, bur- duhanu-i

tim pierdut definitiv. în larg, singur, fără plută sau butoi plutitor, nici cu cea mai mică scândură a navei de care să se agaţe ! Nu supravieţuieşte decît pentru că mai- are puţină putere şi înoată fără speranţă. Moartea este o problemă de minute. Se află singur în imensitate (ca în eternitate). Fie că înoată la dreapta sau la stînga, spre nord sau sud, spre est sau vest îi e totuna, îl doare în... (e bine atunci să folosească această locuţiune vulgară : asta-i dă senzaţia că e bărbat). îşi iroseşte forţele de pomană. De acord. Dar el atunci la ce se gîndeşte ? Să ne închipuim că sîntem în locul lui. Dealtminteri aşa şi facem, ca să ne sporim plăcerea. El se gîndeşte la o insulă. Se gîndeşte la ceva solid pe care să pună piciorul. Cît de plăcută i-ar fi prezenţa unei stînci ţâşnind din mare ! De fapt nu există decît pentru că nori (granit, porfir, cuarţ în stare gazoasă) s-au solidificat într-o insulă rotundă pe cer.

Am îndrăgit îndelung o insulă. E vorba de insula Tris- tan da Cunna care se află într-o singurătate înspăimântătoare a Atlanticului de Sud, între Africa şi Ţara de Foc. Era pe vremea cînd citeam pătimaş *Jurnalul* lui Cook, al lui Dumont d'Urville, al lui Vancouver şi altele. Unul din prietenii mei, căpitan de cursă lungă care mă invitase adesea să-l însoţesc pe cargoul lui — dar n-avu- sesem niciodată timpul să-mi îngădui acest lux —, mi-a vorbit de *Instrucţiile nautice.* Citirea *Instrucţiilor nautice* a fost pentru mine o revelaţie. De fapt ce stîrnea patima mea pentru aceste lecturi ? Ei bine, iată. Trăieşti solitar, preocupat doar de opera pe care o sorii'; dar curiozitatea pentru lumea din jur continuă să existe. Şi totuşi trebuie să alegi. O carte se sarie cu creionul în mînă. Aşadar trebuie să stai ţintuit în faţa unei mese ; deci a scrie înseamnă să te lipseşti de bucuriile unei descoperiri adevărate. Ar fi aşa dacă n-ar exista un mijloc de expresie care-ţi aduce la tine muntele sau marea. Pentru munte am cîteva poeme tibetane ; pentru mare, am *Instrucţiile nautice.* Toate

golf din Juan Femandez. Profilul atolului cel mai plat este desenat. Chiar un palmier singuratic pe o plajă şi legănarea unui bambus sînt semnalate, aşa cum se menţionează canistra de tinichea abandonată pe o plajă din Pacific sau scheletul unei cămile pe dunele de la Rio de l'Oro. Adîncurile mării şi ale cerului, curenţii şi vînturile, reperele pentru navigaţie şi pragurile de pe fundul mării, strîmtorile, golfurile, micile porturi sigure şi locurile de ancorare periculoase, pînă şi prezenţa pastorului în căsuţele ce luminează în noapte sau a canibalilor, în exploatările agricole din culoarele magelanice, — toate măreţiile şi meschinările mării sînt consemnate aci. O vezi aşa cum este, o respiri, o simţi. Citind *Instrucţiunile nautice* simţi aţît de bine mirosul de iod al mării încît mă întreb dacă această lectură n-ar putea înlocui mâncatul stridiilor, recomandat acelora care sînt ameninţaţi de guşă.

Bineînţeles pentru căpitanii de vas folosirea *Instrucţiunilor* este cu totul diferită, şi de fapt pentru ei au fost scrise. însă, după părerea prietenului meu, căpitanii nu le citesc niciodată. Cunosc traseul pe care-l fac, ca pe buzunarul lor şi hârţoagele nu i-ar învăţa nimic. Aceste *Instrucţiuni* sînt de fapt scrise de ei. Semnalează schimbările care s-au produs în cutare recif sau pe cutare coastă şi explică modul cum au acţionat pentru a intra în cutare port rudimentar sau a se folosi vîntul cutărui ţinut. Prietenul meu le citeşte deoarece este poet.

Deci, iată-mă cu aceste faimoase *Instrucţiuni* în mină. Fireşte, mă duc imediat în Tahiti ; apoi, în Tuamotu, în insulele Vîntului, în insulele Subvîntului, la atoli ; îmi ofer un desfrîu de lagune de culoarea safirului şi cargouri încărcate cu miezuri de cocotieri. Fireşte, hoinăresc în preajma insulei Paştelui ; fac escală ; merg să văd statuile care odinioară îl uluiseră pe Pierre Loti ; mă duc în Chile (mai ales la Antofagasta. Nu-i frumos). Mă duc în Peru, în Tara de Foc, în orasul cel mai sudic

mulţi pompieri şi cei mai arătoşi. în. fiecare lună are loc o sărbătoare a pompierilor. Asta se explică prin faptul că Punta Arenas a căzut pradă flăcărilor în întregime de zeoe ori (scriu din auzite). Asist deci la o sărbătoare a acestor pompieri ; mă documentez despre vijelii, cicloane, furtuni, blizarduri şi norii Antarcticei, trecînd prin Capul Horn, şi mă îndrept spre el. Dar socoteala din tîrg nu se potriveşte cu cea de acasă. Mă aflu la fascicula numărul 389, pagina. 235, cînd voinţa redactorului, asemănătoare acelor curenţi extraordinari înzestraţi cu voinţă supraomenească pe care îi găsim în Jules Veme, mă sileşte să mă întorc în singurătăţile Atlanticului de Sud şi la trei mii de kilometri de ţărm — ar trebui să afirm : la trei mii de kilometri de orice ţărm — ca să mă aducă în faţa insulei Tristan de Cunha. Ce să vă spun, dragii mei, a trebuit să mă înclin : acolo, să vezi piatră ! E piatră adevărată şi exact soiul de piatră la care ar visa înotătorul pierdut în larg dacă ar avea răgazul să viseze.

Faleze tăioase ca nişte cuţite, negre ca funinginea, se ivesc pe neaşteptate din străfundurile de 4500 metri şi urcă dintr-un salt pînă la 3000 de metri spre cer. tnchi- puiţi-vă surpriza ! Solitudine totală pe mai multe mii de kilometri de jur împrejur ; nici cel mai mic petec de pămînt ; nici măcar cît o unghie. Nimic de care te poţi agăţa, în afară de vapoare. Numai piscuri în jurul insulei (în afară de un loc unde se află o foarte mică plajă ; aici înotătorul nostru ar putea să ajungă la mal), cu stînci, cu stînci înalte de mai multe mii de metri, cu hăuri colcăind de monştri extraordinari, La această adîncime se oploşeşte squid-ul, acea caracatiţă uriaşă, hrana caşaloţilor. S-au găsit în stomacul unor caşaloţi, bucăţi de squid purtînd ventuze mari cît nişte capace de butoi, ceea ce ne face să presupunem că acest micuţ cefalapod avea tentacule de grosimea unui autobuz şi o lungime de mai mult de o sută de metri. Ne putem închipui bolboroselile nocturne

se află statuile care puneau fireşte probleme în legătură cu omul. Drumurile erau pavate cu mari dale şi coborau spre mane. Aici stînca, în toată setmeţia ei, nu s-a lăsat sculptată decât de vînt. După cum o priveşti, de la cinci pînă la şase mile dinspre nord sau sud, dinspre est sau vest, pe o vreme senină sau sub perdelele ploii, ea se înfăţişează luînd chipul trudei, al amărăciunii, al grijilor, al aparenţelor şi al visurilor celui ce o contemplă. De pe corvetele engleze putea fi văzut Napoleon cînd împăratul era la Sfînta Elena, adică la patru mii de kilometri spre nord-est.

S^ar putea crede că vorbesc de pietre ciudate, dar toate pietrele sînt ciudate ■ prin inerţia lor de îndată oe ni le închipuim înzestrate cu o voinţă care are nevoie de secole' (sau de cataclisme) ca să se exprime. A trebuit, fireşte, ca insula Tristan de Cunha să iasă din mare pentru ca obişnuitele *Instrucţiuni nautice* (care-i cartea cea mai serioasă din lume) să ne facă martorii acestei apariţii. A trebuit, fireşte, ca la un moment dat un mugure să se deschidă în fundul mării şi piscul lui Tristan de Cunha să iasă din acest mugure.

Insula s-a înălţat oare puţin cîte puţin din ape sau dintr-odată ? Şi dacă ridicarea s-a făcut treptat, cu o mişcare ce ne-ar trebui cîteva secole de răbdare ca s-o putem percepe, poate că insula continuă să iasă din apă ; şi oare peste o sută de miliarde de ani va fi acolo o coloană dantescă unde vor sălăşlui grădinile cerului ? în eventualitatea că a ieşit brusc, imaginaţi-vă spectaculoasa apariţie a pietrei în mijlocul oceanelor. în ambele cazuri nu sîntem foarte departe de înotătorul pierdut în largul eternităţii.

Oamenii iau totdeauna de pe jos o piatră cînd le este frică. O pun în mijlocul unei stepe : iată, dolmenul. O pun în mijlocul nisipurilor : iată un obelisc. A măsura taina şi vremea, ce consolare ! Samuel .Butler vorbeşte despre marile statui grăitoare din Noua Zeelandă, care stăpînesc trecătoarea spre pămînturile unui tinut necu-

Minerii obişnuiţi cu mina, şi mai ales cu modul vechi de muncă care se făcea cu bara şi târnăcopul, precum şi muncitorii specializaţi în forarea adîncă a tunelurilor, cunosc foarte bine fenomenul ce se numeşte „micul miner Nu-i o fantomă. E mai rău. Se produce la locul cel mai avansat al forării, acolo unde omul care atacă piatra este singur ; se aude un chiot, apoi un zgomot ca al uneltelor aruncate dezordonat pe pămînt. Zgomot de bare, de târnăcoape răsturnate. Lucrătorul priveşte. Ţine bara în mînă, tîrnăeopul stă liniştit la picioarele lui şi nimeni n-a putut să rîdă : e singur, zgomotul se aude din nou. Atunci, unii lucrători fug, legenda pretinzînd că „micul mineri[1] chihoteşte totdeauna înainte de-a se petrece marile catastrofe subterane. Alte pietre transpiră. Evident este apă, dar de unde provine ? Căci cunosc una din aceste pietre care „transpiră", dar nu se reazemă de nici un taluz. Pentru ca fenomenul să fie perfect „miraculos", piatra a fost aşezată deasupra solului, pe o masă. Fireşte, nu există miracol. Nu-i decît un fel de iubire a pietrei pentru umiditatea aerului. Atrage apa, se face stăpână pe ea şi o restituie sub formă de lacrimă. După părerea mea nu lacrima este o minune ci facultatea de atracţie, acest mod de iubire. Căci totul se spune grăbit cînd e vorba de fizică şi chimie. Mai ştii ? Poate vreun savant specializat în microbi sau viruşi filtranţi o să vorbească şi de fizică şi chimie constatând alterarea celulelor la „grăsana Margot" cînd era gata să „iubească". Dacă ar fi vorba de o piatră poroasă, ar fi uşor. E vorba de un soi de malachită obişnuită cu granule foarte dese, atît de dese, încât dacă e lucrată, capătă un luciu asemănător cu al sticlei. Nimic nu pare mai nepăsător faţă de lume decât această suprafaţă lucioasă, cu adevărat imperturbabilă. Putem s-o privim cu lupa ; nicăieri nu vom vedea altceva decât nepăsarea claustrată a suprafeţei lucii ca a sticlei. îşi ascunde bine jocul căci, tot timpul cînd o priviţi, sau vorbiţi de înfăţişarea-i

peşti, de cochilii şi de plante. Asta-i o altă poveste. Nu, e vorba de o insectă sau de un mic mamifer. (Ne este îngăduit să presupunem că undeva o stîncă tăinuieşte o uriaşă insectă sau un mamut.) Este sau un scarabeu, sau o lăcustă, sau un chiţcan de pădure de acum o sută de mii de ani, chircit ca o mumie incaşă, aşa cum se arată în cărţile de medicină că stau pe vine copiii în pîntecul mamei. Dacă te gîndeşti la momentul cînd temniţa se închide pentru fiinţa vie, te apucă ameţeala. Dacă te gîndeşti că-i vorba pur şi simplu de una din acele drame mărunte între două fiinţe vii, aşa cum viaţa îţi dă adesea prilejul să vezi, ameţeşti de-a binelea. Şi, orice am gîndi sîntem îndreptăţiţi să ne întrebăm ce animal se află înăuntrul fiecărei stînci, chiar dacă, sfărâmată, în colb, nu dezvăluie nici o mumie. Din ce este făurit negrul translucid al silexului, roşul rubinului, văpaia diamantului ? în ce priveşte cărbunele, ştim : gudronul său este făcut din sevă. E posibil ca sîngele eroilor să devină ver- Knaraldului ? Dar smaraldul nu-l găseşti .pe toate rile, şi nici eroii. Pietricica obişnuită de pe plajă iceeaşi problemă. Al cui sînge este ? încetul cu abandonăm ideea de inerţie sau, mai exact, ne despre acţiunea fiinţelor o idee exagerat de com- , Mişcarea nu este acţiune. Antropomorfismul re- miversul la dimensiunile unei oglinzi de Veneţia.

a înfrunta animalele, omul îşi ia puşca, pentru a înfrunta oamenii, bomba H. Dar spre a înfrunta Sto- nehenge sau şirurile de menhiri paraleli din Carnac, ce va lua ? N-are arme decît în cea mai voioasă inconştienţă. Totuşi, omul bănuieşte ceva, după cum Trisitan de Cunha bănuieşte caracatiţa uriaşă în hăurile mării unde trăieşte izolată. Omul a desenat pe pereţii cavernelor, el a încredinţat pereţilor săi un mesaj. Şi^a desenat dorinţele şi ambiţiile pe piatră. Era un îndreptar. Spunea : „Eu uit, dar tu să nu uiţi. Cînd sînt în faţa bizonului, a bourului, a mamutului sau a tigrului cu dinţi de sabie, îmi uit dorinţa

mîncare. Sau mai degrabă mă gîndesc atît de firesc să mănînc încât asta nu se mai cheamă a gîndi. Dimpotrivă, cînd am doborît o duzină de chintale de elefant sau am fost înghesuit în fundul unei gropi de una din felinele care au dinţii ca nişte iatagane turceşti şi am reuşit să scap, atunci gîndesc, gîndesc şi urlu în acelaşi timp şi gîndirea mea este urletul care înseamnă că am rămas în viaţă : deci, cel mai tare.“ Voia să aibă permanent sub ochi acest mic discurs şi îl desena pe pereţii grotei sale.

Într-o zi a încercat să zgîrie o piatră. De aici, *Victoria* de la Samothrace, *Venus* din Milo, ca să nu pomenesc decât de marmoră. Mai mult încă. Pînă şi tigrul cu dinţi de sabie s-a uzat încetul cu încetul, tot învîrtindu-se odată cu rotirea pămîntului. Prins între pămînt şi cer, uzat pînă a nu mai fi decît acel tigru mexican, acel puma, acel mic leu abia capabil să se urce pe cactuşi pentru a scăpa de fugăreala şi hărţuielile mistreţilor sălbatici : o felină de abia capabilă să sfîşie un fox terrier. Dar, reprezentat îp. piatră, în onix dealtminteri — care nu-i o piatră lepădat-— este de o sută de miliarde de ori mai puten^B mai crud decît sărmanul mastodont cu dinţi ca nişte i^H gane turceşti. Tigrul în onix era aşezat pe o estr^H la picioarele unor piramide ciudate, înălţate în păd^H în vîrful piramidei se afla o piatră scobită asemănăto^B unei cade şi, din această piatră scobită, ieşeau tuburi cB piatră coborând pînă în capul tigrului de onix. Cu un mic cuţit de obsidiană se ucidea acolo sus, în cadă, zece, douăzeci, o sută,, o mie, zece mii, o sută de mii de tineri, fragezi, cu pielea trandafirie, plini de viaţă şi de gînduri măreţe, asemănători, păstrînd proporţiile, cu aceia pe care omul din Neanderthal, din Cromagnon şi ceilalţi străbuni ai lor îi desenaseră pe pereţii cavernelor. Sîngele lor şiroia pînă la tigrul din onix, îl scălda, îl îneca, dar se ivea mereu, neschimbat, aidoma cu el însuşi, veşnic, venerat şi divin. Ce încântător tigrisor, ce rege al

stă foarte cuminte în muzeul din Mexico. Foarte cuminte, deoarece a încredinţat misiunea cadei, a canalizării şi uciderilor sale altor minerale pentru care totuşi nu mai există truda de a fi sculptate în formă de tigru, dar se disociază, se desihtegrează, se reintegrează, care sînt trecute prin maşină ca să libereze dintr-odată forţele acumulate prin acţiuni lente, timp de miliarde de ani.

Eşti silit să ajungi la acele minerale viclene, hîde ca păduchii, pline de minciună, de ipocrizie şi perversitate. N-ai altceva de făcut decît să acorzi încredere omului. El caută, găseşte. Este curios şi nimic nu-l dezgustă. Pentagonul s-ar mira mult aflînd că întîiele cercetări nucleare au început în ziua cînd primul om, zgîrîind piatra, a reuşit să-i dea o aparenţă umană sau, mai complet încă, a izbutit să-i dea înfăţişarea unei fiinţe vii. Uneori, o are de la sine..O să găsim cîteodată pe platouri, sau pe stînci pleşuve unde căldura şi gerul alternează, pietre foarte sau roase de ploaie (sau şi una şi alta), care sea- Ibănă cu o fiinţă vie : profiluri sau chipuri, groteşti sau Bhie, şerpi, cai, peşti, păsări. Întîmplarea este un mare ^^Ber. Aşa s-a descoperit tigrul de onix. La fel, Zeus. un semn.) Fără această evoluţie ce trebuie urmată ^■există Pygmalion. Există o frumoasă „Mănăstire din Wma“ care merită să fie scrisă : aceea unde. Clelia Bonti este un bloc de granit.

F Ne surprinde dispariţia sculptorilor în societatea modernă. Au fost înlocuiţi de către savanţii industriei nucleare. Părerile şi ale unora şi ale altora sînt aceleaşi, numai că cei din a doua categorie privesc dintr-un punct de vedere diferit. Primii aveau naivitatea paradisurilor ; de altminteri ceilalţi sînt la fel de naivi. Ei n-au născocit decît să „apuce“ piatra din altă parte.

Pe pragul templului de la Kandaruya Mahadeva, un mic mongol cu ochii migdalaţi sau poate imul din acei hinduşi firavi care nu trăiesc decît privind, a sculptat un leu, sau, mai exact, o femeie cu un leu. Femeia este o mică divinitate

fiind luat în sensul ce-l dau comercianţii cînd marchează cuvîntul „comestibile" deasupra magazinului lor). Leul este un uriaş căruia luciul pietrei i-a dat măreţie ; un leu al cărui bot nu miroase urît, a cărui blană seamănă cu cea mai frumoasă mătase, ale cărui gheare sînt ornamentale, ce n-are vizuină nicăieri (în afară de craniul micului mongol sau al hindusului firav — amîndoi atît de nevinovaţi în aparenţă), un leu atît de superior patern şi uman, care cască un bot monstruos. Femeia refuză, acceptă, se zbate, se abandonează, se dă înapoi şi se năpusteşte. Mare cum e nu s-a ridicat de pe pămînt. îşi azvîrle capul înapoi cît poate de mult, dar îşi oferă pieptul şi şoldurile care se modulează gingaş. Leul o ia simplu de mînă şi o trage spre el.

Micul mongol (sau hindusul firav) trebuie să fi fost foarte mulţumit. Probabil avea grijă ca să-şi petreacă timpul din cînd în cînd în piaţa templului. Se vedea sub formă de leu ? Fără nici o îndoială. Dar e sigur că o partd din sufletul lui rămăsese prizonier în această formă femeie în piatră.

Dacă am pomenit de templul din Kandaruya deva este pentru că ruinele lui se înalţă într-o pa^^H Indiei foarte bogată în sculpturi care vorbesc de trupurilor. Treizeci de temple se înalţă în mijlocul păduri virgine. Ele sînt acoperite cu gingaşe scene oB iubire. Atît a rămas din ce a fost în secolul al X-lea capii tala regatului Jahoti. Aceste locuri năpădite de bambuşi şi de iarba tigrului, aceste mlaştini cu mocirle puturoase, cărora le dau tîrcoale cobrele, aceste liane, aceşti arbori giganţi asemănători cu nişte spînzurători pentru şerpi — cine ar zice că au fost leagănul unor iubiri la fel de tandre, la fel de crude, la fel de egoiste ca ale noastre ? Cînd explozia atomică prefigurează în faţa ‘mea sfîrşitul lumii noastre de piatră şi ne arată cum începe totul, ea conţine — distrugîndu-l totodată — pe micul mongol cu ochii migdalaţi care va sculpta în nu ştiu ce element mineral, în nu ştiu ce stea Sirius, o femeie cu un leu, întru totul

îngrămădit pe Ossa. Aventura nu i-a vindecat ; şi din piatră au construit tumul lui Babei. Treaba n-a fost de fel lipsită de .logică şi eficacitate, deoarece divinitatea a trebuit să recurgă la învălmăşeala limbilor pentru a se feri.

Orice catalog al pasiunilor a fost exprimat cu ajutorul pietrei. Lumea areştină a folosit mai multe pietre decît rugăciuni ca să se înalţe spre Dumnezeu. Toate bazilicile, catedralele, capelele, paraclisele sînt împodobite cu frunziş de piatră şi înţesate de o mulţime pesfîrşită de sfinţi şi sfinte. Scenele vieţii cele mai umile au devenit podoabele templului. Muncile agricole, vînătorile, cavalcadele, drumurile pelerinilor, popasurile pe pajişti, gesturile surorilor îngrijindu-i pe bolnavi, leproşii agitîndu-şi huruitoarele, oraşe ivindu-se la orizont, diavoli răsărind din inimi, boschete răsunînd de litanii, chipuri pline de Bie, timidităţile, minciunile, ipocriziiie, feţele să- » în extaz ale unor oameni de treabă cărora un le ridică(poalele, cavaleri neînfricaţi şi neprihăniţi trezind sub armuri, schelete care străpung carnea, eţea topindu-se ca zahărul, miile de suferinţe ale , pe care le are viaţa cea mai obişnuită, — toate cprimate în piatră şi împodobesc uriaşul vas de unde, într-o cavitate mică de piatră, odihneşte sim- ,ui Dumnezeu. Este un omagiu total şi complet, mai mult încă decît în piatră, se exprimă adevărul condiţiei umane ; acolo, josniciile nu sînt ascunse. Acolo-s înfăţişate, slujesc pentru glorificare. Ele spun : existăm şi sîntem îngrozitori, precum vedeţi, dar ştim că Dumnezeu este un doctor căruia nu-i e silă şi, văzînd răul nostru, o să-l vindece, sau îl va accepta, căci omul nu s^a schimbat mult de pe vremea cînd, pe piatra din caverna lui şi cu vîrful toporului său, desena bizonul străpuns de săgeţi, bizonul în faţa căruia o luase la goană, deşi ar fi vrut să-l ucidă.

Pe unul din capitelurile bisericii din Payeme se văd trei ţărani cumsecade cu păr ca peria ieşind dintr-o pădure de brazi. Pădurea de brazi este

telor sculptorului. El s-a gîndit, înainte de orice, la reprezentarea simţămintelor lui şi la forme vii. O ştim : cunoştea pădurea unde şerpuieşte rîul şi a avut senzaţia că aşezîndu-şi piciorul pe pămînt îl pune pe un monstru. Poate va fi vrut să reprezinte magi, sau profeţi, sau sfinţi, fapt este că s-a servit de propriile-i simţăminte şi de ale prietenilor săi ; că a reprezentat şi darurile : cărţile şi sceptrele, în mîinile prietenilor şi ale lui ; că a înfăţişat trupul şi veşmîntul său, trupurile şi veşmintele însoţitorilor care beau o duşcă cu el în această scenă sacră. Şi-a construit micul său turn Babei pentru a ajunge la Dumnezeu, care merge prea repede şi-i prea mare, prea înspăimântător. Dumnezeu la care n-a ajuns', dar spre El îi zboară gîndurile, la El aspiră în nopţile cînd stă în peştera lui.

Pe un alt capitel de la aceeaşi biserică din Payeme este înfăţişată Fecioara cu pruncul (mă simt legat de această biserică căci a existat acolo — cum a existat UJJ firav mongol în templul din Kandaruya-Mahadeva — elveţian care n-a ascultat de nimeni şi s-a reprez^^H pe el însuşi. Pe el însuşi : prin aceste cuvinte mă ref^^H viaţa sa şi la viaţa din Payeme în secolul al Această Fecioară este lipsită de orice seducţie bai^M O femeie oarecare : doar părul lung îi ajunge pînă^B picioare ; dar toate femeile au părul lung. Nu-i frumoaM cum sînt Fecioarele italiene şi franceze, nici graţioasă. Pe ehipul ei nu se citeşte mulţumirea severă a Fecioarelor fericite de a fi alăptat pe Fiul lui Dumnezeu. E o femeie, puţin cam aiurită, care ţine în braţe un copil enorm cu un cap de bătrîn. Elveţianul din Payeme trebuie să fi văzut de sute de ori în secolul al Xl-lea femei sărmane stînd chircite pe marginea drumului cu copii în braţe ; poate şi ele nu erau învestimentate decît în zdrenţe şi în părul lor lung. „De ce, şi-o fi zis una dintre ele, n-ar putea fi aleasă pentru a purta în pîntece Fiul Domnului ? înainte chiar de a se naşte, va cunoaşte mizeria umană. “

Astfel, într-un timp cînd nu se punea încă

pişte pietre, dăruiau lumii spirituale un impuls ce nu s-a mai oprit...

Pe un alt capitel sînt înfăţişaţi cei patru mari profeţi purtând pe umerii lor pe cei patru mari evanghelişti. Piatra însăşi în care a fost sculptat simbolul dă scenei o intensitate dramatică, tulburătoare. Cele patru personaje purtînd pe celelalte patru pe umeri lor ies din capitel ca dintr-o cavernă a pămîntului. în epocile cînd totul se distruge pentru a se reconstrui, oamenii simt nevoie să-i înalţe pe alţii pe umerii lor (pe cei mai buni, sau pe cei pe care-i cred ei cei mai buni). Acest moment grav este veşnicit aici pentru a ni se spune că în fiecare clipă pierim spre a renaşte şi că nu există altă speranţă decît în aceşti conducători, în aceste căpetenii. Aceşti conducători, aceste căpetenii sînt oameni buni din Payerne, nici mai isteţi, nici mai frumoşi decît semenii lor, dar trişti şi jgxaltaţi din pricina misiunii ce li s-a încredinţat. Atît ^înrădăcinaţi în satul lor Payerne, încît anihilează total ^Begul Orient unde s-a născut istoria. Aici, piatra a ^^Mocul unei inimi omeneşti şi această, inimă, secătuită ^^Hcole, continuă să facă să zvîcnească sîngele şi spe- în arterele noastre.

^^Ke că urmăreşti un bizon sau un dumnezeu, eşti stă- ^Ht de o frică îngrozitoare şi de tresăriri bruşte de curaj. Hnd eşti la vînătoare te simţi slab, nevolnic. Cînd monstrul te atacă, fugi. N-ai cu ce te făli. Cu atât mai puţin, întrucît se ştie că bizonul sau leul sînt vulnerabili, că pînă la urmă îi vei imobiliza cu ,o săgeată sau o piatră şi că-şi vor termina cursa îmbogăţindu-ne carnea, sîn$_T$ gele, spiritul. Dar şi de data aceasta n-ai reuşit ; spaima pe care o inspiră a fost mai puternică. însă nu-i atît de puternică, de cînd te afli la adăpost. Atunci, omul preistoric din Lascaux, micul mongol sau elveţianul din Payerne desenează pe piatră sau sculptează în piatră formulele şi chiar spiritul dorinţelor ce-i stăpînesc.

Tăranii din Paverne, înăltati la demnitatea de

nuit decît să- striveşti strugurii în putină. S-au văzut de sute de ori podgoreni îndeletnicindu-se cu această muncă. În faţa acestui spectacol (totuşi mai bogat în forme şi culori decît reprezentarea sa sculptată), niciodată nu ne'-am gîndit la umanitatea strivită în picioare de moarte. Nu s-a spus : „Eu mă aflu în această putină şi Dumnezeu mă calcă' în picioare[11]. în faţa medalionului de pe timpanul din Autun, aşa te gîndeşti. Te gîndeşti numai la asta şi deloc la vinul şi mirosul plăcut al culesului' viei şi la minunata lumină a toamnei.

Leul de pe templul din Kandaruya Mahadeva nu poate fi ucis de nici o săgeată. Deşi nu-i apărat, are o platoşă împotriva oricărei violenţe ; nici pasiunea micuţului mongol (sau al firavului hindus), nici chiar glonţul blindat şi exploziv al vînătorilor de elefanţi n-ar putea să întrerupă drăgălăşenia crudă cu care o atrage pe femeie spre botul său. Piatra a dăruit o formă tangibilă permanenţei cruzimii fără remuşcări, legalităţii universale a ucid^fl necesare. Degeaba ne închipuim spectacolul marilor cimi ale oceanului, gropi în fundul cărora romand^^H modem (ce are nevoie totdeauna de dragoni) presi^^H că se află monştrii care se devoră, ochiul batiscaful^^H va descoperi scenă mai îngrozitoare ca aceea a f^^H cu leul. La fel ca podgoreanul din Autun, care nu^^B podgorean ci moartea, zeul cel crud ; din momentul c^H a fost sculptat în piatră, leul din Kandaruya Mahadera nu mai este leu : are ochii unui înţelept şi gheara-i e ca mîna grăsulie şi foarte îngrijită a unui papă al papilor. Are chiar un colier în jurul gîtului ; blana este ca o tunică de cavaler medieval; labele anterioare au manşete de păr împodobite cu bumbi ; pulpele şi membrele posterioare par să poarte pantaloni. Mai ales el înseamnă leul scăpat, datorită pietrei, de orice junglă, de orice leoaică, de orice vînător. Sînt eu, sîntem noi, în exerciţiile noastre de înaltă şcoală.

Şi ţăranii din Payerne ies din pădure. Bănuiesc că în vremea cînd au fost sculptaţi se putea spune

bicefal. Căci nu-i vorba de anumite caracteristice pentru a le determina puterea. Podgoreanul din Autujn este un podgorean obişnuit, foarte exact redat, iar ţăranii din Payerne sînt ţărani aidoma înfăţişaţi. Nu-i vorba decît de măreţia pe care o dăruieşte piatra.

(Există oameni care-s foarte respectuoşi în faţa propriului lor bust. Şi totuşi se cunosc.) 'Cei trei ţărani ies din pădure, nu numai în peisajul din Payerne, ci pe capitelul bisericii lor şi se ştie că n-au plecat de florile mărului, că nu vin să caute ciuperci sau să dea o raită pe acolo. Poartă sceptre şi sipete, dar băţul pe care-l ridică poate să semene cu un sceptru, iar cele cîteva ciuperci strînse într-o batistă pot da iluzia unui sipet. Nu, dacă sînt atît de maiestuoşi, dacă nimeni nu mai doreşte să-i numească Pierre, Jacques, Paul, feciorii unui cutare sau cutare om în ciuda asemănării, asta se datorează faptului Kîn piatră, pe vîrful unei coloane de piatră, sus- oolţi de piatră. Chiar biserica ! Nu ea le dăruieşte enea măreţie ; ei dăruiesc măreţie bisericii.

fel, surîsurile sculptate la catedrala din Reims, Lăbănogi şi reginele filiforme de la Chartres şi î, păstorii de la Sfînta Maria a Capitolului din , acrobaţii din Lerida, sfintele femei din Arles, i Prinţului Negru de la catedrala din Canterbury : Fecioara de Verrocchio de la Bargello din Flo- iste portretul unei femei pe care florentinii seco- L XV- lea o întîlneau pe stradă (dar care pentru noi este Fecioara), iar pruncul pe care îl ţine în braţe este al său, sau poate al unei prietene, sau pur şi simplu un copil oarecare ce a servit drept model (iar acum este fiul lui Dumnezeu).

Evident, acesta e modul de a te servi de piatră aşa cum fac şi copiii.' într-o zi, cînd coboram din Apenini spre Sienna, se lăsase un frig zdravăn. M-am oprit la o cârciumă sărăcăcioasă de pe marginea drumului ca să cer o cafea. Mă aflam încă la munte sus şi circiuma nu era decît o fermă pe care, se scrisese cuvântul „albergo". N-avea

şi continua să acopere geamurile ferestrei mi-a dat curajul să le propun să-mi prepar singur cafeaua punînd pur şi simplu o cratiţă pe focul din vatră. Ţăranul de la munte care era proprietarul cîrciumii mi-a rîs în nas, m-a considerat drept un înapoiat, refuzînd categoric să folosească aceste mijloace de sălbatec şi mi-a oferit un pahar de vin pe care — în desperare de cauză — l-am acceptat. în timp ce-mi descria soarta arudă a unui om din secolul XX lipsit de cafea pînă la sfîrşitul zilelor lui, fiindcă n-avea bani să-şi cumpere un percolator cu manometru, priveam o fetiţă care se juca la picioarele mele. Se juca de-a „păpuşa “ cu o piatră. Alesese una mai lungă ce părea să hibă un corp şi avea un cap de cînd îi desenase eu un creion ochii şi o gură. îmbrăcase piatra cu bucăţi de pînză ; îi pusese chiar o bonetă. Era deajuns s-o distreze, să-i satisfacă simţămintul matern care le stăpîneşte pe toate fetiţele. Aşa fac şi sculptorii.

îndată ce un chimist pătrunde în'interiorul pietr^^H nu ca doctorul meu din Vallorbe, coborînd în peşt^^^H ci prin analiză, nu mai e vorba de sentiment : sau^^^H de unul singur : orgoliul de a fi om. Cît despre văd nici un motiv de orgoliu în atitudinea mea f^^^H univers, căci ceea oe denumim ştiinţa noastră tuturor cunoştinţelor noastre) mi se pare foarte lirn^^H Dacă creaţiile ştiinţei oamenilor ne uimesc, este p^^M că ne lăsăm uşor uimiţi. în toate timpurile au exisIH oameni care n-au voit să se joace „de-a păpuşa“. Cre^ deau că sînt băieţi prea mari. Cînd elveţianul blajin diM Payeme sculpta capitelurile bisericii lui cu -lovituri de ciocan, probabil că pe undeva, prin altă parte, un alt elveţian, mai puţin blajin, căuta, ca toată lumea, piatra filozofală.

Aceşti oameni mai puţin blajini decît sculptorii (şi **al** căror ţel era la origină acelaşi : să împovăreze piatra cu o misiune de înlocuire) aveau, dacă-i credem pe icono- grafi, bărbi mari şi ochi cruzi. Uneltele lor erau cu totul diferite de uneltele sculptorului, în timp ce lucrul acestuia se exercita

arta, iar unealta lui cea mai preţioasă îi era neliniştea, în loc de ciocane, daltă, ucenici, se servea de spirite diavoleşti, de filtre de atanori [1] şi de singurătate.

Era o altă familie spirituală care privea piatra din alt punct de vedere. Nevoia de divertisment a acestei familii şi nevoia sa de expresie nu puteau să fie satisfăcute cu cei trei ţărani din Payerne ieşind din pădure. Ea urmărea alţi monştri decît bizoni sau zei, considera materia — piatra — ca o condensare de energii nespirituale şi, ceea ce o amuza, era să caute mijloacele de a elibera aceste energii. în ciuda iconografiei despre care am pomenit adineaori — cunoscută de toată lumea —, alchimiştii erau departe de a fi bătrâni nebuni, bărboşi, înconjuraţi de comute şi bufniţe împăiate.

Porniseră foarte raţional ca în primele pagini ale eseului nostru. Ştiau (cum o ştim şi noi) că piatra este mai întîi gazul unor nebuloase îndepărtate şi că s-a format după numeroase deflagraţii, care au închis brusc în sulf şi granit, în porfir şi plumb, în marmoră, o prodigioasă energie, care, prizonieră, îi dă înfăţişarea de piatră inertă.

în timp ce unii îşi aflau fericirea în *a* sculpta în această piatră inertă pe ţăranii din Payerne sau leul cu femeia, ei se dezinteresau total de asemenea eliberări de forţe spirituale, căutau să elibereze forţele înseşi ale universului.

Vedem că acest mod de a se distra, de a încărca piatra cu o misiune de înlocuire, nu este foarte îndepărtat de cercetările celor mai mari fizicieni moderni. Cam aşa cum şi-ar fi spus : „în loc să desenez bizonul pe stînca peşterei, o să pun piatra să meargă în locul meu în căutarea bizonului[11].

După câte ştim, sau credem că ştim, se foloseau de mijloace empirice pentru a elibera energia. Pentru mine, al cărui scop nu este să fac o comparaţie între Nicolas Flamei şi Albert Einstein, utilizarea acestor mijloace empirice nu mă supără. Important este să arăt cît de mult omul din toate

[1] Termenul antic pentru cuptor.

un oraş sau să alimenteze cu energie o fuzee interside- rală. Bomba H nu dezintegrează decît cîteva picături de apă. Dezintegrarea unui silex, mare cît pumnul, ar face în adevăr să explodeze pămîntul. Aşadar, toate astea erau în adevăr un joc de prinţ şi trebuie să binecuvîntăm mijloacele empirice.

Aceşti ucenici^ vrăjitori manipulau astfel, în volume mici, miliarde de tone de dinamită. Le băgau pe toate în forje fierbinţi şi trăgeau foalele cu fervoare şi seninătate. Fireşte nu se producea nimic : o forjă nu-i de ajuns, e mai ales nevoie de o concepţie diferită pentru a elibera energia din materie.

Totuşi, o parte de adevăr a trebuit să li se dezvăluie în timpul acestor exerciţii dintre care unele, la scară individuală, din fericire, au fost ucigătoare. Trebuie să observăm în treacăt că cel mai vechi text de alchimie cunoscut este de origine chineză şi datează de acum patru mii de ani. Se păstrează La British Museum. Texte egiptene avînd aceeaşi vechime au fost de asemenea descoperite.. Cu alte cuvinte au existat totdeauna oameni blajini şi alţii mai puţin blajini.

Vechi gravuri din secolele al XV-lea şi al XVI-lea ne înfăţişează alchimişti la lucru, în zdrenţe şi în mijlocul unor dărîmături de neînchipuit. Unele focuri de forjă ardeau fără întrerupere timp de o sută de ani, se transmiteau din tată în fiu, mistuiau păşuni, domenii, castele, familii, păduri. Din acest punct de vedere, era o reuşită : materia lumii se transforma în fum. Se numeau „marea operă“ ! Alexandre Sethon — moştenitorul (dacă se poate spune) al unui atanor provenind de la Robert Figiere, care el însuşi îl primise „viu“ (adică aşezat pe un foc ce nu trebuie să se stingă) din mîinile senile ale lui Jacques de Saint-Charles — aşadar Alexandre Sethon s-a ruinat complet pentru a întreţine sub patru kilograme de porfir amestecat cu „floare" de sulf, un foc care nu se stinsese o secundă, timp de două sute treisprezece ani

Acest Alexandre Sethon care, în dicţionarul alchimist, este denumit Scotus, pare totuşi să-şi fi propus să dezvăluie Europei efectele pietrei filozofale, rezervîndu-şi în acelaşi timp taina preparării ei, atît de bine încît dacă nu ieşea din aceşti atanori nimic asemănător cu cei trei ţărani din Payerne, rezulta, se pare, ceva. Acest ceva se numea „flacăra alchimică'[1] şi transformările pe care le suferea piatra erau denumite „înnobilări[11]. După cum vedem, nu-i prea departe de Payerne, Este vorba totdeauna de a ieşi din condiţia noastră umană şi de a face pe zeul, de a fi mai puternici decît sîntem ; de a ne folosi de inteligenţă, dorinţă pe care omul şi-a realizat-o totdeauna servindu-se de piatră (la început, cel mai naiv a ridicat pur şi simplu o piatră şi a aruncat-o, proiectînd astfel forţa lui mai departe decît putea să lovească braţul său).

Nicolas Flamed, Scotus, Albert cel Mare, Simojon de Saint-Didier, Raymond Lulle nu făceau altceva decît să caute să dobîndească forţe superioare muşchilor ce-i a- veau. Ca toate acţiunile urmărite cu încăpăţînate şi în taină, acţiuni cărora în plus trebuia să te dăruieşti cu totul şi să dăruieşti tot, aceste acţiuni o cârmeau spre religie : o religie bazată pe transformarea materiei în energie. Aceasta era denumită *Calea Strimtă.* Asemenea mari seniori ai pietrei au fost martori în timpul activităţii lor la unele fenomene îngrozitoare. Extraordinara impresie produsă asupra marilor alchimişti de revelaţia puterii materiei a fost atît de puternică, încît au preferat să-şi păstreze anonimatul. într-un mod caraghios, se poate afirma că nu voiau să semneze cu numele lor un probabil sfîrşit al lumii.

Se temeau şi de altele mai rele (dacă se poate spune aşa). Albert cel Mare, în cartea sa *De Alchimie,* pune în gardă pe adepţii *Căii Strimte* asupra primejdiilor care-i pîndesc în societate : «Dacă ai nefericirea să trăieşti în preajma prinţilor şi a regilor, afirmă el, nu vor înceta să te întrebe :

lor. Dacă reuşeşti, dimpotrivă, o să te ţină la ei într-o captivitate permanentă, cu intenţia de a te face să lucrezi în profitul lor».

Deşi acest text pare să fie scris pentru epoca modernă, când reprezentanţii unor politici inamice îşi fură unii altora savanţii nucleari, nu era vorba decît de preludii şi prolegomene ale dezintegrării atomice şi ale bombelor A.B.C.D.E.F.G. Spiritele încă naive nu urmăreau decît fabricarea aurului. Totuşi, se înţelege, în caz de reuşită, că un monarh avea tot interesul să închidă pe savantul său într-o temniţă subterană pentru ca să nu se ducă să dea aurul (nervul războiului şi al multor lucruri) la prieteni, sau să se facă el însuşi rege, datorită acestei fîntîni inepuizabile de putere ! Vedem că, fără a ajunge pînă la bomba H, alchimiştii mergeau destul de departe.

Se pretinde că sfîntul Vincent de Paul era alchimist, într-una din scrisorile lui istoriseşte chiar el că a fost iniţiat în timpul captivităţii sale într-o ţară din Africa de nord. Vîndut ca sclav unui alchimist arab care-l folosea ca ucenic de laborator, acest alchimist i^a dezvăluit lucrările sale numai după ce l-a pus să jure că nu va folosi niciodată tainele lui decît pentru a face bine. Asemenea restricţie este echivalentul unor articole din ziarele actuale despre utilizarea paşnică a dezintegrării atomice. Sfîntul Vincent de Paul, după ce s-a întors în Franţa, se zice, a fabricat aur în beneficiul operelor sale caritabile, pînă cînd au început să curgă pomeni şi de la alţii : ceea ce nu s-a întîmplat decît destul de tîrziu.

Piatra filozofală era aşadar capabilă să distrugă şi să reconstruiască regatele. Pentru noi, simpli'răcani ai umanităţii, fabricarea aurului ni se pare o industrie plăcută : cu condiţia totuşi ca noi să fim singurii lui fabricanţi. Căci, dacă toată lumea se apucă de asta, nu mai face daraua cît ocaua. Dar dacă am fi singurii, dacă am avea în dulap o mică retortă pe un mic reşou, un tub care lasă să picure ludovici de aur, zău că am ieşi din orice încurcă-

departe. Astfel, s-a fabricat recent plutoniu care nu există în natură. O piatră nouă făurită de om. El nu se mai mulţumeşte s-o ridice ; îi este atît de frică încît o fabrică.

Această artă de a te calma cu ajutorul cercetării ştiinţifice se numeşte *Artă regală* şi *Artă sacerdotală.* Am voit să arăt că este cu neputinţă să separi materia de spirit şi că piatra, valoarea pietrei, însemnătatea pietrei se află la temeliile celei mai sensibile filozofii. Există în aceste cercetări tot atîta inteligenţă, frumuseţe, cruzime, turpitudine ca în mărturisirile naive ale femeii cu leul ; tot atîta credinţă, dacă nu de acelaşi fel, ca la ţăranii din Payeme. Şi cînd afirm că nu e de acelaşi fel, n-am dreptate, căci cine va impune vreodată limite lui Dumnezeu ? Este destul de vast pentru a primi toate credinţele. Aceea a alchimistului merge pe aceeaşi cale dreaptă ca şi cealaltă. Ea nu poate să ducă în altă parte.

Nu există decît deosebirea dintre suprafaţă şi adînci- me. Ne putem închipui alte familii de spirite care vor privi piatra din alte puncte de vedere ; dar vor ţine totdeauna seama de piatră, materia pe care sîntem aşezaţi în mijlocul ■cerului. Este singurul lucru care se află la dispoziţia noastră. Pierduţi în largul mării, sculptori de lei sau de ţărani, sau speologi nu putem ignora că pila atomică nu este decît o simplă combinare în spaţiu a unor bare de aluminiu şi grafit, oare nu foloseşte nici un curent, nici un alt element exterior. Nu este cu neputinţă de conceput că alte combinaţii infinit mai simple vor elibera de asemenea energie. Cînd mi-era teamă că un suc gastric secretat de pereţii peşterii va sfîrşi prin a digera pe speologi, nu eram atît de prost cum mi se părea. Nu putem rărnine imuni mai mult de un minut în prezenţa radiaţiilor recipientului cu cobalt. Ce s^ar întîmpla dacă ar fi la fel de uşor să ne ocupăm de profunzimea pietrei cum ne ocupăm de suprafaţa ei ? Ce s-ar întîmpla dacă ar fi tot. atîţi savanţi atomişti ca cioplitori în piatră ? Ce s-ar întîmpla în ziua cînd aceste

Ne întrebăm ce forţă monstruoasă doarme în înălţimile Himalaiei. Oare totdeauna frigul ucide alpinistul spînzu- rat de cârligele lui ? Oare frigul mistuie mîinile şi picioarele celor ce au învins piscurile de 8 000 de metri ? Furtunile magnetice, fulgerul care explodează în cerul senin al marilor înălţimi provin din cer sau de pe pămînt ? Neliniştea care pune stăpînire pe cele mai curajoase inimi în peisajele esenţial telurice de unde provine ? Asemenea peisaje, contrar a ceea ce se petrece în inima profundă a pădurilor, sînt dare şi scăldate în lumină ; aşadar nu-i vorba de o complicitate a umbrei şi a tenebrelor.

„Artele de suprafaţă" exprimă deci pasiunile umane în timp ce le reprezintă. Piatra se transformă în simbol. Puterea pe care o reprezintă este puterea- omului. „Artele de profunzime" exprimă pasiunea pietrei. Piatra se transformă în energie. Ea adaugă puterea sa puterii omului. Totul ar fi bine dacă puterea omului ar fi capabilă să rămînă stăpînă în această alianţă. Dar ea nu este. Există o atît de mare disproporţie între cele două forţe care se suprapun, încît forţa omului e depăşită nemaifiind în stare să supună pasiunile pietrii. Putem prevedea : „artele de profunzime" vor sfîrşi prin a crea un leu atît de admirabil care nu se va mai mulţumi să atragă delicat spre botul său suav durdulia femeiuşcă vrednică de un prinţ, ci va devora lumea noastră răcnind o singură dată. Astronomii văd în fiecare zi cu lunetele lor spectacole de acest fel. Stelele noi — *novae* — care se ivesc brusc şi dispar în flăcări într-o anumită parte a cerului şi ale căror patimi luminoase durează o zi sau două, sînt lei ai „artei de profunzime". La începutul acestui eseu, am considerat piatra drept inerţie, prevăzută au ghiare şi colţi, cu muşchi şi pasiuni : dar acestea fiind zise — n-am spus totul. Mîine, poate alte familii de spirit „apucînd" piatra din alte părţi, vor ajunge s-o facă să actioneze în sensuri pe care

lor aliniate la Carnac[1], sau la Stonehenge provin poate dintr-un instinct foarte sigur. Ştim de pe acum că ghiulele de piatră pe care bombardele turceşti le aruncau împotriva zidurilor Constantinopolului erau bombe care nu puteau fi amorsate. Piramidele sînt poate mine magnetice cărora, din fericire, nu li s-a aflat încă modul de amorsare. Tigrul de onyx, pe care omuleţii maya făceau să curgă şiroaie sîngele miilor de victime, va faoe într-o bună zi să sară în aer muzeul din Mexic, tot Mexicul şi va săpa o prăpastie între cele două Americi. Şi dacă Poarta Soarelui, pustiurile de la Altiplano Andino, s-ar deschide în adevăr spre soare ! Şi noi care credeam la început că nu dau spre nimic !

Fireşte, cînd vom fi nevoiţi să ne fie teamă şi de o piatră de brichetă, viaţa va fi vrednică de dispreţuit. Şi cum viaţa nu poate fi vrednică de dispreţuit prin definiţie, o să găsim desigur căi ocolite. Le-am găsit pînă acum. Cîţiva savanţi specialişti în energia nucleară, sfîr- şesc prin a vorbi un limbaj pe care doar ei îl înţeleg, dar noi *vulgurn pecus* [1 2] ne slujim de piatră fără gînduri rele şi cu nădejdea că nu ni se va întîmpla nimic.

Cînd ajungi la Sienna, venind din Roma, vezi ivin- du-se, deasupra măslinilor cenuşii, un oraş roşietic înţesat de turnuri. Sînt clopotniţele bisericilor şi turnurile pe oare bogătaşii le-au înălţat pentru a arăta cît de puternică e familia lor. Cînd era vorba s-o iei înaintea unui concetăţean care te privise cam chiondărîş pe stradă, îţi chemai zidarul şi-i spuneai : „înalţă-mi turnul cu cîţiva metri ; să priceapă dumnealui că sînt cineva şi că dacă mă apucă pandaliile, aş putea, de acolo de sus, să scuip pe mormîntul lui“. Dar nici celălalt nu stătea degeaba. Speriat de ce citise în ochii vecinului, se grăbea să-l prevină pe constructorul

[1] Comună din Franţa, celebră prin aliniamentele sale de monumente megalitice.

[2] Turma vulgului (lat.).

mane, care, acum, trebuie s-o reounoaştem, s-au integrat frumos în peisaj. Este vorba de folosirea pietrei în politică. Căci cel mai înalt turn înalţă spre cer pe cel mai puternic om din cetate.

îmi place foarte mult arhitectura profană. Cea mai mare plăcere a mea este să mă plimb într-o ţară străină şi să cumpăr case. Fireşte trebuie ca asemenea case să fie locuibile, dar palatele sînt mai potrivite, şi, deşi m-am gîndit că de fapt tot arhitectura profană e mai pe gustul meu, unele biserici şi chiar unele catedrale au fost obiectul acestor cumpărări. Totuşi, nu le-am luat cu grămada ; bisericile şi catedralele pun probleme de încălzit greu de soluţionat. Atunci mă bate gîndul să lepăd costumul modem, care n-acoperă destul şoldurile (dacă trebuie să locuieşti sub înalte bolţi reci) şi să iau o haină groasă de aba, mai ales cu glugă. Asta te duce în adevăr prea departe. în consecinţă, trebuie să fiu îmboldit de o dorinţă irezistibilă — cu alte cuvinte edificiul religios trebuie să fie de o frumuseţe rară — ca să merg pînă la cumpărarea unei catedrale, sau chiar a unei biserici. Stînd şi socotind, cred că în total am cumpărat doar trei şi altele nu mai cumpăr. Am una la Viterbo, în spatele cimitirului ; alta la Roma, (e una din cele două care încadrează deschiderea Corso-ului spre Piazza del Popolo : cea din dreapta. Acolo, ş-ar putea trăi în redingotă, numai redingota să fie ce trebuie să fie, cum epa la început, adică *riding-coat*[1]*;* iar a treia (cumpărată astă-vară) este biserica din Quirico d'Orcia, un tîrg între Roma şi Sienna. Vedeţi că nu-i vorba de nebunia grandorilor şi că am avut bunul simţ de a nu-mi pierde timpul şi banii în- curcîndu-mă cu Domul din Milano.

Toate trei se află pe aceleaşi meleaguri. Viterbo este la o sută de kilometri de Roma, iar Quirico la o sută de kilometri de Viterbo. Sînt distanţe uşor de străbătut cu o maşină şi există chiar autobuze care

[1] în englezeşte în text : costum *de* călărie.

biserica de la Quirico d'Orcia va fi casa unde voi locui permanent : cea de pe Corso devenind atunci locuinţa mea provizorie la Roma, iar cea de la Viterbo intermediară, pentru zilele cînd cerul fiind prea alb, m-aş teme să mă afund mult în munţi.

Quirico d'Orcia fiind un târg, cu de-abia cîteva mii de locuitori, să nu credeţi că mi-am cumpărat casa din motive de economie. Deloc : cîteva mii de locuitor^ sînt deajuns, dacă au gust, pentru a avea şi a păstra o biserică foarte frumoasă. Cea de care vorbesc, nu te' uluieşte. De-abia este pomenită în ghiduri. De altminteri n-am încredere în ghiduri. Fac o reclamă extraordinară unor biserici, mergînd pînă a publica date aproximative despre întemeierea lor şi chiar numele celor care le-au pictat zidurile, uneori, recunosc, foarte bine. Cînd e vorba să cumperi, şi mai ales să cumperi ca să trăieşti acolo, toate astea nu servesc decît. pentru a lua ochii.

Biserica de la Quirico d'Orcia are, într-un spaţiu restrîns, o încrucişare de bolţi în maniera lui Piranese şi „poduri aeriene" prin care, atunci cînd se deschid uşile, soarele pătrunde decupînd frumoase urtibre. Evident este o locuinţă unde poţi sta vara. Iarna ar trebui închisă şi instalată o sobă. Mi-e teamă ca soba să nu areeze o atmosferă tristă, dar vara, o repet, cu marile porţi deschise, înseamnă voioşie într-o atmosferă gravă ; şi asta este ce-mi doresc. O masă mare, aşezată sub bolţi, ar fi masa de lucru ideală. Jocul bolţilor sugerează în acelaşi timp zborul şi nemişcarea : tot ce trebuie pentru a simţi profund bucuria fotoliilor. E întotdeauna răcoare (am verificat şi cînd bate vîntul sirocco din sud), o răcoare minunată. Există mici ogive unde se poate aşeza un vas cu tutun ca să se umezească, iar, uneori, cînd voi avea chef să mă distrez puţin, mi-e deajuns să fac doar cîţiva paşi în piaţă, pînă la o poartă din sat aflată doar la cincisprezece ■ metri de casa mea, de unde poţi privi un ţinut imens galben-roşietic plin de măslini, care, în contrast cu tuciuriul pămîntului par

mele, să strig cu voce blîndă unul din. cele două nume pentru ca una din femei să-mi aducă un pahar de bere proaspătă cu guler de spumă sau un vin de regiune. De altminteri, voi dejuna la această cîrciumioară, pe terasă, la doi paşi de casă. Şi după ce o să mă prăjesc bine la soare, cu ce plăcere o să mă întorc acasă, să-mi regăsesc hîrtiile şi cărţile învăluite în umbrele acelea rotunde şi luminoase unde cea mai mică anemonă, cea mai umilă strachină, cea mai modestă sticlă verde şi cea mai prăpădită lunetă de fier vor alcătui una din acele încîntătoare naturi moarte pe care Carlo Crivelli le-a pictat lîngă Madonele lui !

Fireşte, înainte de a o cumpăra, am vizitat totul. Am ales totul. Am ales locul unde voi aşeza o parte din cărţile mele (o parte, căci pe unele trebuie să le păstrez pentru a alcătui biblioteca din. Viterbo şi chiar pe aceea din Roma). Am chibzuit în ce colţ îmi voi aşeza patul şi am luat dimensiunile nişei unde va trebui să instalez un fel de banchetă confortabilă, destinată repausului şi meditaţiei vizitatorilor mei. Degeaba mi se va spune că e mai bine să stai cu chirie în sat. Cînd locuieşti în casa altuia găseşti întotdeauna ceva care nu ţi-e pe plac. Omul, ne- gîndindu-se la alţii, îşi face casă pentru el. Casele nu-s nimic altceva decît echivalentul unei pietre găurite. Cum ar fi foarte anevoios să sapi acolo goluri exacte, se preferă reconstruirea pietrei în Jurul golurilor determinate în .prealabil, dar, de fapt, e acelaşi lucru. Or locuitorul determină forma şi volumul golului locuibil conform propriilor concepţii despre fericire. Iată de ce prefer să cumpăr, să degajez locurile şi să mă instalez după bunul meu plac. Sînt liber să folosesc pe urmă locul după propria-mi fantezie şi aşa ca să mă simt fericit. Ce era salon devine dormitor ; ce era sală comună devine locul meu de meditaţie ; bucătăria este uneori transformată în birou de lucru, iar biblioteca în cămară.

Cumpărarea bisericii din Viterbo a fost o nebunie, căci în realitate nevoia de a avea o

Roma—Sienna trebuind să te faci luntre şi punte ca să cîştigi bunăvoinţa şoferului. Aşadar, această biserică din Viterbo am cumpărat-o din pricina galeriei de piatră, ajurată ca o dantelă, care înconjoară o grădină în terasă, mare cît o batistă. Nu-i o mănăstire, sau dacă-i una, este o mănăstire pentru o persoană. O să-mi spuneţi că, în asemenea cazuri, faci sacrificii. Am făcut şi eu, deoarece camera oe dă spre această mică mănăstire are, ce e drept, nişte dimensiuni cam exagerate. Trebuie să aibă şaizeci de metri în lungime pe douăzeci în lăţime şi nouă metri înălţime. Firește, aici simţămintele mari nu sînt stingherite ; dimpotrivă. Dar am destulă experienţă a vieţii pentru a şti că de obicei folosim mai ales simţăminte medii. Şi pe urmă vine problema încălzitului. Văd foarte bine masa de lucru instalată într-una din nişele dintre cele treisprezece ferestre înalte de şase metri şi largi de trei, care dau spre frumosul cimitir. M-am gîndit de asemenea, la un paravan ce ar putea să ducă spre mine căldura unui *braciere*[1]*;* dar, fără să mai vorbim de faptul că îmi pare o soluţie facilă, ce te faci cu complexul de inferioritate pe care-l impui oaspeţilor obligîndu-i să parcurgă douăzeci de metri înainte de a ajunge în colţul unde se poate sta. de vorbă cu lumea ? Este adevărat că podeaua fiind de pămînt bătătorit, nu acoperită cu dale lunecoase, mă pîndeşte mai puţin riscul de a fi socotit drept un megaloman ; dar pericolul stăruie.

Vorbindu-vă de toate astea vreau să vă spun că m-am gîndit la tot, însă lucrurile erau în cumpănă cînd am văzut, ca şi cum o vedeam prima oară, scara pe care am urcat-o cu greu ca să ajung în sala asta vastă. Am privit scara altfel de cum se face de obicei, adică de sus. M-am grăbit să cobor ca s-o contemplu de jos. Ceea ce m-a făcut să mă hotărăsc. Nu mai puteam şovăi. Numai ea dă

[1] Recipient din aramă, sau din alt metal, lucrat artistic, în care se pune jăratic pentru încălzirea încăperilor (ital.).

Se spune adesea de cutare sau cutare om că are boala pietrei. Nu pentru 'că s-ar afla în trista situaţie de a fi „cioplit", cum spunea răposatul duce de Saint-Simon, dar fiindcă are pasiunea caselor, a construcţiilor şi arhitec- turilor. Cînd cineva nu suferă de această boală — şi acesta e cazul meu — se ruinează repede şi adesea pentru rezultate foarte mediocre. A hotărî să construieşti ceva cere imperios un spirit plin de încredere şi o înclinare spre a-ţi supune dorinţele realităţilor. în timp ce faptul de a alege printre clădirile' existente, cum fac eu, nu te expune la nici un risc. Numai cînd ai poftă, te aşezi la masă. Micile neplăceri despre care am vorbit : dimensiunile camerei mari, problema încălzitului căreia îi acord în aparenţă o prea mare importanţă (e vorba doar de cochetăria unui om bătrîn) sînt neînsemnate pe lîngă bucuria de a poseda un lucru perfect.

Şi cînd spun perfect, e vorba uneori de o problemă de imperfecţiune. Nu totdeauna numerele exacte fac fericirea. Există pe malurile Tibrului, şi aproape unul lîngă altul, două mici temple, imul rotund, acela al „Fortunei virile", celălalt dreptunghiular, *di Giove Capitolino,* care sînt minuni de exactitudine ; merită să te scoli noaptea pentru a te duce să le contempli, iar plăcerea ce mi-o dăruiesc este nemăsurată. N-am avut niciodată dorinţa să le cumpăr. Bucuria mea n-ar spori prin, posesiunea lor. Nu doresc să cumpăr unele versuri de Racine sau unele fraze muzicale de Mozart. A le poseda în exclusivitate m-ar stânjeni. N-aş avea răgaz înainte de a le pune la dispoziţia tuturor.

În timp ce biserica din dreapta, la intrarea pe Corso, Santa Mairia dei Miracoli (cealaltă-i Santa Mania del Popolo ; o prefer pe Santa Maria dei Miracoli din pricina unei anumite culori a luminii şi de asemenea pentru că, fiind mai puţin în axa unde se află Piazza del Popolo, această vastă cochilie pavată străluceşte în- culorile cele mai frumoase ale curcubeului în orele calde ale amiezii), deci

adevăr, cred că au fost unii afurisiţi pentru ele. Frumuseţea lor rezultă uneori dintr-o asemenea economie de mijloace incit nu-i cu putinţă să nu fie opera celui mai diabolic dintre diavoli. N-am fost niciodată atras de ele altfel decît de micile temple perfecte, aşa cum v-am mai spus. Niciodată nu mi-am zis : „Trebuie s-o cumpăr pe aceasta !“

în ce priveşte Santa Maria dei Miracoli, am cedat unui fel de delir : am cumpărat nu atît biserica, cît priveliştea pe care o ai din biserică. M-am îndrăgostit de la prima vedere de Piazza del Popolo. Am ajuns acolo la începutul unei dimineţi. Aerul din această piaţă e astfel alcătuit încît auzeam cum sforăie de plăcere un cal înhămat la o trăsură şi care bea din bazinul fîntînii la mai mult de o sută de metri de mine. Cel mai neînsemnat foşnet al pinilor din Pincio răsuna în cochilia de pavaje şi ziduri ca în toba unui timpan. Aerul dimineţii, care face ca totul să devină transparent, ştersese obeliscul şi, în locul lui, o rază de soare se ţinea ţanţoşă. în afară de mine nu erau decît vreo cinci sau şase oameni din Roma care se uitau la acest spectacol şi -de fapt în afară de vizitiu, care stătea pe loc, ceilalţi treceau pe bicicletele lor.

Trebuie să deschid o paranteză pentru a vă spune repede că, bineînţeles, am cumpărat şi cîteva fîntîni la Roma, mai ales pe cea de la Trevi, deşi o asemenea achiziţie n^a fost foarte originală. Eram pe cale s-o cumpăr pe cea din Piazza del Popolo, dar mi-am dat seama că ar fi trebuit să cumpăr întreaga piaţă, deoarece fîntîna fără piaţă, pierdea mult din semnificaţia ei şi vice-versa. Dar asta, în adevăr, era ceva imposibil. Degeaba s-a spus că un asemenea termen nu-i francez ; poate nu-i francez, dar spune bine ce vrea să spună. Nu, nu se poate cumpăra Piazza del Popolo : asta nu-i treabă serioasă ; ar compromite toate cumpărările trecute şi cele viitoare. Soseşte totdeauna un moment cînd trebuie să te restrîngi. Posibilităţile de cumpărare nu-s infinite, orice monedă ai utiliza. Din fericire, căci altfel n-ai mai putea avea nimic.

Cel care mă consolează m-a făcut să-mi dau seama că, dacă aş fi avut Piazza del Popolo, n-ar fi însemnat absolut nimic, deoarece trebuia, pentru perfecţiunea însăşi a frumuseţii sale, s-o dau în folosinţă publică. Ce-i de făcut ? Să cumperi şi publicul ? Asta nu !

De la masa mea de lucru instalată sub peristilul bisericii Santa Maria dei Miracoli, am sub priviri, *gratis pro Deo*[1], spectacolul din Piazza del Popolo. Este însufleţit de trăsuri, biciclişti, pietoni. Se văd sosind şi aşezîn- du-se la rînd, cu lunecări de vapoare, lungile autobuze azurii care fac curse între Florenţa şi Roma prin Arezzo, Perugia, Assisi. Se văd plecînd strălucitoarele autobuze galbene cu acoperiş de sticlă care merg la Sienna prin Viterbo. Din porţile de pe Ponte Margherita ies uneori taxiuri extraordinare pe care le-ai văzut parcă într-un film cu Charlot. Sînt ca nişte patine pe rotile. Să fiu înţeles : sînt taxiuri frumoase şi bune, nu-s patine pe rotile, dar îndată ce intră în Piazza del Popolo au un uruit nobil şi încep să descrie extrem de ambiţioase arabescuri. Fără îndoială le îndeamnă însăşi vastitatea pieţei ; amploarea şi graţia ei, căci taxiurile franceze nu circulă ca pe patine cu rotile în piaţa Concorde, care este totuşi mult mai mare ca Piazza del Popolo. Există aici un farmec specific, un fel de fericire de a trăi, exprimată în trotuare, obelisc, fîntîni şi în toată orînduirea ansamblului. De altminteri, nu există nici o asemănare între piaţa Concorde şi Piazza del Popolo. Prima este plină de un fel de fiertură de vrăjitoare, fosforescentă noaptea ca un aluat făcut din tot felul de automobile care se învîrtesc fără încetare ; cealaltă este liniştită, aproape pustie, tăcută. Taxiul care vine aici şi se duce de obicei pe Via del Babuino n-are altă grijă decît să fie fericit şi cum toată piaţa-i în faţa sa, circulă ca nişte patine pe rotile. S-a reuşit să se creeze o stare sufletească cu niste

[1] Din mila Domnului (lat.).

haz şi n-am încetat să fac haz timp de cincisprezece zile. Nu fiindcă n-aş iubi acest oraş cu dimensiuni colosale, înecat noaptea într-o lumină orbitoare, şi nici pentru că nu eram sensibil la un anumit farmec al cerului său de un verde-albăstrui şi al palelor de vînt : dar piatra aici era aşezată şi orânduită într-un mod caraghios, care stârnea rîsul unui latin. Era o piatră solidă, un material de calitate, nimic de zis, dar dădea o impresie de emfază şi buhăială de un comic irezistibil. Nu mi-am cumpărat casă la Berlin şi bine am făcut, căci âcum ar fi probabil dărîmată.

Dimpotrivă, am sosit la Londra acum trei sau patru ani, la sfîrşitul unei după-amiezi de aprilie. în adevăr, fusesem fermecat în timpul traversării Canalului Mînecii de apropierea falezelor albe de la Dower, atît de nobile pe fondul plumburiu al cerului şi al mării. Plec în grabă la Harrington Gardens, unde aveam întîlnire cu fiica mea Alina. Nu sosise (venea de la Chichester) şi am aşteptat-o hoinărind printr-un cartier care mi-a stârnit imediat un simţământ puţin trist, atît de apropiat de cea mai desăvârşită fericire. Mierlele ciripeau în arborii unei grădiniţe împrejmuită cu garduri între nişte case roşii. în ciuda întinderii nemăsurate a acestei capitale, acel cartier era pe măsura fericirii umane. Discreţia faţadelor şi un' fel de umilinţă pe care o aveau la limita dintre prost-gust şi distincţie mă linişteau pe deplin. Mă aflam la Londra de abia de o oră şi aveam impresia că mă născusem aici, atît de mult toată aceea piatră roşie se străduia cu bunăvoinţă să mă ajute să-mi găsesc pacea interioară.

Cîteva ore mai tîrziu, fiica mea şi cu mine cumpăram o casă în acest cartier (aici se afla şi hotelul unde trăse- sem. Mai bine zis era o pensiune, numită Colbeck-house).

în timpul aceleaşi călătorii am mai cumpărat un ansamblu întreg de case extraordinare din Edinburg. într-o seară, am ieşit, după ploaie, să luăm aer pe Prince’s Street. Era un asfintit foarte

cealaltă dinspre Canongate) şi fiecare doar zece pînă la doisprezece metri lăţime. Toate degajau acel romantism straniu al caselor pe care pictorii olandezi le plasează în spatele Fecioarelor cu chipul şiroind de lacrimi.

■Pe urmă, am cumpărat, în contul meu personal, o fermă enormă în apropiere de Lnvemess şi o cabană mică, albă, dincolo de Loch Lynnhe faţă în faţă cu Fort- William.

De fiecare dată îmi spun : „Cu ce plăcere o să-ţi aşezi masa de lucru lîngă aceste ferestre !“ Ordinea în care sînt asamblate pietrele printre oare treei are deci o însemnătate considerabilă ca să te simţi fericit. De îndată ce un zidar ia mistria în mînă în vreun ungher, el făureşte una din acele combinaţii atît de necesare plăcerii vieţii. Am cumpărat mai multe case în Italia, fiindcă aici zidarii au, mai mult ca în alte ţări, simţul pietrei.

îmi amintesc prima oară cînd am străbătut Apeninii. Era într-o dimineaţă, cînd plecasem din Bologna pentru a mă duce la Florenţa. îndată ce te afli la o oarecare înălţime descoperi peisaje, organizate de natură, ce e drept, dar cărora zidarii italieni le adăugaseră tot ce trebuia spre a bucura inimile oamenilor. Pe versantul munţilor unde culturile urcau foarte sus şi acopereau uneori chiar viiturile, - transformîndu-le în mari coline, se întindeau ferme minunate în mijlocul unor livezi feerice. Toate armele arhitecturale, care, în veacurile trecute serveau pentru a ocroti viaţa paşnică familială împotriva tulburărilor din cetate, fuseseră folosite aici pentru a lupta contra vînturilor din Emilia şi a gerului de pe înălţimi. Aceleaşi mijloace, care dau atîta noblete fortăreţelor urbane din Florenţa, micilor capitale ale ducatelor „dis- perate“, la Imola, Forli, Firenzuola, San Gimignano, au dăruit distincţie unor clădiri obişnuite de exploatare agricolă. înţelegem că noţiunea *Virtu* nu cere imperios să lupţi cu sabia în mînă şi că noroiul şi plugul conferă şi ele noblete.

chiar pe un covor de iarbă verde banal şi uniform, proporţiile lor sînt deajuns ca să le dăruiască suprema eleganţă care înseamnă frumuseţe. Piatra este prietena cifrei şi a numărului. Nimic nu exprimă mai bine eleganţa matematică ca piatra căreia i s-a dat dimensiuni ce au între ele raporturi frumoase.

Tocmai folosirea constantă a acestor dimensiuni dau Romei farmecul ei inegalabil. Treceam într-o seară prin. Fontanella di Borghese, reîntorcîndu-mă de la Piazza Navona unde mîncasem într-o mică *trattoria.* Privirea mi-a fost atrasă de o lumină foarte slabă care decupa trei arcuri de umbră perfectă în deschiderea unei porţi. Cînd m-am oprit, am văzut jucîndu-se, deasupra şi lîngă cele trei arcuri (ca într-o frază de Mozart, unde o singură notă duce la dezvoltări divine), o întreagă arhitectură de umbre şi lumini. Am îndrăznit să intru prin această poartă pentru a mă apropia de minunăţie. N-am fost singurul care fusesem ademenit în acest joc. Am ajuns într-o curte interioară unde şapte sau opt trecători, intraseră să admire. Şi portarul, aşezat călare pe scaunul lui, stătea şi privea. Normal ar fi fost să se fi blazat, dar era poate cel care admira cel mai mult. Era vorba doar de un şir de trepte ale unei scări sprijinită pe nişte colonade de o graţie deosebită. Treptele scării erau luminate de o lampă cu ulei obişnuită, dar aşezată la locul precis de unde slaba ei lumină (şi tocmai datorită acestei lumini slabe, căci totul avea să se lămurească ulterior) desena înlănţuirea bolţilor, nu în mod brutal, ci dînd la iveală cele mai subtile şi catifelate nuanţe. Această admirabilă, combinaţie stârnea bucuria portarului. Punea în mişcare bolţile pentru plăcerea lui. El descoperise locul exact unde trebuise bătut cuiul pentru a agăţa lampa cu ulei. Aşa ne-a explicat în şoaptă. Cineva, care interpretase greşit spusele lui, încercă să-i dea un bacşiş. A refuzat. Dacă ar fi stăruit ne-ar fi socotit drept niste barbari.

bună zi se întîmplă să le vezi în lumina care trebuie : atunci devin voioase şi uşoare, iar inima ţi se umple de bucurie. Unele biserici baroce trebuie să fie văzute de dimineaţă şi chiar în zori, la ora cînd trăsurile se duc la locul de staţionare, cînd chelnerii de la cafenele mătură terasele goale ; unele pieţe publice cer amiaza cu razele soarelui care cad vertical ; unele fîntîni cer vîntul ; templele solicită noaptea.

Dar, cînd te-ai împrietenit cu ora şi epoca, cînd ţi-ai acordat plimbările cu orarul oraşului, nimic nu este mai gingaş ca piatra din Roma. Are transparenţa spiritului, îndrăznelile ironiei celei mai fine, văpăile poeziei. Poţi să-i încredinţezi inima, îi va purta frumos de grijă. Cînd resursele filozofiei şi sfaturile bunului simţ sînt incapabile să vindece, ea aduce un leac din care sufletul soarbe lacom, ca dintr-un elixir.

Nu mai era vorba de figuraţia însăşi a dramei, ca la templul de la Kandaruya Mahadeva, nici de acea profunzime a credinţei ca la Payerne, ci de un amestec pur de pietre şi cifre, de pietre şi proporţii. Procedeul este mult mai savant, mult mai elegant decît cel care-şi găseşte finalitatea în dezintegrarea atomică.

Alchimie personală, folosire a materiei în scopuri spirituale, fericirea însăşi,, atît de greu de obţinut, mustește atunci ca o răşină. Sculptorul incaş care a cioplit în enormul disc de piatră din Mexic semnele zodiacului sau calendarul rasei şi

27 februarie *1955*

ARCADIE... ARCADIE...

E deajuns să mergi zece kilometri mai la dreapta sau mai la stingă ca să nu mai ştii bine unde te afli. Din regiunea romantică a castelelor treci fără nici o tranziţie, cotind doar pe un drum, în cantonul vergilian clasic. Landele întunecate ocupă de obicei platourile, dar coboară foarte adesea în văi ; acolo unde pămîntul este cultivat cu viţă de vie, micile proprietăţi, pe măsura nevoilor unei familii sau a unui singur om, sînt instalate pe cîmpie, însă urcă şi pînă la înălţimile cele mai solitare. Mă incintă o asemenea diversitate. O porneşti spre dreapta, spre stînga, spre nord, spre sud, fără planuri dinainte stabilite. Este tocmai contrariu unui ţinut cu *idei fixe.* De aici, o „tinereţe[1] [11] a dorinţelor care te miră cînd o întâlneşti chiar la bătrîni ţărani singuratici. în alte părţi totul pare să fi fost spus. Aici constaţi că oamenii au planuri, că doresc o mulţime de lucruri şi se ocupă foarte serios cu fericirea lor. Şi o fac cu naturaleţe. Dacă duc o bătălie nu sînt în armură, ci goi şi unşi cu ulei, ca să alunece şi să nu poată fi apucaţi de nicăieri. Ceea ce se ia drept lenevie sau nepăsare înseamnă aici sînge rece. Nu-şi pierd cumpătul sub loviturile soartei şi adesea, cînd îi credem copleşiţi, observăm că s-au ferit doar cu o simplă mişcare a corpului, fără măcar să-şi mişte picioarele din loc. Sînt capete *rotunde* \ romani

[1] Poreclă, dată, la începutul revoluţiei engleze din 1648, partizanilor Parlamentului pentru că purtau, din tuns scurt, în timp ce regaliştii, după exemplul lui Carol I, îl purtau lung şi buclat.

lenţi ; din pricină că aici se ia adesea părerea obişnuită drept curtoazie şi părerea comună drept cultură.

Satele sînt construite pe coline, pe vîrfiul stîncilor şi în toate locurile povîrnite de unde este uşor să stârneşti prăvălirea pietrelor. Punînd astfel în armonie nevoia lui de siguranţă cu intenţia categorică de a face cît mai puţine eforturi cu putinţă, locuitorul din Provenţa s-a instalat la aer curat şi în faţa unor -peisaje semeţe. Există *privelişti* pe care burghezii le califică drept *uriaşe* sau *nesfârşite.* Asemenea spaţii largi, încadrate în uşi şi ferestre, ţin locul pe aceste ziduri acelor cromolitografii re- prezentînd pe Romulus şi Remus sau trecerea Mării Roşii de către evrei. Peisajul, unde nouă zecimi reprezintă cerul şi o mică zecime pămîntul, — e vorba de pămînt la care te uiţi de sus — îţi bucură sufletul cu exaltări şi desfătări extraordinare. Cînd vezi venind uragane cu o viteză de o sută de kilometri pe oră, unul după altul, istoveşti frica înainte de a avea motive s-o simţi. Urletele cele mai lugubre, vuietul caselor mari pline de ecouri nu predispun decît la melancolie duioasă. Din unele locuri bine plasate, domini teritorii mai vaste decât un canton, acoperite cu păduri de goruni. De acolo de sus cuprinzi cu privirea rariştile acestor vaste catedrale romantice printre ramurile cărora apare uneori linia albă a drumurilor. Pe ţărmul stîng al rîului Duranoe, o asemenea pădure amestecată cu stejari albi acoperă văile şi colinele pînă la masivul de la Saint-Baume ; dincolo de ea se află marea. Aşadar nu-i vorba să ne închipuim oraşe, tramvaie, trotuare unde circulă lumea, în sfirşit ecleraje strălucitoare — nimic din ceea ce în organizarea modernă se strecoară în sufletul naiv al citadinului pentru a distruge ideea de pustiu. Chiar Marsilia, căreia îi putem ghici amplasarea datorită lui Pilon du Rouet nu înseamnă nimic pe lîngă aceste întinderi *fără suflet* care se lăţesc pînă la mare. Toată regiunea este făurită ca şi cum ar sluji drept

realitate, s-a petrecut invers. Omul puternic care găsea tocmai în solitudine motivele de a trăi şi-a construit primul zidurile ; ceilalţi au venit să se adăpostească lîngă castel. De obicei, cel care venea să se aşeze astfel pe înălţimi din motive de bun gust sau calcul, n-avea bunul simţ comun. Totdeauna ştia şă-şi imprime pe zidurile pe care le înălţa, mîndria, trufia şi chiar unele subtilităţi sălbatice ale caracterului. Din înseşi proporţiile zidurilor îşi extrăgea plăcerea. îşi făcea portretul cu nuanţe (ca. Retz şi Saint-Simon). Aici dăm de unul care ura făţiş zilele frumoase şi calme, lăsînd deschise toate ferestrele spre nord şi vîntoase, acolo unde-i un peisaj pe care nu-l aureşte niciodată soarele. în altă parte, o lucarnă înaltă, vorbeşte de virtuţi amare, de o inimă secătuită şi probabil (ceea ce merge împreună) de plămîni slăbănogi. Unele faţade îşi etalează în plină lumină aroganţa unei duşmănii viguroase care trebuie să fi fost bine manevrată timp de secole şi rămîne încă prezentă deasupra pădurilor. Dimpotrivă, am văzut, pe un dîmb arid, un parc cu merişori îngrijiţi care mărturisea şi acum, prin arcule- ţele şi labirintele lui, grija care cuprinsese un suflet sensibil, dornic să-şi arăte priceperea ingenioasă în singurătatea lui.

Dacă n-ai nici un motiv să alergi cu mare viteză pe şosele zise naţionale, poţi cunoaşte cu deamănuntul această naţiune. Trebuie să mergi pe unul din drumeagurile care fac ocoluri pentru a feri cel mai neînsemnat boschet sau ţarina lui Matei ; nici măcar pe drumurile- departamentale nu trebuie să mergi, ci pe cele vicinale care-s în grija comunei. Iată itinerarii de regi, de acei regi la ei acasă, care sînt oamenii oare au stabilit traseele. Drumurile duc spre o aventură care este a muncii şi a grijilor unei întregi regiuni.

Totul vorbeşte aici de o colectivitate, de o colectivitate ce făureşte ţînînd seama de caracterele fiecăruia. Este un drum care porneşte de la buna dispoziţie a unuia spre gustul funcţional

gaşuri de pe vremea negustorilor ambulanţi, a diligentelor, a călăreţilor foarte grăbiţi. Cunosc un drum care deviază spre o mică fermă fără însemnătate acum, dar unde trăia în 1784 o tînără femeie celebră prin frumuseţea şi naiva sa nevoie de a trăi. Altele o luau pe unde-i vinul mai bun. Există un motiv pentru toate aceste şovăieli, întortochierile nefiind niciodată gratuite ; şerpuirile au fost hotărîte după o matură chibzuinţă. Asemenea ocoluri vă păzesc de vînt, vă fac să treceţi pe la umbră ; iar linia asta dreaptă vă duce cu ea cît mai repede cu putinţă în afara unui loc unde nu-i bine să întîrziaţi. De o imperceptibilă uşă de cămătar în tencuiala unei faţade, drumul comunal nu se apropie decît prin largi serpentine demne de un Mongenevre. O întreagă ramificaţie de scurtături năpădite de iarbă se avîntă spre nicovala unui bă- trîn potcovar. Aici oamenii aveau obiceiul să facă o sută de paşi de-a lungul unei alei de plopi. Nu pentru a tăia o cotitură părăsim un vechi şleau ; ci pentru că la piciorul acestui copac — evitat de atunci — a fost ucis odinioară un păstor. Şi în ciuda suişului greu, dacă te avînţi voios spre un anume sat, este fiindcă are o reputaţie întemeiată pe 0 sută de motive : primea totdeauna cu bonomie, maliţie şi bună-ştiinţă, mârşăviile de care e bine să te foloseşti, lăcomiile ce trebuiau satisfăcute.

Ar fi o eroare să nu priveşti decît peisajul admirabil; trebuie să ţii seamă şi de păsiunile oamenilor.

Tîrgurile sînt de puţină importanţă : au cinci pînă la şase mii de locuitori, cel mult zeoe mii. Acum un secol, erau împărţite în aşezări de artizani şi aşezări de ţărani. A spune despre o femeie că e dintr-un sat de artizani presupunea că avea o lenjerie fină, cunoştea perfect cele „patru reguli de purtare", literele tipărite şi anumite maniere denumite „maimuţăreli". De cele mai multe ori era vorba de o fată de ţărani, care avînd „idei" părăsise landele golaşe pentru luptele spiritului,

artizanii-bărbaţi purtau vestă neagră de alpaga vara, cămaşă apretată duminica, pălărie de fetru cu boruri largi şi, în zilele săptămînii, şorţ albastru. Se făleau cu ce ştiau în domeniul literaturii precum şi cu liberalismul lor, cunoşteau pe dinafară cîntecele lui Beranger şi se abonau la *Veillees des Chaumieres.* Cei mai de vază puneau mai la vedere pe măsuţe albumul *Vin Mariani* şi *Almanah Vermont.*

Aceşte oraşe care seamănă cu nişte cununi, cu nişte pîini rotunde, cu nişte piese de joc de şah, au fost create din nevoia de evadare, cu simţul ierarhiei, al candorii şi, putem spune, cu o temerară prudenţă sau, dacă preferăm, cu toată temeritatea pe care şi-o pot îngădui prudenţii, îndată ce avionul a început să zboare deasupra caselor unde locuiau, s-au construit periferii, iar ei au îndrăznit să dea faliment, să plece la Marsilia cu tot calabalîcul şi chiar să se căsătorească cu femei din clasa opusă. Au ajuns acum la crearea lui *Mutuelles chirurgicales* (Societatea de asigurări chirurgicale) care mi se pare a reprezenta cu adevărat un program de viaţă cu un viitor vesel.

Vîntul suflă dinspre nord-vest, exact cum sufla acum zece mii de ani. Viaţa depinde mereu de aceleaşi produse : uleiul şi vinul. Am cunoscut, în 1903, o categorie de oameni care se numeau *trîntori.* Erau cinci sau şase la Manosque, doi sau trei la Corbieres, unul la Saint-Tulle, patru la Pierrevert, cam douăzeci la Aix, la fel la Arles cam o sută la Avignon şi aşa mai departe. Trei ici, doi acolo, patruzeci la Toulon, treizeci la Draguignan, şase la Tourves, opt la Brignoles, cinci la Salemes, şapte la Bar- jols ; la Marsilia să nu mai vorbim, mai ales că n-aveau calitatea celorlalţi. Cei despre care-i vorba aici erau proprietarii unor mici livezi de măslini : cinci sau şase pomi, cel mult zece. De toate vîrstele, ajunseseră să trăiască şi ei ca trîntorii : văduvi, care, depăşind cincizeci de ani, descopereau cu voluptate că un om singur are nevoie de puţin ; tineri, care după serviciul militar,

dintr-o pătură. Tinerii, o dată pe an, făceau un mic serviciu cuiva : se duceau să caute un cufăr la mesagerii, cărau cărbuni şi altele, cerînd în schimb rufe vechi. Trăiau din măsline murate şi ulei. Măslinele şi uleiul le ofereau deasemenea puţin vin în schimb. Pentru pîine strîngeau spice. Aşadar nu însemna foarte exact *fi trăi ca trîntorii,* ci fără îndoială a lucra foarte puţin, a avea libertatea totală, a vieţui şi chiar a vieţui după bunul tău plac.

A *cultiva* măslinii este o treabă de artist şi care nu te face niciodată să transpiri. Curăţatul, atît de important deoarece pomul nu-şi poartă rodul decît pe lemnul proaspăt, predispune la reverie şi mulţumeşte cu puţine eforturi nevoia de a creea. Unde mai pui că un pom curăţat dă un frumos galon pe sezon, fie că este la marginea drumului, fie pe colinele unde se plimbă toată lumea ; să-l tot vezi, căci dacă-i foarte bine curăţat, te uiţi lă el ca la un spectacol. Fireşte vorbesc aici de măslinii care cresc înăuntrul regiunii, nu la cîţiva kilometri de ţărmul mării. Ne aflăm încă pe nişte coline destul de înalte. După curăţat, nu mai trebuie decît să-i laşi în seama lor şi a împrejurărilor, ceea ce omul de aici îndrăgeşte mai presus de orice şi este pentru trîndav distracţia, divertismentul visat. Observarea cerului stârneşte atîtea pasiuni ! A fi la cheremul ploii, al soarelui şi al vîntului dăruieşte-un ritm de calitate fiecărei zile. înjurătura descătuşează pînă-n străfundul sufletului, în vreme ce burghezii pentru a se descătuşa, au nevoie de atîta tehnică ; şi nici, măcar nu reuşesc vreodată, cu adevărat.

în unele locuri, ca în cantoanele muntoase de la Var şi pe ţărmul drept al rîului Duranoe, regiunea colinelor ajunge pînă la Lure şi Drome, iar livezile de măslini se află pe mici terase sprijinite de ziduri din piatră uscată, albă ca oasele. Sînt măslini mici, cenuşii, niciodată mai înalţi ca statul unui om, sau cel mult de doi metri şi cincizeci, plantaţi cu o mie de ani în urmă la patru sau cinci metri unul de altul. Pămîntul unde cresc este foarte colorat,

să spun nici clădiri, nici cabane, dar să vii pe asemenea terase pentru a săpa în jurul pomilor sau să hoinăreşti înseamnă o desfătare. Aici, la sfîrşitul toamnei, soarele zăboveşte ; frunzişul măslinului nu dă umbră, apare doar ca un văl; simţi toată savoarea zilei. Tot timpul vezi cîţiva oameni plimbîndu-se fără ţintă prin livezi. Au o înfăţişare-greoaie şi romană ; s-ar zice că sînt croiţi să fie Cezar sau cei care l-au ucis. în realitate, vin acolo ca să se lase în voia unor vise vesele. îşi fumează pipa sau ţigara şi merg alene. Iar cînd, bunăoară, sînt obligaţi să vîndă ce au, nu-şi vînd mica livadă de măslini ■decît la ananghie şi adesea fac tot felul de sacrificii ca să n-o vîndă. în ţinutul acesta, oamenii' abia dacă citesc ziarul şi, dacă o fac, asta se întâmplă doar seara, ca să adoarmă.

Livada de măslini reprezintă aici ce reprezintă o bibliotecă unde te duci ca să uiţi viaţa sau s-o cunoşti mai bine. în unele sate din Haut-Var şi în zona împădurită a regiunii Basses-Alpes, unde nu există alte intemperii decît singurătatea, duminica dimineaţa, oamenii se duc la livada de măslini aşa cum femeile merg la biserică să asculte slujba.

în 1907, la Verdiere, era un preot care spunea aproape în fiecare predică : „Oamenii se osîndesc singuri la muncile iadului ; în livezile' cu măslini ei *se duc la diavol."* Fireşte dacă voia doar să spună că mergeau departe în toate sensurile, avea dreptate. în livada de măslini faci ■proiecte şi te îmbeţi cu ele. Grădinile Babilonului, hambarele prea încăpătoare, hangarele prea mari, puţurile prea adînei — aici în livezile de măslini se făuresc. Mîndriile •exagerate, cei care se cred buricul pămîntului, aici se făuresc. Dar şi înţelepciunile.

Cam la aceeaşi epocă, la Villeneuve, în zona nordică a văii rîului Durance, exista' un alt preot, dar acesta era de origină italiană ; se numea Lombardi. Aranjase aşa ca să scurteze ceremoniile pentru femei, şi, în fiecare dimineaţă, în fiecare duminică, atunci cînd ceasul bătea orele zece şi jumătate, pleca şi el, cu pipa-n barbă, spre micile

De sfînta Caterina, adică la 25 noiembrie, se spune că uleiul se află în măsline. începe culesul. Aici, trebuie să facem o deosebire. în părţile oraşelor Nissa şi Grasse, pe solul care se învecinează cu marea, pe contraforţii Al- pilor cotieri, se întind rufe albe sub pomi şi se bat crengile ; în primul rînd, fiindcă măslinii sînt giganţi şi, mai ales, pentru că adierea blîndă care' vine dinspre mare moleşeşte fructele şi sufletele. De îndată ce te depărtezi spre zonele solitare, unde climatul devine mai aspru, măslinele se culeg cu mîna, una cîte una, chiar din pom. Asta duce departe. înseamnă o altă civilizaţie.

Pe vremea • tinereţii mele, cînd îi citeam pe Homer, Eschil, Sophocle, în livezile cu măslini, numeam „culmile fericirii" mele duminici la Delfi. Nimic nu mi se părea mai frumos şi mai măreţ decît o duminică la Delfi. Tot tîrziu âm văzut pe vasele greceşti că în Hellada se „bă- teau“ măslinii. Asta mi-a încărcat vocea cu strigăte de Casandră. Acum, după ce am trăit destul, n-o să-mi iasă din cap ideea, în ciuda tuturor, că la Delfi măslinele se culegeau cu mîna.

Este munca cea mai desfătătoare care poate exista. De obicei, atunci vremea e rece şi, dacă se prevede o recoltă bogată, trebuie s-o porneşti dis-de-dimineaţă. Uneori e întuneric şi pomul se află la limita dintre real şi ireal. Soarele-i abia gălbui şi încă nu încălzeşte. Măslina e îngheţată, tare ca plumbul. Zgîrcitul are tendinţa să se lase înduioşat de realitatea bogăţiei ; această tărie şi greutate îi dau aceeaşi plăcere tactilă ca un ludovic de aur. Puţin cîte puţin, soarele înălţîndu-se pe cer, oamenii îşi scot fularele şi şalurile, se aşează mai comod în furca ramurilor, îşi găsesc timp să se uite şi în preajmă. Văd cum bogăţia le înnegreşte frunzişul din jur.

Atunci ochii lor se rotesc deasupra unui ţinut radios, în ciuda a ceea ce am spus despre avariţie (şi am spus-o înadins, la fel ca despre ludovicul de aur), această regiune îşi caută fericirea în altă

cale să culeg măslinele dintr-un pom foarte încărcat, cînd am fost strigat de un omuleţ. Pretindea că pomul era al lui şi, ceea ce ce-i mai grav — căci intervenea astfel în visurile mele de fericire — susţinea că trei sau patru pomi din jurul meu îi aparţineau tot lui. Pomii aceştia erau cei mai frumoşi din regiune ; ramurile lor se încovoiau literalmente sub povara măslinelor mari ca nişte prune şi de două zile mă desfătam în vis la gîndul unei asemenea recolte. Am coborît din pomul meu ca să discutăm problema. Cumpărasem livada la vînzarea unei moşteniri. Moştenitorul nu venise nici măcar pe teren ; dealtminteri, era vatman de tramvai .la Marsilia. Notarul îmi dăduse nişte numere de cadastru însă, în plină colină, erau ca o vioară pentru un ciung. îmi vorbise de asemenea despre un ienupăr. Iată-l. De aici trăsesem hotarele. Omuleţul îmi arătă un alt ienupăr şi-mi suspectă buna-cre- dinţă. Era un om micuţ, uscăţiv şi energiç, de patruzeci de kilograme, şi senfuriase. Asta e păcatul meU cel mai neînsemnat, de care însă mă tem, dar acum am lăsat frki liber mîniei şi am început să spun ceea ce se cheamă cuvinte regretabile. însă cum eram vădit cel mai puternic din toate punctele de vedere, asta mi-a luat imediat piuitul. îmi recunoscusem şi adversarul, sau mai exact, rivalul. Era un fost zugrav care avusese .parte de nenumărate nenorociri ; copiii îi muriseră, nevasta îi era paralizată ; trăia din mila publică. Un amănunt avea să-i dezvăluie caracterul : de cînd îl copleşiseră necazurile se îmbrăca foarte curat în nişte zdrenţe cu lustru, cu pălărie melon, baston şi chiar cu mănuşi, desperechiate şi găurite, totuşi mănuşi. Fireşte, inima mi s-a îmblînzit. Am început să-i vorbesc foarte curtenitor. îi tot ziceam „domnule Lambert“ şi-i spuneam că între oameni de bună-cre- dinţă este uşor să ne înţelegem. Drept care a încuviinţat şi el (fusese prieten cu socrul meu ; în sfîrşit, aş fi preferat să mi se taie mai curînd capul

şi o să ţi le plătesc". Nu asta era problema. Era alta ; ştiam.. „Nu, mi-a răspuns, o să iau măslinele."

Dar discuţia a continuat. Devenisem atît de binevoitor încît a bănuit că făcusem vreo greşeală cu mult mai. gravă. M-a acuzat atunci că am cules măsline şi zilele trecute. Ca să mă dezvinovăţesc i-am spus să vină la mine acasă. Măslinele nu se păstrează în grămezi, fermentează ; nu le faci mormane decît în ajun de a le duce la moară. în timpul culesului, le răspîndeşti în straturi dese de cel mult zece centimetri pe podeaua de piatră a unei camere reci. La mine acasă, le aşez în biblioteca de la parter. Livezile mele se află pe un versant umbrit, adică la nord şi măslinele sînt mici. Or, nu ştiu- prin ce minune, tocmai în aceste locuri umbrite avusesem pomi deosebit de bine plasaţi care-mi dăduseră în ajun două obroace de măsline mari. Le-a văzut imediat. „Astea-s ale mele", a spus. Eram dispus să-i dau bani (pentru nevasta lui paralizată şi copiii care-i muriseră), dar aş fi'preferat mai curînd să fiu tocat bucăţele decît să-i dau măslinele.

. Pe scurt, comedia a durat trei zile. în unele momente, uitam de femeia paralizată, de copiii morţi, de prietenia cu socrul meu, şi, cînd uit de femeia paralizată, de copiii morţi şi de prietenia cu socrul meu, pot să fiu foarte dezagreabil. Măslinele (la fel de frumoase ca ale lui) erau incontestabil ale mele şi el pretindea să le ia din grămada mea. Nu. Este, cred, singurul lucru pe lume la care-s capabil să răspund nu.

Pînă la urmă (trec peste multe amănunte) mi-a vîndut livada dar cu intrarea în posesie *după cules.* A primit zece mii de franci imediat. Şi-a cules măslinele o săptă- mînă întreagă, lîngă mine, care făceam la fel cu pomii al căror proprietar eram, fără nici o contestaţie posibilă, îl vedeam umplîndu-şi coşurile şi sacii cu frumoasele fructe grele şi suave la pipăit. Cînta nişte şansonete de prin 1900, mai ales una : „Iată steaua iubirii, iată steaua bătrîn[illegible]

Iată ţinutul luminos pe care-l priveşti de la înălţime. Unde mai pui că e parcă uns cu ulei din cauza soarelui care nu dogoreşte, ci te îngheaţă. După zilele de pîclă vine însă luminozitatea iernii, atît de limpede încît totul ţi se dezvăluie. Pentru prima oară îţi dai seama că bătrî- nele tufe de iarbă nu sînt albe, ci violete. Zăreşti la distanţă de kilometri tot felul de amănunte de la ferme şi porumbare. Deosebeşti hainele de catifea purtate de ţăranii care merg pe şinele de cale-ferată şi hăt, la o distanţă mai mare, în ciuda şalurilor şi a bonetelor croşetate, distingi femeile şi fetele blonde de cele brune. Aceste pete de culoare pură dau ţinutului profunzime şi te fac să înţelegi limpezimea extraordinară a aerului. Uneori, auzi pe neaşteptate cum rage un măgar, cum nechează un cal sau huruie o camionetă. Odinioară se auzeau cîntece. Un odinioară ce nu-i departe şi de care îmi amintesc.

Mama nu venea niciodată să culeagă măsline cu noi. Taică-meu, care culegea cu mine nu cînta, murmura. Nu se auzea departe. Am spus în altă parte cît eram de sensibil la acest murmur, pe care tata-l avea mereu pe buze ca un vaiet şi ca un cîntec de victorie, în acelaşi timp. Dar toate cântecele mamei mele ţîşneau din livezile de măslini. Pînă la urmă, domnul Lambert m-a dat gata cu „steaua iubirii[44].

Acum nu se mai cîntă. Nu pentru că acum le-a trecut • vremea ; uiţi de timp culegînd măsline. Dar cîntecele moderne nu se potrivesc şi nu-i trece nimănui prin minte să le cînte. Nimeni nu doreşte să le cânte. Acum doi ani, o fată care ştia asemenea cîntece şi culegea măsline într-o livadă de lîngă mine, a încercat să fredoneze unul. A avut ce-a meritat ; şi, după o clipă de ruşine, numai după un singur cuplet, s-a oprit de la sine. Tăcerea ce a urmat a fost foarte elocventă.

Există o vechime venerabilă în gesturile pe care le facem. Ele ne apropie de o anumită stare a omului în care cîntecele n-au nici un rost.

foarte sensibili. Mirosul stăruie în biblioteca mea de la parter pînă către 10 sau 15 februarie.

Fac saci de cîte cincizeci de kilograme, cîntărindu-l pe fiecare cu grijă. Pe urmă, prietenul meu Bremond vine să-i ia. E un uriaş, care, *în civil,* este negustor ambulant de stofă şi ace. Se duce să-şi vîndă marfa în sate şi cătune şi la fermele cele mai izolate cu o camionetă şi o tarabă de bîlci. Cum locuiesc pe deal, în afara oraşului, camioneta este foarte utilă. Cincizeci de kilograme este pentru Bremond tocmai greutatea pe care poate s-o ducă uşor. Fine merge cu el ca să aducă, de la moara de ulei, recipisa pe care e trecută greutatea totală. Şi eu şi întreaga familie sîntem încântaţi de specificarea greutăţii totale. Citind-o, ni se pare că viaţa ne este asigurată de acum înainte, pînă în vecii vecilor. Aşez cu grijă recipisa în primul sertar din dreapta al biroului meu.

Totuşi, chiar cu speranţa de a le vedea revenind sub formă de ulei, nimeni nu se desparte bucuros de măslinele lui. în zilele noastre, morile sînt modeme, echipate cu prese hidraulice. Oraşele mai mărişoare ţin neapărat să aibă mori moderne, cooperative construite cu o grijă arhitecturală ca pentru planeta Marte, laboratoare cu ferestruici, nişite orori. Cunosc comune care s-au îndatorat peste o sută de ani numai pentru a-şi construi o cooperativă de ulei mai monstruoasă decît cea a vecinului. Aceste procedee neutralizează calitatea fructelor. Uleiul este acelaşi pentru toţi şi, ca să poată place tuturor, i se dă (cu o mulţime de procedee chimice) un gust comun, adică un gust mediocru.

Din copilărie mi s-a tot spus şi am crezut qă munca penttu producerea uleiului cere imperios forţă, răbdare şi artă. Era pe vremea cînd compararea uleiului din casă în casă era ocupaţia principală în tot trimestrul, pînă-n m^T-tie Se puneau trei picături de ulei pe o firimitură de pîine şi se degusta. Apoi se discuta. Acum, când măslinele mele se află în sac, pentru mine, vai, totu-i

că aprecia avantajele surzeniei, spunea el. într-adevăr fratele cu care locuise pînă atunci cînta la vioară (o singură bucată : mazurca, denumită *Ţarina,* pe care o acompania bătînd puternic din picior pe .podea). Unchiul Ugene era la noi „administratorul*[1] uleiului şi untdelemnului. în realitate se decretase chiar el în această funcţie de cînd intrase în casa noastră. Venind la noi, în afară de această voinţă vădită, adusese şi câteva mobile din casa lui de holtei şi, mai ales, o masă stil Henri II, unde stau şi scriu în momentul de faţă.

Îl iubeam mult pe unchiul Ugene, care era. blând şi surîdea şi, îndeosebi, fiindcă-şi exercita funcţia de *mă- slinar general* ca pe un sacerdoţiu, cu un întreg ceremonial şi cu gesturi sacre. Cînd măslinele se aflau în saci, unchiul Ugene se ducea să se îmbrace. îşi punea haina groasă de catifea, pelerina, fularul şi pantofii cu ţinte. Cerea un scaun. I se dădea. îşi desprindea desaga. Punea acolo o pîine. Mama adăuga brînză, cîrnaţi, ciocolată, un rest de omletă, un litru de vin. Unchiul Ugene, care făcea totul cu metodă, aştepta litrul de vin ca să spună : „Şi pentru ei, ce-mi dai Pauline ?“

Pentru ei însemna mereu un litru de rachiu poreclit *alburiul.* Astfel încărcat, ou desaga în bandulieră, unchiul Ugene aştepta pe oamenii de la moară. Soseau cu mica lor căruţă împinsă cu braţele, încărcau sacii şi plecau, urmaţi de unchiul Ugene, aşa încotoşmănat, ducîndu-şi scaunul, căci nu-l luase ca să ia din cui desaga, ci îl ceruse ca să aibă pe oe sta lîngă măslinele noastre, la moară.

Nu era singurul. Se afla acolo adunarea *măslinarilor generali,* de la toate familiile pentru care se făcea atunci ulei.

Vechea moară despre care vorbesc se afla într-o fundătură a străzii Torţe. Era moara Alic, după numele casei în subsolul căreia fusese instalată. Se ajungea acolo prin- tr-un plan înclinat care se cufunda sub bolţi şi de unde ieşea domol un abur des şi alb. Mirosul uleiului făcut din măsline este

e un miros sălbatic care înnebunește caii, ca mirosul de pe cîmpul de bătaie (aceasta-i o imagine a bunicului meu, zuavu.1, fratele unchiului Ugene, nu cel care cînta la vioară, căci avusese doi fraţi).

Aceste pivniţe adinei unde se zdrobea măslina erau luminate cu deşeuri de ulei. Şi cum deşeurile nu lipseau, lămpi existau peste tot. Lucrau sub pămînt pentru a nu pierde nimic din căldura necesară extragerii uleiului din fructe. Cred, vorbind din amintire, că supradimensionez clădirea. Pivniţele mi se păreau uriaşe. în fund ardea un foc puternic sub un butoi imens. De acolo se răspîndea mirosul despre care am vorbit adineaori, sălbatic şi destul de îngrozitor, vreau să spun capabil să inspire groaza (dealtfel mai mult *morală* decît fizică), care aici devenea animalică. La vîrsta cînd mă hrăneam citind tragicii greci, mă gîndeam la mirosul care va fi umplut ultimele săli ale labirintului, înainte de-a ajunge la staulul Minotaurului. Mirosul îl răspîndeau caii care se schimbau mereu pentru a învîrti moara, căci n-aveau timp să scoată bălegarul. Piatra se învîrtea în jurul unui jghiab unde să vărsau măslinele din saci. O piatră rotundă, un bloc enorm de aproape doi metri înălţime-şi larg de cincizeci de centimetri, se învîrtea domol în pasul calului, şiroind de o zeamă cafenie şi neagră.

în căldura de etuvă oamenii erau goi pînă la brîu, ba chiar despuiaţi de tot, afară de o pereche de chiloţi de baie ; nu vorbesc, bineînţeles, de cei ce făceau parte din adunarea *măslinarilor generali.* Ei îşi păstrau hainele. Ajşezaţi la rînd, cu bastonul între picioare, cu mîinile sprijinite pe minerul în formă de cioc, prezidau, şi nimeni nu putea să le vadă ochii sub borurile» marilor pălării negre. (Imaginea asta mi-a transmis-o tata, care, adesea, înainte de a mă trimite la unchiul Ugene, la moară, îmi recita pasaje din *Legenda veacurilor.)*

Carnea zemoasă a măslinelor în care se învîrtea

Efortul lor era" ritmat prin cântece ! Uneori era angajat să cînte un coşar tînăr cu o micuţă flaşnetă. Cîntau : „şansoneta inimii pribegi[1]* sau „a păduchelui şi a păian- jenului**, pe aria baladei de Fualdes, dar nu răcneau, ci şopteau, aşa cum se cuvine unui cîntec ce întovărăşeşte o muncă, unde trebuie să-ţi drămuieşti efortul.

Uleiul se făcuse ca aurul. De fiecare dată cînd cei din echipă îşi încordau muşchii ca să tragă de bare, toată presa se ilumina de ulei ca şi cum s-ar fi aprins o lampă mare în coşurile împletite. Uleiul aluneca prin jghiabu- rile de lemn pînă la putina cea mare cu apă fumegîndă, încălzită de jăratic. Acolo uleiul se curăţa, acolo îşi pierdea tăriile. Patru oameni, întocmai ca nişte diavoli şi care păreau făuriţi din metal strălucitor — mînjiţi de ulei, cum erau — înarmaţi cu ‘nişte polonice mari *culegeau* licoarea „neprihănită*[1] care se ridicase la suprafaţa apei.

Pînă acum nu se înţelege prea bine rostul *măshna- rilor generali.* Presînd mereu marile berete, umplute de carnea măslinelor, le turtiseră ca pe nişte plăcinte. Din aceste resturi de sîmburi, zmuciturile celor opt mânuitori de pari nu mai scoteau decît cîteva picături. Cînd nu se afla nimeni acolo ca să-i supravegheze, îndată ce plă- cinta se învîrtoşa, se opreau. Dacă era cineva de faţă şi-i privea binevoitor, dădeau o reprezentaţie pentru galerie, dar după trei sau patru lovituri, gemînd profund, ca şi cum foloseau din răsputeri toată vigoarea trupurilor, se opreau. Binevoitorul se comporta ca un adevărat *măslinar general,* scoţînd sticla cu „albitură**. Le spunea : „Hai, încă puţin ! Luaţi o duşcă !“, şi rămînea acolo să se uite dacă în adevăr muncesc acum cu tragere de inimă, făgăduindu-le că nu trudesc degeaba. Le flutura răsplata prin faţa ochilor. Pe urmă, le mai dădea o duşcă. Din duşcă în duşcă, beretele sfîrşeau prin a mai da un litru sau doi în plus. Treaba asta avea chichiţa ei ; nu mai trebuia să stărui la momentul critic, căci astfel erai socotit un zgîrcib şi oamenii

Unchiul Ugene era un supraveghetor' excelent. Cum era surd, nu-l puteai faoe să priceapă că ai dreptate decît probîndu-i de *visu* că se storsese tot ce se putea stoarce. Aşadar trebuiau în adevăr să muncească din greu. Ştia şi avea într-un buzunar al vestei opt piese de douăzeci de centime pe care la *momentul potrivit* le împărţea cu graţii de pisicuţă. Lucru ce era foarte apreciat.

Dar în celălalt buzunar al vestei unchiului Ugene se găsea o piesă de patruzeci de centime pentru omul *care se ocupa de infern.* Infernul unei mori de ulei se afla la subsolul acestui subsol; un mare bazin de ciment plin de ceva fără formă, mirosind de te trăznea şi acoperit cu solzi de aur. După ce lingurarii strâng toată zeama neîntinată cu polonicele lor, deschid din putină o portiţă şi „baliga[1]*, adică deşeurile de miez* negru şi gudronos, curge în „infern". Acolo zac, în tenebre şi căldură. în această pace, bulele de ulei virgin vin şi se sparg la suprafaţă. Este şi profitul morarului, dar, la o sută de kilograme de măsline, ai dreptul la o găleată din această *baligă (care* se punea acasă lîngă sobă, de unde, lingură cu lingură, mai scoteai un litru sau un litru şi jumătate de ulei. Maioă-mea se pricepea grozav la treaba asta). Pentru ca acest drept să fie respectat, un om stă în „infern". îţi arată că ai dreptul la o găleată, dar puteai să-l iei din „cel gras** sau din „cel slab". Cu patruzeci de cen^ time (care era foarte mult), unchiul Ugene avea totdeauna găleţi din „cel gras".

Cînd, acum, La vîrsta mea, vreau să-mi amintesc de o bucurie autentică, evoc momentul cînd se aducea uleiul acasă. Două zile mai înainte ulcioarele erau curăţite şi puse lîngă maşina de gătit din bucătărie. Cînd ceasul bătea ora patru seara se vedeau venind pe o uliţă din faţa prăvăliei mamei mele trei oameni ca nişte negri, care purtau pe umeri butoiaşe lungi de lemn. Mama avea un atelier de călcat rufe : era cu neputinţă să ţină tot uleiul în prăvălia ei. Se ducea şi deschidea uşa

din lucrătoarele mamei înşira mai multe păhărele pe masă şi scotea borcanul cu vişinată). „Cît au dat ?“ (adică din o sută de kilograme de măsline cîte kilograme de ulei a ieşit ?) Uneori, era IO[1]^ 11, 12, adică 10 kilograme şi jumătate, 11 kilograme, 12 kilograme de ulei dintr-o sută de kilograme de măsline, după ani. La douăsprezece kilograme maică-mea nu spunea mare lucru ; doar, poate cam timid : „Mi-au spus treisprezece" — şi toţi rîdeau. Pentru unsprezece kilograme se ţinea un discurs puţin mai amănunţit în care era vorba de extraordinara calitate binecunoscută a măslinelor casei noastre, ceea ce făcea pe bună dreptate să tei miri, prin urmare, de cele unsprezece kilograme obişnuite. Cei care aduseseră uleiul mormăiau cîteva amabilităţi (căci maică-mea era încântătoare), mîncau vişinele din vişinată, se mirau cuviincios de o asemenea recoltă obişnuită, care era într-adevăr cu totul de neînţeles. Dar, la zece kilograme şi jumătate, izbucnea cearta şi nu scăpa nimeni neocărît. în asemenea cazuri, maică-mea, vorbind straşnic, câştiga trei pînă la patru găleţi de „baligă" suplimentară, de unde reuşea să extragă, datorită răbdării, cîţiva litiu de ulei în plus.

Imediat, după ce cărăuşii plecau, soseau vecinele : brutăreasa care întredeschidea uşa de la noi şi întreba : „Ei, Pauline, grozavă, nu ?“ „Intră", îi răspundea mîndră mama. Urma extazierea în preajma ulcioarelor, cu brutăreasa, apoi cu măoelăreasa, cu doamna de la bazar, cu soţia fotografului, cu a coaforului (doamna Picai era totdeauna invidioasă).

Lucrurile, bineînţeles, nu se opreau aici. Mai întîi, chiar în aceeaşi seară, lăsam totul baltă pentru a mînca o salată cu ulei nou. Tot timpul mesei se discuta : era mai bun sau mai puţin bun ca anul trecut. A doua zi, aveam deobicei salată de mazăre (era leguma ce-ţi îngăduia cel mai bine să savurezi fineţea uleiului) ; dar se fiersese'atîta mazăre încît putea să sature toţi vecinii. Pe la ora

în sfîrşit, veneau plăcintele. Chiar şi acum sînt pentru mine cel mai bun desert din lume. Specific în Provenţa. Mai mult : bănuiam că-i grecesc. Mult timp, mi l-am închipuit pe Ulise, Ahile şi chiar pe Menelau mîncînd astfel de plăcinte cu ulei. Numai pe Elena o exceptez : nu cred să-i fi plăcut ceva atît de simplu. Dimpotrivă, sînt sigur că Oedip se delecta cu ele. Este doar o plăcintă din aluat de pîine, lungă şi plată (groasă abia de doi centimetri) peste care se presară din abundenţă zahăr pudră şi se stropeşte (nu mai puţin abundent) cu uleiul nou nefolosit încă. Totul merge în cuptorul brutarului şi iese umflat cu o glazură aurită precum cuirasa lui Bradamante [1], răspîndind un miros delicios. Delicios şi liric. Nu dulce, ca mirosul de rezeda, dar delicios cu violenţă şi exces. O uriaşă prezenţă pe faţa pămîntului. Dacă găsesc în mîncarea de midii mirosul *Odiseei,* plăcintele cu ulei vestesc *Iliada,* sau, mai exact, tabăra grecilor.

Facem de obicei patru : una pentru vecini, una pentru lucrătoarele mamei, una mică pentru proprietăreasa noastră (domnişoara Delphine) şi una pentru noi. Se sacrifica pentru cele patru plăcinte (era în adevăr un sacrificiu în sensul religios) un litru de -ulei pe care maică-mea se ducea chiar ea să-l verse cu propriile-i mîini pe plăcinte, în cuptorul brutarului. Se întorcea cu sticla goală şi scurgea ce mai rămăsese într-un cas- tronaş. Avea astfel cu ce să dea gust salatei de seară în care dacă ar fi pus oţet ar fi fost o crimă.

Scene asemănătoare se petreceau în toate casele. Par- ticiptim pe rînd la „degustarea" mazării şi a plăcintelor făcute de nevasta măcelarului, a băcanului, a brutarului. La fel se întîmpla la satele din vale şi la cele de pe dealuri. Lucru curios şi care confirmă ce spuneam despre ataşamentul sentimental pentru uleiul în sine este

[1] Din *Orlando furioso* de Ariosto.

de-a maică-mi. Deoarece avea bani la teşcherea şi voia şi ea să aibă ulei, se străduia să cumpere o provizie de măsline. În fiecare an era foarte greu. Adesea i se promitea, apoi în ultimul moment, nu se ţinea nimeni de cuvînt. Mi se pare că pînă la urmă l-a determinat "pe soţul ei să cumpere cîţiva măslini.

La tîrguri, nu găseai niciodată să te aprovizionezi; atunci cînd se înşirau şaretele cu legume de sezon, *cardon* [1] *salsifi* [2], ţelină albă şi altele, nu erau aproape niciodată măsline de vînzare, sau erau foarte puţine şi, de fiecare dată, vîndute nu de marii bogătani care posedau tone, ci de oameni sărmani cu privirile rătăcite. Chiar şi aceştia erau jari.

Firește, timpurile s-au schimbat. Acum, măslinele sînt presate cu presa hidraulică, chiar electrică, ce le zdrobeşte pînă la miez. Şi asta se face în catedrale de sticlă, cu un echipament nichelat care aminteşte de-o sală de chirurgie. Totul acolo devine anonim. *Măslinarii generali* nu mai există, căci nu mai este necesar să supraveghezi presatul propriei tale recolte ; toate recoltele sînt amestecate. Dai măslinele şi treci imediat la o casă, unde ţi se eliberează o chitanţă ce-ţi dă dreptul la atîţia litri (pe care îi poţi lua imediat dacă vrei). Nu se mai pune problema să compari soiurile. Nu există decât un singur fel de ulei şi este de gust mediu, sau, mai exact obişnuit.

Dar *obişnuit,* ce vrea să însemne ? Vrea să însemne gustul celui mai mare număr de cumpărători posibili. Pentru a avea gust în materie de ulei, trebuie să trăieşti în această imensă pădure de măslini pe care o alcătuiesc, puse cap la cap, livezile ce acoperă pămîntul spre nord de Esterel şi Maures, pînă la Vercors. Acolo, şi numai acolo se pot găsi elementele de apreciere. Degeaba, la oraş n-ai ocazie să te obişnuieşti cu

[1] Plantă ierbacee legumicolă cu peţiolul frunzelor şi nervura principală comestibilă.

[2] Varietate de plantă cultivată pentru rădăcinile

tăun un ulei fără gust. Mai va. Ele sînt obligate (pentru a avea clientela noastră) să lase un gust ; dar este departe de cel pe care-l avea uleiul nostru în 1907. Am un prieten (acum e în Republica Argentina), care exploata la Marsilia o excelentă marcă de ulei. Cînd venea să dejuneze la mine acasă, îmi spunea: „Dă-mi puţin din uleiul tău infam". Punea nu numai în salată ci şi pe felii de pîine. „Inginerul meu ar înnebuni", îmi spunea. Uleiul tău are prea mult tanin, are cutare şi cutare (cita termeni tehnici), nu poate fi vîndut. Dar, adăuga, mai dă-mi puţin şi lasă sticluţa pe masă ; n-am mîncat ceva mai bun.“

Cîteva mori, mai vechi funcţionează. Mi s-a spus că ar fi una la Rians, o alta la Oppedette. Ce-i sigur, este că exista una la Saint-Zacharie. O prietenă de-a mea dădea acolo măslinele şi m-a dus şi pe mine. înainte de a ajunge, venind de la această prietenă care locuieşte la .treizeci de kilometri de moară, treci prin faţa a cinci cooperative de ulei, regiunea fiind bogată în livezi de măslini. L-am întrebat pe patronul morii dacă-i merg treburile. Mi-a răspuns că le face din „resturi". Era un om cu cîţiva ani mai în vîrstă decît mine şi care vedea lucrurile cum le văd eu. Am regăsit la el oamenii des- puiaţi, maşinile de presat cu braţele, *măslinarii generali,* „infernul" şi tinereţea mea. Asta vrea să arate că vorbesc cu părtinire. Mi-a dat să beau ulei verde. Dar are feciori care nu visează decît transformări şi modernism. Iată o moară ce va dispare.

Totuşi livezile de măslini din împrejurimi sînt livezi bune, foarte vechi şi care-şi desfăşoară calităţile în faţa soarelui. Nu-i vorba să le luăm drept ce nu-s, adică pă- mînturi ce dau randament. Sînt alintate şi îngrijite ca nişte copii. Oamenii din regiune nu cer altă moară decît pe care o au ; vin chiar de foarte departe pînă aici pentru a folosi vechiul mod de a lucra. Va trebui să cheltuieşti enorm pentru a pierde această calitate, dar ei vor pierde bucuros asemenea calitate şi vor cheltui

dar în acelaşi timp — şi asta-i drept — vor fi storşi din cauza datoriilor şi a grijilor. Treaba lor !

Cînd vine cineva în vizită la mine, mă întreabă adesea ce-i de văzut în regiune. E uşor de spus, e scris în ghiduri. în plus, n-ai decît să cumperi cărţi poştale ilustrate de două sute de franci şi găseşti toată documentaţia. Sînt numite locuri demne de a fi văzute, „lucrurile foarte mari" : Mont Blanc, Atlanticul; astea merită să fie văzute : trecătorile Verdonului, marea Mediterană, tumul Eiffel. Pretutindeni există turnuri Eiffel şi asta vor să vadă oamenii. Dar cînd e vorba de oameni care au o *anumită* licărire în ochi, îi trimit la „lucrurile mici“ care nu le găseşti în ghiduri.

Există un fel de „plimbare de zile mari“ oe se poate face şi pe care mi-o promit cînd vreau să fiu într-adevăr fericit. Cunosc, risipite în regiune, vreo douăzeci de dealuri, vreo zece vîlcele, nişte rîpe şi văi plantate cu măslini. Unele din aceste livezi sînt singuratice, altele se înalţă-deasupra satelor, dau ocol fermelor sau fac frumuseţea unei căsuţe. Unele sînt posomorite şi severe ca nişte tufişuri ale lui Hades, iar altele radioase semănînd, cu ce ne închipuim că ar fi Cîmpiile Elizee.

Dacă renunţaţi să vedeţi „lucrurile mari", vă puteţi permite să faceţi, ca şi mine, această plimbare. Nu trebuie să încerci s-o incluzi într-un itinerariu dinainte stabilit : rişti, după temperamentul pe care-l ai, să ajungi foarte tîrziu la ţelul fixat dinainte şi chiar să n-ajungi niciodată. în loc să mergeţi să vedeţi turnuri Eiffel, care pînă la urmă te lasă indiferent, duceţi-vă să găsiţi şi să „degustaţi" pacea, liniştea, timpul nedrămuit, toate lucrurile care, „degustate" la modul lor desăvârşit, vă transformă într-o fiinţă ce trăieşte cu adevărat şi pe care eraţi departe de a o bănui. Am cunoscut nişte elevi marinari care, în cursul unor asemenea călătorii, s-au descoperit căpitani şi au devenit cu adevărat căpitani.

Trebuie să observaţi că apare imediat un ritm ce n-are nici o legătură cu cel din oras : mai mult,

de logică şi clară că nu te pîndeşte riscul să treci alături de esenţial. Calităţile regiunii sînt calităţi ale luminii. Pe măsură ce orele călătoriei se deapănă, părăseşti un sat trandafiriu ca să dai de un sat alb, şi-l părăseşti pe cel alb pentru altul albastru. Micile drumuri sînt foarte familiare şi-ţi mîngîie spatele la toate cărările. Să te opreşti, să mergi pe jos pentru a urca un deluşor, devine cu totul firesc îndată ce te-ai dedulcit la primele bogăţii.

Mărturisesc că, în afară de câţiva prieteni foarte intimi, cărora le cunosc valenţei^ de fericire, n-am îndemnat pe mulţi oameni să parcurgă itinerariile mele. Dar am observat că străinii sînt mai sensibili decît francezii la drumurile unde poţi găsi orice în afară de posibilitatea de a merge în viteză. Francezii mă întreabă : „La ce oră o să ajung ?“. Iar eu le răspund foarte naiv : „Poate nici nu veţi ajunge...“

Chiar femeile refuză să consimtă la acest romantism. Dimpotrivă, englezii, spaniolii, sud-americanii şi chfăr nord-americanii sînt imediat voioşi şi hotărîţi ca nişte copii.

Fireşte, cînd spun : „Poate nici nu veţi ajunge'[1], exagerez ; pînă acum, toţi, sau aproape toţi, au ajuns, în afară de un italian, care era, dealtminteri, episcop *în partibus*[1] al nu ştiu cărui oraş din Siria. Această faţă bisericească mă entuziasmase ; în plus, căuta un colţişor frumos pentru a fi liniştit. I-am indicat un loc ideal, un fel de paradis terestru. A plecat la orele patru într-o frumoasă după-amiază de vară, după oe ne înţelesesem să mă anunţe a doua zi că a ajuns cu bine şi să-mi spună impresiile. N-a făcut-o şi un timp am crezut că se întorsese pur şi simplu în Italia şi că nu găsise Paradisul meu pe placul lui. A revenit să mă vadă o lună sau două mai tîrziu. Era în culmea fericirii

[1] Se spune despre episcopul al cărui titlu este pur onorific şi nu dă dreptul la nici o jurisdicţie teritorială.

nu-l cunoşteam, deşi trecusem de o sută de ori la un kilometru de el.

Nici nu-ţi poţi închipui cîte poţi descoperi aici. Ţinutul este grozav de maliţios. Bunăoară, există mici văi ca valea Asse (un afluent de pe ţărmul sting al rîului Du- rance) şi care aduce apele colectate de pe înalţii masivi din împrejurimile lui Castellane. La început, valea e deschisă şi între braţele sale se întind admirabile livezi de migdali. Trebuia să le vezi în asfinţit ! Este imaginea însăşi, a uneia din acele disperări lirice (şi totuşi fără emfază) aşa cum le găsim în sufletele greceşti cînd se abate năpasta asupra lor. Pămîntul e verde ca aurul vechi. Migdalii n-au decît puţin frunziş primăvara. îndată ce vin căldurile, frunzele se îngălbenesc şi se încolăcesc, pomul devenind iar aproape gol ca iarna, cu deosebire că pare acoperit de spini. În lumina slabă a asfinţitului care exaltă pămîntul, arborii nu sînt decât forme negre răsucite de vînt. Vîntul n-are nevoie să sufle. Chiar în zilele foarte calme, îl simţi în trunchiurile care parcă au fost stoarse de o mînă de fier şi nu mai pot să-şi revină. Aidoma Cassandrei, nemişcată în prag în faţa lui Agamemnon, înainte de a începe să strige ; sau asemenea lui Oedip care se frămînta pe drumurile spre. Colona.

Aşadar, intri într-un ţinut sever şi cele cîteva sate pe care le întîlneşti se ascund sub stejari şi nu fac zgomot, în regiunea asta n-am auzit niciodată dangăt de clopot. Dacă te laşi păcălit de asemenea vicleşuguri, treci pe aici în mare grabă. Şi faci rău. De îndată ce-l iei cu binişorul, ţinutul ţi se dăruieşte. E deajuns să faci o sută de metri în afara drumului. Dai peste adevărate insule Tahiti, cu oameni uimiţi care se întreabă cum ai făcut ca să-i găseşti şi să-i surprinzi bucurîndu-se de viaţă. Visezi să ai acolo o cameră spoită cu var şi să nu mai pleci.

Micile ferme sînt organizate cu o înţelepciune uimitoare. Totu-i pe măsura omenească. Nu-i nevoie de maşini. Munca se face uşor cu mîinile ;

încât o fac să curgă într-o fîntînă frumoasă. Unde mai pui că apa ce se revarsă din bazin serveşte la stropitul grădinii de zarzavat.

Precum se vede, nu-s organizaţi pentru a cîştiga bani. Iată de ce oamenii nu sînt deloc zgârciţi şi primesc oaspeţi cu dragă inimă. Dacă vrei să bei şi să mănînci, n-ai decît să te înfrupţi din tot ce au. Se recoltează aici ceva mai mult grîu decît trebuie ca să fie asigurată piinea pe tot anul. Dacă vînd cinci pînă la şase mii de kilograme pe an, înseamnă culmea fericirii. Au o mică podgorie pentru vin. Nimeni nu se speteşte muncind. N-au nevoie de servitori. Stăpîna casei, care se ocupă de ograda de păsări, de mesele de duminică şi de marile sărbători, se plimbă frumos îmbrăcată. în afară de aceste treburi, proprietarul merge la tîrgurile vecine într-o trăsurică trasă de un cal. Acolo cumpără şi vinde porci, oi, miei, iezi, ouă şi găini bătrîne. Este aproape singurul contact pe care-l are cu lumea zisă civilizată Asta-i păstrează bunul-simţ şi pofta de a trăi. Fumează pipă, nu citeşte, vede lucrurile aşa cum sînt şi are vreme să privească în jurul lui. Nervii nu-l sîcîie niciodată. Este obişnuit cu tăcerea şi cu un ritm lent. Viaţa sa pasională este simplă. Are puţine dorinţe nesatisfăcute. Caire-i miliardarul ce ar putea spune aşa ceva ?

Am ales această vale a Assei, fiindcă-i aspră şi, ca să spun totul, pentru că este socotită săracă. într-adevăr se afundă în munţi, unde-i climatul aspru şi pămîntul plin de pietre rostogolite de pe înălţimi.

Dacă am avea posibilitatea să privim ţinutul de sus, aşa cum şe vede poate din avion sau cum îl vede Dum- nezeu-tatăl, ne-ar atrage culoarea delicată din jurul aşezărilor omeneşti şi care, pe măsură ce cobori spre sud, se lărgeşte sfârşind prin a căpăta contururi foarte precise. Toamna, culoarea devine roşie ca sîngele. E vorba de vii care, căutând soarele şi pămînturile bogate, se extind.

banii. Se face ulei dintr-o mulţime de lucruri : arachide, floarea-soarelui, chiar din acel scaiete denumit *cartam.* (Dacă ţinem seama şi de *miracolele* chimiei, producem ulei din pietre ; s-ar face chiar din silex.) Dar vinul nu se face decît din struguri. De aici se naşte şi un fel de mîndrie care sporeşte cînd, odată cu vinul, viţa aduce şi bani.

în toate crăpăturile acestui pămînt răvăşit, care se întinde de la Alpi pînă la mare, se odihnesc nămoluri străvechi. Viţa de vie se simte aici în largul ei, prosperă, şi proliferează. Există în alinierea rectilinie a podgoriilor o anumită ordine, care satisface nevoia de a domina. Viţa de vie este un arbust mai docil decît măslinul. Ea nu domină niciodată. O priveşti de sus. Podgorenii sînt autoritari. Este un farmec la care oamenii, cei mai înţelepţi şi cei mai rasfăţaţi de soartă, nu rezistă, cînd mai ales .pot trage şi oarecari foloase. De la vinul pentru gospodărie, se trece uşor la vinul comercializat. Pe măsură ce cobori spre sud, satele se întind pe covoare de viţă de vie, devin înstărite, se încing cu şiruri de vile moderne, îşi cumpără piane.

înainte de a porni în această călătorie pe drumurile de-a lungul viilor, cred că ar fi bine să vorbesc puţin despre tainele vinului. De fapt despre un pahar băut la botul calului.

Pentru că să se ştie nu numai despre ce-i vorba, ci de asemenea (şi poate mai ales) despre ce nu-i vorba. Un mod ca oricare altul de a te exalta, pentru ca pe drum cîmpiile şi podgoriile, văile şi colinele, fluviile, pîraiele, tufele şi pajiştile să nu se mai rotească în jurul tău ca o simplă geografie, ci ca penele unui păun. Să ne ocupăm puţin de acest personaj — vinul — într-un mod- nou, să-l vedem dincolo de anatomia lui, să tragem o duşcă bună de magie organică, să încercăm să ştim ce se află dincolo de materie şi să ajungem, dacă se poate, la sistemul său pasional (căci are unul ca şi omul). Vinul este un personaj de care trebuie totdeauna să se ţină seamă : în fiecare moment intervine în

ştim pînă la urmă ce hram poartă. Să- pornim şi să mergem să-l vedem la el acasă, de acord, dar să mergem pe un cal arab, care să gonească făcând să scapere pietrele ca să ilumineze plecarea.

De fiecare dată cînd ne dorim să cunoaştem inima unui personaj de seamă de care depinde tot ceea ce facem, ne folosim instinctiv de cele mai mărunte descoperiri pe care întâmplarea ne îngăduie să le facem. În ce mă priveşte s-a petrecut ceva destul de curios care mi-a stârnit bănuiala. într-o seară, căutând o carte, am intrat într-una din camerele de jos, care la mine, serveşte, în acelaşi timp, de bibliotecă şi seră. Cum n-am electricitate, ţineam în mină o luminare, şi cînd am deschis uşa, flacăra s-a stins. Era noapte, destul de târziu, ora cînd răcoarea distilează roua prin crăpăturile ferestrelor. înainte de a-mi găsi chibriturile în buzunar, m^a mîngîiat adierea unui miros delicios. Aici umbra m-a servit : nu puteam să gîndesc decît prin miros şi imaginaţie. Nu mă gîndesc de fel la vreo floare. Singura idee ce-mi trece prin minte este cea a butoiaşelor cu vin. Este atît de precisă încît îmi închipui că văd frumoasa suprafaţă gudronată de purpuriul unui vin tihnit, smălţuirea unei uşoare spume roz. Mirosul este atît de delicat, încît ţin cutia de chibrituri în mînă fără s-o deschid. Prin ce procedeu magic butoaiele de vin au ajuns pînă aici ? Nu există nici o .raţiune. Totuşi este mirosul precis al vinului. Nu-i cu putinţă să mă înşel; mirosul meu nu judecă, el e cel care a declanşat aparatul de cunoaştere, şi acesta a hotărît că e vin, aşa că vin trebuia să fie. Cu cît las mai mult aparatul de cunoaştere să-şi joace rolul în beznă, cu atît mai clar văd butoiul şi purpura, şi spuma, şi mirosul e atît de puternic şi precis, încît curînd, dacă mă încăpăţânez, o să mă îmbete. Dar, ştiu că în afară de cîteva sticle pecetluite pe care le păstrez în pivniţă, departe de camera unde mă aflu, nu există, din păcate, alt vin în casă. Atunci, aprind lumina, privesc în jur, nu văd nimic decît rafturile de cărţi şi rămân locului

cînd, în sfîrşit, înţeleg că-i pur şi simplu (dar ce admirabilă încîlcire de bogăţii în această simplitate !), pur şi simplu mirosul celor trei zambile înflorite !

Să nu tragem o concluzie, s-o lăsăm să se ivească singură din toate faptele puse una lîngă alta. Nu trebuie să hotărîm nimic. Ce trebuie să aflăm, nu-i rezultatul unei probleme de geometrie, ci sclipirea sufletului unui prinţ.

Şi acum hai să vedem un podgorean. Să nu-l privim numai după via lui sau la cules de struguri (adică în clipa izbînzii) ci cînd îşi duce viaţa de toaite zilele. Ce mă uimeşte acum cînd se află în faţa mea, sînt obrajii lui.

N-am văzut niciodată o purpură mai împărătească ; nu mai crezi că e faţă de om, ci nu ştiu ce ţesătură extraordinară din care şi-a făcut o mască. Sîngele ce acolo-i „generos", şi avînd, în sfîrşit, timp să „înflorească", este ca seva în două frumoase frunze roşii ; îl vezi cur- gînd liniştit în încîntătoare rămurele de culoarea mărgeanului sau violetei ; desenează arabescuri şi arbori persani. Admir tihna sufletului unui om care poate să trăiască în societatea modernă mascat cu o mască atît de bogată. Căci podgoreanul altfel îşi duce zilele. Să ni-l închipuim în mijlocul familiei mîncînd la masă cu soţia şi copiii. Noi nu ne acoperim faţa (şi Domnul ştie cît se complică lucrurile), dar el se aşează acolo mascat, apărat de a- ceastă mască de pontif. Vinul, al cărui servitor şi preot este, i-a desenat pe chip podoaba în spatele căreia îi este sortit prin ordin divin să-şi ascundă slăbiciunea umană. Este tatuajul marelui preot al unui zeu al naturii ; astfel ascuns îşi făureşte mîniile, gingăşiile, geloziile, generozităţile, urile ; din acel lăcaş misterios şi ferit de privirile omeneşti aruncă fulgere şi patimi asupra lumii. Ce poate face un om obişnuit ? Să iubească, să urască ; asta poate şi el, dar acei cărora ura sau iubirea li se adresează nu pot băgui nimic, aşa că nu-şi pot

Dar asta nu-i totul; dacă podgoreanul n-ar fi decît preotul unei imposturi, masca lui oricât de măreaţă şi surprinzătoare ar fi, n-ar impune îndelung o superioritate care nu-i bazaţă decît pe uimirea ce o stîrneşte. Dacă zambila şi masca n-ar fi decît jocurile gratuite ale umbrei şi sîngelui, n-ar fi cazul să le dăm atîta importanţă. Nu merită să vorbim de ele decât dacă sînt modalităţile fermecătoare şi măreţe ale unei fiinţe fantastice care doreşte să-şi facă simţită prezenţa.

Ne aflăm în faţa unor mari vrăjitorii ; artele. Atît de mari încît din timpurile cele mai străvechi ale umanităţii slujtorul lor a fost denumit poet : *acela care ştie ;* din timpurile cele mai străvechi, înainte de a urmări animalul sălbatic, bourul sau tigrul cu dinţi de sabie, omul îl desena pe pereţii cavernelor ; şi, pentru a fi mai sigur că-l va învinge, i se cerea artistului să-l străpungă cu săgeţi desenate mai brutal decît săgeţile reale. Atunci, „îl aveai în buzunar". Era vrăjit, hărăzit înfrângerii, subjugat de nişte forţe mult superioare acelora ale muşchilor. Şi este absolut sigur că primii oameni cîntau : cîntau pasiunile, dorinţele şi spaimele care le stăpîneau inimile. în definitiv, expresia lumii era recunoscută superioară lumii însăşi şi avea prioritate asupra ei. Din acea epocă îndepărtată şi pînă-n zilele noastre, această superioritate a expresiei lumii asupra lumii reale n-a încetat să încînte sufletul oamenilor. Homer, Mozart, Giotto o exprimă. Dar podgoreanul o exprimă şi el (dacă îmi este îngăduită această facilă acrobaţie). Iar rezultatul trudei lui este o materie ce conţine puterea de a vrăji a tuturor artelor. Materie ? Desigur, nu : Personaj ! Prinţ al cărui trup purpuriu se iveşte din umbră la chemarea simplă a unui parfum de zambilă, ca să dea slujitorilor săi măşti de mărgean şi de violete în spatele cărora puterea omului se amplifică de taine şi ştim acum că nu-i vorba de şarlatanie. Personajul are în palma unei mîini toate grădinile Hesperidelor şi în palma celeilalte toate mările

podgoreanul de adineaori. în pofida atotputerniciei pe care i-o atribuim celui ce putea să se iveaască din beznă, dintr-un parfum de zambilă, distribuind generos asemenea măşti, acum cînd se afla în faţa mea, rămîneam cu gura căscată ! Numai privindu-l mă ameţea. Dacă aş fi plecat adineaori ca să mă duc să-l văd la el acasă, fără meschina mea prudenţă de a mă strădui să ştiu dinainte cine este, riscam să mă izbesc de un faimos felinar, fără să mai vorbim de prostiile pe care le-aş fi putut face, umplîndu-mă de ruşine. Nu-i un personaj dintr-o bucată ; e alcătuit din mii de părţi şi din mii de bucăţi. Este în acelaşi timp pădurea Ardenilor, şi Rosa- linda, şi Orlando. Este în acelaşi timp Othello şi Desde- mona ; Hamlet, fantoma, şi regele-asasin ; este pîda ce învăluie turnurile castelului din Elsenor şi zbîrnîitul săgeţilor de la bătălia din Azincourt. Este regele Richard şi Lear, şi landa. înseamnă toţi regii şi toate vremurile şi, dacă există o sută de mii de lande pustii, bătute de vijelii şi bîntuite de vrăjitoare, acest personaj întruchipează o sută de mii de lande, în acelaşi timp. Regi, prinţi, îndrăgostiţi, geloşi, avari, risipitori, cotoroanţe, miei, lei, şerpi, uriaşi arbori veninoşi dăruind somnul la o mie de triburi, toate alcătuiesc laolaltă, braţele, picioarele, torsul, capul lui. Vîntul, ploaia, fulgerul şi fanfara ironică ce însoţesc la sfîrşitul piesei ridicarea cadavrelor, tună, fluieră şi strigă în creierul lui. El există pe mare, este marea, este corabia şi vela. Alunecă, tanghează, se rostogoleşte, se ridică, se cabrează, se îmbrăţişează, se apleacă, se îmbarcă, se scufundă, dispare, este înghiţit pînă la vîrful catargelor, apoi apare, iese la suprafaţă, îşi reia cursa, atît de iute încît iată-l smuls de pe vîrfurile hulei, îşi ia zborul, aidoma unui pescăruş, şi se năpusteşte, bă- tînd furios din aripi spre inima de foc a ciclonilor. Este neguţătorul care-şi pierde încărcătura şi asasinul ascuns în pervazul uşilor ; este acela care cade în hău în vecii vecilor, şi acela care sparge de ziduri toate cupele ospăţului.

remuşcări. Cunoaşte şmecherii ca să făurească Dulcinee din slujnice, sau chiar din bandajul ţuguiat care-i acoperă degetul. Este făurit din Dulcinee mai grozave unele decît altele. Este ghiftuit de ele ; plezneşte ; roşeşte din cap pînă-n picioare din cauza lor. Vedem chipurile sau dosurile, coapsele sau pulpele lor, şoldurile, sînii şi frumoşii lor ochi limpezi, plini de o *puritate candidă — şi de în alb,* apărînd în fiecare clipă în încîlceala dramelor, fantomelor, ceţurilor şi altor cavalcade ale morţii. El se lăfăie între ele, le mîngîie ; le posedă de o mie de ori mai bine decît îngăduie posesiile obişnuite de la începutul lumii. Se bucură de sînge şi de vînt. Pe scurt — el e beţia.

Fireşte, iată ce-ţi poate da prilej de gîndire ! Gindire, nu pentru a ne face să deshămăm caii, ci dimpotrivă, ca să ne grăbim, să ne grăbim. Smulgeţi frînele de la roţile mele. Să lăsăm caii cu zăbală-n dinţi să alerge în triplu galop, să gonim nebuneşte, să zburăm pînă vom ajunge în văpăile acestui uriaş al mizeriei şi al împărăţiilor... În sfîrşit să ieşim din trista noastră viaţă de oameni traşi pe sfoară.

Dar, acum, să privim ţinutul ! Cîmpii şi povîmişuri, pajişti şi podgorii, ogoare cu grîu şi podgorii, ţarine şi podgorii, şi fluvii în zăplazul podgoriilor, şi coline acoperite de podgorii pînă-n vîrf ; şi drumuri, circulînd prin scîrţîitul butucilor de viţă de vie, şi sate înconjurate de podgorii şi ferme năpădite de podgorii. Abia dacă griul face ici şi colo o baltă de aur ; tot pămîntul este acoperit de un verde dens ; abia dacă frunzişul mîlos al stejarilor ţâşneşte ici-colo, sau uneori acoperişul roşu al unei case, sau o friză din olane suprapuse pe o mare clădire pătrată, sau gaura neagră a unei ferestre într-un zid de cretă : totul este acoperit de verdele dens al viţei de vie pătat de azurul metalic al zăcătoarelor. De-a lungul drumurilor, cărările viilor se deschid ca un evantai, desvă- luind pămîntul de un ocru blond unde

şi pur îşi sprijină obrazul pe obrazul viilor şi cît e ziua de mare se mîngîie drăgostos unul pe altul, sub razele soarelui, ca două animale magice care nu se mai satură de atîta tandreţe. La nesfîrşit, podgoriile se adaugă podgoriilor şi se peticesc, acoperă cîmpiile, intră în văi, umplu- văile şi vîlcelele, se preling pînă la cea mai strimtă vale, escaladează colinele, se revarsă deasupra culmilor, curg de partea cealaltă, se desfăşoară într-un ocean nemişcat, cu hule şi valuri, cu brizanţi, cu maree, cu fluxuri pur- tînd sate în corăbii de aur şi galere, bărci de olane, nave- cabotiere de var strălucitor, la nesfîrşit pînă la cercul orizontului, flotilă de pescari ai bucuriei, flotilă de preoţi mascaţi ; marsuini îmbrăcaţi cu salopete albastre, jucîn- du-se în spuma oceanului podgoriilor.

Drumul se adaugă drumului fără ca vreodată via să-l poată ceda oricui ar fi. Din subţire cum era, ca un ac, clopotniţa a devenit pătrată şi bondoacă ; pe urmă s-a împodobit cu ferestre arabe, sau s-a înveşmîntat cu sobrietatea oamenilor de la munte, sau s-a avîntat ca unul care anunţă orizonturile nelimitate ale oceanului. Chipuri rase apar după chipurile mustăcioase apoi vin cele cu bărbi. Limbajele au încetat să cînte pentru a rostogoli pietre, femeile au trecut de la blond la brun, de la butucănos la svelt, de la vînjos la fluid, de la vis la sprinteneală, de la marş la dans, de la juponul pal la fusta roşie, de la bonetă la basma, de la saboţi la pantofi, de la cîntecul vioi la răguşită chemare a femeilor sălbatice însufleţite de pasiuni roşii ca purpura. Liliput suit pe uriaşul Gulli- ver al viciului. Şi mereu alte podgorii se adaugă podgo- riilor, pretutindeni via foloseşte cea mai neînsemnată parcelă de pămînt ; abia dacă i se ia dreptunghiul necesar construirii pivniţelor. Beţia şi visul sînt singurele instrumente ale fericirii.

înţelegem prea bine că un ţinut de acest fel nu se opreşte la mare, ci se prelungeşte pînă departe în larg. Pe o asemenea mare s-au auzit într-o bună zi zburînd vorbele tainice care spuneau că marele

se întîlnesc şi se învălmăşesc. Trebuie să fie acolo o uşoară viitoare, un nod gordian, un fel de inimă.

Ca toată lumea cunosc ceea ce se numeşte prosteşte Coasta de Azur. Cine o fi fost *funcţionăraşul* care a născocit această denumire ? Dacă-l cunoaşteţi cereţi să fie decorat : avea geniul mediocrităţii. Ţinutul nostru este străbătut în orice anotimp de fluviul parizienilor, al belgienilor, al englezilor şi al eschimoşilor care-s gata să se arunce în Mediterana. Este un Mississippi ce se revarsă într-o Luiziană de bălţi, de crocodili şi de broaşte rîioase- bivoli. Pe coastă, se vinde azurul ca un ton. Nu există dactilografă din Anvers, Roubaix sau Glasgow care nu visează să facă aici pe grozava, pe marea vedetă, dar trăind pe sponci. Abia ajunge şi se despoaie.

Nimic comun cu adevăratul ţinut. în unele zile de vară este mai rău ca la abatoarele din Chicago. Pe o lungime de patruzeci de kilometri — ce spun ? — pe o lungime de mai bine de o sută de kilometri se pîrjo- leşte carnea umană. Este o extraordinară uzină de concentrat de came uscată[1]. Te întrebi ce lume de trap- peuri şi antropofagi o furnizează. Există came de femeie tînără, de babă, de atlet, de contabil, de lucrător, de lord, de persoane suspuse : sîni, coapse de funcţionare şi şale de curtezane. Cui îi place n-are decît să aleagă. Ce hrană ! în definitiv sînt de toate soiurile !

Dar există un Dumnezeu al ţinuturilor ca şi al •beţivilor. Toţi oamenii care vin aici îşi închipuie că au o sănătate bună, fiindcă datorită expunerii la soare au pielea de culoarea pîinii prăjite. Din fericire, nu-i deloc aşa. Vin aici şi se aleg cu cîte un cancer, o gută, o tuberculoză şi cu nostalgia purulentă (care nu iartă).

Ţăranii nu-s aşa de proşti. în afară de şmecherii care, se îmbogăţesc tot mulgîndu-i pe nătăfleţii ăştia, nu cunosc ţărani bronzaţi. Dacă se duc să muncească cînd e soare (şi cea mai mare parte a

[1] în original engl. *pemmican:* preparate din concentrat de carne uscată.

Există între Grasse şi Draguignan nişte coline splendide. Acolo, anul trecut am rîs pe săturate. Ce zic, am rîs pînă n-am mai putut : şi azi îmi mai amintesc. Văzusem o femeie care se plimba goală : nu puteai lua drept chiloţi de baie cele cîteva fire de rafie pe care şi le trecuse peste dos. Era o transfugă a plajelor care credea cu tărie în Coasta de Azur. Spectacolul era atît de vulgar încît începeai să rîzi dintr-un fel de auto-apărare, şi rîdeai cu lacrimi. Această "femeie cumsecade se plimba pe cîmp. îşi lăsase maşina şi soţul, oricum un bărbat, la umbră, pe marginea drumului. Omul era şi el gol, cu un corp atletic, şi, întins pe perne, sforăia ; în comparaţie cu ei maşina super-lux părea modestă.

Adevărul e, însă, că aceste femei, dacă le pui o rochie pe ele, nu arată rău. Unele chiar sînt foarte frumoase. Partea caraghioasă e că nuditatea nu le sluşeşte cum ar dori ele.

Nu trebuie să uităm că o asemenea modă e recentă (vorbesc de moda de-a veni să te prăjeşti pe Coasta de Azur ; cealaltă, modă e foarte veche, dar are mai puţină importanţă decât se crede). Au trecut doar cincizeci de ani de cînd a vorbi de'Nisa înseamnă să vorbeşti de o iarnă călduroasă, şi se purta atunci boa cu pene şi umbrele. Multe locuri izolate, care acum sînt aşezări selecte, erau cîndva sate de pescari, de pescari ce pescuiau cu multă prudenţă. în cimitire se aflau puţine inscripţii „dispărut pe mare“ • şi dacă femeile se îmbrăcau în negru, o făceau pentru că aşa era obiceiul ţinutului.

Un mic port mediteranean însemna o circiumă şi cîţiva vîntură-lume. Trei sau patru bărci cu mici catarge ; care pe un vînt bun şi după ce se asigurau că barometrul indică timp frumos invariabil, se avântau pînă la un kilometru în largul mării. Principiul era să nu pierzi niciodată pămîntul din ochi. Cine n-a asistat vreodată la o

[1] Mici peşti din mările calde.

mănânci, trebuie să-i zdrobeşti şi să-i dai prin sită : şi-i făceai ciorbă. Fireşte, am văzut (la cinema, apoi pe ocean), pescarii mărilor cimeriene [1] ridicând .năvodul şi revărsînd pe punte tone de peşte alb : spectacolul era admirabil. Dar am văzut un alt spectacol, nu mai puţin admirabil, şi care, după părerea mea, aşază omul mai sus : un pescar solitar, într-o mică barcă, prin micile golfuri' calcaroase de la Cassis, bunăoară, şi care scotea una după alta girele din mare. De fiecare dată cînd scotea una, o lua în mînă şi o privea ca şi cum ar fi fost o comoară. Şi era chiar o comoară.

În asemenea escale Ulise şi-a petrecut timpul (îşi pierdea vremea, ar fi zis Penelope). în realitate, e atît de frumos aici încît poţi uita de lumea întreagă. Un marinar de pe coastele noastre nu merge legănîndu-se. Pe uscat nu-l deosebeşti de un ţăran. Dacă-i vorbeşti de capul Horn rîde în hohote. Nu înţelege expresia „a lupta cu valurile". Să se ducă acolo ca să ajungă unde ?. Să caute ce ? Dar înţelege foarte bine cuvântul „a trăi“. Dacă-i vorbiţi de insule, va înţelege prin asta insulele Levant, Saint-Margueritte, sau Saint-Honorat. Dacă-l întrebaţi despre pămînturi îndepărtate o să vă răspundă : „Da, Corsica, am fost acolo“. Dar a fost cu pachebotul care pleacă din Marsilia sau Nisa şi era îmbrăcat în haine de sărbătoare. Thule[1] [2], pentru el, înseamnă Italia. Puţin îi pasă lui de *„ţărmul misterios al lumii occidentale"* şi de *„azurul fosforecent al mării Tropicelor"*. Cînd, acasă la mine (locuiesc la munte), se stîrneşte vîntul, ştiu că nu se pescuieşte. Iar dacă întîlnesc un pescar (care a ieşit la plimbare cu nevasta lui) şi-l întreb, aşa ca să am conştiinţa împăcată, îmi răspunde : „Doar n-o să ies la pescuit pe vremea asta !“.

Ţinutul este renumit pentru cerul său limpede

[1] Populaţie de origine tracă, migrată în antichitate din nordul Mării Negre în Asia.

[2] Nume dat de romani unei insule din nordul Europei, probabil Islanda sau una din insulele Sheland ; era socotită insula cea mai nordică a lumii cunoscute.

înseamnă doar că greşala este omenească. „Nu ştiu să înot foarte bine, îmi spunea un breton care se ducea regulat în Islanda;‘mă bălăcesc, mă ţin la suprafaţă[11]. Aici, se cunosc înoturi savante : „îmi trec braţele deasupra capului şi încrucişez picioarele-foarfecă[11] ; de cînd există o mulţime de femei goale, unele fac pe „statuia vie“ în vîrful trambulinelor.

Preşedintele De Brosses[1] istoriseşte o călătorie pe mare în aceste regiuni. Se îmbarcă la Antibes pe o felucă şi o porneşte spre Genova. Cînd a trecut de Nisa l-a apucat răul- de mare. Cum se află la o sută de metri de coastă, spune : „Debarcaţi-mă, o să mă duc să iau un cal[11]. După o poştă sau două, îşi revine. Aşteaptă, deoarece feluca lui se afla ceva mai în urmă ; o strigă ; e reîmbarcat. Mai departe, se simte din nou rău şi debarcă iar. Şi tot aşa a mers pînă la periferia oraşului Genova, unde proprietarul ambarcaţiunii, îi spune : „Uite ce e, şi eu am să.iau un cal[11]. Debarcă amîndoi şi îşi fac o intrare triumfală în oraş. „N-am văzut niciodată un marinar mai încîntat[11], afirmă Preşedintele.

Trebuie să avem totdeauna această istorisire prezentă în minte cînd vorbim de un marinar din Provenţa. E vorba de o mare închisă. Atunci, la ce bun ? Oamenii nu-s niciodată proşti că vor.

Pentru a înţelege bine o asemenea atitudine filozofică, ar trebui să regăsim atmosfera micilor porturi ca Saint Tropez, Cassis şi altele, înaintea sosirii celor „civilizaţi[11]. Fireşte, astăzi este greu, căci nu mai există pe toată întinderea coastei nici un singur loc de comparaţie. Totul a devenit teatru şi „cîmp de luptă[11], avînd plăcerea drept ţel. Sărmanul nătărău care de pe înălţimile trambulinei face pe Apolon de carte ilustrată, în loc să meargă să-şi cufunde mîinile în mările sărate ale Islan- dei, n-atrage simpatia. Ce trebuie să înţelegem bine este că el a fost colonizat ; ce

[1] Charles de Brosses, magistrat şi scriitor francez autorul unei cărţi cu titlul *Lettres familieres* care povestesc despre călătoria lui făcută în Italia.

ca să fie fericiţi (ceea ce după părerea mea este firesc şi respectabil) ; nu prea ţin la bani şi numai în măsura în care banul le dă plăceri facile. Este, în definitiv, la fel de simpatic ca pescuitul în mările îngheţate.

E uşor să industrializezi marinarii oceanului. S-a făcut. Au devenit sclavii industriei, cu acelaşi titlu ca muncitorii care lucrează în lanţ. Există uzine pentru a pune sardelele în cutie, peştele în butoiaşe, tonul în untdelemn. Există maşini născocite şi aduse pe lume ca să taie în bucăţi grăsimea caracatiţei şi carnea rechinului în formă de cozi de langustă. Un năvod costă milioane. Ca să mergi la pescuit e nevoie de un capital considerabil. Fie că eşti proprietar, fie că eşti debitorul unui comanditar, intri în combinaţia finanţelor moderne, ceea ce exclude în mod total şi absolut dreptul la siestă. La urma urmelor, modul acesta de a trăi cu banul nu-i frumos, inteligent, nu-i nici măcar logic. îl prefer pe acela care, îndată ce are o sută de franci *în plus,* se duce să tragă o duşcă.

Pe aceştia e cu neputinţă să-i înregimentezi. Mărturisesc că- munca îi sperie. Pentru a avea un moment de fericire, sînt capabili de munca cea mai îndîrjită ; cînd e vorba de Casa de economii sau de Banca Franţei, nu mişcă nici un deget.

Ţinând seama de aceste caractere, putem înţelege ce erau micile porturi de pe coastă, cînd oamenii din regiune trăiau numai între ei. Mai întîi, pădurile de pin fără vile, fără proprietăţi particulare, fără campinguri, fără garaje, fără hîrtii murdare pe jos, cu păduri în care te puteai plimba la nesfîrşit. Nu existau maşini pe drumuri ; dealtminteri drumurile nu erau asfaltate. Nu era zgomot ; linişte ; cele trei vuiete suple şi asociate : marea, vîntul şi tăcerea.

Se mai găsesc la Cassis şi Bandol, la Ciotat şi Saint- Tropez, vechi case, vechi bolţi, vechi porţi, o clopotniţă elegantă, cîte ceva în fier forjat, cîte o impostă, o cheie de boltă împodobită cu

repede foarte subtil cînd cauţi neîncetat plăcerea. Să locuieşti într-o casă construită după măsuri exacte este una din plăceri şi oamenii de atunci ştiau asta. Măsuri exacte şi motive logice : ferestre foarte mici prin care *nu intră soarele.* Gustul fericirii îi făceau să înţeleagă că *soarele este duşmanul.* Camere răcoroase, întuneric tandru în interior; în exterior, ziduri tencuite cu var irizat ca să arunce soarele departe de ele. Dar cum sînt feciorii unei civilizaţii foarte vechi care a născocit toţi zeii, toate virtuţile şi toate păcatele de neiertat, aveau grijă să graveze în piatra porţilor coroane de laur şi să facă să se forjeze barele ferestrelor în formă de frunză de acant.

Trebuie deasemenea să ne imaginăm timpul, timpul imobil al oamenilor care au timp. Chiar după Vaucan- son oamenii. utilizau cadranul solar, «acest instrument încîntător de îndoielnic, supus interpretării, discuţiei, renunţării, în plus perfect mut, şi care nu vorbeşte decît dacă-l întrebi.

Portul era în general puţin adînc şi foarte ferit. Felul cum sînt adăpostite porturile de pescuit mediteraneene ţine de miracol. Se simte o raţiune care a ţinut seamă de toate elementele. Pentru că vrea să n-aibă nici o grijă. Pînă şi la vîntul pieziş care, în aceste regiuni, suflă o dată la cinci ani, s-au gîndit oamenii. Partea dinspre mare este de obicei pavată cu pietricele foarte neplăcute la mers, dar care, spălate de ploaie şi poleite de soare, iau nuanţa sidefului. Sindicii [1] [2] care doreau să fie populari, sau municipalităţile, cînd le apuca demagogia, dădeau dispoziţii să se aşeze sub un dud, sub un plantan sau sub un tei, un mare paralelipiped de piatră care servea drept bancă. Banca este instrumentul cel mai pretios al

[1] *Jacques de Vaucanson,* mecanic francez, (1709—1782), Automatele sale *Flautistul* şi mai ales *Raţa* sînt

[2] Sindic: cel care a fost desemnat să aibă grijă de problemele unui grup de persoane, a unei societăţi sau a unei corporaţii. La Paris titlul unuia din membrii biroului Consiliului Municipal.

Casele cu faţada spre port aveau uneori balcoane foarte comode, de unde puteai vedea cum e vremea sau asista la sărbători. Sărbătorile erau totdeauna deosebit de simple, dar foarte numeroase şi fiecare dura cel puţin trei zile : o zi pentru pregătire, o zi pentru haz, iar alta pentru odihnă. Arta tranziţiilor treptate era respectată pînă în cele mai fine subtilităţi. în restul timpului, balcoanele serveau la uscatul rufelor.

Viaţa cotidiană era consacrată jumătate contemplaţiei, jumătate conversaţiei. Uneori, reducînd puţin din- tr-o jumătate şi din cealaltă, îşi vedeau de pasiunile lor. În unele zile deosebit de „virile" din pricina sfidărilor, interioare şi exterioare — de care nu scapă sărmanele naturi umane — contemplarea, conversaţia şi pasiunile erau sacrificate cu mare alai muncii.

O zi întreagă, uneori două, îşi puneau nădejdea în mare. Pe toate dealurile se ridicau paraclise, cruci uriaşe, statui ale Maicii Domnului. Privirile neliniştite ale tuturor, cînd se aflau pe uscat sau pe mare, se întorceau spre aceste semne ocrotitoare. Echipajele erau alcătuite din prieteni sau familii care se întorceau seara acasă cu cîţiva peşti şi multe poveşti. Toţi monştrii Mediteranei s-au ivit din aceste basme. Iată de ce există sirene şi cai de mare în Mediterana.

Se pescuia cu plase mici sau cu undiţa. Plasa sau undiţa cînd se agăţau, se agăţau totdeauna de un monstru. Bărcile erau mici. De-abia intrau trei oameni : dar în trei nu te prea simţi în largul tău, dimpotrivă. Cînd te afli cinci sau şase ore în preajma tainei, chiar (şi mai ales) dacă nu se vede nimic, facultăţile creatoare se stîmesc. Aceşti oameni puteau cu greu să-şi închipuie că-şi impuneau suferinţe morale (adevărate torturi pentru cel înzestrat cu facultatea de a afla bucurie în orice) cu unicul ţel de a aduce cîteva kilograme de peşte de pus la fiert. A aduce un monstru era mai logic ; şi era mai comod să-l aduci în cuvinte şi poveşti decît în carne şi oase. Iată de ce folclorul

nilor, a sărbătorilor şi a muncii, zilele au douăzeci şi patru de ore, iar douăzeci şi patru ore de timp imobil înseamnă mult. în plus, e plăcut să fii erou. Asta-i sarea : şi de ce să te lipseşti de ea, sau s-o cumperi prea scump cînd poţi s-o ai pe gratis.

Cerul permanent limpede, umbra' dudului, banca,. vremea încremenită, puţin vînt arzător dinspre Africa, o adiere răcoroasă ce coboară din Alpi : povestirea, cînd eşti pe uscat, a pescuitului de monştri pe mare, devine o binecuvîntare. Toţi muşchii acestor oameni viguroşi, tot sîngele roşu pe care şi-l făuresc hrănindu-se cu lucruri bune şi sănătoase, trebuie să acţioneze. Ce plăcere să dai de lucru muşchilor şi sîngelui într-o poveste bine ticluită. Femeile erau frumoase şi nu mergeau niciodată în larg. Să înspăimînţi o femeie înseamnă s-o posezi, fără să oboseşti. Aşadar îmbătrînesc rămînînd verzi ca laurii. Casele, pădurile, marea, cerul, colinele uzate de soare au luat culoarea perlei. Nimic nu era mai subtil decît griul acestor ţinuturi fals renumite — din pricina relatărilor unor orbi — pentru violenţa culorilor. Nimic mai subtil decît griul acestor oameni ai Mediteranei. E uşor să vorbeşti de minciună şi trândăvie. Din această minciună şi din aceasta trândăvie este şi azi luminat restul universului.

Prima oară cînd un nor a căpătat o formă pe cer, aici, graiul oamenilor a dat un nume acestei forme. Pornind de aici s-a putut transmite cuvîntul care transporta această formă.

Mult timp înainte de războiul din 1939, cînd Graaf- Zeppelin a făcut înconjurul lumii, a adus din călătoria sa admirabile fotografii ale tundrei de nepătruns care mărginea fluviul Lena. Putem să le vedem în *Geographic Magazine* din acea epocă. Te înspăimîntă pustietatea nesfîrşită, ostilitatea monstruoasă a pămîntului. Ai pe neaşteptate senzaţia clară că a trăi, pur şi simplu a trăi, nu-i o glumă, la îndemîna oricui. Zăreşti de fiecare parte a fluviului, la marginea pădurii unde nu se poate face un pas, maluri milease, care străluceşc sub

înrudindu-l pe om' cu un soi de Dumnezeu rîmător şi tăvălug, ca scarabeul sacru.

Deasemenea există, la nord de Orcade nişte insule bătute de vînturi atît de furioase, încît, pentru a cultiva cartofi, trebuie să-i plantezi în fundul unei gropi adînci de doi metri. La suprafaţa solului, vîntul ar distruge sămînţă de îndată ce ar încolţi. Volumul 389 al *Instrucţiunilor nautice,* denumit al Georgiei de Sud, arată că, ţinutul este expus unor vînturi violente, venind dinspre o mare acoperită cu gheţuri plutitoare. Din această cauză are un climat ce nu-i prielnic omului. Norii denşi, grei şi coborîţi, ascund cerul tot anul, nerisipindu-se nici o zi. Umiditatea este constantă de veacuri". Trei pagini mai departe citeşti că în portul King Edward Cove se găseşte un număr oarecare de locuinţe şi magazine, un spital şi o mică biserică *albă.* Poţi găsi în această aşezare, aşa stă scris, un magistrat, ulei şi provizii în cantitate mică. *Instrucţiunile nautice* adaugă : „Reşedinţa magistratului se află între Hope şi King Edward Poini ; deasupra acestui edificiu este înălţat un steag“.

Iată ce te poate^faoe să iei oamenii în serios. Şi cînd îi iei în serios, începi să faci prostii.

[1] Arhipelag la nord de Scoţia, avînd 900 de insule.

MARELE TEATRU

„O să auzi vorbindu-se de multe alte războaie, îmi spunea tata, de încăierarea neamurilor, de cutremure, de pământ şi de foamete ; vederea-ţi va fi întunecată de o mie de eclipse, unele mai îngrozitoare decît altele, eclipsa de lumină fiind cea mai blîndă dintre ele. Cerurile nu se vor retrage, se vor chirci; o să ne gîndim la absint ca la zahăr; suprafeţele plane ale pămîntului se vor scufunda sub picioarele tale în trepte ce se vor duce să caute tihnă în ceţurile hăurilor, Leviathan[1] va fi o mus- culiţă şi Behemoth[1 2] caria pe care o auzi măcinând legătura cărţilor ; infernul va ilumina viaţa ca aurora şi soarele se va culca într-o seară frumoasă ca o navă care se scufundă ; troznetul maşinii lumii va răsuna în ecouri care se vor transmite pînă în Sirius şi nu va fi decît în- ceputul chinurilor. Christos n-a spus niciodată cît vor dura ; vor cotropi, pare-se, luînd o formă sau alta, întreg viitorul/[1]

Pentru asemenea discuţii din timpul verii, tatăl meu şi cu mine în cămaşă de noapte ne urcam pe un acoperiş deasupra oraşului; locuiam într-o casă veche şi dărăpănată ca toate cele din mahalaua noastră. Zidurile bătute de vînt şi ploaie se scorojeau. Singura cameră unde dormeam — mama, tata şi cu mine — era de fapt numai a mamei mi, pentru că această femeie mîndră era

[1]Monstru infernal despre care se pomeneşte în Biblie, în cartea lui Iov.

[2]Pluralul cuvîntului ebraic *behema:* fiară. Animale monstruoase din infern de care se pomeneşte tot în cartea

meu şi întreba : „Jean, dormi ?“ Chiar cînd dormeam răspundeam imediat : „Nu“. Mă luş de mînă şi urcam în ţeea ce se numea „galerie" ; un fel de terasă acoperită, unde se uscau totdeauna legume, fie mazăre, fie linte, pe nişte zdrenţe. De pe „galerie", sărind peste un mic zid, treceam pe acoperişul unui grajd, al vecinului nostru, măcelarul. Olanele de argilă nearsă înmagazinaseră căldura zilei de august. Aşezaţi turceşte pe acoperişul călduţ, stăteam de vorbă. Aveam zece ani, dar limbajul tatălui meu mi-era familiar. Se numea Jean, ca şi mine ; sau mai exact eu mă numeam Jean, ca şi el ; se numea Jean ca şi tatăl lui, pe care nu l-am cunoscut. Toată stirpea bărbătească a familiei îşi transmitea prenumele de Jean. Tatăl meu era cismar, dar puneam numere la prenumele noastre, ca regii. La noi, el era Jean al III-lea, iar eu Jean al IV-lea.

„Drept însoţitori, vom avea bolile, îmi spunea tata. L-ai văzut pe unchiul Eugene devenind surd. Deaseme- nea, ai văzut că devenind surd, a devenit inteligent. Nu prea mult, dar îndeajuns pentru a-l amăgi pe domnul M.... care l-a angajat grădinar, aşa că acum a ajuns să-i plătească mamei tale o pensie de zece franci pe lună care-i face plăcere, deşi n-o poate ajuta. Şi acum că l-ai văzut devenind surd, o să-l vezi încetul cu încetul cum orbeşte. De pe acum a pierdut aproape ochiul drept şi doctorul a spus că o să ajungă fără îndoială să piardă şi ochiul stâng. Aşadar a şi început să nu mai audă zgomotele, ceea ce i-a îngăduit să se intereseze de ciclamenele, de trandafirii, de begoniile, de ochiul boului, de eăldăruşele, de liliacul şi de violetele domnului M. O să ajungă să nu mai vadă lumina. Mă întreb atunci cum o să ne putem înţelege cu el. Acum, mai citeşte pe buzele noastre cînd îi spunem să mai ia încăodată din supă ; dar cînd n-o să ne mai vadă buzele, ce buze o să vadă ? Şi ce supă o să-i spunem să mai ia încă odată ?

Vezi acest corp micut (are un metru cincizeci

planetară, chiar universală ; dar, mai întîi, cînd vorbim de Apocalips trebuie să punem verbele la prezent : există [x] pe scară planetară, chiar universală, şi nu face cel mai mic zgomot.

Unchiul Eugene este o lume, fiul meu, un univers, dacă preferi ; recunosc că n-a folosit foarte bine pînă acum cei şaptezeci de ani pe care îi are. Dar a ştiut să tăbăcească pieile de animale, pentru că în tinereţe era tăbăcar şi, prin urmare, ştia cum grăsimea se prinde de pielea de miel şi cum se prinde de pielea de viţel ; şi ştia chiar deosebirile dintre celelalte piei, fie că erau de bou, de vacă sau de cal.

Puţin timp după ce m-am căsătorit cu mama ta, şi trei ani înainte de a te fi născut tu, avusesem cu el o discuţie pe care ceilalţi unchi ai tăi mă însărcinaseră s-o port, cu scopul de a-l face să accepte vânzarea unui bun în indiviziune. Era vorba de mica fermă din Palerne. Fireşte, vorbeam de altceva : ferma din Palerne putea să aştepte. îmi povestea că tăbăcise odată, pentru plăcerea lui, o piele de viezure ; şi mi-a spus despre viezure un lucru uimitor : animalul acesta foarte mîndru (sînt chiar vorbele folosite de unchiu-tu Eugene) face ce face ca să secreteze după moarte un fel de zeamă care descompune toate materiile de tăbăcit, atît de bine, încît nimeni nu poate folosi pielea lui. Ia totul cu el cînd moare ; nu lasă nimic în urma lui, aşa ca oamenii să nu se poată fuduli cu vreo rămăşiţă. Ceea ce mă făcea să spun acum, gîndindu-mă la discuţia de atunci, că dacă unchiul Eugene ar fi devenit surd mai devreme, trăia într-un univers mult mai mare decît acum. Dar să ne mulţumim cu cel care există, deoarece Apocalipsul se desfăşoară în el, sau, cel puţin, este singurul în care ştim că aşa se întîmplă ; singurul la îndemîna noastră ; în afară de al maică-tii care doarme, jos, şi de al nostru, aici deasupra, însă unde nu sîntem în stare încă să deosebim orice-ar fi. Deşi, să nu ne îndoim : există, în mine, în mama ta şi chiar în tine,

Acum taică-meu şi-a schimbat poziţia şi am profitat de ocazie ca să mi-o schimb, şi eu. Se stîrnise vîntul de la miezul nopţii. Era mîngîios şi proaspăt înviorînd tot ce atingea.

„Nu mai ştiu unde am ajuns spuse tata. Ba da ! Să nu crezi, puiule, că încurc Apocalipsul şi moartea. Mi-aduc - aminte 'ce scrie : «Şi cînd deschise a patra pecete, am auzit glasul celui de al patrulea animal care spunea : Vino ! Şi-am văzut un cal verde, ţar cel care şedea pe spatele lui, era numit Moarte şi Hades îi era însoţitorul». Dar cred că aici, omonimul nostru Ioan, fiul lui Zevedeu; a fost înşelat de scînteierele mării în largul insulei Pat- mos ; a fost sedus de plăcerile acestei lumi ce ne asaltează chiar în surghiun, şi prins în vicleşugurile simţurilor, de care Apocalipsul său dealtminteri este pe de-a-ntregul legat, a luat leacul drept boală. Iată taina, puiule : în nici un Apocalips nu poate să fie un cal verde. Nu există decît trei cavaleri. Căci moartea este leacul Apocalipselor, dacă' moartea este una şi veşnică şi aşa trebuie să fie dacă Apocalipsele trebuie să existe, căci chinurile veşnice nu mai sînt chinuri, ci o stare, deşi sînt felurite ; ca să fie eficace trebuie să ne putem închipui cum se sfîrşesc. Apocalipsul este totalitatea evenimentelor care te fac să doreşti moartea. Dacă s-ar ivi calul verde, tot tumultul ar fi înlocuit prin corul îngerilor, care este tăcerea veşnică, deci calul verde n-apare în Apocalips cel puţin. Pentru noi, pentru mine şi tine, pentru mama ta care doarme jos, pentru măcelar care — priveşte ! — şi-a aprins micuţa lampă de lîngă ferestruică, şi nu doarme nici el, fiindcă-i prea cald, pentru tot acest orăşel ascuns în căuşurile dealurilor şi pentru toate oraşele mari şi mici de dincolo de coline, liniş- teşte-te, moartea se iveşte, se va ivi pentru fiecare din noi, din fericire. Şi pentru unchiul Eugene. Dar pentru moment nu-l roade decît Apocalipsul ; să ne întoarcem la universul lui care se prăbuşeşte.

Universul lui, dar care este ? Unchiul Eugene a

transformare. S-a însunat. Nevasta l-a lăsat fiindcă avea numai un metru cincizeci şi nu cântărea decât cincizeci şi patru de kilograme, poate şi pentru că n-avea decît un univers de tăbăcar sau nu ştia să arate că putea schimba caleidoscopul acestui univers. Are aşadar, într-un colţ oarecare din el însuşi, o auroră boreală venită de la această femeie şi care, în unele nopţi, nopţile lui care pot fi pentru noi amiază, face să palpite în el grele draperii purpurii. Ne putem foarte bine închipui că s-a plimbat, că a văzut coline şi munţi, rîuri, poate un fluviu, poate marea, în orice caz, cu siguranţă cerul : a trebuit desigur să-l privească o dată sau de două ori, măcar pentru a se dumiri cum va fi vremea. Pe sourt, în ciuda mărginirii lui, putem fi siguri, că, mai mult sau mai puţin, tot a văzut, a auzit, a simţit, a atins şi el ceva, că s-a servit de cele cinci simţuri, făurindu-şi treptat un univers datorită lor. Acum, atenţie ! Acum, Jean, aş vrea să mă asculţi, va fi cu atît mai uşor cu cât vîntul răcoros ne face clipă de clipă viaţa mai frumoasă. O să vezi cum o să pornim să creştem pentru a sfîrşi prin a scădea pînă nu vom mai fi decît o gămălie de ac. ■

Iată-l deci pe unchiul Eugene care-şi făureşte un univers cu simţurile lui. Este de o mărime normală. însă uite, că-şi supradimensionează universul pe măsură ce-l părăsesc simţurile.

Pun rămăşag cu tine că dacă am putea avea cu el o discuţie cu tîlc, aşa cum stăm noi de vorbă în noaptea asta atît de limpede — şi care începe să fie minunat de răcoroasă — pe acoperişul acestui grajd al măcelarului, ne-ar arăta, că de când e surd, ceea ce l^a silit să devină grădinar şi nimic mai mult, s-a îmbogăţit cu minunate cunoştinţe despre flori şi miresmele lor. Nu noua sa meserie i-a dăruit spaţii noi, ci faptul că nu mai aude zgomotele şi a fost obligat să le înlocuiască prin altceva.

Adu-ţi aminte de primul cal, de calul alb, şi de primul cavaler. «Şi iată un cal alb şi cel care se suise pe el avea un arc, si îi fusese dată o coroană,

«Vino» ! Toate astea s-au petrecut după ce s-a rupt prima pecete. Acest cavaler se deosebeşte mult de ceilalţi care vor fi urgii (în afară, ţi-am spus, de al patrulea, calul verde, omega calului alb, care-i alfa). îndată ce apare, şi înainte de a coborî din cer, cîştigase de pe atunci o victorie, victoria esenţială prin învierea Cuvântului.

Dacă noaptea asta am ales exemplul unchiului Eugene, am făcut-o — ţi-am repetat-o pînă acum de trei ori — pentru că este cel mai puţin inteligent dintre oamenii pe care-i avem la îndemînă. Să-ţi vorbesc despre mine n-ar fi avut rost fiindcă tu mă iubeşti, şi nici despre tine sau mama ta, fiindcă eu vă iubesc. Dar pe unchiul Eugene — mă gîndeam la asta astăzi cînd îmi făceam pantofii — nimeni nu-l iubeşte. Vai ! firește, mama ta e bună eu el (cu cine nu-i ea bună, în ciuda, firii ei năzu- ix>ase !), şi eu sînt bun şi tu la fel. Dar, de la această bunătate pînă la iubire e o mare distanţă, căci sînt tocmai oei doi termeni contrari, ai să vezi.

Iată-l deci pe acest om de treabă cu cele cincizeci şi patru de kilograme vîrîte în cei un metru şi cincizeci de oentimetri ai săi, cu cei şaptezeci de ani, cu o căpă- ţînă mare ca un bob de mazăre şi care nu-i iubit pentru că n-a avut nimic niciodată ca să fie iubit : iată-l lup- tînd cu Apocalipsul ; pînă acum, în ciuda surzeniei, puteam să-i- spunem : «Mai ia o lingură de ciorbă, unchiule Eugene» ; citea că-l îmbiau buzele noastre, dar chiar buzele noastre o să dispară. Firește, vom putea totdeauna să-i punem lingura în mînă şi va mînca şi a doua farfurie cum are obiceiul, dar, ai observat vreodată cum o priveşte pe maică-ta cînd ştie că se pregăteşte să-l poftească, aşa cum o face de două ori pe zi ? Ar putea să mai ia o dată ciorbă, fără să i se spună, doar castronul de supă e pe masă şi ne dă zece franci pe lună ; evident, preferă să fie invitat ; dar cînd va fi orb, şi totodată surd, va fi lipsit de „invitaţie*[1], iar posibilitatea de a fi invitat este ce avem mai poreţios. Este ce ne face fericiţi cînd simţim primăvara în largul mării şi

vedeu l-a uitat — dacă .am asista la marea reprezentaţie teatrală a unui Apocalips la dimensiunea universului. Chiar dacă am fi siguri că vom muri, într-o zi, posibilitatea de a fi invitat ne-ar împinge în primul rînd alături de cei cărora le va fi fost dat să asiste la acest spectacol. Am vrea să gustăm din aburii de pucioasă şi să vedem şiroaiele de sînge şi să fim de faţă cînd munţii vor fi zmulşi din rădăcini şi oceanul din matcă. Chiar cu preţul morţii noastre (însă moartea noastră nu înseamnă mare lucru şi acceptăm bucuros să murim pentru satisfacerea unei curiozităţi de mai mică însemnătate) vrem să vedem pămîntul înflorind în vulcani, ca să putem da fuga la „florărie". Fantasmagorii de şerpi, de furnici, de scorpioni, de tigri şi de ciocîrlii, ar fi capabile, dacă ar fi pe măsură cosmică, să pună capăt tuturor războaielor, ceea ce nu-i puţin lucru, şi tuturor pasiunilor. Această nevoie de a fi Invitaţi care, în vremuri normale, ne face să rămînem ore întregi, fascinaţi în faţa retragerii nesfîr- şite a valurilor, sau să ascultăm vîntul, vîntul obişnuit, de toate zilele, sau să ne înfiorăm de plăcere la vocea trăsnetului, repercutată în ecourile cerului : gîndeşte-te, fiule, cum ne-ar asvîrli în faţa universului, dacă s-ar prăbuşi. Şi iată urcînd jivina hăului ! în vremuri normale alergăm pînă la capătul lumii ca să vedem animale şi abisuri, fie ele şi.separate. Doar să apară un heruvim, cu faţa lui de rege asirian, cu aripi de fenix şi crupă de leu şi o să ne înghesuim lîngă el ca troienii în jurul calului. Voim să fim invitaţi şi la ce-i meschin ca şi la ce-i măreţ. Există excursionişti pe Vezuviu. Există oameni care şi-au găsit moartea, în largul mării urmărind (mă auzi ?), urmărind nu numai Leviathani, dar chiar monştri care n-aveau formă, atunci cînd absenţa formei este manifestarea cea mai îngrozitoare a materiei ; o înverşunare* fără pereche a împins expediţii spre infernul polilor magnetici. Ciot Bey a rnîncat puroi de ciumat întins pe felii de pîine, da, fiule, ca si cum ar fi fost

de cal, piept de leu, ghiare de cămilă, trup de şarpe şi antene asemănătoare fulgilor de nea». Pe urmă i-au învăţat pe copii această poezie, aşa cum li se dă o smochină coaptă la ora cinci. Nu, oamenii nu vor lăsa niciodată un spectacol fără spectator, şi, dacă spectacolul este înspăimîntător, se vor apropia cît mai mult posibil, căci groaza îi împinge totdeauna pînă-n gura lupului.

Deci, unchiul Eugene surd şi orb nu va mai putea să fie invitat de maică-ta să mai ia odată din ciorbă. Firește, cu răbdare o să continuăm -să-l hrănim ; fără îndoială va trebui puţin timp ca să-l învăţăm să deschidă gura, cînd marginea lingurii îi va atinge buzele, şi poate prin tot felul de „telegrafii" va izbuti să înţeleagă — în ciuda mărginirii lui — că noi continuăm să-l «invităm». Iar în aceste prime momente, care sînt asemănătoare cu timpul folosit pentru a rupe cele şapte peceţi, rolul tău, puiule, va fi poate ca joia, atunci cînd nu mergi la şcoală, să-l iei pe unchiul Eugene de mînă şi să-l duci pe drumul colinei, unde bătrînii se adună în fiecare după-amiază «să se îmbibe de soare». Aşadar o să mai ştie că este joi şi că tu îl duci ; va deosebi foarte bine mîna ta care-i rece, de a mea, bătătorită de muncă, şi de a mamei tale, rece şi ea, dar mai hotărîtă. Din acest miez — ca pînă acum din amintirea soţiei lui — se vor ivi aurore boreale, albăstrii sau violete, sau galbene (el singur ne-ar putea spune culoarea, dacă l-am întreba) şi îşi vor desfăşura spectacolul în străfundul lui.

Pe vremea cînd era tînăr şi mai avea urechi, ochi şi pe nevastă-sa, nu era mare lucru de văzut la el. Acum învaţă o puzderie de lucruri la care nu se gîndise ; va învăţa să se aşeze cînd va simţi mîna mea sau a mamei tale apăsîndu-l pe umăr ; va învăţa să cunoască locul piciorului mesei cu genunchiul, rotunjimea farfuriei cu cele două mîini, dacă-i plină sau goală după căldura sau răceala faianţei. Dacă o să vrea să se străduiască,

Nici el nu le-a dat atenţie pînă acum, căci avea altceva de făcut. O să ştie dacă-l aşezi la soare sau la umbră şi va putea chiar să-ţi spună unde i-ar plăcea, pentru că nu-i mut, dar nu-i va fi dat mult să vorbească. O să trăiască aşa, cine ştie cît ? E viguros, căci a trăit totdeauna din munca mîinilor lui. Vederea şi auzul nu sînt în- dispensable vieţii, şi cum mama ta şi cu mine n<u vom înceta să-l hrănim, cum nici tu nu vei înceta, să-l faci să respire aerul înmiresmat al colinelor, poate trăi astfel foarte mult timp. Apocalipsul nu distruge viaţa ; în momentul chiar cînd ar distruge-o, n-ar mai fi Apocalips. Acesta nu poate exista decît ca spectacol în faţa spectatorilor, îngroziţi dar spectatori. Unchiul Eugene se află în hăuri. Nu cade acolo, pluteşte. Aminteşte-ţi de cadavrul acelui cîine, într-un roman de Jules Veme, care însoţeşte obuzul proiectat spre lună. Chiar în cartea ta se află o gravură care-l reprezintă : se zgîieşte pe ferestruica obuzului şi pasagerii lunari îl au mereu în faţa ochilor. Unchiul Eugene, în hăurile lui, este acest cîine zburător. Nu-mi amintesc cum, în romanul lui Jules Veme, cadavrul cîinelui sfîrşeşte prin a se îndepărta de ferestruică şi îşi urmează propriul său drum. Dar să continuăm a-l privi pe unchiul Eugene, o să reuşim poate să ştim.

Mai întîi, fiule, nu eşti obligat să mă crezi pe cuvînt (şi nu trebuie niciodată să crezi pe nimeni pe cuvînt, şi aşa şi-o fi zis pînă la urmă Ioan, fiul lui Zevedeu) : prin ce minune unchiul Eugene stă oare suspendat în hăul lui ? Nu-i suspendat, cade, dar cum timpul căderii sale este infinit mai lung decît cursul vieţii lui, nu ştie că se află în cădere, şi nu ştim nici noi nimic despre asta, ceea ce atît pentru el, cît şi pentru noi, echivalează cu a-l socoti în stare de plutire. Deoarece nu poate să trăiască decît maximum o sută de' ani, şi dacă-i trebuie zece mii de ani ca să cadă înainte de-a atinge fundul hăului, unchiul Eugene a putut să se nască, să înveţe să tăbăcească pieile, să se

Orice Apocalips presupune omul ca martor al spectacolelor ce-l ucid ; dar, dacă-l ucid, la ce serveşte spectacolul ? Hăul unchiului Eugene sau al cîinelui descris de Jules Verne nu ne pot da ameţeală, precum vezi. N-ai decît să nu te uiţi la el. E tocAai ce-a făcut toată viaţa unchiul Eugene, care nu-i inteligent. Dar iată că pierde total facultatea de a vedea (cum a pierdut înainte facultatea de a auzi) şi pe neaşteptate, în ciuda mărginirii sale — şi aici vroiam să ajung cu toate repetiţiile mele —, o să fie obligat să asiste fără a muri la spectacolul Marelui Teatru şi să-i audă toate vocile. De pe acum, cînd se poticneşte pe drumurile pietroase ale colinei unde-l duci să se plimbe la soare, el nu mai este în aceeaşi lume ca tine. Tu, tu vezi pinii, măslinii şi tisele, trandafirii şi cimbrişorul înflorind, după cum le e anotimpul, şi sturzul şi rîndunica, după vreme, şi auzi cum suflă vîntul în pini, şi auzi ciripitul rîndunicii ; pentru el, acest spectacol al pămîntului înseamnă beznă şi tăcere. îl cheamă alte lumini şi alte zgomote ; căci pinul are un miros, măslinul un altul, tisa un altul, fireşte şi trandafirul şi cimbrişorul şi fără îndoială sturzul, rîndunica au şi ele un altul, pe care nu-l putem percepe, noi, dar, cu trecerea timpului, sînt sigur, sărmanul nostru unchi le va deosebi, aşa cum va simţi mirosul de catifea călduţă al bătrânilor care stau la soare, cînd vi se va întîmpla să treceţi prin faţa tuturor acelora aşezaţi pe marginea drumului în zilele frumoase. Nu vreau deloc să spun că una o s-o înlocuiască pe cealaltă şi că nu-i prilej de a ne îngrijora de Apocalipsuri, dar vreau să afirm categoric că există nu numai o lume, sau, mai exact, că avem nu numai o lume de perceput, ci mii de lumi, şi că, după împrejurări, într-una sau în alta sîntem chemaţi să ne facem socotelile şi, prin urmare, să trăim ; poate o să fie mai anevoios într-una decît în alta ca să ne făurim speranţa sau fericirea ; dar nu despre asta e vorba ; speranţa şi

piatră[1]. Oricine, un unchi Eugene oarecare, poate proceda la fel în unele împrejurări. E cu putinţă să ne închipuim fericirea şi speranţa existînd în acest om, care nu mai aude şi nu mai vede, dar care se arată totuşi interesat de invitaţia tenebrelor şi a tăcerii. Mă limitez să spun că e cu putinţă, refuz să afirm că-i sigur.

Nu trebuie să uităm că în această poveste, mama ta şi cu mine jucăm un rol. Maică-ta face ciorbă şi i-o dă în gură unchiului Eugene ; eu, continuînd să fac încălţăminte, cîştig puţinii bani care trebuie pentru ca mama ta să pregătească ciorba, iar tu, în fiecare joi, să-l duci pe acest om spre materialele noului său 'Univers ; datorită nouă trăieşte. Lăsat singur în pustiu ar muri, dar, o ştim de pe acum, odată mort nu mai există Apocalips. Aşadar sîntem indispensabili pentru continuarea evenimentelor. Noi le facem posibile. Şi care va fi urmarea evenimentelor ? Sîntem obligaţi să născocim, fiindcă nu cunoaştem viitorul, şi fireşte o să născocim în aşa fel încît să ne atingem cît mai bine scopurile (vorbesc despre acelea pe care tu şi cu mine le avem acum, în noaptea asta, pe acoperişul acestui grajd şi care sînt doar să ne pierdem vremea, fiindcă nu putem dormi). Cum i se va da regulat să mănânce în gură, cum o să-l plimbi la soare, cum din cînd în cînd o să i se pună în mînă un păhărel de vin, o să îmbătrînească, încetul cu ÎQcetul. Are şaptezeci de ani, o să aibă şaptezeci şi cinci, pe urmă optzeci şi aşa mai departe. Este atît de bine ocrotit de noi cît şi de infirmităţile lui, încît, paradoxal, în plin Apocalips îl pîndesc mai puţine riscuri decât pe oricare altul. Este spectatorul prin excelenţă. Pe vremea cînd avea şi ochi şi urechi, nu vedea şi n-auzea nimic, sau numai lucrurile vulgare, dar acum este obligat să audă şi să vadă ce se află din-

[1] Aluzie la scena din piesa *Don Juan,* de Moliere, în care comandorul, sub formă de statuie de piatră, întinde mîna comeseanului său, Don Juan.

Vezi în jurul tău masa, pe care-i pus tacîmul, pereţii bucătăriei, auzi duduind soba şi chiar auzi afară strigînd pe micii coşari dacă-i iarnă, pe tocilarul de cuţite şi foarfeci, dacă-i primăvară, pe micuţii tăi prieteni jucîn- du-se pe uliţă dacă-i vară. Toate senzaţiile acestea se învălmăşesc şi vinul pe care-l bei devine el însuşi, plus restul. Fireşte, în momentul în care ne aflăm, unchiul Eugene mai poate încă să simtă mirosurile şi să-şi dea seama de forma paharului. Dar, aşteaptă ! Putem accelera urmarea. Iată-l pe unchiul Eugene paralizat. Oare e ceva neobişnuit pentru un corp ce are acum nouăzeci sau poate chiar nouăzeci şi cinci de ani de existenţă ? Paralizat, deci tu nu-l mai poţi duce de mină pe drumurile colinei, iar el nu mai poate să se sprijine pe umărul tău, şi nici să-şi dea seama că ai crescut ; nu mai poate să ia paharul şi să-i perceapă forma. Apoi, în urma unui alt atac, pierde facultatea de a simţi mirosurile. Cu atît mai bine, dealtfel, căci mama ta continuă să-l hrănească dîndu-i în gură, iar tu, care ai crescut, şi eu, la fel ca şi mama ta, sîntem obligaţi, uneori, după ce i-am dat de mîncare, să-l spălăm cînd e nevoie, fn privinţa asta, trebuie să-ţi spun că după ce facem o asemenea treabă cîteva luni, nici noi nu mai simţim mirosul.

Nu mai aude, nu mai vede, nu mai .poate să simtă nici prin pipăit ; nu mai poate mirosi, deci nu mai are nici senzaţia gustului, iar dacă cineva-l iubeşte, nu mai poate s-o ştie ; a părăsit definitiv şi complet lumea pe care noi o cunoaştem. Dar, nu-i mort : mama ta continuă să-i dea de mîncare în gură, toţi trei continuăm să-l spălăm şi chiar doctorul a spus : nu-i nici un semn că va muri curînd. De data asta, cred că ultimul trîmbiţaş şi-a dus instrumentul la gură.“

Tatăl meu îşi schimbă din nou poziţia, dar nu cred că a găsit una mai bună, căci pînă la urmă şi-a tras pe picioare pulpanele lungii sale cămăşi de

„Şi iată universul pe care-l cunoaştem ! spuse. Nu vorbesc de lume, adică de pămînt, căci sîntem atît de deosebiţi, tu şi cu mine, deşi eşti feciorul meu, încît am fi surprinşi, ba poate ne-am şi urî, dacă ne-am confrunta cunoştinţele personale. Degeaba ne iubim, nu cădem la învoială cu nimeni asupra drumurilor care le urmăm ca să scăpăm din mreaja iluziei. Dar iată universul şi n-are decît un chip, ca tot ce nu există. Zadarnic Jules Verne trage obuze în lună, luna nu-i universul. Dacă voia să tragă mai departe, spre ceea ce noi numim Venus, Marte, Jupiter, Saturn şi celelalte planete cunoscute şi necunoscute, tot n-ar fi universul. De-ar fi atins chiar soarele, tot n-ar fi ieşit din lumea noastră : universul este ce nu există. Ce vedem noi acum, tu şi cu mine, este un trecut (la fel cum vede unchiul Eugene în universul său personal, după ce a fost lipsit de folosinţa tuturor simţurilor lui ; dar nu-i încă timpul să revenim la unchiul Eugene), înseamnă chiar confuzia mai multor trecuturi. Asistăm în seara aceasta la un spectacol — foarte obişnuit după cum vezi — ai cărui actori sînt poate morţi de miliarde de ani şi care, dacă nu-s morţi, poţi să fii sigur că se pregătesc să joace chiar astăzi o piesă de n-ar putea să cadă sub simţurile oamenilor decît după miliarde de ani. Iată de ce tu şi cu mine (ca şi unchiul Eugene) cînd e vorba de univers nu putem să vedem prezentul ci numai trecutul căci numai el poate fi perceput de simţurile noastre.

Iar cînd spun trecutul, vreau să spun trecutul în toată amploarea lui, dat fiind că înfăţişarea universului pe care-o vedem este alcătuită din obiecte cereşti care sînt faţă de noi la distanţe foarte diferite ; lumina pe care o percepem astăzi, în acelaşi timp, este făurită din miliarde de lumini emise de aceste obiecte la miliarde de momente diferite din acest trecut. Dacă aceste miliarde te stingheresc, să luăm un timp mai scurt, zece mii de ani, bunăoară (te previn că nu putem lua mai puţin), şi să debităm (ca Ioan, fiul lui Zevedeu),

clipească precum un far, sau s-a hotărît să se zbenguie prin văzduh ca un miel, dar astăzi tu o vezi cum era acum zece mii de ani, tu vezi deci ce s-a petrecut acum zece mii de ani ; iar ce se petrece astăzi acolo sus nu se va vedea decît peste zece mii de ani. În ce o priveşte pe însoţitoarea ei, steaua care de aici pare să fie chiar lîngă ea, se află la douăzeci de mii de ani. Aşadar, tu vezi azi, primind în acelaşi timp razele de la amîndouă, ce se petrecea acum zece mii de ani precum şi ce se petrecea acum douăzeci de mii de ani. Aminteşte-ţi despre ce-a fost spus : -«Al cincilea înger sună din trîmbiţă şi acela din hău se ivi : se numea Abaddon în ebraică şi Appolyon în greacă». Ceea ce înseamnă acelaşi lucru în urma unui joc de cuvinte sarcastice. Adaug că popoarele Nordului îl numesc GogAppolyon este îngerul numerelor. Izbutim rar să descurcăm tot ce spune un număr şi încă mai rar se zice infinitul numerelor pe care le orînduieşte Appolyon. Un singur lucru este sigur : numărul este expresia a ceea ce nu există. Obişnuiţi fiind de a ne izbi de obstacolele terestre, am luat obiceiul să punem de-o parte ce există şi de alta ce nu există, făcînd între ele o deosebire fundamentală. Dar noi locuim în trecut. Matematicile nu se conjugă (sau cel puţin nu încă), nu dispunem decît de infinitivul lor pentru a-l aplica la toate problemele noastre. Ne descurcăm de altfel destul de bine, căci chiar noi am creat limbajul matematic în funcţie de acest 'infinitiv. Faptul că acest limbaj este îndeajuns să explice lumea n-are nimic extraordinar în el, fiindcă explică numai lumea ce cade sub simţurile şi inteligenţa noastră, iar limbajul care o explică este produsul simţurilor şi inteligenţei noastre. Nimic din ce născocim nu poate ieşi din această lume. Marea născocire ar fi ca datorită unui mai mult ca .perfect, a unui subjonctiv, a unui condiţional sau a unui viitor matematic, să facem, plecând de

[1] Regele ţinutului Magog din *Vechiul Testament.*

nefiind făuriţi să credem în acestea. Aşadar, sîntem incapabili să născocim o conjugare a matematicilor şi o asemenea incapacitate ne împiedică să construim numere referitoare la timpurile deosebite de prezent. Şi-i păcat, căci pe măsură ce ne cufundăm mergînd din stea în stea, în tot acest spectacol al trecutului, simţim că vom sfîrşi cu siguranţă prin a ajunge la acel moment al trecutului unde totul a început. La această creaţie despre care toată lumea se întreabă cum a fost — în afară de Ioan, fiul lui Zevedeu — noi am putea fi pur şi simplu martori. E îndeajuns să suim din nou cursul miliardelor şi miliardelor de ani, dar, iată-le aceste miliarde şi miliarde în- tinzîndu-se în faţa ta.

Aş mai adăuga la ce-am spus că nu asta mă interesează. Firește, sînt amator de spectacole şi dacă mi s-ar spune : «O să asişti la creaţie», nu m-aş scula din fotoliul meu ; dar nu-i nevoie să mi se spună ; asist la creaţie această noapte şi în toate nopţile pe care Domnul le făureşte, dar nu înţeleg mai nimic. Esenţialul tot ascuns îmi va rămîne şi deacum încolo. Dacă aş pleca în urmărirea acestui moment primordial de-a lungul a miliarde şi miliarde de ani şi chiar de-a lungul unor cifre atît de lungi, atît de extraordinare, atît de ciudate, încît sînt însăşi carnea lui Appolyon (fără totuşi să izbutesc să le conjug, ceea ce oricum n-aş putea) şi dacă aş ajunge, în sfîrşit, la ţelul urmărit, n-ar fi. decît cu preţul unei îngrozitoare depărtări de mine însumi şi propriul meu început mi-ar fi cu atît mai.ascuns. Căci să vezi născîndu-se pămîntul din aburul lui originar şi pe această cale să vezi născîndu-se epocile, nu m-ar apropia deloc de ce mă interesează mai mult : adică de a asista la propria mea naştere. Ar trebui să cunoşti una sau mai multe şi fără îndoială toate lumile ce nu cad sub simţurile noastre, căci totul se află în interdependenţă. Ar trebui să putem conjuga cifra unu (şi celelalte) la toate timpurile şi la toate persoanele. Visez la subjonctivul lui unu, bunăoară

tiv şi static ! Vezi cum s-ar îmbogăţi cifra unu (şi celelalte) pe care noi ne mărginim să ştim a le folosi la indicativul prezent. Şi imperativul : modul comenzii, al încurajării, al rugăciunii. Perfectul simplu, perfectul compus, trecutul anterior ! Imperfectul atît de măreţ, care se potriveşte aşa de bine căutării noastre, imperfectul ce arată sub aspectul continuităţii un fapt ce era neterminat, încă în momentul trecutului, vezi la ce bogăţii de cunoaştere ne-ar face cifrele să ajungem dacă am putea să le conjugăm ca pe nişte verbe.

Şi dacă-ţi vorbesc de cifre pentru a dori o conjugare ipotetică, înseamnă că savanţii (s-ar putea la rigoare spune şi artiştii) oare se străduiesc să exprime realitatea acestei iluzii, prezentul acestui trecut, căutînd să înţeleagă şi să ne facă să înţelegem universul, se servesc tocmai de cifre, aşa cum eu astă-seară mă servesc de cuvinte, cum se serveşte un pictor de culori, cum acum, adică în momentul unde l-am adus, unchiul Eugene se serveşte de trecutul lui pentru a continua să trăiască în jurul ciorbei pe care mama ta (presupunem) i-o dă în gură. O lingură de ciorbă — şi pornind de aici un desfriu spiritual pentru acest om care nu-i totuşi inteligent — fiindcă nemaiavînd acces la lumea noastră, la lumea ce cade sub simţurile noastre, este obligat să se înalţe spre o lume ce continuă să cadă sub simţul care i-a rămas, şi în ce-l priveşte este doar memoria, adică acest simţ este o conjugare a 'trecutului. Dar iată că şi în faţa noastră se află o conjugare a trecutului, şi conţinătorul este cel ce ne conţine. Totuşi prezentul există, sîntem nevoiţi să-l constatăm cînd îl spălăm de sus pînă jos pe unchiul Eugene, care s-a murdărit şi căruia îi primenim aşternutul. Nu vreau să spun că prezentul duhneşte' şi să-l simbolizez prin scîrnăvie. Constatăm deasemenea existenţa prezentului în plăcerile noastre. Dar este atît de trecător, că dacă n-am avea memorie, prezentul n-ar exista. Unchiul Eugene (în starea în care l-am adus) este încă în viaţă dar nu mai are

rele [1] de pe şale îl dor, ceea ce dealtminteri nu-i dovedit. Şi chiar dacă suferă mai mult într-un imperfect decît în prezent : simte durerea ca şi înghiţitul ciorbii. Acest om nu mai are prezent.

Dar a pătruns în istorisirea mea mai curînd decît aş fi dorit. Mai întîi să privim acest trecut care singur există, în mod continuu, şi ne conţine. Iată, Vega, chiar deasupra capului tău, fiind bine înţeles, copile, botezată astfel de noi, doar pentru a ne îngădui să putem vorbi de ea, cum am făout dînd nume la tot ce ne înconjoară : zorii, cîinile sau tu-însuţi, fiul meu ; în realitate nimic n-are nume, nici zorile, nici cîinele, nici chiar tu, şi nici Vega. Aşadar, iată Vega, pe care o vezi astăseară, aşa cum era acum douăzeci de milioane de ani, deoarece luminii ei îi trebuieşte douăzeci de milioane de ani ca să ajungă la noi. Spun, intenţionat cifre aproximative şi inexacte, căci au tot atîta valoare pentru ceea ce facem noi cu ele ca şi cifrele zise exacte, care dealtminteri sînt la fel de aproximative. Cînd vorbeşti de milioane de aiţi, cîteva milioane în plus sau în minus nu mai au importanţă. Pe cînd cîteva secunde aveau atît de mare însemnătate pentru Doamna du Barry, care trebuia să fie decapitată, încît se umilea la picioarele călăului, strigînd : „Cîteva clipe încă domnule Călău“. Puţin îmi pasă de altfel să ştiu dacă era vorba de doamna du Barry sau de altă cucoană mare, căci aceste cîteva secunde au multă importanţă pentru oricine ar fi fost ea. îţi spun asta ca să-ţi dau o scară de comparaţie între aceste obiecte cereşti şi noi înşine. Nepierzînd din vedere că miliardele de ani de existenţă a stelei Vega n-au avut mai multă însemnătate reală decît cele cinci secunde implorate de doamna du Barry. Lîngă Vega, iată constelaţia Lebedei, a Dragonului, a Coroanei, a Bourului, a Şarpelui şi o altă frumoasă stea, Arcturus. Iată vreo douăzeci de. stele printre miliardele pe care le vedem şi deacum înainte iată-ne într-un abis, ca unchiul Eugene. Privind aceste

[1] Termen medical : crustă negricioasă pe care o formează ţesuturile mortificate.

în Bour şi altele, la date extraordinar de îndepărtate, dar foarte diferite. Aflarea tuturor acestor alcătuiri de trecuturi n-are realitate decît în ochiul tău. Iar tu poţi să-ţi spui că' vezi, bunăoară, pentru Arcturus ce s-a petrecut acum două sute de milioane de ani, pe urmă ce s-a petre-, cut acum două sute de milioane de ani plus o secundă, plus două, plus trei, plus zece secunde, plus o oră, plus o zî, plus un an, plus zece ani, plus o sută de ani (dacă poţi privi steaua asta o sută de ani) şi ai să observi pri- vind-o timp de o sută de ani că este totdeauna la fel, că în tot acest trecut nu s-a petrecut nimic. în orice caz, în ce te priveşte, e la fel ca pentru Arcturus (sau Vega, sau Bourul şi altele) ; căci cu altele se petrece uneori ceva, şi astronomii asistă, uneori, la explozii de obiecte cereşti, explozii care s-au produs în realitate acum douăzeci de mii de ani sau mai mult — este iarăşi o cifră la întîm- plare — pe vremea cînd regina Nefertiti, Confucius, Ca- rol Martel şi domnul Thiers, continuau să vadă steaua întreagă, deşi explodase de mult. în timp ce, bunăoară, Isus Cristos... dar să-l lăsăm pe Isus şi să vorbim de Ioan, fiul lui Zevedeu ; ei bine dacă la Patmos, fiul lui Zevedeu, Ioan, ar fi îndreptat degetul spre această stea (de-abia de cîţiva ani se ştie că a explodat acum douăzeci de mii de ani) şi i s-ar fi spus : «Ce este ?» ar fi răspuns : «Este o stea»-. Şi nici în momentul acela ea nu mai exista, în sfîrşit, nu mai era nimic care să aibă formă de stea. Acum, priveşte în stînga ta : atingînd puţin acoperişul casei lui moş Marţial, iată Calea Lactee şi, străbătînd-o, constelaţiile Perseu, Andromeda, Casiopeea, Lira, Săgetătorul şi altele. Iată Căluţul, Delfinul, Capricornul, Vărsătorul, Cocorul, Peştii, Balena, Pegasul, Girafa, Ursa şi Ogarul ; iată Altair, iată Arcturus şi miliarde de stele, căci nu există destule nume în toate dicţionarele lui Babei, reunite pentru a numi toate aceste obiecte (care nu există), şi a fost nevoie să se recurgă la cifre pentru a le deosebi unele de altele ; dar, în

şi pentru steaua despre care ţi-am vorbit, toate au dispărut şi nu mai există (sub forma pe care totuşi le vedem) de milioane de ani ; prin urmare dacă ţinem seama de timpul infim al vieţii noastre, n-au existat niciodată pentru noi. Poate că, în vreme ce vorbim aici, foarte liniştiţi, tot acest univers se luptă cu'Apocalipsul prietenului nostru Ioan, fiul lui Zevedeu ; iar, în acest caz, noi continuăm să fim foarte liniştiţi, căci numai după miliarde de ani se va observa ceva. Seara asta este poate seara sfîrşitului lumii şi numai după milioane de ani se va şti. Sfîrşitul lumii a avut loc poate înainte cu miliarde de ani şi numai după miliarde de ani se va vedea. Sîntem poate; tu şi cu mine, şi măcelarul, şi tot oraşul, şi Preşedintele Republicii, şi regii, şi împăraţii, şi socialiştii, şi anarhiştii, şi patrioţii, şi eroii, şi îndrăgostiţii şi câţi or mai fi — locuitorii unui univers care a dispărut de miliarde de ani. Ceea ce pentru ‘ infimii o sută de ani pe care-i trăim (cel mult), revine a spune că n-a existat niciodată. Iar dacă n-a dispărut, în orice caz şi-a schimbat forma, aşa cum şi-a schimbat forma cel care iubea şi nu mai iubeşte (da, am zis bine, şi-a schimbat forma). Şi simţurile noastre se adresează deasentenea acestei forme pe care universul n-o mai are, iar tot ce desluşim noi din el este mai fals decît o imaginaţie poetică *; şi* savanţii se adresează acestei forme pe care universul n-o mai are, aşa încît cifrele lor făcînd doar operaţii în vid nu dovedesc ce dovedesc decît pentru că se descifrează pe ele însele. Toată ştiinţa de care sîntem atît de mîndrie şi chiar toate ştiinţele, calculează la prezent, în timp ce prezentul esle doar demarcaţia între viitorul ce nu există şi trecutul care singur există-. Un om fără memorie n-ar putea trăi decît o viaţă vegetativă. Prezentul n-are durată şi ca atare nici dimensiuni ; nimic nu se poate înfăptui în timpul prezentului ; gestul început la prezent devine trecut, înainte să fi fost împlinit. Spun : Sînt şi asta înseamnă încă de pe acum «eram». Ar fi mai nimerit să spui din capul

ca unitate de viteză spre a sonda spaţiile universului, ar trebui luată cea de a doua ; dar nu poate fi socotită în cifre, deoarece cifrele noastre nu se conjugă. Strîngi mîna unui prieten, şi încă de pe acum există un alt prieten, un alt tu însuţi, două mîini străine. Priveşti o piatră, un peisaj de munte, materia zisă imobilă : dacă, în vreme ce priveşti această materie zisă imobilă s-ar lua neîncetat o fotografie care s-ar putea însufleţi pe urmă la viteza prezentului, a.i vedea modificările instantanee ale pietrei şi ale peisajului, cum ai putea vedea viţa de vie răsu- cindu-şi cîrceii, arborele gesticulînd, rochiţa- rîndunicii căutîndu-şi aracul cu capul ei de şarpe ; fireşte, toate astea s-ar putea vedea dacă s-ar exercita asupra lor aceeaşi supraveghere fotografică derulată, de s-ar putea, pe urmă, într-un prezent obiectiv. Totul se precipită în trecut, nimic nu este imuabil, nimic nu rămîne într-un prezent care el însuşi nu stă locului. Poţi să vezi această stea moartă de o sută de miliarde de ani ; adică ea poate să -cadă sub simţurile tale, în timp ce tu nu poţi cunoaşte ce conţine secunda ce urmează după cea pe care ai trăit-o. Nu putem fi ameninţaţi cu viitorul ; nu putem fi ameninţaţi decît cu trecutul.

Iată de ce am început mai întîi prin a ţi-l prezenta pe unchiul Eugene pe care, tot reducîndu-l, l-am făcut să nu mai fie decît «această absenţă de mijloace de a înţelege lumea», hrănit de mama ta cu lingura. Iată de ce de asemenea l-am ales atît de puţin inteligent şi am stăruit asupra mărginirii lui. Aşa cum este, aşa cum l-am modificat după placul meu pentru a-mi servi de exemplu, el nu mai trăieşte decît din amintire. Atît timp cît a putut să vorbească, în ciuda paraliziei, a vorbit neîncetat în tăcere, fiindcă n-aude ; în vid, fiindcă nu mai vede ; în solitudine totală fiindcă nu mai poate să pipăie nimic, tot trupul lui fiind insensibilizat de paralizie. A vorbit, nu pentru a-şi transmite gîndul, deoarece nu mai ştie dacă cineva se află acolo spre a-l recepta, ci fiindcă gîndul se

Mi-am amintit totdeauna de „convorbirile de pe acoperişul grajdului". Datează de mai mult de cincizeci de ani. Am încercat să le reproduc fluxul pe jumătate adormit şi aparenta lor dezordine. Pe vremea aceea, tatăl meu, om în vîrstă, avea multe griji din pricina unchiului Eugene (unchiul mamei), care surzise şi era pe cale să devină orb ; nu-şi putea lua gîndul de la această nouă complicaţie a problemelor noastre şi aşa destul de complicate : bătrîneţea lui, tinereţea mea, bugetul nostru de douăzeci de franci pe săptămînă. O socotea pe mama mea o persoană şubredă, căreia trebuia să-i netezească drumul. Meseria lui nu-i ocupa decît mîinile şi muncea singur într-o cameră înaltă şi întunecoasă din vîrful casei, potrivită pentru visare. De ani de zile citea *Biblia* pentru plăcerea lui şi deasemenea fiindcă era o carte „lungă[1]" (adică economică : se putea folosi un timp ,,lung"). în momentele cînd era maliţios, care nu erau rare, stăruia asupra adjectivului adăugind că fireşte — cartea nu era *„largă"* cu privire la mijloacele de a ieşi din încurcătură.

îi plăcea mai ales *Apocalipsul sfîntului Ioan,* Spunea : „E Vergiliu meu". Ca pentru toţi autodidacţii care fuseseră tineri în epoca nebuloasă a secolului al XlX-lea, centaurii, lăcustele cu dinţi de leu şi hipogrifii adumbreau viaţa lui mai blînd decît fagii în viaţa fericitului Tityr[1]. A fost martorul începutului marilor descoperiri. A asistat cu mine la prima reprezentaţie de cinematograf. A avut loc în cea mai mare băcănie din oraş, care cu acest prilej a fost golită de butoaiele de petrol, de putinele cu sardele, de hîrdaiele cu saramură de peşte şi de sacii cu zahăr nerafinat. Stăteam în picioare rezemaţi de etajerele cu mătase chinezească. A văzut, ca şi mine, fotografia animată. reproducînd mersul unui tren şi vîntul suflînd în arbori. Mai ales vîntul l-a impresionat. Din cei patru mii de locuitori ai tîrguşorului nostru, nimeni n-a rămas acasă, toată

[1] Unul din cei doi păstori din *Prima eglogă* de Vergilius, căruia autorul îi împrumută propriile-i

închipuit fotografia unui taifun (spunea el, pe măsura speranţelor sale : *„Fotografia lui Taifun").*

A asistat şi la prima demonstraţie a unui aeroplan. Era într-o marţi, dar în ziua aceea a fost sărbătoare. Toţi din ateliere îşi dăduseră întîlnire pe *campo* [1]*;* negustorii îşi închiseseră dughenele, colegiul îşi suspendase cursurile, şcolile primare deasemeni, sucursala băncii luase vacanţă. Se plătea cinci franci intrarea (la cinematograf taxa fusese de zece bani) pentru ca să fim în apropierea aparatului instalat pe un cîmp în spatele gării. Deoarece pentru cinci franci- aveai dreptul să vezi cum zboară maşina, oamenii deveniseră arţăgoşi după o oră de aşteptare : se stîrnise puţin vînt şi aviatorul şovăia. îl făcură să priceapă că cinci franci nu erau de şagă. Jandarmii fură nevoiţi să-l apere ; în fine, tot jandarmii au fost cei care l-au obligat pe erou, cum se întîmplă totdeauna, să se poarte ca un erou. în momentul cînd şi-a luat zborul, tînăra soţie a aviatorului, în plină criză de nervi, a căzut în braţele comisarului şi frumoasa ei pălărie acoperită cu trandafiri şi struguri din celuloid s-a dus de-a dura. Dar pasărea de pînză luase înălţime şi, deabia legănată de vîntuleţ, o pornise zbîmîind să dea ocol unei coline la cinci sute de metri de noi; reveni şi ateriză. Lumea îşi schimbase dispoziţia ; nici vorbă să-şi mai arate colţii pentru cîţiva franci amărîţi ; acum adorau un zeu. După urlete, îmbrânceli şi strigăte, s-a cîntat poate chiar *Marseieza* (mi se parş). Lumea s-a apropiat de frânghiile întinse spre a ocroti aparatul şi a privit cu gura căscată pe acest zeu care-şi săruta nevasta, aşa cum fiecare poate s-o facă la el acasă cu soţia proprie.

Această manifestare a avut mai mult răsunet ca prima. A doua zi, în mijlocul unui grup de domni adunaţi pe bulevard, un institutor mătăhălos, care era însărcinat să conducă pregătirea militară, perora despre Alsacia şi Lorena. Dimpotrivă, tatăl

[1] în italiană în original.

picioare. Trebuie să spun că unchiul Eugene s-a prăpădit de „moarte bună“. Adică foarte repede, fără să sufere, fără măcar „să se vadă murind“, cum se spune, şi mult înainte de a-şi pierde primul ochi. Deci n-am avut complicaţii bugetare şi am putut să dăm cinci, şase straturi de lapte de var pe zidurile camerei.

Acum, era rîndul meu să fiu neliniştit de bătrîneţea tatălui meu. Se ţinea tot drept ca bradul şi barba-i albă avea mereu luciul unei bărbi sănătoase ; dar vedeam că munca îl obosea, că trăgea sfoara însmolită potic- nindu-se şi că după ce tăia marginile unei tălpi sau strun- jea un toc era silit să se ridice, să se îndrepte din şale şi să-şi tragă sufletul.

Atunci m-am apucat să lucrez ca să-mi ajut familia. De îndată ce aveam un moment liber, mă apropiam de masa de cismărie unde trudea tata ca să-i ţin tovărăşie. Seara, stăteam sub lampă, o lampă foarte mare de aramă fără abajur.

După zborul aeroplanului, am văzut din ce în mai des *Biblia* cea groasă, aşezată între deşeurile de piele, aproape de scăunel lîngă piatra de bătut. „Ascultă asta“, îmi spuse într-o seară şi-mi citi pasajele din *Apocalips* în care existau mulţi îngeri zburători la zenit.

Nu- era un om simplu : fusese curajos la vremea lui şi se folosea adesea de ironie, fie pentru propria-i mulţumire, fie ca piatră de încercare pentru interlocutorii lui. Simţeam că aceşti îngeri îi duseseră mintea într-un loc de unde voia să se întoarcă. Citea de asemenea, pe vremea aceea, dintr-un mic *Ariost,* vechi, pe care-l mai păstrez ; îi fusese dăruit drept mulţumire de un compatriot pie- montez, căruia îi făcuse un bine. Mi-a citit în italieneşte, la începutul capitolului patru, apariţia Calului zburător.

E vede l’oste e tutta la famiglia e chi a finestre e chi juor ne la via tener levatl al ciel gli occhi e le ciglia comme l’ecclipse

Grandi eran l'ale e di color diversa e vi şedea nel mezzo cavalliero di ferro armato, luminoso terso...

[Şi ea văzu pe oaspete şi toată familia, care la fereastră, care afară în stradă, cu ochii ridicaţi spre oer ca şi cum ar fi văzut o eclipsă sau o cometă. Şi doamna (este vorba de Bradamante *) vede în văzduh o minunăţie pe care minţile superficiale n-o vor crede. Vede trecînd un mare cal de luptă înaripat care poartă în înaltul cerului un cavaler înarmat. Calul are aripi mari de toate culorile, iar cavalerul este înarmat cu o suliţă luminoasă şi scînteietoare].

„Ce părea *coglionerie"* [1] [2] cardinalului Hyppolyte d'Este în 1515, s-a petrecut sub ochii noştri alaltăieri, pe cîm- pia din spatele gării. Sînt de acord, continuă, cavalerul nu era înarmat cu o suliţă scînteietoare, dar răbdare..."

Fireşte, era anarhist ca toţi cismanii, dar ceva mai mult decît sînt deobicei cismarii, din pricina tatălui său care făcuse terorism revoluţionar activ în Italia Risorgi- mentului.

„Profetul din Patmos se ocupa mai mult decît credem de politică, îmi spuse în altă zi. Fiara-i Imperiul. Se spune Imperiul roman, eu spun imperiul pur şi simplu, chiar oel pe care-l exercităm asupra oamenilor şi există o mie de mijloace rafinate -pentru a pune stăpî- nire pe ei, care merg de la minciuna organizată la asasinat şi mai ales la asasinatul în masă : Babilonul este Parisul, sau Constantinopolul şi, la fel de bine, oricare din tîrguşoarele cocoţate pe colinele din jurul nostru. Munţii de nedreptăţi nu sînt situaţi geografic. Ruina Romei este pe cale de a se produce în inima multor prieteni de-ai noştri. A guverna înseamnă a mă obliga să privesc în altă

[1] Eroina din *Orlando furiosul* de
[2] Italienism cu sensul de nerozie"

spune că evenimentele sînt copii găsiţi. Politica este arta de a adopta pe aceşti copii găsiţi." [z]

Aşadar, intră treptat şi cu neîncredere în secolul al XX-lea. Simţeam că nu mă pierdea din ochi şi cântărea primejdiile din cele patru puncte cardinale. îndată ce se inventa vreo maşină, medita îndelung ca să afle la ce putea duce. Gramofonul cu cilindru pe care-l cumpără soţia brutarului îi intră cu greu în graţii, deşi difuzorul fomăia un cîntec de Beranger.

Astfel sosi 1914, chiar în clipa cînd împlinisem vîrsta de a pleca la război. în timpul permisiilor, mă întreba neîncetat despre spectacolul acestei lumi ciudate, în care trăiam în prima linie. Mai întîi am fost foarte circumspect, de teamă să nu-l sperii ; în sfîrşit înţelegînd că el voia să mă scutească de ceva mai rău decît moartea, i-am descris cu multe amănunte viaţa noastră în noroi, somnul în adăposturile subterane, teama de spaţiile libere, nevoia de unghere şi ascunzători, ciudata senzaţie care ne stăpînea cînd stăteam în picioare, explozia obuzelor şi şuierul vestitor ce ne' obliga să ne facem una cu pă- mîntul. I-am descris şi mai pe larg experienţa mea de la Verdun, dar mărginindu-mă totuşi să-i vorbesc de transformările constante ale peisajului, despre cer, de lumini, de flăcări, de zgomot, de orbiri, de asurziri, de acea învălmăşeală în care şi pămîntul şi oamenii erau făouţi chisăliţă şi de acel sentiment de totală absenţă a realităţii ce se ivea.

Pe măsură ce plecam din nou pe front şi reveneam, reînnoiam lotul meu de imagini. Vorbeam de baloanele captive pe care le poreclisem „cîrnaţi", iar nemţii le numeau „dragoni". Descriam luptele de avioane. Către sfîrşit i-am istorisit cîteva episoade ale războiului cu gaze. I-am arătat chiar masca mea ; am încercat-o în faţa lui ca să-şi poată da seama cum arătăm.

A venit pacea şi, într-o zi foarte apropiată de demobilizarea mea, ne plimbam, el şi cu mine, pe colinele primăvăratice.

timp şi se va vorbi cu regret de regele Ludovic-Filip. Dacă taică-meu m-ar auzi, s-ar zvîrcoli în morimînt ; dar dacă ar continua să asculte ce se spune acum, n-ar întârzia să se. aşeze la loc ; pînă acum burghezii s-au ocupat de ştiinţe ; de aici înainte, spiritele partizane se vor ocupa de ele. Supercivilizaţii vor avea nevoie de rezerve de sălbătăcie, ba chiar şi de naivitate ; vor merge să le caute în toate manifestările, nebuniei. Toate astea nu-s grave. Ar trebui mai ales să te fereşti de acei care ar voi să suprime moartea, mai ales dacă ar izbuti s-o facă. Amin- teşte-ţi de Apocalips. Poeţii scriau jurnalul viitorului : «în zilele acelea, oamenii vor căuta moartea şi le va fi cu neputinţă s-o găsească, şi ar dori să moară şi moartea fuge de ei». Gîndeşte-te bine la prezentul dramatic al

6 *februarie* 1961

CUPRINSUL

Cuvînt înainte 5
Tabel cronologic 19
Unul din Baumugnes 27
Otavă 129
Dezertorul..... ... 237
Dezertorul..... • ■ 239
Piatra 298
Arcadie... Arcadie... 341
Marele- Teatru 381

Lector : FLORIN CHIRIŢESCU
Tehnoredactor : V. E. UNGUREANU
Bun de tipar : 13.07.1931, Colt tipar : 15,5
Tiparul executat sub comanda nr. 5 049/1981 la întreprinderea poligrafică Bacău, str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
i. Lucrarea este tipărită pe hîrtie fabricată de I. H. Buşteni